

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI GƏNCLƏR,
İDMAN VƏ TURİZM NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ UNİVERSİTETİ**

A.Ə.ƏLİYEV, A.Y.ƏSGƏROV, A.K.QURBANOV

**BƏDƏN TƏRBIYƏSİ VƏ İDMAN
HƏRƏKATININ İDARƏ EDİLMƏSİ**

(Dərslik)

*Dərslik Təhsil Nazirliyinin
«03» iyun 2005-ci il
tarixli, 454 sayılı əmrinə
əsasən çap olunur.*

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI
BAKİ—ABU—2006

5892

ÖN SÖZ

Elmi redaktor: **Xanlar Kazım oğlu Qurbanov**
pedaqoji elmlər namizədi, professor.

Rəyçilər: **Rəşid Zeynalabdin oğlu Əliyev.**
Azərbaycan Texniki Universiteti «Bədən tərbiyəsi və idman» kafedrasının müdürü, professor.

Elmar Afis oğlu Hüseynov.
Azərbaycan Beynəlxalq Universiteti «Bədən tərbiyəsi nəzəriyyəsi və idarə olunması» kafedrasının müdürü, psixologiya elmləri namizədi, dosent.

Əliyev A.Ə., A.Y. Əsgərov., Qurbanov A.K. «Bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsi». Bakı, ABU, 2006. 220 səh.

Dərslük Azərbaycan Beynəlxalq Universiteti Bədən tərbiyəsi və idman fakültəsinin professor-müəllim heyəti, mütəxəssisləri və tələbələri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Dərslükdən, eləcə də respublikada ali məktəblərin bədən tərbiyəsi və idman sahəsində fəaliyyət göstərən mütəxəssisləri, magistrantları və aspirantları da istifadə edə bilərlər.

$\frac{M - 002710}{700122} - 2005$

«Beynəlxalq Universitet» nəşriyyat və poliqrafiya mərkəzi — 2006.

Bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsi fənni bədən tərbiyəsi və idman haqqında elmin mühüm bir sahəsini təşkil edir. Bu fənnin əsas məqsədi, bədən tərbiyəsi sahəsində ən kicik kollektivdən tutmuş BOK-nə kimi idman təşkilatlarının iş fəaliyyəti haqqında məlumat verir. Bu fənn xalqın maraqları və dövlət siyasətinə uyğun olaraq ölkədə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf prosesinin bütövlükdə elmi əsaslarla idarə edilməsi kimi başa düşülməlidir.

Bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsi bir fənn kimi yalnız fiziki tərbiyə sahəsində elmi tədqiqat işlərini apararlardan, görkəmli məşqçi və idmançılarından bəhs edə bilməz. Onun əsas vəzifələrindən biri bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafında xalq kütləsinin həlləedici rolunu göstərməkdir. Xalqımızın sağlamlığının möhkəmləndirilməsində, şəxsiyyətin hormonik inkişafında, gənclərin «VMH» hazırlanmasında bədən tərbiyəsi və idmanın gündəlik həyatımıza daxil edilməsi məsələsi dövrümüzün daha da aktuallaşan əsas tələblərindən birinə cevrilmişdir.

Spesifik biliklərin xüsusi sahəsi olan bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsi fənninin özünəməxsus quruluşu vardır. Burada ölkənin, Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin, idman sağlamlıq mərkəzlərinin, idman klublarının və idarə mənsubiyyətli cəmiyyətlərin iş quruluşu acıb göstərilir.

Dərslükdə bədən tərbiyəsi və idmanda ictimai və dövlət rəhbərliyinin idarə etmə formaları geniş şəkildə göstərilir. Burada əsas diqqət ölkədə bədən tərbiyəsi və idmanın idarə edən təşkilatlarının, fəaliyyətinə, bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı ilə bağlı olan idman sağlamlıq cəmiyyətlərinin işlərinin düzgün təşkilinə istiqamətləndirilmişdir.

Bu dərslük ölkəmizin bədən tərbiyəsi kolleqləri, institut, universitet və İdman Akademiyasının tələbələri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Burada ölkə daxilində aparılan bədən tərbiyəsi və idman işlərindən əlavə həm də, Beynəlxalq Olimpiya Komitəsinin idarə olunması, idman növləri üzrə federasiyaların quruluşu və iş üsulu işıqlandırılır.

Bədən tərbiyəsi idmanın idarə edilməsi dərslüyü 1948-50-ci illərdə Azərb.DBTİA-nın tədris proqramına daxil olsa da, ancaq dərslük 2005-ci ildə nəşr olunmuşdur. Ancaq Azərbaycan Beynəlxalq Universitetinin bədən tərbiyəsi fakültəsi üçün hazırlanan dərslük Təhsil Nazirliyinin 03

iyun 2005-ci il tarixli 454 sayılı əmrinə əsasən (qrif) almış və çapa məsləhət bilinmişdir.

4 il bundan əvvəl yaradılan ABU-nin bədən tərbiyəsi fakültəsinin işi təqdirəlayiq sayılmalıdır. Hal-hazırda ölkəmizdə uzun müddət fəaliyyət göstərən bədən tərbiyəsi kadrları hazırlayan müəssisələr bu tədris ocağından çox şey öyrənməlidir.

Dərslərdə eyni zamanda bədən tərbiyəsi hərəkatının idarə edilməsinin özünəməxsus xüsusiyyətləri, ölkəmizdə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf mərhələləri və müəssir durumda onun idarə edilmə forma və metodları elmi şəkildə göstərilir.

Dərslərdə ABU-nin tədris proqramına cavab verən tərzdə yazılmışdır. Burada dövlət və ictimai təşkilatlardan əlavə bədən tərbiyəsi və idmanın təbliğ olunması, planlaşdırılması, kadrların hazırlanması, kargüzarlıq işləri, işgüzar oyunlar, idman yarışlarının keçirilmə sistemi, yarış əsasnamələri və proqramlar, BOK-nə MOK-un milli idman federasiyalarının fəaliyyəti, o cümlədən, bədən tərbiyəsi və idmanın iqtisadi əsasları bölmələri sistemli şəkildə öz əksini tapır.

I FƏSİL

BƏDƏN TƏRBIYƏSİ VƏ İDMANIN İDARƏ EDİLMƏSİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1. Bədən tərbiyəsi və idman hərəkatının idarə edilməsi fənninə giriş

Bədən tərbiyəsi və idman hərəkatının idarə edilməsi fənninin əsas məqsədi bədən tərbiyəsi və idman üzrə ixtisaslaşan tələbələrə bədən tərbiyəsi və idmanın təşkili, idarə olunması, iqtisadiyyatına aid bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələnmək, sərbəst iş aparmaqdan ibarətdir.

BTİHİE fənninin tədrisi 88 saat (44 saat mühazirə, 44 saat seminar) planlaşdırılmışdır. BTİHİE fənni ABU-da IV kurs, VII və VIII semestrlərdə tədris edilir. Tədris işi mühazirə, seminar və metodiki məşğələ formasında həyata keçirilir.

Tələbələr bilik, bacarıq və vərdişləri tədris proqramına əsasən kursun sonunda imtahan qəbulu ilə yekunlaşdırılır.

Bədən tərbiyəsi və idman hərəkatının idarə edilməsi fənninin proqramına aşağıdakı mövzular daxildir:

I Bölmə: Giriş- 1.1. Bədən tərbiyəsi və idman hərəkatının idarə edilməsi fənninə giriş.

1.2 BTİHİE fənninin başqa elmlərlə əlaqəsi.

1.3 Bədən tərbiyəsi və idmana dövlət qayğısı.

II Bölmə: -Bədən tərbiyəsi və idman hərəkatının idarə edilməsinin nəzəri əsasları.

2.1. Bədən tərbiyəsi hərəkatının idarə edilməsinin nəzəri əsasları və sistemin ümumi xarakteristikası.

2.2. Azərbaycan Respublikası Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin hüquq və vəzifələri.

III Bölmə: Bədən tərbiyəsi hərəkatının dövlət təşkilatları.

3.1. Dövlət idarələrində, nazirlik, komitələr və digər təşkilatlarda bədən tərbiyəsi və idman işlərinin idarə edilməsi.

3.2. Azərbaycan Respublikasının bədən tərbiyəsi-idman qanunu.

IV Bölmə: Bədən tərbiyəsi və idmanın ictimai təşkilatlar tərəfindən idarə olunması.

4.1 İdman cəmiyyətləri, idman sağlamlıq mərkəzləri, federasiyalar, idman klubları, uşaq-gənclər idman məktəbləri və digər idman yönümlü təşkilatlar.

4.2 İctimai təşkilatların (MOK, MOA, parolimpiya komitəsi, ovçular və balıqçılar cəmiyyəti, suda xilasetmə xidməti cəmiyyəti, idman növləri üzrə federasiyalar) fəaliyyəti.

4.3 Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının planlaşdırılması, inkişaf proqramı və təqvim planının tərtibi.

4.4 Bədən tərbiyəsi kadrlarının hazırlanması və yerləşdirilməsi.

4.5 Bədən tərbiyəsi və idmanın təbliği və yoxlamanın təşkili.

4.6 Kütləvi sağlamlıq bədən tərbiyəsi işlərinin təşkili.

4.7 Qeydiyyat (ucot) və hesabat (kargüzarlıq) işləri, sənədlərin tərtibi, təsnifatı və hazırlanması.

4.8 Bədən tərbiyəsi və idmanın idarə edilməsinin pedaqoji, psixoloji və hüquqi əsasları.

V Bölmə: Bədən tərbiyəsi və idmanın idarə edilməsinin hüquqi və iqtisadi əsasları.

5.1. Dövlət büdcəsi. Dövlət və ictimai idman təşkilatlarının, bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının maliyyələşdirilməsi. İdman tədbirlərinin xərclər smetasının tərtibi prinsipləri.

VI Bölmə: Əmək və tədris ocaqlarında bədən tərbiyəsi və idman işlərinin idarə olunması.

6.1. İşgüzar oyunlar və müşavirələrin təşkili.

VII Bölmə: Müasir Beynəlxalq idman hərəkətinin təşkili.

7.1. BOK, BOA, AOK, AOA, Milli Olimpiya Komitəsi, Milli Olimpiya Akademiyası, Milli Parolimpiya Komitəsi, Beynəlxalq federasiyalar, assosiasiyalar, liqalar, birliklər, regional oyunlar.

Azərbaycan idmançılarının beynəlxalq əlaqələri və Olimpiya Oyunlarında iştirakı.

Təqdim olunan bu dərslük Azərbaycan Respublikasının qanunlara və digər normativ sənədlərə uyğun olaraq bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsi haqqında hazırlanmış ilk elmi araşdırmaadır.

1948-ci ildən tədris olunan bədən tərbiyəsinin təşkili fənni 55 il ərzində ancaq rus dilli ədəbiyyata istinad etmişdir. Bu gün isə təqdim olunan «Bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsi» adlı dərslük artıq Azərbaycan dilindədir.

Müasir dövrdə daxili və xarici siyasət sahəsində mürəkkəb vəzifələri, problem və məsələləri vaxtında görərək onları öz milli maraqlarına uyğun şəkildə həll etməyə çalışan millət və dövlətlər dünya siyasətində önəmli rol oynayırlar.

Bu gün müstəqil Azərbaycan bədən tərbiyəsi hərəkəti qarşısında fiziki tərbiyə sistemini yenidən qurmaq, insanların sağlamlığını möhkəm-

ləndirmək naminə bədən tərbiyəsi vasitələrindən səmərəli istifadə etmək, idmanımız üçün müasir milli baza yaratmaq və onu xalqın məişətinə daxil etmək kimi mühüm vəzifə durur. Burada Azərbaycan Konstitusiyası, bədən tərbiyəsi və idman haqqında qanun, eləcə də hökumətin qərarları əsas rol oynayır.

Məqsədimiz insan, onun fiziki və mənəvi inkişafıdır. Müstəqillik əldə etdiyimiz bir dövrdə bizdən hər bir azərbaycanlıda yeni idarəetmə təfəkkürünün hərtərəfli formalaşmasını inkişaf etdirmək tələb olunur.

Əvvəllər plan bazara, həvəskar idman peşəkar idmana, pullu xidmət pulsuz xidmətə, kapitalizm sosializmə qarşı qoyulurdusa, indi bu qarşıdurma yoxdur.

Bədən tərbiyəsi sahəsində ixtisaslı kadrların hazırlanması mühüm strateji əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycanda 1930-cu ildə ZDCMİ yaradılır. 1948-1949-cu illərdə bədən tərbiyəsinin təşkili fənni proqrama daxil edilir. 995-ci ildən isə bu fənnə bədən tərbiyəsinin iqtisadiyyatı da əlavə edilmişdir.

Bu gün gələcəyə baxmaqla idman növü üzrə ixtisasından asılı olmayaraq, bu sahədə çalışan hər bir mütəxəssis müxtəlif idarəetmə və iqtisadi məsələlərin fəal iştirakçısına cəvriilməli, biznesin mahiyyətinə, idarəetmə sisteminin əsaslarına, menecment işgüzarlığına və s. yiyələnməlidir.

BTİHE fənninin ali məqsədi biliyə, tərəqqiyə nail olmaq üçün düzgün strategiyalar seçməyə imkan verir. Amma təbii ki, idarəetmə sahəsindəki iş bununla bitmir. Əksinə, görüləcək işlərin əsası məhz bundan başlanır.

Ölkəmizdə bədən tərbiyəsi və idmanın idarə edilməsi məqsədyönlü, şüurlu, elmi surətdə əsaslandırılmış prosesdir. İdarəetmə müəyyən məqsəd və ya məqsədlər sistemini, onlara nail olmaq üçün optimal yollar və vasitələr seçilməsini tələb edir.

İdarəetmənin üç mühüm yanaşma üsulu mövcuddur ki, onlara inzi-bati idarəetmə, insan münasibətləri və davranış qaydaları, eləcə də, elmi idarəetmə məktəbi daxildir. Biz bu gün peşəkar idmanla bağlı öz ideologiyamızı dəyişməliyik. Böyük idmanda həm həvəskarlar həm də peşəkar idmançılar həyata vəsiqə almalı, hüquqi status sahibi olmalıdırlar.

Əgər peşəkar idmançı özünün yüksək ustalığı ilə azarkeşləri stadi-onlara, idman salonlarına cəlb edərsə, daha çox gəlir gətirirsə, bunu al-qışlamaq lazımdır.

Bədən tərbiyəsi sahəsində uzun müddət çalışan, sənətin zirvəsinə qalxan mütəxəssislərə, o cümlədən, ömrünü yüksək dərəcəli idmançıların hazırlığına sərf edən, məşğələ prosesinə fəal yanaşan, təlim-tərbiyə

vasitələrindən çox ciddi və bacarıqla istifadə edən adamlara vaxtında yüksək qiymət vermək lazımdır. Yaxşı işləyən sənətkar yüksək əmək haqqı almaqla bərabər yüksək ad da almalıdır. Bu, dövlət səviyyəsində, hüquqi status almış müqavilə yolu ilə həll olunmalıdır. Milli idman növlərinə gəldikdə isə deyə bilərik ki, uzun müddət arzuladığımız müstəqilliyi əldə etdikdən sonra bədən tərbiyəsinə və milli idman oyunlarına münasibət də yaxşılığa doğru dəyişmişdir.

Dədə-babalarımızdan bizə mədəni irs kimi yadigar qalmış milli xalq oyunlarımız xalq yaradıcılığının bir sıra başqa sahələri kimi uzun illər baxımsızlığın, biganəliyin qurbanı olmuşdur. Onların bir çoxu artıq itib batmış, bu günümüze qədər gəlib çatmamışdır. Məhv olmuş hər bir milli idman növümüz min illik tariximizlə bağlı olan tellərin qırılmasıdır.

Çoxları elə zənn edirlər ki, bədən tərbiyəsi və idmanın idarə edilməsi sisteminin olmaması guya bu prosesin inkişafına heç bir xələl gətirmir. Guya müasir idman növləri min illər boyu formalaşmış milli dəyərlərin bazasında yox, hər hansı bir xarici ölkənin müasir idman növünün görünən tərəflərinin, təzahürü əsasında aparılmalıdır.

Bunun isə acı nəticələrə gətirib çıxaracağını proqnozlaşdırmaq heç də çətin deyil. Müxtəlif xalqların mədəniyyətimizə uyğun olmayan milli idman növlərinin ölkəmizdə yayılmasını həyata keçirənlər bunun gələcəkdə bizim mədəniyyətimizə vura biləcəyi ziyanı nəzərə almırlar.

Şərq ölkələri özünün mədəniyyətinə görə daha zəngin və qədimdir. Min illər ərzində formalaşan bu mədəniyyət sistemi təbii ki, çox uzun təkamül, təkmilləşmə yolu keçmişdir. Həyatın süzgecindən keçib gələn bu mədəniyyət olduqca möhtəşəm təməlli bir sistemdir.

Şərqdə pəhləvanlıq, atıcılıq, oxatma, ot üzərində xokkey, qılıncoynatma, ağırlıqaldırma və digər idman növləri inkişaf etmişdirsə, qərbdə də gimnastika, atletika, böyük tennis, idman oyunları, üzgüçülük və digərləri geniş yayılmışdır.

Əslində Qərb idman növləri Şərq ölkələrinin bədən tərbiyəsi və idman mədəniyyəti əsasında inkişaf tapmışdır.

Biz Qərb ölkələrinin idman növlərinin əleyhinə deyilik. Əksinə öz idman növlərimizlə yanaşı, beynəlxalq idman növlərini də inkişaf etdirməliyik. Bu bizi Qərb dövlətlərinə yaxınlaşdıran və dünya sivilizasiyasına aparan yoldur. Unutmamalıyıq ki, Azərbaycan əslən Şərq dünyasına daxil olan məkandır. Deməli, məsələnin uğurlu həlli Şərq və Qərb dövlətlərində hansı idman növünün populyarlığı və milli mentalitetimizə müvafiqliyi əsas götürülməlidir.

Azərbaycan tarixinin ayrı-ayrı dövrlərində fiziki tərbiyəni inkişafı ilə əlaqədar zəngin material əldə etmək üçün geniş tədqiqat aparmaq lazımdır. Biz qazanılan uğurlarımızın, sərvətlərimizin doğru düzgün, obyektiv təhlilini verməklə, xalqın tarixi yaddaşının təzələnməsinə nail ola bilərik.

Keçən əsrin 20-30-cu illərində Sovet fiziki tərbiyə sistemi ətrafında gedən siyasi diskussiyalar 2 istiqamətdə aparılırdı: a) idmanın tam azad olması, b) idmanın sosializm quruluşunda rolu. Bir-birinə düşmən olan sosializm ilə kapitalizm üz-üzə dayanmışdı. Hətta yaxın keçmişimizdə Oktyabr inqilabi çevrilişindən sonra 1918-ci ildə xarici ölkələr Sovet idmançılarının sosializm təbliğatının qarşısını almaq və onları, bir növ boykot etmək məqsədilə İsveçrənin, Lütsern şəhərində «Lütsern idman beynəlmiləli» (LİB) təşkilatı yaratdılar.

Buna cavab olaraq həmin təşkilata qarşı Sovet ideoloqları 1921-ci ildə Moskvada «Qırmızı idman beynəlmiləli» (QİB) təşkilatını yaratdılar. Bu təşkilatlar bir-birinin əksinə gedirdi. Məsələn 1928-ci ildə dünyanın müxtəlif idman təşkilatları ilə dostluq əlaqəsi yaratmaq əvəzinə, Moskvada imperiyanın ilk ən böyük yarışını - spartakiadanı keçirdi.

Stalinçi bədən tərbiyəsinin sovet həyat tərzində, böyüyən nəslin tərbiyəsində rolu olduqca böyük idi. İdmanın siyasətləşdirilməsi bədən tərbiyəsi dərslərində belə təzahür etməyə başladı. Sovet idman nəzəriyyəsinə xarici ölkələrdə geniş inkişaf etdirmək, peşəkar idmana qarşı mübarizə aparmaq və s. Sovet fiziki tərbiyəsinin məzmununu təşkil edirdi.

1941-1945-ci illər müharibəsindən sonra ölkədə bərpa işləri başlanırdı.

Qısa müddət ərzində idman qurğuları bərpa edilir. Sovet imperiyası öz hegemonluğunu qoruyub saxlamaq üçün idmandan bir vasitə kimi istifadə edirdi. Stalin 1948-ci il dekabrın 27-də «Ölkədə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı» haqqında qərar qəbul edərək, idmançıların daha yüksək nəticələr qazanmasını məqsəd kimi qarşıya qoyur. O, hətta, belə bir şüar da irəli sürdü ki, yaxın gələcəkdə idmanın mühüm növləri üzrə Avropa və dünya rekordları Sovet idmançılarına məxsus olmalıdır.

Sovet idmançıları Olimpiya Oyunlarına ciddi hazırlaşırıdılar. Xarici ölkələrin idmançılarına qarşı mübarizə də durmadan inkişaf etdirilirdi.

1952-ci ildə Helsinkidə XV Olimpiya oyunlarında ilk dəfə çıxış edən sovet idmançıları ABŞ komandasından sonra komanda hesabında II yeri tutdu. Bu nəticə o dövrdə sovet idmançıları üçün Olimpiadalardakı qələbələrə start verən ilk böyük nəticə idi. Sovet idmançıları bu qələbəni 1980-ci ilə kimi qoruyub saxladılar. Artıq ölkədə bədən tərbiyəsi və idman kommunist tərbiyəsinin tərkib hissəsi kimi təqdim edilməyə başlanmışdı.

Lakin 1988-ci ildən Azərbaycanda yeni ideologiya və yeni həyat tərzi uğrunda mübarizə başlandı. Xalq və idmançılar ölkənin müstəqilliyi və suverenliyi uğrunda çalışırdılar.

1988-1990-cı illərdə ermənilər rusların köməyi ilə torpaqlarımıza soxuldular. Xalqımız üçün erməni işğalcıları ilə ölüm dirim müharibəsi başlandı. Sadə adamlar torpaq, hakim dairələr isə vəzifə uğrunda mübarizə aparırdılar. Lakin xalq və hakimiyyət arasında birliyin eləcə də ölkənin müharibəyə hazır olmaması üzündən və daxili satqınların gizli fəaliyyəti nəticəsində torpaqlarımız 20 faizi işğal olundu.

İdmançılar milli xəyanət deyil, yüksək ideyalar və məqsədlər uğrunda mübarizə aparırdılar. Onlardan 23 nəfəri müharibədə şəhid oldu. 2 nəfərə Milli qəhrəman adı verildi.

İdman yarışları dünyanın bütün xalqlarının ən sevimli tamaşasına çevrilmişdir. İdmançının qazandığı nailiyyət təkə onun yox, bütün xalqın qələbəsi sayılır. Bu qələbənin qazanılmasına çəkilən zəhmət və əziyyətin ağırlığını isə təkə idmançı özü bilir. Tez bir zamanda onun ağır zəhməti unudulur. O, ancaq fəxri kürsüyə qalxanda, milli bayrağı qaldıranda yada düşür, ona hörmət ifadə olunur. İdmanın insanlara verdiyi fərəh isə əsasən təmənnasız olur.

İdmançı zəhməti ilə ucaldıqca idman da ucalır. O ədalət ölçüsüdür, heç nə ilə müqayisə olunmur. Bəzən idmançı idmanın quluna çevrilir. Məsələn, qaydasız oyunda insanlara hörmət, sağlamlıq itib batır.

İdman millətin gücünün güzgüsüdür. İndi bütün dünyada idman fiziki və mənəvi tərbiyə işinin tam bir kompleksi kimi qavranılır. İdman həm də gənclərin aktiv həyat tərzidir.

Müasir dünyanı idmansız təsəvvür etmək mümkün deyil. İdman həm də insanlara mənəvi qüvvə, nikbinlik, həyat eşqi bəxş edən böyük əyləncə, istirahət, tamaşa, şirin bir zövq mənbəyidir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında idman həm də bütün inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi dövlətin diqqət və qayğısı ilə əhatə olunmuş bir təsərrüfat və dövlət quruluşunun gərəklisi hissəsidir.

1985-ci ildən sonra ölkədə gedən proseslər, Azərbaycan iqtisadiyyatı, siyasi ictimai həyatında mürəkkəb, bəzən dərk olunması illərlə çətin hadisələr idman və bədən tərbiyəsi sahəsində boşluq, idarəolunmazlıq yaratmış, idmançı kadrların, mütəxəssislərin axıçılığına, idman qurğularının yararsız hala düşməsinə, yaxud şəxsi adamların ixtiyarına keçməsinə səbəb olmuşdur.

Ölkəmizdə bu cür hallarla yanaşı müstəqil assosiasiyalar, azad fəderasiyalar, idman klubları və sağlamlıq idman mərkəzləri yaranmış, onlar beynəlxalq idman federasiyaları ailəsinə qoşulmuşlar.

Azərbaycan Respublikasının sabiq prezidenti H.Əliyev demişdir: «Bədən tərbiyəsi və idmanın xüsusi yeri var. Respublikamızda bədən tərbiyəsi geniş yayılmışdır. Mən hamını bədən tərbiyəsi ilə məşğul olmağa çağırıram. Yaşından asılı olmayaraq hamını-gəncləri, orta yaşlıları və yaşlı adamları buna dəvət edirəm. Çünki dünya tarixi və təcrübəsi göstərir ki, bədən tərbiyəsi ilə geniş məşğul olan xalq, ölkə həmişə fiziki və mənəvi cəhətdən sağlam olur».

1.2. Bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsi fənninin başqa elmlərlə qarşılıqlı əlaqəsi.

BTİHİE fənni ümumi humanitar və pedaqoji elmlərlə sıx əlaqədə olan sahədir. Bu fənn bədən tərbiyəsi nəzəriyyəsi və onun metodikası fənni ilə qarşılıqlı əlaqədə əhalinin müxtəlif kateqoriyalarının fiziki hərəkətlər və idmanla məşğulluğunun elmi metodlarının və nəzəriyyəsinin əsaslarına istinad edir.

Bədən tərbiyəsi və idmanın idarə edilməsi əsasən pedaqoji elm olmaqla bir sıra ictimai elmlərin fonunda formalaşır və kompleks xarakter daşıyır. Bu fənn həm də iqtisadi elmlər əsasında elmi biliklərin, bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsinin iqtisadi əsaslarının spesifik bölməsini formalaşdırır.

Bədən tərbiyəsi və idmanın idarəedilməsi fənni nəzəri məsələlərdə pedaqogika elmi ilə sıx bağlıdır.

1.3. Bədən tərbiyəsi və idmana dövlət qayğısı

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsində deyilir ki, dövlət xalqın və hər bir vətəndaşın rifahının yüksəldilməsi, onun sosial müdafiəsi və layəqətinin, həyat səviyyəsinin qayğısına qalır.

"Bədən tərbiyəsi və idman" haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə ölkədə bədən tərbiyəsi və idman işlərinin həyata keçirilməsi

dövlət orqanları və ictimai təşkilatların tərkibini və funksiyalarını müəyyənləşdirən qanunvericilik aktları əsasında yaradılmışdır.

Qanunun məqsədi bədən tərbiyəsi və idman vasitəsilə insanların hərtərəfli inkişafını, sağlam həyat tərzini təmin etmək, xəstəliklərin, zərərli vərdişlərin qarşısını almaq, əhəlinin yüksək əmək qabiliyyəti səviyyəsinə, uzun ömürlülyünə, beynəlxalq aləmdə Azərbaycan idmanının nüfuzunun yüksəldilməsinə nail olmaq və gəncləri fiziki və mənəvi cəhətdən vətənin müdafiəsinə hazırlamaqdır.

Qanunun vəzifəsi vətəndaşların bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olmaq hüququnu təmin etmək, bədən tərbiyəsi və idman sisteminin fəaliyyəti və inkişafı üçün hüquqi təminat yaratmaq, fiziki və hüquqi şəxslərin bədən tərbiyəsi və idman sahəsindəki hüquqlarını, vəzifələri və məsuliyyətini müəyyən etmək, bu sahədə yaranan münasibətləri tənzimləməkdən ibarətdir.

Müasir mərhələdə ölkədə sosial idarəetmə əsasən dövlət və ictimai orqanlar tərəfindən həyata keçirilir. Bununla da bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsi iki prinsip–“Dövlət” və “İctimai” idarəetmə prinsipləri üzrə aparılır.

İdarəetmənin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi dövlət orqanları və ictimai təşkilatların birgə fəaliyyətindən, bir-biri ilə bağlılıq səviyyəsindən asılıdır.

Dövlət idarəetmə prinsipi cəmiyyətin bütün əsas sahələrini əhatə edən geniş, çoxtərəfli fəaliyyətdir. Bu fəaliyyətin məzmunundan asılı olaraq dövlətin müxtəlif təyinatlı təşkilat (orqan) formaları, o cümlədən Ali Dövlət orqanları:

- milli məclis,
- prezident icra aparatı,
- dövlət icra hakimiyyəti orqanları,
- nazirlər kabineti,
- nazirliklər,
- digər mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları (komitələr, baş idarələr, dövlət şirkətləri və s.) yaradılır.

Yerli icra hakimiyyəti aparatları Azərbaycan Respublikasının “Bədən tərbiyəsi və idman” haqqında qanunu ilə dövlətin bədən tərbiyəsi və idman sahəsindəki siyasətini müəyyənləşdirir (maddə 3.).

Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı sahəsində qanun dövlət üzərinə aşağıdakı vəzifələri qoyur:

- Bədən tərbiyəsi və idmanın hüquqi bazasını yaratmaq;

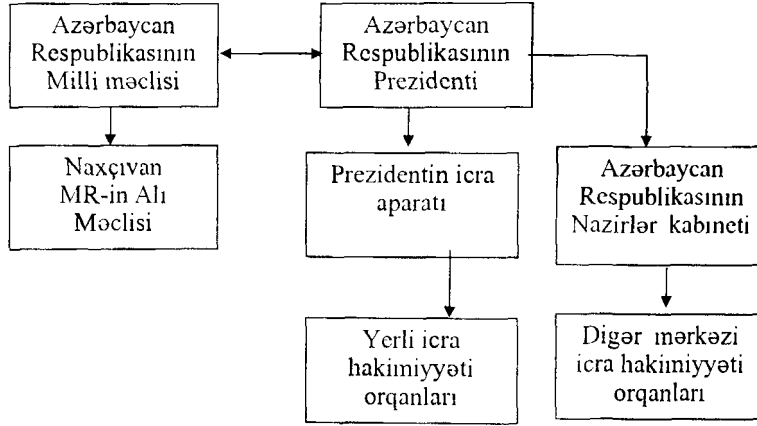
- Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının təmin edilməsi, yüksək dərəcəli idmançıların hazırlanması üçün bədən tərbiyəsi və idman təşkilatları, uşaq idman müəssisələri sistemi yaratmaq ;

- Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı üçün zəruri maddi-texniki baza yaratmaq;

- Bədən tərbiyəsi və idman sahəsini inkişaf etdirmək;

- Tabeliyindən və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün idman təşkilatları üçün bərabər imkanlar yaratmaq.

Azərbaycan Respublikasında bədən tərbiyəsi və idmanın dövlət idarəetməsində iştirak edən subyektlərinin quruluşu

Cədvəl №1

II FƏSİL

BƏDƏN TƏRBIYƏSİ VƏ İDMAN HƏRƏKƏTİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ SİSTEMİ

2.1. Bədən tərbiyəsi və idman hərəkatının idarə edilməsinin prinsipləri və metodları.

İnsan cəmiyyətin ən qiymətli kapitalıdır. Hər bir şəxsin sağlamlığı və taleyinə qayğı bizim həyat tərzimizin tərkib hissəsinə çevrilməlidir. Cəmiyyətin idarə edilməsi iqtisadi və sosial inkişafın obyektiv qanunlarından ictimai praktikada şüurlu istifadə sistemidir.

İdarəetmə hər bir cəmiyyətdə mövcud olmuş və bu gün də fəaliyyət göstərməkdədir. Ayrıca bir skripkaçı özü-özünü idarə edir, orkestri idarə etmək üçünə dirijor lazımdır.

Bu baxımdan yenidənqurma, cəmiyyətin bütün sahələrinin, o cümlədən bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf etdirilməsi müasirlik baxımından ona müxtəlif yanaşmaları tələb edir. Bu isə bədən tərbiyəsi və idman hərəkatının idarə edilməsində elmi səviyyənin yüksəldilməsinin əhəmiyyətini xeyli artırır. Respublikamızda sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsinin əsası məhz insan amilinin fəallaşdırılmasında, adamların yaradıcılıq axtarışlarının daha da gücləndirilməsində axtarılmalıdır. Əfsuslar olsun ki, bu mexanizm hələ də tam gücü ilə işləmir.

İnsan amilinin fəallaşdırılmasına təsir göstərən vasitələr çoxdur. Həmin vasitələr sırasında cəmiyyətdə sağlam həyat tərzinin bərqərar olması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu da öz növbəsində bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına yeni gözlə baxmağı tələb edir.

Respublikamızda bədən tərbiyəsi və idman dövlət və ictimai təşkilatların yaradıcı iştirakı sayəsində planlı surətdə həyata keçirilir. İdarəetmə hüquqi xarakter daşıyan məsələdir və 3 növdən ibarətdir.

a) Maşınlar sistemi və texnoloji prinsiplərin idarə edilməsi. Buna mexaniki idarəetmə deyilir.

b) Bioloji sistemlərin idarə edilməsi; məsələn, bitkilərin təkamülü.

c) İnsanlar birliyinin idarə edilməsi. Buna ideoloji idarəetmə, yaxud ictimai idarəetmə deyilir.

İdarəetmə dedikdə, biz bütün idarəedici, sərəncamverici qanunun, dövlət və ictimai orqanların fəaliyyətini nəzərdə tuturuq.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında göstərilir ki, bütün əhəlinin sağlamlığını qorumaq və onu daim yaxşılaşdırmaq qayğısını

dövlət öz üzərinə götürür. Bu sənəddə gənclərin sağlamlığının qorunmasına və onların fiziki tərbiyəsinə diqqətin artırılması tələbi irəli sürülür.

Azərbaycan dövləti özünün geniş əhatəli fəaliyyətində kadrların seçilməsi və yerləşdirilməsinə çox böyük əhəmiyyət verir.

İdarəetmə üçün səriştəli olmaq, peşəni bütün şəraitlərdə mükəmməl və dürüst bilmək lazımdır. Bu bədən tərbiyəsi və idmanın hazırlıq səviyyəsindəki texnikanı bilmək, müəyyən elmi təhsilə malik olmağı zəruri edir.

Rəhbər işçi təkcə səriştəli və siyasi cəhətdən yetkin olması ilə deyil, mənəvi keyfiyyətləri ilə də seçilməlidir. Rəhbərin şəxsi nümunəsi, mənəvi simasının əhəmiyyəti çox böyükdür. Əgər o işə can yandıran, mənəvi cəhətdən pak, adamlarla münasibətdə ədalətlidirsə, bir qayda olaraq, yaxşı nəticələr əldə edir. Əksinə, əgər idman təşkilatlarının başında duran işçinin sözü ilə işi düz gəlmirsə, əgər o tribunadan təmtəraqlı nitqlər söylədiyi halda, özünü meşşan və ya bürokrat kimi aparırsa, üstəlik xidməti mövqeyindən də sui istifadə edirsə, hörməti olmur. Bu isə kollektivin fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir.

İdarəetmə əslində rəhbərlik və nəzarətin uzlaşmasıdır. Rəhbərlik idarəetmənin vasitəsiz əlaqələrini təmin edir. Nəzarət isə rəhbərin göstərişlərinin icrasını, nəticələrini, onların yerinə yetirilməsini yoxlayır və uçota alır, nöqsanların səbəbini aydınlaşdırır. Nəzarətin məlumatları əsasında görüləcək işlər qarşıdakı vəzifələrə uyğun müəyyənləşdirilir, mərkəzləşdirilir və tənzim edilir.

İdarəetmə və ona rəhbərlik təcrübəsi çoxcəhətli və mürəkkəbdir. Odur ki, həmin təcrübənin daxili əlaqələrinin öyrənilməsi və bununla da ən əsas, ən yaxşı, ən yeni cəhətlərin əldə edilməsi bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafında başlıca sahə olaraq qalır. Digər tərəfdən, bədən tərbiyəsi bir fəaliyyət növü kimi özünəməxsus spesifik xüsusiyyətlərə malikdir. Onlardan bəzilərini nəzərdən keçirək.

Əvvəla, bir xüsusiyyəti nəzərə almaq lazımdır ki, bədən tərbiyəsi sahəsində çalışan mütəxəssislərin iş vaxtı zəhmətkeşlərin işdən kənar, asudə vaxtları ilə üzvi surətdə bağlıdır. Bu, heç zaman iş günü dairəsinə sığmır. Deməli, bədən tərbiyəsi və idman tədbirləri insanların asudə vaxtlarında, bu vaxtın səmərəli təşkili naminə istifadə olunur, onların maraq və imkanlarına əsasən hazırlanır. Təkcə bu cəhət hər bir bədən tərbiyəsi mütəxəssisindən daim yaradıcı axtarışlar aparmağı tələb edir.

Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi idarəetmənin bilavasitə elmi əsaslar üzrə təşkilindən asılıdır. Bunun üçün bədən tərbiyəsi və idmanda idarəetmə aparatını təkmilləşdirmək, hər bir bədən tərbiyəsi mütəxəssisinin

ona etibar edilib tapşırılmış sahə üçün məsuliyyət hissini artırmaq, idarə aparatının bütün sahələrində əmək intizamı qaydalarına ciddi surətdə əməl etmək, tədbirlərin həyata keçirilməsində elmilik prinsipinə daim müraicət etmək lazımdır.

Respublikamızın müxtəlif təşkilatlarında öz peşəsini mükəmməl bilən, dərin nüfuz qazanmış, öz ixtisasını və biliyini daim artıran rəhbər bədən tərbiyəsi işçilərinə, müəllimlərə, məşqçilərə, təşkilatçılara tez-tez rast gəlmək mümkündür. Təcrübə göstərir ki, işçi bu keyfiyyətlərə malik olduqda inadla, yorulmaq bilmədən işləyir, özünə və gördüyü işə onda dərin inam yaranır. Əksinə, işi bilməyən, lakin özünü hər şeyi bilən kimi göstərən rəhbər düzgün hərəkət edə bilməz, tabeliyində olan işçilərə nəzarəti də lazımi səviyyədə olmaz. Nəticədə isə təşkilatın işinin geri qalmasına səbəb olar ki, bu da müasir tələblərə ziddir.

Müasir şəraitdə bədən tərbiyəsi və idman sahəsində çalışan rəhbərin işgüzarlığı haqqında yalnız onun fəaliyyətinin nəticələri ilə mühakimə yürütmək lazımdır. Lap əla işçi hər işi öz öhdəsinə götürürsə, başqalarını bu işə cəlb etmirsə, onun əməyi az fayda verir. Tələb budur ki, rəhbər işçi təkcə öz şəxsi təcrübəsinə deyil, həm də tabeliyində olan işçilərin təcrübəsinə arxalansın. Burada heç bir mənfi cəhət yoxdur. İşgüzarlığın tərbiyə edilməsi hər şeydən əvvəl, tapşırılmış iş üçün məsuliyyət hissini artırılmasıdır.

Rəhbərliyi bacarmaq nəinki başqasından bu və ya digər məsələ haqqında məsləhət almaq, həm də hər bir işi əvvəlcədən saf-çürük etməyi, yaxşı nəticə çıxarmağı bacarmaqdır.

İdarəetmə prosesi mərhələli prosesdir və bu 4 mərhələni əhatə edir.

1. Mövcud vəziyyətin öyrənilməsi,
2. Vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün tədbirlərin planlaşdırılması
3. Tədbirlərin icrası.
4. İcra nəzarət

Bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsi dedikdə, biz ilk növbədə adamların idarə olunmasını nəzərdə tuturuq. Bura geniş xalq kütlələrini rəngarəng bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərinə ustalıqla cəlb etmək bu tədbirdə onların fəal iştirakını təşkil etmək, yeni tədbirlər planı hazırlamaq, yarışların təşkilini həyata keçirmək kimi işlər daxildir.

2.2. İdarəetmə anlayışı və onun əhəmiyyəti.

Menecment sözü ingiliscə idarəetmə, müdrik təşkilətmə anlayışında işlənir. Fransızca administrasiya, idarəetmə kimi başa düşülür. Menecmentə ayrıca bir elmi fənn kimi müxtəlif adlar verilir. Menecmentə bəzən firmaların idarəedilməsi nəzəriyyəsi, bədən tərbiyəsi və idmanın menecmenti (idarə edilməsi) və iqtisadiyyatının əsasları kimi də baxılır.

Menecment idarəcilik fəaliyyətinin sistemidir. Menecment dedikdə bədən tərbiyəsi və idman sahəsində, idarəetmə prosesinin, fəaliyyətin təşkili, icracılar arasında funksiyaların və məsuliyyətin bölüşdürülməsi, informasiya, əmək resursları sisteminin səmərəli istifadəsi, çoxvariantlı qərarların qəbul edilməsi, iş üslubunun müəyyən edilməsi və bütün bunlar üçün xüsusi idarəetmə orqanlarının mövcudluğu nəzərdə tutulur.

Bəzi müəlliflər "idarəetmə" anlayışının "menecment" anlayışından daha geniş olmasını qeyd edirlər.

Menecment istehsalın gəlirliliyi və səmərəliliyini yüksəltmək məqsədilə idarəetmədə tətbiq edilən prinsip, üsul, forma və vasitələrin məcmusudur.

Menecment hər hansı obyektin idarəedilməsidir. Bazar iqtisadiyyatına əsaslanan ölkələrdə istehsal müəssisələrini idarə edən şəxslərə menecer deyilir. Onun vətəni ABŞ-dır.

İdarəetmə elmi hadisələrin obyektiv başlanğıcını, obyektiv qanunauyğunluqlarını və onların *depermenasiyasını* əsas götürür.

"Bədən tərbiyəsi – idman menecmenti (idarə edilməsi) və iqtisadiyyatının əsasları" dərəcəsi vəsaitində idarəetmə ilə əlaqədar olan bir sıra problem və nəzəri məsələlər də verilmişdir.

Menecment anlayışının çoxcəhətli və çoxəhatəli olması menecer anlayışına da öz təsirini göstərir.

"Menecer" termini praktikada aşağıdakı mənələrdə işlədilir:

1. Sağlamlıq idman mərkəzləri, idman klubları, idman federasiyaları, firma və bölmələrin rəhbərləri.
2. Ayrı-ayrı fəaliyyət növünün funksional icraçısı,
3. Ayrı-ayrı işlərin təşkilatçısı
4. İnzibati idarəçi, nəzarət edici və s.

Bundan başqa "menecer" bizdə həm də mütəxəssis mənasında başa düşülür. Məsələn maliyyə-kommersiya üzrə menecer, bədən tərbiyəsi və idman sahəsi üzrə menecer. ümumiyyətlə müəyyən sferalar üzrə mütəxəssis . . .

Ayrı-ayrı ədəbiyyatda Menecer, Menecment, "İdarəetmə", "Rəhbərlik" anlayışları təxminən eyni mənada işlədilir.

İdarə etmək üçün bir tərəfdən idarə edən dərin zəkası, intellektual, praktik qabiliyyəti olmalı, digər tərəfdən isə idarəetmədə optimal idarə olunma imkanına malik olmalıdır.

İdarəetmə sistemi idarə edən və idarə olunan yarım sistemlərinin fəaliyyətini təmin edən elmi yanaşma funksiyalarından, metodlar və məqsədlər məcmusundan ibarətdir. Elmi idarəetmə, əslində şüurlu idarəetmə ilə əlaqədardır. Şüurlu idarəetmə nədir?

Şüurlu idarəetmə birinci növbədə cəmiyyətin və təbiətin obyektiv qanunauyğunluqlarının və sosial-iqtisadi inkişafının mövcud və strateji təmayüllərini nəzərə almağı tələb edir.

İdarəetmədə ən başlıca məqsəd cəmiyyətin obyektiv imkanlarından istifadəni təmin etməkdir.

İdarəetmə, əslində cəmiyyətin potensialından istifadə etməyin mühüm amilidir. İdarəetmə həm də işçilərin əmək fəaliyyətinin təşkil edilməsi və səfərbərliyə alınmasının başlıca formasıdır.

Cəmiyyətin özü də mürəkkəb bir sistemdir. İdarəetmə iqtisadiyyatın, sosial münasibətlərin qaydaya salınması, mənəvi inkişafı ilə əlaqələndirilməsi, cəmiyyətdə baş verən bir sıra müəyyən problemlərin həlli ilə əlaqədardır.

Məsələn, döyüşdə generalın verdiyi komanda nə dərəcədə zəruridirsə, ayrı-ayrı bölmələrin, sahələrin fəaliyyəti, idarəetmə funksiyaları da bir o qədər zəruridir. Bazar iqtisadiyyatının hökm sürdüyü ölkələrdəki idarəetmə orqanları ilə inzibati-amirlik sistemi ölkələri arasında ciddi fərq görürük.

Əvvəllər planı, yuxarı mərkəzi idarəetmə orqanlarının tapşırıqlarını nəyin hesabına olursa -olsun yerinə yetirmək məcburi idi. Bu cür yanaşmada sərbəst, azad, yaradıcılıqla işə yanaşmaq və keyfiyyətli iş görmək mümkün deyildi. Bu vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün istər istehsalatda, istərsə də bədən tərbiyəsi təşkilatlarının idarə edilməsində rəhbər (SA-ibkar) və işçi arasında normal, insani münasibətlərin yaranması mühüm şərtidir.

İdmançıya inam, etibar, qayğı göstərildiyi zaman onun psixologiyası və istehsala münasibəti daha da radikal dəyişikliyə uğrayır.

2.3. İdarəetmə elminin predmeti

Hər bir elm kimi idarəetmə elminin də öz predmeti vardır. İdarəetmə elminin məzmunu aşağıdakılardan ibarətdir:

1. idarəetmənin təşkili
2. idarəetmənin metodları
3. idarəetmənin texnikası.

Bu fənnin məğzi əsasən idarəetmə fəaliyyətindən və ona münasibətdən ibarətdir. İdarəetmə elmi predmetinin formalaşması uzun müddətli bir yol keçmişdir.

Cəmiyyətdə baş verən ictimai münasibətlərin aşağıdakı növləri məlumdur:

- İqtisadi, ideoloji, hüquqi, etik, psixoloji və s. münasibətlər. Bunların içərisində iqtisadi münasibətlər başlıca yer tutur. Bütün ictimai münasibətlər eyni səviyyədə öyrənilməli və nəzərə alınmalıdır. Burada idarə edən sistem (idarəetmə subyektı) ilə idarəolunan (idarəetmə obyektı) arasındakı münasibət; idarəetmə münasibətləri həmçinin şəxsiyyətlər-arası, sistemlər arası, qarışıq, qrup və fərdi münasibətlərə ayrılır. Məsələn idmançı ilə məşqçi arasında münasibət səmimi və işdə konkret olmalıdır.

2.4. Cəmiyyətdə idarəetmə münasibətləri

Cəmiyyətin yetkinliyi özünü birinci növbədə idarəetmə münasibətlərində təzahür etdirir. Ona görə də idarəetmə münasibətlərinin öyrənilməsi idarəetmə nəzəriyyəsində görkəmli yer tutur.

Bu işə ictimai həyatın bütün sahələrinin elmi səviyyədə idarə olunmasından, idarəetmənin müasir tələblər səviyyəsində qurulmasından irəli gəlir.

Məcburetmə metoduna gəldikdə isə ayrı-ayrı idman cəmiyyətlərinin başçıları öz vəzifələrindən sui-istifadə edir, intizam pozulur, qayda-qanuna əməl olunsada, bürokratiyə, qeyri-normal iş üslubuna yol verilir, adamların təklif və şikayətlərinə əhəmiyyət verilmir.

Sistemin keyfiyyətləri rəhbər işçinin keyfiyyətlərinə uyğun gəlməlidir. Əks təqdirdə, idarəetmə fəaliyyəti səmərə verə bilməz. Bunun üçün rəhbər işçi öz fəaliyyətində bütün amilləri nəzərə almalıdır.

Təşkilatın məqsədi ilə rəhbər işçinin məqsədi arasında uyğunluğun olması son dərəcə vacibdir.

2.5. Menecmentin ümumi və xüsusi metodları

İdarəetmə münasibətlərinin təhlili idarəetmənin bir sıra metodoloji məsələlərini işləyib hazırlamadan mümkün deyildir. Metod, ümumiyyətlə dərk etmə yolu və tədqiqat vasitəsidir. Obyektı dərk etmək üçün ayrı-ayrı insanların, kollektivlərin praktiki və nəzəri fəaliyyət bacarığı, həyat tərzini tədqiq olunmalıdır.

Metodun özü də müəyyən bir metodologiyaya, elmi dünyagörüşünə əsaslanmalıdır. Metodologiya intellektual vasitəsidir. Müəyyən metodlar sisteminə əsaslanmadan idarəetmə münasibətləri və digər proseslər haqqında elmi fikir yürütmək olmaz.

«Menecmentin əsasları» fənni çoxplanlı, çoxcəhətli elmdir. Bu fənn fəlsəfə, iqtisadi nəzəriyyə, əməyin iqtisadiyyatı, statistika, iqtisadi kibernetika, bədən tərbiyəsi və idman, hüquq, psixologiya və s. ilə üzvi şəkildə əlaqədardır. Həmin elmləri bilmədən idarəetmə məsələlərindən baş çıxarmaq olmaz. Bu elmləri öyrənməklə yüksək ixtisaslı kadr hazırlamaq olar.

2.6. İdman menecmentinin ümumi vəzifələri və rolu.

1. Menecment hər bir təşkilatın həyatında aparıcı rola malikdir. Menecment aşağıdakı prinsipləri nəzərə almalıdır:

1. Menecmentin fəaliyyətinin səmərəlilik prinsipi.
2. İdarəçilik qərarlarının optimallığı və elmi təşkili.
3. Səlahiyyətin, məsuliyyətin bölüşdürülməsində, qərarların qəbulunda bölgü tələblərinin əlaqələndirilməsi.
4. Bədən tərbiyəsi təşkilatının, idman klubunun məqsəd və vəzifələrinin müəyyən edilməsi və onların fəaliyyətinin planlaşdırılması.
2. Tabeliyində olan işçi heyətinin işgüzarlığının, davranış və peşəkarlıq səviyyəsinin öyrənilməsi.
3. İcraçılar arasında tapşırıqların, funksiyaların bölüşdürülməsi.
5. Uçot, qeydiyyat sənədlərinin aparılması.
6. İdman təşkilatları işçilərinin əmək fəaliyyətinə nəzarət və onların qiymətləndirilməsi.
7. Ayrı-ayrı idman klubları, onların menecerləri və digər əməkdaşları ilə əlaqə yaratmaq.

Əlbəttə, idman meneceri rolunu icra etmək hər bir işçinin şəxsi keyfiyyətindən, peşəkarlığından, intellektual səviyyəsindən, novatorluğundan iradəsindən, məsuliyyətindən və s. asılı olur.

Cəmiyyətin özü bir sistemdir. İnsan cəmiyyətdə baş verən münasibətlərin daşıyıcısıdır. O, bütün ictimai münasibətlərin məcmusudur.

2.7. İdman menecerinə tələblər

1. Fəaliyyət göstərdiyi idman üzrə biliyə və təcrübəyə malik olmalıdır.
2. İdman sahəsi ilə əlaqədar olaraq müəyyən situasiyalarda əsaslandırılmış qərarlar qəbul etməyi bacarmalıdır.
3. İşçi heyətini, insan resurslarını yüksək səviyyədə idarə etmək bacarığına malik olmalıdır.
4. Bədən tərbiyəsi sahəsi ilə əlaqədar bütün informasiya məlumatlarına malik olmalıdır.
5. Öz fikir və mülahizələrini dəqiq ifadə etməyi bacarmalıdır.

2.8. İdarəetmənin qanunları və prinsipləri.

İdarəetmə prosesi və onun metodları ilə idarəetmə sahəsində istifadə olunan qanunlar arasında üzvi əlaqə vardır. Başqa sahələrdən fərqli olaraq idarəetmə sahəsinin qanunlarının iqtisadi dairəsi çox genişdir.

Cəmiyyətin ümumi inkişaf qanunlarını nəzərə alaraq həmin qanunlar konkret idmançıların idman nailiyyətlərinin inkişafı ilə əlaqələndirilməlidir.

Qanun anlayışı ayrı-ayrı sahələr arasındakı əlaqələri ifadə edir. Qanunauyğunluq anlayışı isə hər hansı bir inkişaf prosesinin, o cümlədən iqtisadi proseslərin və əlaqələrin ümumi xarakterini aydınlaşdırır.

Cəmiyyətin özü, hər şeydən əvvəl elmi cəmiyyət olmalıdır. Məhz ona görə də cəmiyyətlə elmi tərzdə rəftar etmək lazımdır. Biz cəmiyyətin qanunlarını və iqtisadiyyatın tələblərini daha yaxşı dərk etməklə idman təşkilatlarına rəhbərlikdə daha düzgün və daha elmi istiqamət seçə bilərik.

Bədən tərbiyəsi və idman qanunlarının dərk edilməsində kadrların hərtərəfli hazırlığı mühüm rol oynayır, bu qanunlardan istifadə edilməzdən əvvəl onları dərk etmək zəruridir.

Bədən tərbiyəsi və idman qanununun proqramını işləməzdən əvvəl həmin problemin, hadisənin mahiyyətini və bu sahəni tənzim edən

qanun, ya qanunlar sisteminin tələblərini, bu tələblərin dəqiq məzmununu bilmək, dərk etmək lazımdır.

Bədən tərbiyəsinin iqtisadi qanunları, onların fəaliyyət mexanizmi bəzən bizim iradəmizdən asılı olmur və həm də bizim acizliyimiz sayılmamalıdır. Bu təbiətin qanunudur, təbiətin qanunları isə obyektiv qanunlardır.

2.9. İdarəetmə prosesi və idarəetmə mexanizmi.

İdarəetmə fəaliyyəti idarəetmə funksiyaları ilə bağlıdır. İdarəetmə funksiyaları idarəetmənin məzmununu əks etdirir və burada idarəetmə orqanları, idarəetmə strukturu və idarəetmə funksiyaları bir-birini tamamlayır.

İdarəetmə aşağıdakı komponentlərdən ibarətdir:

- a) idarəetmə mexanizmi;
- b) idarəetmə strukturu;
- c) idarəetmə prinsiplərinin inkişaf mexanizmi.

İdarəetmə mexanizmini işə salmaq üçün onun komponentlərindən istifadə etmək lazımdır. Nəticə idarəetmədən kənar baş vermir, deməli, həmin proseslərin ardıcıl və normal gedişi üçün idarəedici təsir vasitələri lazımdır.

İdarəetmə prosesinə müxtəlif baxımdan yanaşmaq olar:

1. idarəetmə prosesinin funksionallığı;
2. idarəetmə əməyinin təşkili;
3. idarəetmə sisteminin strukturu;
4. idarəetmə orqanlarının sahə və sahələrarası fəaliyyətinin idarəetmə prosesinin məzmununa görə təşkili.

İdarəetmə prosesi fasiləsiz bir prosesdir. Bu isə idarəetmə prosesinin dinamik xarakterindən irəli gəlir.

2.10. İdarəetmə qərarlarının mahiyyəti.

İdarəetmə qərarları eyni şərait daxilində idarə edən və idarə olunanların qarşılıqlı əlaqə və təsirindən, insanların xüsusi bilik və ümumi inkişaf səviyyəsindən də asılıdır.

İdarəetmə qərarlarının zəruriliyi müəyyən problemlərin, vəzifələrin irəli sürülməsi və həll edilməsi ilə əlaqədardır.

Deməli, problem və vəzifələr olmasaydı, qərarlar da olmazdı. Lakin bədən tərbiyəsi və idman sahəsində problemsiz və vəzifəsiz iş və ya sistem yoxdur.

İdarəetmə qərarlarına olan müasir tələblər idman sahəsi rəhbərlərinin elmi bilik və bacarıqlarının daha da təkmilləşdirilməsi və artırılmasını obyektiv olaraq irəli sürür.

Ona görə rəhbər işçilərin qarşısında aşağıdakı tələblər qoyulur:

1. İnformasiyadan istifadə etməyi bacarmaq
2. Problemdən baş çıxarmaq, vəziyyəti düzgün təhlil etmək
3. Optimal bədən tərbiyəsi qərarları qəbul etmək və onların icrasını təmin etmək.

Bu o deməkdir ki, bütün təsərrüfat rəhbərləri daim idarəetmənin nəzəri və metodoloji əsaslarını öyrənməli, öz biliyini elm və texnikanın ən son nailiyyətləri ilə yeniləşdirməlidir. Yalnız bu təqdirdə rəhbər işçilərdən yüksək keyfiyyətli qərarlar və onların ardıcıl icrasını gözləmək olar.

2.11. İdarəetmə qərarlarının yerinə yetirilməsinin təşkili və ona nəzarət

Qərarların qəbul edilməsi hələ onun icrası demək deyildir. Ona görə də ən başlıca məsələ qərarların hazırlanması, qəbul edilməsi və həyata keçirilməsi arasında vəhdətin təmin edilməsidir. Bu idarəetmə qərarları sistemində ən başlıca və həm də son mərhələdir.

Qərarların icrasına aşağıdakı tələblər irəli sürülür:

- a) Qərarların icrası yarımçıq qalmamalıdır, axıra çatdırılmalıdır;
- b) Qərar yüksək səviyyədə gecikmədən icra olunmalıdır.

Qərarlar vaxtli-vaxtında icra edilmədikdə ondan lazımı səmərə əldə etmək çətin olur.

İdarəetmə qərarlarının ən yaxşılarının seçilməsi optimal qərarlar adlandırılırsa, həmin qərarların axtarılması yolları həmin variantların optimallaşdırılması adlanır.

İdarəetmədə ən başlıca məsələlərdən biri optimal qərarların hazırlanması ilə idarəçilik fəaliyyətinin düzgün qiymətləndirilməsi və optimal fəaliyyət üçün zəruri şəraitin yaradılmasıdır. Ona görə də insan təkəkkürünə, onun təcrübəsinə və mühakiməsinə əsasən qərarların "evrestik" həllinin böyük əhəmiyyəti vardır.

Evrestika insanın yaradıcı fəaliyyətinin qanunauyğunluqlarını öyrənən elm sahəsidir. Bu xeyli dərəcədə psixoloji proseslərlə, psixoloji mexanizmlə, insanın intellektual inkişafı ilə bağlıdır.

Evrestik metod rəhbər işçilərin yaradıcı qabiliyyəti ilə əlaqədar olduğuna görə əslində onun bütün metodlar daxilində tətbiqi mümkündür.

İdarəetmə əməyinin elmi təşkili (İƏƏT) idarə rəhbərlərinin, məşqçilərin, təlimatçıların və digər işçilərin əmək məhsuldarlığının artmasına, onların əmək şəraitinin yaxşılaşdırılmasına və idarəetmə verdişlərinin inkişaf etdirilməsinə xidmət edir. ƏƏT vaxt itkilərinin azalmasına, bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına, səmərəli rəhbərliyin inkişafına xidmət edir.

Əlbəttə, məşqçi-müəllimlərin, işçi və qulluqçuların əməyinin spesifikasiyi həmin əməyin elmi təşkilinə çox böyük təsir göstərir.

İƏƏT-də əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlər mühüm yer tutur. İdarəetmə əməyi zehni əməkdir. Burada əməyin və istirahətin elmi əsaslandırılmış rejimi olmalıdır.

Məşq prosesində əlverişli sanitar-gigiyenik, psixo-fizioloji və estetik şəraitin yaradılması, təhlükəsizlik texnikası tələblərinə riayət edilməsi olduqca vacibdir. Yaxşı olardı ki, zalda gözü sakitləşdirən rənglərdən istifadə olunsun və həzin musiqi səslənsin.

2.12. İdarəetmə əməyinin elmi təşkili səviyyəsinin yüksəldilməsi yolları.

İdarəetmə işçilərinin əsas iş yeri onun yazı stoludur. Məlumdur ki, dəftərxana təcrübəsi işdə istifadə üçün müxtəlif əşyalar meydana gətirmişdir. (qələm, qələmqabı, kağız üçün qab, stolüstü təqvim və s.). Lakin bunlar yazı stolunun üstündə səpələnmiş şəkildə olduqda onlar əmək prosesinə kömək etmir, əksinə mane olur.

İşçilərin yazı stolunun yuxarı səthində ən sadə əşyalardan başqa heç bir şey olmamalıdır. Qalan köməkçi əşya və avadanlıqlar (telefonlar, təqvimlər, kartoteka və s.) yan yeşiklərə, tumbalara qoyulmalıdır.

Stolun üzərində ciddi qayda yaradılmalıdır, hər növ sənəd müəyyən yeşiklərdə saxlanılmalıdır. Qovluqlar nömrələnmiş və üzərində aidiyyətli sahənin adı yazılmış şəkildə rəflərdə saxlanılmalıdır. Stolun hündürlüyü işçinin boyuna müvafiq olmalıdır. İş yerində temperatur, təmizlik, rütubət normaya uyğun olmalıdır, işıqlandırma (təbii və süni) elə qurulmalıdır ki, işıq pəncərədən sol tərəfdən düşsün.

ƏƏT bədən tərbiyəsi mütəxəssislərinin əmək verdişlərini zənginləşdirir, səmərəliliyinə şərait yaradır və vaxt itkisini aradan qaldırır.

2. 13. İdarəetmənin iqtisadi metodları.

İdarəetmə iqtisadi metodları İİM təsərrüfatçılığın, bədən tərbiyəsi və idman işlərinin həyata keçirilməsinə xidmət edir və kompleks idarəçilik funksiyalarının icrası ilə əlaqədardır. Ona görə də əslində idarəetmə metodu idarəçilik fəaliyyətinin icra edilməsi vasitəsidir.

İdarəetmə metodları çoxcəhətli və müxtəlifdir. Həmin metodlar qlobal və lokal olmaqla öz konkret məzmununa, idarəetmə obyektinə, adamlara təsiretmə xarakterinə, təşkilati formalarına və s. görə fərqlənir.

İİM-in köməyi ilə planlaşdırma təsərrüfat hesablı əmək haqqı, kredit, mənfəət, maddi həvəsləndirmə və başqa mexanizmlər vasitəsilə məqsədyönlü təsire çevrilir. Bunlar bədən tərbiyəsi təsərrüfatının iqtisadi metodunun mexanizminə daxildir. Burada kommersion hesabı metodu mühüm yer tutur. Çünki kommersion hesabı ilə idman klubu və ya federasiyaların daxili hesab göstəricilərinin bir-biri ilə əlaqələndirilməsi və bir-birini tamamlaması vacibdir.

Əmək haqqı və mükafatlandırma bədən tərbiyəsi təşkilatlarında çalışan məşqçilərə və idmançılara eyni keyfiyyətli əməklərinə, işlərinə görə eyni miqdarda əmək haqqı və mükafat almaq imkanı yaradır. Burada idman nəticələrinin yüksək olmasını nəzərə alaraq mükafatlar artırılıb da bilər. Bu cür mükafatın böyük rolu vardır.

Bir metod kimi əmək haqqı və mükafatlandırma, bilavasitə əməyin kəmiyyət və keyfiyyətindən asılı olaraq müəyyən edildikdə işçi daha yaxşı işləməyə ruhlandırılır, mümkün qədər çox iş görməyə və çox qazanmağa can atır, ixtisasını və peşəsini sevməyə stimulyarlanır.

Onu da qeyd etməliyik ki, burada stimullaşdırıcı vasitələrin seçilməsi bütün hallarda eyni tipli ola bilməz, əks təqdirdə onların nəinki səmərəsi azalar, hətta mənfəətli nəticələrə də gətirib çıxarar.

Sosioloji müşahidələr göstərir ki, əməyə şəxsi, maddi və mənavi maraqla oyadan bədən tərbiyəsi təşkilatlarında işin səmərəsi və keyfiyyəti də yüksək olur. Lakin bu heç də digər amillərin rolunun inkar edilməsi demək deyil. Stimullaşdırmada başlıca məqsəd insanın əmək fəaliyyətini gücləndirməkdən ibarətdir.

2.14. İdarəetmə metodu anlayışı.

İdarəetməyə müxtəlif tərəfdən yanaşmaq olar. İdarəetmə metodları birinci növbədə strateji inkişaf vəzifələrinin, iqtisadi qanunların tələblərinin həyata keçirilməsi metodudur. Burada obyektiv olaraq, müəyyən təsiredici vasitələr sisteminin işə salınması tələb olunur. İdarəetmə metodları

həmişənin qanun və prinsiplərdən istifadə olunma formasıdır. Burada prinsip metodu ilə münasibətdə çıxış nöqtəsini təşkil edir və istiqamətverici rola malikdir. **Metod istehsal kollektivinə və ya onun hər hansı bir üzvünə məqsədyönlü təsir edilməsinə deyilir.**

İdarəetmə müəyyən bir məqsədin qoyulması ilə başlayır və praktik nəticə əldə olunması ilə başa çatır. Bir məqsədə nail olduqdan sonra yeni məqsədlər meydana çıxır. Bu proses idarəetmə sisteminin vəziyyətindən və sistemlər arasında qarşılıqlı münasibətlərdən doğan arzu, imkan, zərurət, icra və nəticənin əldə edilməsini əhatə edir. İdarəetmə prosesi müəyyən fəaliyyət növünün məcmusundan ibarətdir və daima təkrar olunur.

2.15. İdman təşkilatlarında təşkilati işlərin təhlili

Təşkilati təhlil idarəetmə obyektini və subyektini haqqında məlumatların, cürbəcür xəbərdarlıqların yoxlanılması, işlədilməsi və müəyyən şəkildə, formaya salınması üsullarının məcmusundan ibarətdir. Onların köməyi ilə sistemin həqiqi vəziyyəti müəyyən edilir, baş verən səbəb və nəticələr öyrənilir, onların fəaliyyəti düzgün, olduğu kimi qiymətləndirilir. Burada mövcud nöqsanlar aşkar olunur, müəyyən tədbirlər işləyib hazırlanır. İşgüzar təhlil apararaq görə bilər ki, idarəetmə fəaliyyətinə düzgün rəhbərliyi təmin etmək olduqca çətindir. Onun üçün hər bir rəhbər işçi təşkilati təhlildən, onun metodlarından istifadə etməyi bacarmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının «Bədən tərbiyəsi və İdman haqqında» Qanununun 9-cu maddəsində bədən tərbiyəsi və idman anlayışları qeyd edilir: Bədən tərbiyəsi ümumi mədəniyyətin ayrılmaz hissəsi olub, insanın sağlamlığının möhkəmləndirilməsi və fiziki inkişafına yönəldilmiş sosial fəaliyyət sahələrindən biridir.

Bədən tərbiyəsi hər bir şəxsin marağı, təhsilin, əməyə və vətənin müdafiəsinə hazırlanması amilləri nəzərə alınmaqla bu qanunun müddəalarına uyğun olaraq formalaşdırılır və fiziki tərbiyənin təşkilinə yönəldilir.

İdman isə müxtəlif fiziki hərəkətlər kompleksi vasitəsilə sistemli olaraq şəxsin fiziki hazırlığının təkmilləşdirilməsinə, mübariz və mənavi keyfiyyətlərin formalaşmasına, yarışlarda nəticələrin göstərilməsinə yönəldilmiş fiziki tərbiyənin tərkib hissəsidir.

2.16. Bədən tərbiyəsi və idmanın idarə edilməsində mövcud prinsip və metodlar

Prinsip insanın öz fəaliyyətində elmi qanunların tələblərinin əsas götürülməsi, fəaliyyətin həmin qanunlara uyğun qurulması, fəaliyyətdə qanuna istinad edilməsidir.

Metod anlayışının mahiyyəti “Qarşıya qoyulan məqsədə optimal yolla neçə nail olmalı” sualına verilən cavabla bağlıdır. **Metod** hərəkət deməkdir. Bədən tərbiyəsi və idmanın idarə edilməsi də öz fəaliyyətində bu prinsiplərə əsaslanır və onlardan qida alır.

Hər bir dövlətin milli bədən tərbiyəsi sistemi olmalıdır. Milli bədən tərbiyəsi sistemi suveren dövlətin atributlarından biridir. BTİHİE quruluşunun ünsürləri biri-biri ilə üzvi şəkildə əlaqədar olmaqla bütöv vahid bir sistemi- fiziki mədəniyyətin idarə edilməsi sistemini əmələ gətirir. Burada ən başlıca məsələlərdən biri idarəetmənin funksiyası ilə strukturu arasındakı düzgün əlaqənin təmin edilməsi və idarəetmə funksiyaları arasında ayrı-ayrı bölmələr üzrə optimal şəkildə bölüşdürülməsidir və onların arasında müəyyən zəruri əlaqələr mövcuddur.

İdarə edən obyektlər olmadan onun subyektləri də ola bilməz. Deməli idarə edənin köməkçi sisteminin əsasını idarə olunanın köməkçi sistemi təşkil edir. Beləliklə idarəetmənin obyektləri, vəzifələri və məqsədləri onun təşkilat quruluşunu müəyyən edir.

Cəmiyyətdə və təbiətdə müxtəlif sistem növləri mövcuddur. Fəaliyyətdə olan hər bir varlıq müəyyən bir sistem əmələ gətirir. Bu, idarəetmənin elmi başlanğıcıdır. Sistem anlayışı dedikdə biz bir-biri ilə sıx əlaqədə olan, həm də müəyyən funksiya icra edən elementlər quruluşunun coxluğunu nəzərdə tuturuq. Sistem özbaşına yaranmır.

İdmanda iki növ sistem mövcuddur:

1. İdman hərəkətinin idarə edilməsi sistemi.

2. Bədən tərbiyəsinin əsasını təşkil edən komponentlərdən ibarət sistem.

Sistemin normal işləməsi üçün onları hərəkətə gətirən ünsürlərin bir-birinə ahəngdar təsir sistemi olmalıdır. Bundan əlavə açıq və qapalı sistemlər də mövcuddur.

2.17. Milli bədən tərbiyə sistemi

1. Milli bədən tərbiyə sisteminin ideya- nəzəri əsasları.
2. Milli bədən tərbiyə sisteminin elmi-metodoloji əsasları.

3. Milli bədən tərbiyə sisteminin proqram və normativ əsasları.

4. Milli bədən tərbiyə sisteminin təşkilatı və idarəetmə əsasları.

1. Fiziki mədəniyyət anlayışı ümumi mədəniyyətin tərkib hissəsi olub, qədim zamanlardan bəri fiziki hərəkətlər və təbii qüvvələr vasitəsilə insanların sağlamlığına, gümrahlığına doğru yönəldilmiş ictimai bir hadisədir.

2. Fiziki tərbiyə müəllimin rəhbərliyi altında şagirdlərin hərəkəti fəaliyyəti nəticəsində normal fiziki hazırlığa nail olmağa yönəldilmiş pedaqoji bir prosesdir.

3. İdman hər kəsin idman dərəcəsi almağa səy göstərdiyi yarış xarakterli fəaliyyət növüdür.

4. Bədən tərbiyəsi hərəkəti fərdi və kollektiv surətdə hər bir şəxsin marağına müvafiq, könüllü olaraq təşkil edilmiş kütləvi bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olma prosesidir.

5. Fiziki inkişaf fiziki hərəkətlər və təbii qüvvələr vasitəsilə adamlarda baş verən morfoloji və funksional dəyişikliklərə deyilir.

6. Fiziki kamillik hər bir şəxsə fiziki, mənəvi, əxlaqi keyfiyyətlərin ahəngdar birləşməsi prosesidir.

Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın qarşısında duran ali məqsədi aydınlaşdırmaq üçün Konstitusiyaya istinad edək.

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında, eləcə də “Bədən tərbiyəsi və idman” haqqında. Qanunda bütün vətəndaşların eyni hüquqa malik olması göstərilir. Hər bir Azərbaycan vətəndaşının istədiyi sağlamlaşdırıcı qrupda, istədiyi idman növündə, seçdiyi idman qurğusu və təşkilatda məşğul olmaq hüququ vardır.

2. Azərbaycan milli bədən tərbiyə sistemi yeni nəslin sağlam tərbiyə edilməsində, yüksək mədəniyyətə, demokratik dünyagörüşünə malik, vətəninə, millətini sevmən, onu qorumağı bacaran və ucaldan vətəndaşlar yetişdirməlidir.

Bədən tərbiyəsi və idmanın idarə edilməsi prosesində ümumi qanunların və ümumi prinsiplərin olması konkretləşən və reallaşan bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı qarşısında yeni tələblər irəli sürür.

Prinsip anlayışı öz mahiyyətinə və məzmununa görə müxtəlifdir və qanun səviyyəsində olan bir prosesi əhatə edir. Biz 7 prinsipi əsas götürürük ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Bədən tərbiyəsi və idman hərəkətində demokratik prinsiplərin rolu.

Bədən tərbiyəsi və idmanı milli zəmində, islam əxlaqına və ümumi bəşəri dəyərlərə əsaslanaraq inkişaf etdirmək;

Hər bir vətəndaşın azad şəkildə fikrini ifadə etməklə şəxsi istəklərinə əsasən idman bölməsi seçərək özünün sağlamlığını qorumasına şərait yaratmaq.

Bu prinsipin əsas məqsədi müxtəlif idman təşkilatlarının mərkəzləşmiş formada bir təşkilat kimi fəaliyyət göstərməsini təmin etməkdir.

Təşkilatın demokratik mərkəziyyətlə fəaliyyət göstərməsi vəhdətdə olmalıdır, biri digərini inkar etməməlidir. Onun üçün də demokratik mərkəziyyət prinsipi hər şeydən əvvəl fəaliyyət demokratiyasıdır.

Əhalinin bədən tərbiyəsi və idmanı könüllülük prinsipi əsasında təşkil edilir. Bu prinsipə əməl olunduqda səhvlərin qarşısı alınır, səmərəli təkliflərin həyata keçirilməsi təmin edilir.

Aşağıdan yuxarıya seçkili orqanlara rəhbər kadrların seçilməsi bu prinsipin mühüm əlamətlərindən biridir. Bu prinsipin üstünlüyü bir də intizamlılıq, azlığın çoxluğa tabe olmasıdır. Tənqid və özünütənqidə geniş yer verilməsindədir. Demokratiya dedikdə əhalinin fiziki sağlamlığı, mənəvi saflığı, yaradıcı əmək vərdisləri üçün obyektiv şərait yaradılması nəzərdə tutulur. Beləliklə biz obyektiv prinsipə nail oluruq.

İdarəetmənin prinsipləri bütövlükdə cəmiyyətin idarəetmə orqanlarının fəaliyyətini istiqamətləndirən, həm də onu müəyyən bir çərçivəyə salan rəhbər qaydalar və davranışlar sistemidir. Prinsip anlayışı öz mahiyyətinə və məzmununa görə qanun səviyyəsində cəmiyyətin sosial inkişaf proseslərinin və istehsal münasibətlərinin idarə olunmasına uyğun gəlir.

Metodların tətbiqi xarakteri xeyli dərəcədə rəhbərlik psixologiyasından asılı olur. Ona görə də idarəetmə metodlarının bir sıra hallarda düzgün tətbiq edilməməsi idarəetmə prinsiplərini gözəndən salır, idarəetmə qaydasına inamsızlıq yaradır.

Bunun üçün, birinci, idarəetmə prinsipləri cəmiyyətin idarəetmə sistemi qarşısında qoyduğu sosial, iqtisadi, mənəvi məqsədlər həmahəng olmalıdır. İkincisi isə həmin prinsiplərin məzmunu bədən tərbiyəsi və idmanın təsərrüfat normativlərində, hüquqi sənədlərdə düzgün əks olunmalıdır.

İdarəetmənin aşağıdakı prinsipləri vardır: sahibkarlıq və rəqabət prinsipi, sosial və təsərrüfat rəhbərliyinin vəhdəti, sahə və ərazi idarəetməsinin əlaqələndirilməsi, əməyin maddi və mənəvi həvəsləndirilməsinin əlaqələndirilməsi, idarəetmə metodları və formalarının daim təkmilləşdirilməsi, el-

milik, təsərrüfatın planlı idarə edilməsi, məsuliyyətlik, kadrların düzgün seçilməsi və yerləşdirilməsi, qənaətcillik və səmərəlilik, təsərrüfat qərarlarının varisliyi, prinsipləri vahid rəhbərlik idarəetmədə elmi metodlardan istifadə hüququ, vəzifə və məsuliyyətin əlaqələndirilməsi, sağlam motivləşdirmə prinsipi, idarəetmənin demokratikləşdirilməsi prinsipləri və s.

2.18. Bədən tərbiyəsi sahəsində demokratik rəhbərlik prinsipi.

Dövlət idarəetmə sistemi bədən tərbiyəsi və idmanı vahid bir mənada halında birləşdirir. Demokratik rəhbərlik prinsipinin əsasını bədən tərbiyəsi sahəsində dövlət rəhbərliyi ilə geniş demokratiyanın əlaqələndirilməsi təşkil edir. Demokratik mərkəziyyəti cılızlaşdırmaq, onu bürokratik mərkəziyyətlə qarışdırmaq olmaz. Demokratik mərkəziyyətlə bürokratiyanı və şablonlaşdırmanı bir-birinə qarışdırmaqdan daha böyük səhv ola bilər.

Dövlətin vəzifəsi yalnız bədən tərbiyəsi və idman sahəsində demokratik mərkəziyyəti həyata keçirməkdən ibarət deyil. Həqiqətən, mərkəziyyət nəinki təkə yerli xüsusiyyətləri, həmçinin yerli səyi, yerli sahibkarlıq təşəbbüsünü, ümumi məqsədə çatmaq üçün müxtəlif yolları, üsul və vasitələri, yaradılmış olan imkanları nəzərdə tutmalıdır.

İdarəetmədə bədən tərbiyəsi sahəsində çalışan zəhmətkeşlərin geniş iştirakının təmin edilməsi, bədən tərbiyəsi rəhbərlərinin seçilməsində, onların fəaliyyətinə nəzarət edilməsində kütlələrin rəhbərliyinin artırılmasına ciddi fikir verilməlidir.

Kütlə özünə məsul rəhbərlər seçmək ixtiyarına malik olmalıdır, rəhbərləri dəyişmək, onların fəaliyyətində hər bir xırda addımı bilmək və yoxlamaq ixtiyarına malik olmalıdır. Məsələn, yalnız rəhbər işçiləri seçmək imkanı ilə məhdudlaşmamalı, həm də onların fəaliyyətinə nəzarət etmək, hər bir addımını bilmək və yoxlamaq səlahiyyəti hüququ olmalıdır.

Demokratik mərkəziyyət prinsipinə geniş mövqedən yanaşılır:

1. Qərar və qanunların, ümumi qaydaların müzakirəsində insanların iştirakı;
2. Həmin qərarların yerinə yetirilməsi üzərində nəzarətin qoyulmasında, bu qərarların yerinə yetirilməsində işçilərin bilavasitə iştirakı.

Bu prinsipin həyata keçirilməsi işdə planlılığın, mütəşəkkilliyin, intizamlılığın, kütlələrin yaradıcı təşəbbüskarlığının inkişaf etdirilməsinin, operativliyin, yerli şəraitin nəzərə alınması və s. kimi üstünlüklərdən dolğun istifadə olunmasına imkan verir.

Bədən tərbiyəsi və idman prosesində insanın sağlamlaşdırılması amilinin gücləndirilməsi, hər bir idmançının şəxsiyyət kimi formalaşdırılması, onun fiziki istedadının üzə çıxarılması üçün əlverişli şəraitin yaradılması nəzərdə tutulur. İdmançının fərdi imkanları, qabiliyyəti, maraq və meyilləri ətraflı öyrənilir. Bütün bunlar təlim məşq prosesində nəzərə alınır və bir sözlə, onun yüksək idman nəticələrinin əldə edilməsi üçün müvafiq şərait yaradılır, onun sosial müdafiəsi təmin edilir.

Bədən tərbiyəsi hərəkatının idarə edilməsi prinsipi, bütövlükdə bu sahədə fəaliyyət göstərən idarəetmə orqanlarının fəaliyyətini istiqamətləndirən, həm də müəyyən bir çərçivəyə salan rəhbəredici qaydalar və davranışlar sistemidir.

İdarəetmənin elmilik prinsipi: Bu prinsipin mahiyyəti, elmlə təcrübənin vəhdətindən ibarətdir. Məlumdur ki, bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı kortəbii getmir, əksinə müxtəlif elmi müəssisələrin köməyinə arxalanır. Bunların vasitəsilə bədən tərbiyəsi və idman elmi əsaslar üzərində inkişaf etdirilir. Bu prinsipin üstün cəhəti bir də ondadır ki, bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafında, onun planlaşdırılmasında elmi qanunauyğunluqlara üstünlük verilir. Deməli, bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı bu sahədə səthi məlumatlara malik olmaqla bitmir, əksinə, bu prosesi başa düşmək üçün onun bütün cəhət, əlaqə və vasitələrini öyrənmək və onlardan təcrübədə istifadə etmək lazımdır. Bu isə mövcud elmi məlumatların, şərait və imkanların hərtərəfli ucotunun zəruriliyini tələb edir. Bu prinsipin yerinə yetirilməsi bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafında mövcud qanunauyğunluqların daha dolğun dərk olunmasını və imkanlardan daha səmərəli istifadəni nəzərdə tutur.

Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafında obyektiv qanunauyğunluqların həyata keçirilməsində tələb və imkanların mütləq nəzərə alınması bu prinsipin ən başlıca mahiyyətini təşkil edir. Bu prinsip vəziyyətin dəqiq təhlilini və aşkar edilmiş çətinlikləri nəzərə almağı tələb edir.

Elmi idarəetmənin mühüm vəzifəsi ondan ibarətdir ki, problemin çoxsaylı həlli yolları, variantları içərisində ən səmərəli olanı seçilsin. Az vaxt, qüvvə və vəsait sərf etməklə daha yaxşı nəticələr əldə edilsin.

Bu prinsip bir tərəfdən idarəetmə fəaliyyətində idarəetmə elminin və ona yaxın olan elmlərin müasir nailiyyətlərindən, digər tərəfdən isə idarəetmə sisteminin daim təkmilləşdirilməsi, onun cəmiyyətin potensial imkanlarından maksimum istifadə edilməsi ilə bağlıdır. İdarəetmənin elmi modelləri, elmi potensial olmadan onun səviyyəsi haqqında, qəbul edilən idarəetmə qərarlarının keyfiyyəti haqqında danışmaq olmaz. Bədən tərbiyəsi və idman sahəsi yalnız elmi müddəalara və reallığa əsaslanmalıdır.

İdarəetmədə ƏET o zaman müsbət nəticə verir ki, onun prinsipləri və metodları idarəetmənin bütün sistemi–idmançıdan, məşqçidən tutmuş nazirə qədər həyata keçirilmiş olsun.

Əməyin təşkili haqqında obyektiv məlumat almaq üçün elmi cəhətdən əsaslandırılmış tədqiqat və təhlil metodlarının tətbiqi nəzərdə tutulur. ƏET üzrə tədbirlərin elmi işlənməsi və planlaşdırılması müxtəlif amillərin kəmiyyətə öyrənilməsinə əsaslanır və böyük hesablaşma işləri ilə əlaqədardır.

Maddi və mənəvi həvəsləndirmə prinsipi: hər bir işçinin fərdi kollektiv əməyinin nəticəsindən irəli gəlir. Bu yalnız hər bir zəhmətkeşin gördüyü işlərin son nəticəsi ilə qiymətləndirilir.

Hər bir rəhbər işçi tabeliyində olan işçinin əməyini düzgün qiymətləndirməyi bacarmalıdır.

Stimullaşdırmanın köməyi ilə işçilərin maddi marağından yalnız onların maddi tələbatını ödəmək üçün deyil, həm də idmançıların ustalıqlarının artırılması, səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün istifadə olunur.

Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafını şəxsi maraq əsasında qurmaq lazımdır. İndi bu sahədə ən başlıca məsələ aşağıdakılardan ibarətdir: a) maddi maraqlandırma sisteminin, o cümlədən əmək haqqının əldə edilən nəticələrlə düzgün əlaqələndirilməsi; b) maddi və mənəvi stimullaşdırmanın düzgün tətbiq edilməsi və onların bir-birini ardıcıl tamamlamasının təmin edilməsi.

Mənəvi stimulların şəxsiyyətin əxlaqi tərəqqisi və sosial tələbatı ilə bağlıdır. Aşkarlıq şəraitində «Əməkdar məşqçi», «Əməkdar müəllim»in, adlarının verilməsi, «Şan–şöhrət əməyə görə olmalıdır» prinsipinə əməl olunması, insanların həyatda fəal mövqə tutmalarının düzgün qiymətləndirilməsi mənəvi tələbatın ödənilməsi üçün prinsipal əhəmiyyətə malikdir. Məsələnin bu cür ciddi qoyuluşu həmin sahədə sosial ədalət prinsiplərinin həyata keçirilməsi baxımından da çox vacibdir.

Kütləvilik və idman ustalıqlarının artırılması prinsipi: Hər iki məsələ dövlət səviyyəsində həll edilməlidir. Əhalinin sağlamlığına biganə qalan dövlət inkişaf edə bilməz, o cümlədən çempion hazırlamayan dövlətin adı heç yerdə çəkilməz.

Nəzarət prinsipi: Bədən tərbiyəsi və idman işlərinin inkişafına mütləq nəzarət olmalıdır. Nəzarət olmayan yerdə inkişaf ola bilməz.

Qənaətcillik prinsipi: Həmişə və hər yerdə səmərəli iş aparmaq, vəsaitə, materiallara qənaətlə yanaşmaq lazımdır. İsfərcilik inkişafın düşmənidir. Optimal xərclərlə maksimum nəticə əldə etməyə çalışmaq lazımdır. Bu prinsipin tələbi, qənaətcillik rejiminin həyata keçirilməsi, ma-

terial, əmək və pul ehtiyatından səmərəli istifadə edilməsi, hər cür itkilərin aradan qaldırılması ilə bağlıdır.

Obyektivlik prinsipi: Subyektiv faktlar o zaman həlledici rol daşıyır ki, qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün obyektiv şərait yaradılır.

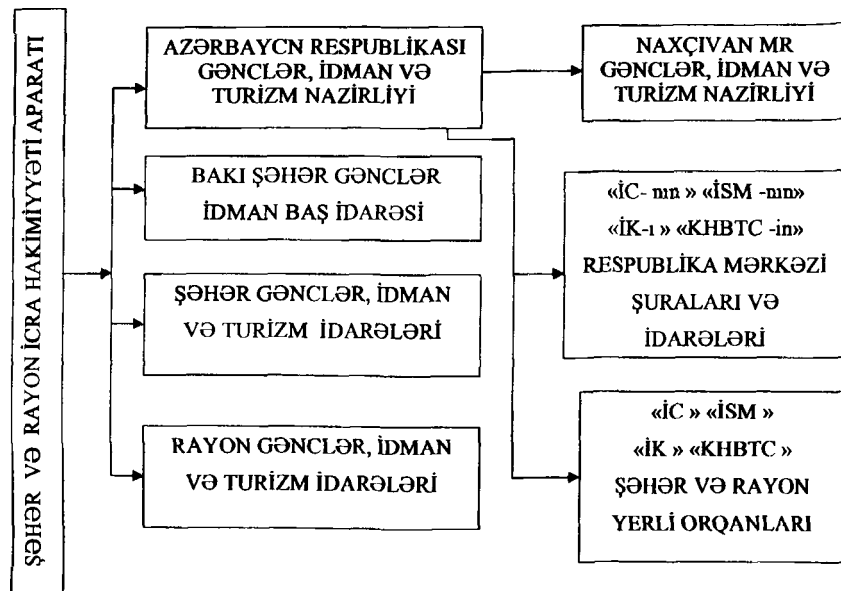
BTİHİE metodlar: BTİHİE müxtəlif vasitələr və metodlarla həyata keçirilə bilər. Metodun əsasını elmi nəzəriyyə təşkil edir. Metod özü müəyyən bir metodologiyaya, elmi dünyagörüşünə əsaslanmalıdır. Metod dərk etmə yolu ilə tədqiqat vasitəsidir. Obyekti dərk etmək üçün ayrı-ayrı insanların, kollektivlərin praktiki və nəzəri fəaliyyət bacarığı lazımdır.

Metodologiya intellektual bir vasitədir. İdarəetmədə vahid standart metod yoxdur, onu idarəetmə nəzəriyyəsi olmadan idarə etmək mümkün deyildir.

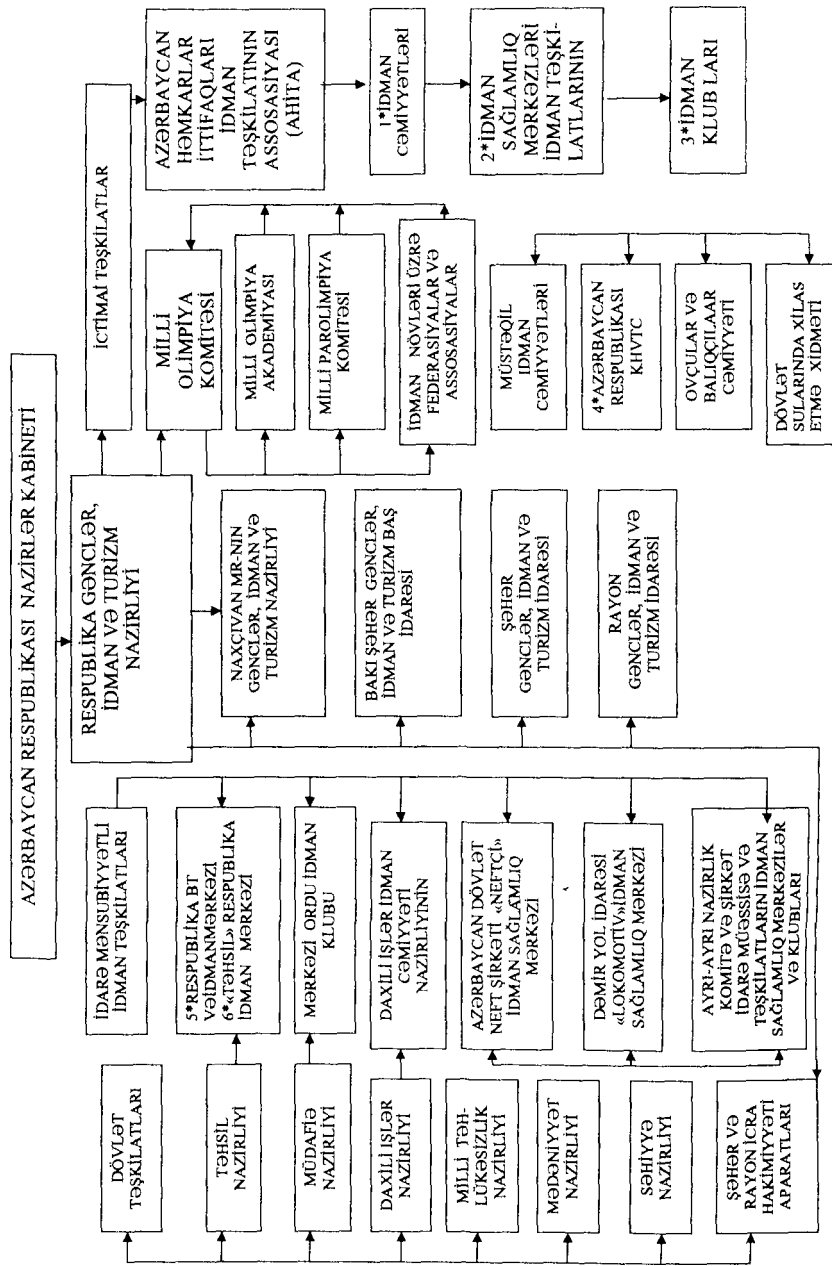
Bunun üçün rəhbərdə həm nəzəri, həm də praktiki planda əsaslı idarəetmə hazırlığı olmalıdır. Bura təşkilatçılıq, icracıların seçilməsi və vəzifə bölgüsünün aparılması, təlimatlandırmaq, hər kəsin məsuliyyət hissini artırmaq, işi tapşırılan vaxtda yerinə yetirmək, görülən işin uçotunu aparmaq, nəzarət etmək və qərar qəbul etmək daxildir.

Göstərilən metodların hamısından gündəlik fəaliyyətdə kompleks şəkildə istifadə olunur. Onlar bir-biri ilə qırılmaz surətdə bağlıdır. İdarəetmə məharəti onun bütün metodlarından bacarıqla istifadə etmək, onları seçib əlaqələndirmək, bu və ya digər konkret şəraitdə tabeliyində olan işçilərə təsir etməyin ən səmərəli üsullarını tapmaq bacarığından ibarətdir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA BƏDƏN TƏRBIYƏSİ VƏ İDMANIN İDARƏ EDİLMƏSİNİN TƏŞKİLAT QURULUŞU

Çədvəl №2

Cədvəl №3

III FƏSİL

BƏDƏN TƏRBİYESİ VƏ İDMAN HƏRƏKATININ İDARƏ EDİLMƏSİNİN TƏŞKİLAT QURULUŞU.

3.1. Azərbaycan Respublikasının Gənclər İdman və Turizm Nazirliyinin hüquq və vəzifələri.

Gənclər və idman nazirliyinin əsasnaməsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 sentyabr 1994-cü il 200 №-li fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Prezidentin 18 sentyabr 2001-ci il tarixli fərmanı ilə Gənclər və İdman Nazirliyi bazasında Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi yaradılmışdır.

Nazirliyin əsasnaməsi 7 ümumi başlıqdan və 105 bənddən ibarətdir.

1. Ümumi müddəalar;
2. Nazirliyin əsas vəzifələri;
3. Nazirliyin əsas funksiyaları;
4. Nazirliyin hüquqları;
5. Nazirliyin fəaliyyətinin təşkili;
6. Nazirliyə rəhbərlik;
7. Nazirliyin kollegiyası.

I. Ümumi müddəalar

1. ARGİT Nazirliyi ölkədə uşaq, yeniyetmə və gənclərlə işi, eləcə də bədən tərbiyəsi, idman və turizm sahəsində dövlət siyasətini formalaşdırın və həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyətinin orqanıdır.

2. Nazirlik öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikasının qanunlarını, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və tövsiyələrini, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarını və mövcud əsasnaməni rəhbər tutur.

3. Nazirlik öz fəaliyyətini digər mərkəzi icra hakimiyyəti, yerli icra hakimiyyəti və bələdiyyə orqanları ilə, habelə ictimai birliklərlə əlaqəli şəkildə həyata keçirir.

4. Nazirliyin maliyyələşdirilməsi, Azərbaycan Respublikasının Dövlət büdcəsi və qanunvericiliklə qadağan olunmayan digər mənbələr hesabına həyata keçirilir.

Nazirlik müstəqil balansla, operativ idarəcilik hüququ ilə dövlət mülkiyyətinə, müvafiq bank hesablarına, Azərbaycan Respublikasının dövlət gerbinin təsviri və öz adı əks olunmuş möhürə və blanklara malikdir.

II. Nazirliyin əsas vəzifələri:

1. Ölkənin sosial, iqtisadi və mədəni inkişafının ümummilli strateji siyasətinə uyğun gənc nəsil tərbiyə etmək.

2.2. Gənclərlə iş sahəsində cəmiyyətin demokratik inkişafı tələblərinə cavab verən milli siyasəti və proqramı həyata keçirmək.

2. 10. İdman federasiya və birliklərini yaratmaq, onların fəaliyyətini gücləndirmək.

2.12. Dünya standartlarına uyğun idmançılar yetirmək, beynəlxalq yarışlarda Azərbaycan Respublikasının idman gücünü nümayiş etdirmək.

2.13. Bədən tərbiyəsi və idmanı geniş təbliğ etmək.

2.14. Gənc nəsil arasında bədən tərbiyəsi və idmanın kütləviliyinə nail olmaq üçün maddi bazanı genişləndirmək.

III. Nazirliyin əsas funksiyaları:

Gənclər, idman və turizm sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərinə dair təkliflər işləyib hazırlamaq;

Gənclərlə, bədən tərbiyəsi və idmanla bağlı sahələrdə elmi tədqiqatların aparılması və praktikada həyata keçirilməsinə nail olmaq.

Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı ilə bağlı perspektiv planlar işləyib hazırlamaq.

Gənclərə idarəetmə və bazar iqtisadiyyatının əsas qanunları haqqında metodik məsləhətlər vermək.

Müharibədə yaralanmış və ya ümumiyyətlə əlil olmuş gənclərə hərtərəfli yardım göstərmək, az təminatlı ailələrə və yetim uşaqlara qayğı göstərmək, istehsalatda işləyən gənclərin hüquqları pozularsa, tədbirlər görmək.

Gəncləri hərtərəfli inkişaf etdirmək üçün VMH kompleksini tətbiq etmək, onları bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərinə cəlb etmək.

Nazirlik respublika daxilində olan idman qurğularından səmərəli istifadə edilməsi üçün təkliflər hazırlayır. Təlim-məşq toplanışları və yarışların keçirilməsi üçün vahid təqvim planı, idman təsnifatını hazırlayır və təsdiq edir.

Nazirlik Azərbaycan yığma komandasının beynəlxalq yarışlarda, Milli Olimpiya Komitəsi ilə birlikdə Olimpiya Oyunlarında iştirakını təmin edir.

İdman növləri üzrə Azərbaycan rekordlarını təsdiq edir, Dünya və Avropa rekordlarının təsdiq olunmasına dair sənədləri təqdim edir.

Fəxri idman adlarını verir, idmançıları mükafatlandırır, «Azərbaycan Respublikasının əməkdar bədən tərbiyəsi və idman işçisi» fəxri adının verilməsi haqqında prezidentə təqdimat verir.

Azərbaycan idmanına xələl gətirən hərəkətlərə görə məşqçi və idmançılara intizam sanksiyası tətbiq edir.

İdman avadanlığının alınması və istehsalını təşkil edir. Tikinti aparır və tikililəri təmir edir.

Öz sistemində olan idarə və tədris müəssisələrini maliyyələşdirir. Kadrlar hazırlığı və ixtisasartırma proqramlarını təsdiq edir, reklam, nəşr fəaliyyəti ilə məşğul olub təcrübə mübadiləsi aparır, simpoziumlar, konfranslar və seminarlar keçirir.

IV. Nazirliyin hüquqları:

1. İdman sahəsində mövcud qanunvericiliyi təkmilləşdirmək təklifləri ilə çıxış etmək.

2. Respublika rəhbərliyi qarşısında bədən tərbiyəsi və idman problemlərini qaldırmaq.

3. Öz səlahiyyəti çərçivəsində yoxlamalar keçirmək.

4. İdman növləri üzrə federasiyalar, klublar və onların mərkəzlərinin yaranmasında birgə iştirak etmək.

V. Nazirliyin fəaliyyətinin təşkili:

Nazirlik öz fəaliyyətini tabeliyində olan müəssisələrlə həyata keçirir və onları idarə edir.

Nazirliyin strukturuna daxil olan müəssisə, idarə və təşkilatların siyahısını Nazirlər Kabineti təsdiq edir.

Şəhər və rayon Gənclər, İdman və Turizm idarələrinin rəisləri həmin şəhərin icra hakimiyyəti başçıları tərəfindən nazirliyin təqdimatına əsasən təyin edilir.

Nazirliyin tabeliyində olan təşkilatlara, kollegiyanın razılığı əsasında, nazirin əmri ilə rəhbərlər vəzifəyə təyin edilir və azad olunur.

Lazım gələrsə, nazirliyin nəzdində müxtəlif ictimai komissiyalar və şuralar yaradılır.

VI. Nazirliyə rəhbərlik:

Nazir Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinə rəhbərlik edir.

O, Milli Məclisin razılığı əsasında prezidentin fərmanı ilə təyin edilir. Onun müavinləri isə nazirin təqdimatı əsasında prezidentin sərəncamı ilə təyin edilir. Onların arasında vəzifə bölgüsünü nazir müəyyənləşdirir.

Kollegiyanın üzvləri sırasına nazir (sədr), onun müavinləri və nazirlik sistemində rəhbər işçilər daxil edilir. Kollegiya üzvləri nazirlər kabineti tərəfindən təsdiq edildikdən sonra fəaliyyətə başlayır.

Nazir: nazirliyin tabeliyində olan təşkilat və idarələrə rəhbərlik edir. O, nazirliyin qarşısında qoyulan məqsəd və vəzifələrə görə şəxsən məsuliyyət daşıyır.

Nazir müavinlərinin, struktur vahidləri rəislərinin, nazirlik sistemində daxil olan təşkilat, idarə və müəssisələrin fəaliyyətinə görə məsuliyyət dərəcəsini müəyyən edir.

Nazir öz səlahiyyəti daxilində əmrlər və göstərişlər verir.

VII. Nazirliyin kollegiyası:

Rəhbərlik kollegiya iclaslarında nazirliyin əsas fəaliyyət məsələlərinə baxır, tabeliyində olan müəssisələrin işinə əməli rəhbərlik edir, yoxlamalar aparır, kadrları seçib onlardan istifadə edir, əmr, qərar, təlimat, qanun layihələrini və digər sənədləri müzakirə edir. Şöbə və idarələrin məruzələrini dinləyir.

Müəyyən olunmuş qaydada işçiləri mükafatlandırır və habelə onların haqqında cəza tədbirləri görür.

Kollegiyanın qərarı nazirin əmri ilə həyata keçirilir. Kollegiyanın qərarı bütün təşkilatlar üçün məcburidir.

Ölkəmizdə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına rəhbərlik edən GİT Nazirliyi vahid dövlət təşkilatıdır. Nazirlik Respublika Nazirlər Kabineti vasitəsilə nazirliklərdə, idarələrdə, assosiasiyalarda, şirkətlərdə bədən tərbiyəsi və idman işlərini həyata keçirir və ona rəhbərlik edir.

Nazirlik ölkəmizdə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına fasiləsiz qayğı göstərir. Bu, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının «Dövlət əhəlinin sağlamlığının qorunması və möhkəmləndirilməsi üçün daim qayğı göstərir» bəndində qeyd edilmişdir. Gənclərin bədən tərbiyəsi və idman işinə cəlb edilməsində nazirliyin rolu böyükdür. Nazirliyə prezident tərəfindən təsdiq edilən nazir başçılığıdır. Nazir müavinləri arasında vəzifə bölgüsü sədr tərəfindən aparılır və nazirliyin kollegiyasında təsdiq edilir. Nazirlik öz fəaliyyətində hökumətin qərar və sərəncamlarını və digər normativ aktları əsas götürür, onların tabeliyində olan müəssisə, təşkilat və idarələrdə tətbiq olunmasını təmin edir. Nazirlikdə struktur aparat (idarələr, şöbələr, aparatın kollegiyası, elmi-metodik şura) fəaliyyət göstərir. Nazirlik tabeliyində olan təşkilatların fəaliyyətini istiqamətləndirir, planlaşdırma, maliyyə, uçot, qeydiyyat və nəzarət, kadr hazırlığına rəhbərlik edir.

Bundan əlavə o,

1. Dövlət planlarının sənədləşdirilməsinə,
2. Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının maliyyələşdirilməsinə,
3. Beynəlxalq əlaqələrin genişləndirilməsinə;
4. Bədən tərbiyəsi və idmanın təbliğ edilməsinə,
5. «İdman lotoreyası», idman əyləncəli tədbirlərin keçirilməsinə də nəzarət və rəhbərlik edir.

Nazirliyin hüquq və vəzifələri:

1. Rayon, şəhər, əmək, təhsil və digər kollektivlərin ehtiyac və təkliflərini nəzərə almaqla perspektiv və təqvim planları tərtib və təsdiq edir. Onların həyata keçirilməsinə nəzarəti bilavasitə öz üzərinə götürür.

2. UGİM-in iş fəaliyyətini öyrənir və onlara praktiki, metodiki kömək edir.

3. İdman bazalarının vəziyyətini istiqamətləndirir, qərar qəbul edir.

4. Bütün dövlət və ictimai təşkilatlardan statistik hesabat tələb edir.

5. Ayrı-ayrı rayon, şəhər gənclər və idman idarələrini büdcədən maliyyələşdirir, mədaxil və məxarici təsdiq edir, müstəqil balans işi aparır. İdman avadanlığı və geyimləri balansını yaradır və ona rəhbərlik edir. GİT Nazirliyi prezident tərəfindən təsdiq edilmiş əsasnamə, eləcə də «Bədən tərbiyəsi və idman haqqında» qəbul edilmiş qanuna əsasən yerinə yetirilən işlər barədə vaxtaşırı Nazirlər Kabinetinə hesabat verir.

Nazirliyin kollegiyasında bir sıra məsələlər müzakirə edildikdən sonra əmr formasında həyata keçirilir. Kollegiyada bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı ilə əlaqədar məsələlər müzakirə olunur. Eyni zamanda aparatın tabeliyində olan idarə və müəssisələrin konkret fəaliyyəti, yoxlama işləri, kadrların hazırlığı, secilməsi və yerləşdirilməsi məsələləri də dinlənilir.

Kollegiyanın tərkibi nazir tərəfindən tərtib olunur və siyahı təsdiq üçün Nazirlər Kabinetinə təqdim edilir. Nazirlik əhəlinin sağlamlığının qorunub möhkəmləndirilməsi naminə aparatda struktur dəyişikliklər aparır. MOK, idman təşkilatları, federasiyalar, birliklərlə yaxından əlaqə saxlayır, dövlət siyasətinin həyata keçirilməsində aparıcı rol oynayır.

GİT Nazirliyinin vəzifələri. Nazirlik əsasən, respublikada bədən tərbiyəsi və idmanla əlaqədar görülməli işlərə rəhbərlik edir. Beynəlxalq idman əlaqələri yaradır, idman tədbirlərinin həyata keçirilməsini planlaşdırır, maddi- texniki bazasını möhkəmləndirir, kadr hazırlığını və təbliğat işlərini həyata keçirir.

Nazirliyin nəzdində demokratik əsaslarla ictimai təşkilatlar da fəaliyyət göstərir. Nazirlik ictimai təşkilatlara arxalanır və onların yaradıcı əməyinə geniş ehtiyac duyur. Cəmiyyətin idarə edilməsinin bütün sahələrində dövlət əsasən xalqın fəallığına istinad edir. Dövlətin idarə edilməsində vətəndaşların daha çox sayda iştirakının təmin edilməsi, demokratiyanın genişləndirilməsi cəmiyyətin siyasi sisteminin inkişafının əsas istiqamətləridir.

Dövlət orqanları nəzdində yaradılan ictimai təşkilatlar və komissiyaların əsas məqsəd və vəzifələri müvafiq sahə üzrə müəyyən edilmiş tapşırıq və işlərin həyata keçirilməsində (bura bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı, yüksək dərəcəli idmançıların hazırlanması) həmin dövlət orqan-

larına (burada GİT Nazirliyinə) köməklik göstərmək və bu işlərdə ictimaiyyətin bilavasitə iştirakını təmin etməkdir.

Respublika GİT Nazirliyi nəzdində aşağıdakı ictimai qurumlar fəaliyyət göstərir:

- «Vətənin müdafiəsinə hazırım» kompleksi üzrə respublika federasiyası;
- Fəxri adların verilməsi üzrə komissiya;
- İdmançıların bir təşkilatdan digərinə kecməsi məsələləri üzrə komissiya;
- İdmanda dözümlülük və ədalətli oyun deklarasiyasının prinsiplərinin həyata keçirilməsi üzrə komissiyası.
- Elmi metodiki komissiya.
- Bədən tərbiyəsi və idmanın təbliğat federasiyası.
- Veteranlar şurası.
- Müvəqqəti komissiyalar

Nazirlik sağlam nəsil tərbiyə edilməsi və yüksək dərəcəli istedadlı idmançılar hazırlanması, idman qurğularının tikilməsi, təmiri və səmərəli istifadə olunması, kadrlardan düzgün istifadə olunması, idmançıların və mütəxəssislərin mənzil mədəni–məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində işlər aparmalıdır.

Azərbaycan Respublikası GİT Nazirliyinin tabeliyində olan təşkilatlar aşağıdakılardan ibarətdir:

Az.DBTİA, Bakı Bədən Tərbiyəsi və Turizm kolleci, ROEL, RYİUM, Su idmanı üzrə RYİUM, Atıcılıq idmanı və müasir beşnövcülük üzrə ROEUGİM, Velosiped idmanı üzrə OEİUGİM, Respublika kompleks idman məktəbi, Nazirliyin tabeliyində olan təsərrüfat hesablı təşkilatlar: Olimpiya mərkəzi, T.Bəhrəmov adına respublika stadionu, respublika velotreki, idman konsert kompleksi, Gənclərin Beynəlxalq Turizm Mərkəzi, İdman qəzetinin redaksiyası, «İdman» tennis kompleksi, Respublika şahmat mərkəzi, Olimpiya idman növləri üzrə milli yığma komandalar üçün təlim- məşq toplanışları bazaları, «KÜR», «OTİM», «Azər-İdman Servis» və s. Bunlardan əlavə bütün mehmanxanalar, turist bazarları, hava turizmi, piyada turizmi, qatar, avtomobil və gəmilərlə gəzintiyyə çıxmaq turizmi və s. bura daxildir.

Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi öz rəhbərliyini şəhər, rayon, yerli GİT idarələri vasitəsilə həyata keçirir, respublika ərazisindəki bütün bədən tərbiyəsi və idman təşkilatlarında, idarələrində, ixtisaslaşdırılmış müəssisələrdə, tədris ocaqlarında bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafını istiqamətləndirir və ona nəzarət edir.

Əsasnamədə nazirliyin işinin məzmunu, vəzifələri, hüquqları, funksiyaları və quruluşu müəyyən edilmişdir.

Nazirlik aşağıdakı vəzifələri daşıyır:

- Əhəlinin fiziki tərbiyəsinin inkişafını elmi əsaslar üzrə təmin etmək üçün vahid fəaliyyət sistemi işləyib hazırlayır və həyata keçirir. Yüksək dərəcəli idmançıların hazırlığına nail olur;

- Geniş zəhmətkeş kütləsini bədən tərbiyəsi və idman məşğələlərinə cəlb edir, məşğələlərin maddi texniki bazasını inkişaf etdirir;

- Ölkədə və beynəlxalq miqyasda bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərinin keçirilməsini təşkil edir, başqa təşkilatların keçirdikləri idman tədbirlərinə nəzarət və rəhbərlik edir;

- Bədən tərbiyəsi kadrlarının hazırlığını genişləndirir və onlardan daha səmərəli istifadə olunmasını təmin edir;

Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının planlaşdırılmasını nizamə salır, idman avadanlığını bölüşdürür, idman qurğuları tikintisinə rəhbərlik edir.

Nazirlik öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının qanunlarının, Milli Məclisin göstərişlərinin hökumət qərarlarının və digər normativ sənədlərin, habelə nazirliyin sərəncamında olan müxtəlif təşkilatlarda, idarələrdə və müəssisələrdə bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərinin düzgün həyata keçirilməsini təmin edir.

Nazirlik səlahiyyətinə aid məsələlər üzrə qanunvericilik aktlarının praktikada tətbiqini ümumiləşdirir, onları təkmilləşdirmək üçün təkliflər işləyib hazırlayır və həmin təklifləri müəyyən olunmuş qaydada Azərbaycan Nazirlər Kabinetinin müzakirəsinə verir:

Nazirlər Kabinetinin sərəncamına əsaslanaraq nazirliklərin idarə və ictimai təşkilatları ilə birlikdə bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərini işləyib hazırlayır və həyata keçirir;

Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi dövlət və ictimai təşkilatların iştirakı ilə idman yarışlarının təqvim planında nəzərdə tutulmuş tədbirlər planını hazırlayır və təsdiq edir:

Öz sistemindəki idarə və müəssisələrdə bədən tərbiyəsi və idman sahəsindəki qabaqcıl təcrübə və elmi nailiyyətləri ümumiləşdirir, onların inkişafını təmin edir:

Bədən tərbiyəsi və idman sahəsində görülən işlərin uqotunu aparır, idman növləri üzrə ölkə rekordları və yüksək nəticələri təsdiq edir, Azərbaycan idmançılarının Avropa və dünya rekordlarının təsdiqi üçün müvafiq sənədləri beynəlxalq idman birləşmələrinə, federasiyalara təsdiq üçün təqdim edir:

Nazirliyin şöbələri və federasiyalar idman yarışlarının keçirilməsi üzrə əsasnamələri, «Əməyə və vətənin müdafiəsinə hazırım» bədən

təbiiyəsi kompleks normalarının vahid idman təsnifatını təsdiq edir, proqram və metodik vəsaitlər hazırlayır;

Respublikanın idman rütbələrini verir, yarışların qaliblərini, bədən təbiiyəsi fəallarını, bədən təbiiyəsi və idman işçilərini, idman klublarını, sağlamlıq idman cəmiyyətlərini və təşkilatları medallarla, jeton, döş nişanları, müxtəlif dərəcəli diplomlar, mükafat və fərmanlarla təltif edir;

Əhalinin və təşkilatların idman avadanlığına və qurğularına olan tələbatını öyrənib, onların planlarını nizamə salır;

Həmkarlar, gənclər və digər təşkilatlarla birlikdə bədən təbiiyəçisi və idmançılar arasında təbiiyevi işlərin aparılmasını planlaşdırır və onların keçirilməsinə nəzarət edir;

Bədən təbiiyəsi müəllimlərinin, idman məşqçilərinin, mütəxəssislərin ixtisaslarının artırılması ilə əlaqədar tədbirlər görür;

Bədən təbiiyəsi və idmanı təbliğ edir, qəzet, jurnal, tədris və elmi-metodik ədəbiyyatın nəşrini təmin edir;

Xarici ölkələrin idman təşkilatları ilə əlaqələr yaradır, respublika daxilində beynəlxalq idman yarışları keçirilməsini təşkil edir, yarışlarda iştirak etmək üçün Azərbaycanın yığma komandalarını komplektləşdirir.

Nazirlik təsdiq olunmuş ümumi əsasnaməyə uyğun olaraq əsaslı tikinti, maddi-texniki təchizat, maliyyə və kredit, kadr, əmək və əmək haqqı sahəsində, habelə xarici ölkələrlə iqtisadi, elmi-texniki və mədəni əlaqələr sahəsində vəzifələri həyata keçirir.

- Azərbaycan Respublikasının Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyində nazir və onun müavinləri nazirliyə rəhbərlik edirlər.

-Nazir öz müavinləri arasında vəzifə bölgüsü aparır. Nazir öz səlahiyyəti çərçivəsində dövlətin və hökumətin bədən təbiiyəsi və idmanını inkişafına dair qəbul etdiyi qərarlar əsasında onların icrası üçün əmrlər, təlimatlar və göstərişlər verir. Bu əmr, təlimat və göstərişlər nazirliyin tabeliyində olan təşkilatlar üçün məcburidir. Nazir eyni zamanda təbəçiliyində olan təşkilatların yerinə yetirdiyi işləri də vaxtaşırı yoxlayır.

Kollegiyanın tərkibinə dövlət təşkilatları, nazirliyin baş idarə və şöbələrinin rəhbərləri, idman növləri üzrə federasiyaların, sağlamlıq idman mərkəzlərinin sədrələri, «İdman» qəzetinin redaktoru, bədən təbiiyəsi və Turizm kollecinin direktoru və Azərb. DBTİA-nın rektoru daxil edilir.

Kollegiya respublikada bədən təbiiyəsi və idman işinin inkişafı ilə əlaqədar müxtəlif məsələləri müzakirə edir.

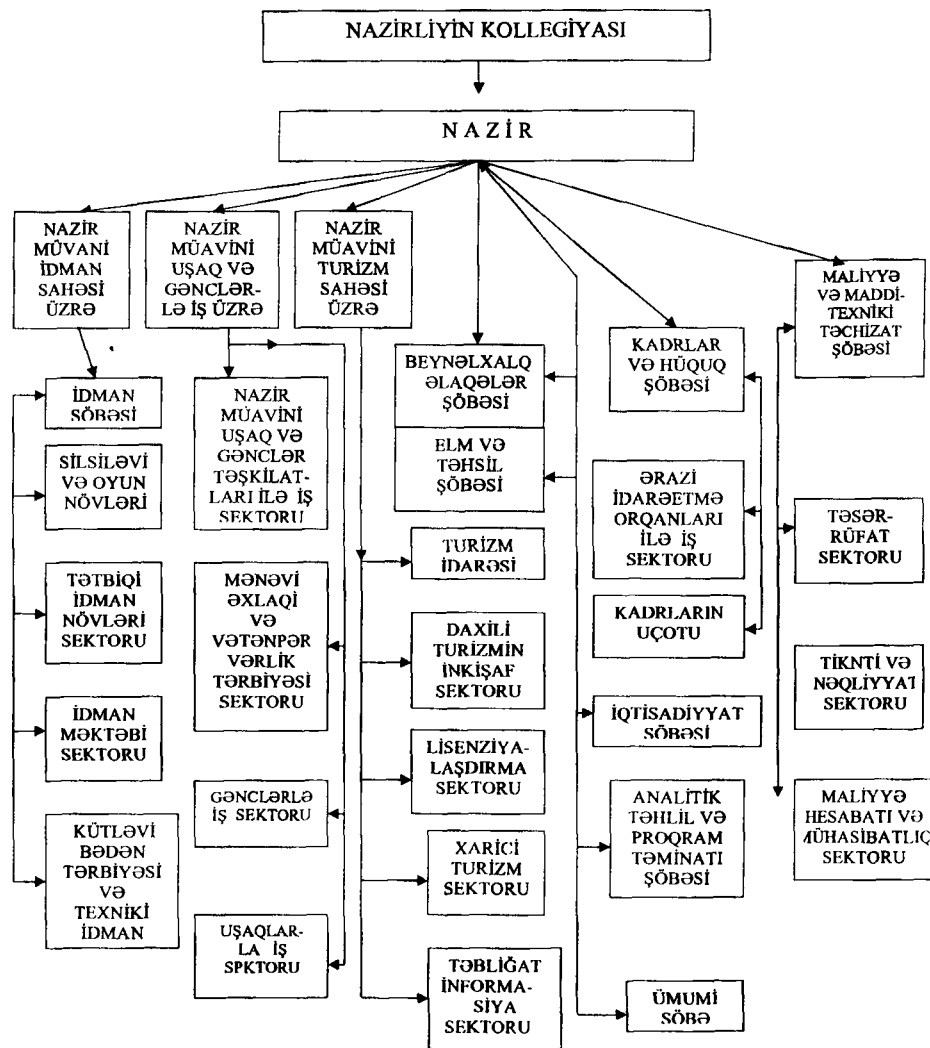
Kollegiya Azərbaycan Respublikası Nairlər Kabinetinin sədri tərəfindən təsdiq edildikdən sonra fəaliyyətə başlayır.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI GƏNCLƏR, İDMAN VƏ TURİZM NAZİRLİYİNİN QURULUŞU

Cədvəl №4

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI GƏNCLƏR İDMAN VƏ
TURİZM NAZİRLİYİNİN QURULUŞU**

Cədvəl №5

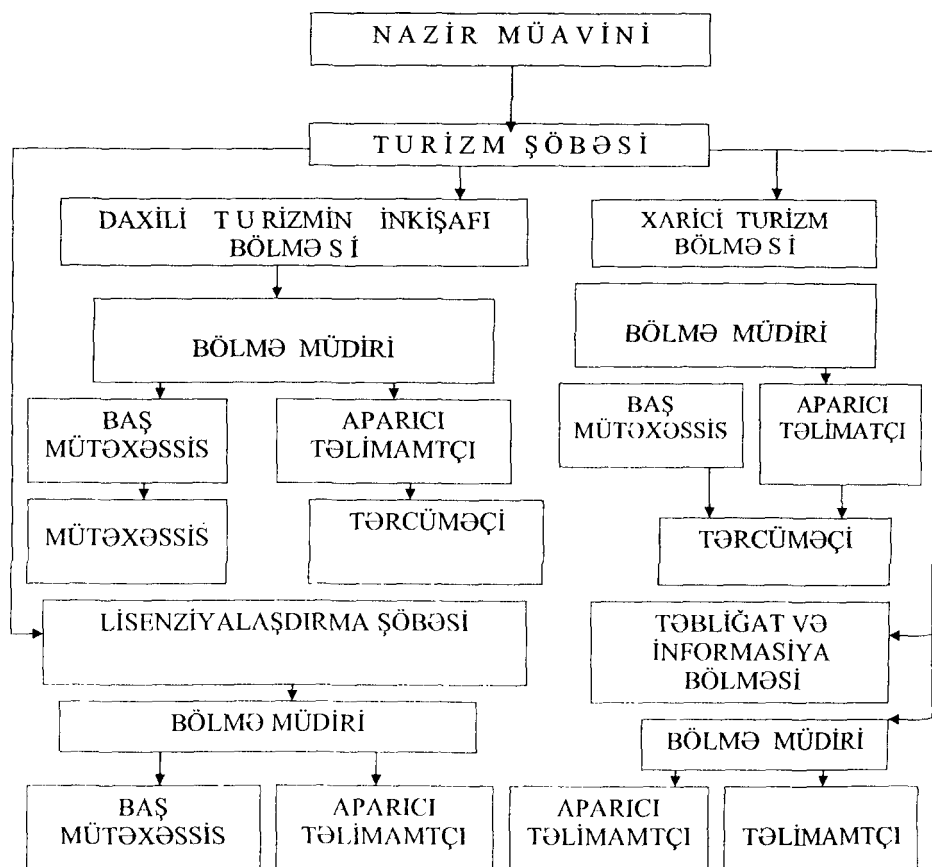
İDMANIN BAŞ İDARƏSİ

Cədvəl №6

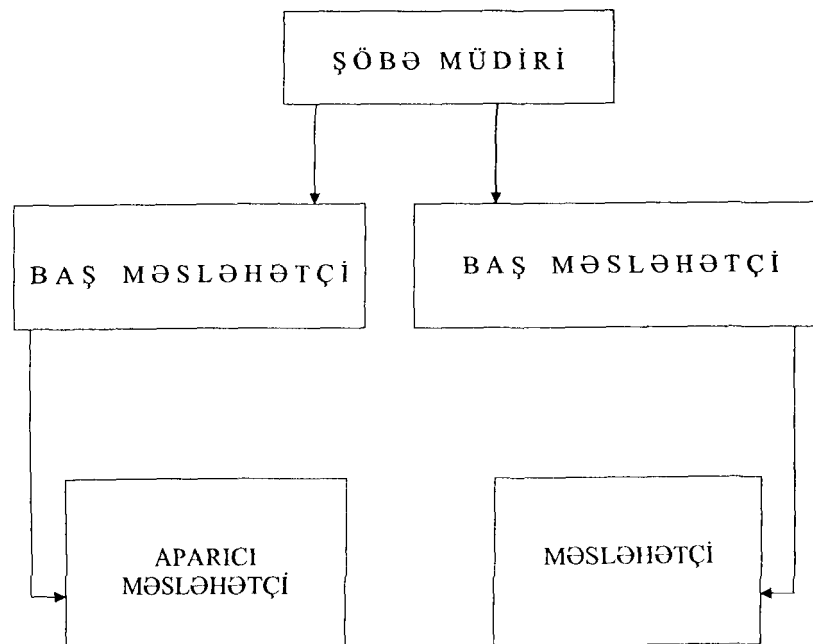

TURİZM BAŞ İDARƏSİ

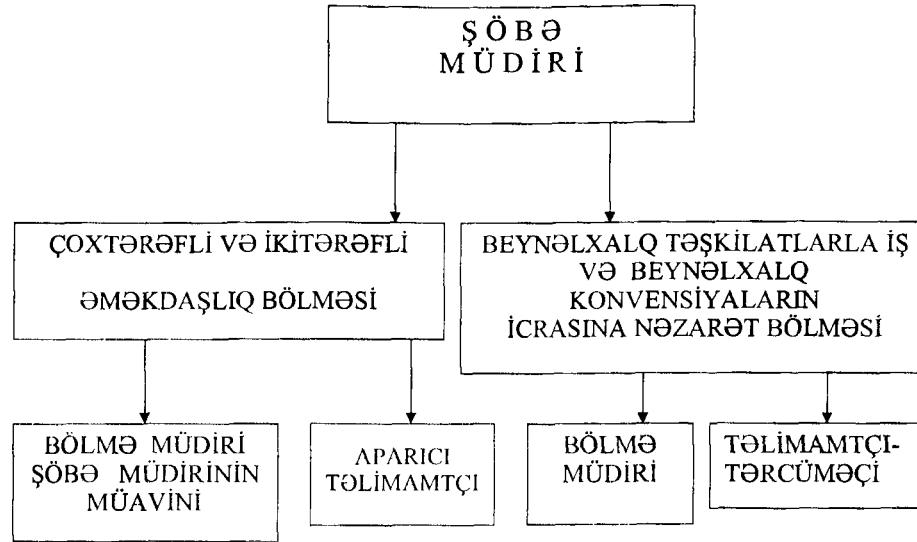
Cədvəl №7

ELM VƏ TƏHSİL ŞÖBƏSİ

Cədvəl №8

BEYNƏLXALQ ƏLAQƏLƏR ŞÖBƏSİ

Cədvəl №9

IV FƏSİL

BƏDƏN TƏRBIYƏSİ VƏ İDMANA RƏHBƏRLİK EDƏN DÖVLƏT TƏŞKİLATLARI

4.1. Bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsində iştirak edən nazirlik və idarələr.

Bədən tərbiyəsi və idman haqqında Azərbaycan Respublikasının qanununun təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası prezidentinin 28 dekabr 1998-ci il tarixli 47 sayılı fərmanına əsasən ölkədə bədən tərbiyəsi və idman işlərinin həyata keçirilməsi, bu hərəkətin idarə edilməsi məsuliyyəti, əsasən aşağıdakı nazirliklərə həvalə olunmuşdur.

- Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi ;
- Təhsil Nazirliyi;
- Müdafiə Nazirliyi;
- Daxili İşlər Nazirliyi;
- Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi;
- Səhiyyə Nazirliyi;
- Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi;
- Mədəniyyət Nazirliyi;
- Dövlət Televiziya və Radio Veriləşləri Şirkəti;
- Yerli icra hakimiyyəti orqanları.

4.2. Təhsil nazirliyi sistemində bədən tərbiyəsi və idman işlərinin idarə edilməsi.

Təhsil Nazirliyinin vəzifəsi məktəbəqədər tərbiyə ocaqlarında, ümumtəhsil və ali məktəblərdə şagird və tələbələrin təlim-tərbiyəsi və sağlamlığının möhkəmləndirilməsi işi ilə məşğul olmaqdan ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının təhsil qanununda deyilir: Təhsil cəmiyyətdə və dövlətin inkişafının əsasında durmaq strateji əhəmiyyətə malik olan fəaliyyət sahəsidir. Təhsil milli zəmində ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanır. Təhsil almaq hüququ vətəndaşların fiziki şəxslərin əsas hüquqlarındadır.

Azərbaycan Respublikasının «Bədən tərbiyəsi və idman» haqqında qanunun 10-cu maddəsində qeyd edilir:

«Məktəbəqədər uşaqların, məktəblilərin və tələbələrin sağlamlığını qorumaq və möhkəmləndirmək, onlarda fiziki kamilliyə və sağlam həyat tərzinə olan tələbatı formalaşdırmaq bütün təhsil və məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrinin əsas vəzifələrindəndir».

Məktəblilərin və tələbələrin fiziki cəhətdən tərbiyə olunmasına ümumi rəhbərlik Təhsil Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir. Təhsil sistemində bədən tərbiyəsi və idman işlərinin təşkili, inkişafı və bu işlərin həyata keçirilməsinə nəzarət Təhsil Nazirliyinin Təhsil İdman Mərkəzi tərəfindən planlaşdırılır və təmin edilir.

Ümumtəhsil məktəblərində bədən tərbiyəsi dərsləri, ali və orta ixtisas müəssisələrində isə məcburi və fakültativ məşğələlər dövlət proqramı üzrə keçirilir.

Ali və orta təhsil müəssisələrinin əsas məqsədi təhsil alan gənclərin sağlamlığını möhkəmləndirmək, onların fiziki cəhətdən güclü olmalarına təsir göstərmək, tədris prosesində bədən tərbiyəsinin nəzəri və metodiki əsaslar üzrə biliklərə, eləcə də bədən tərbiyəsi və idman məşğələlərinin, tədbirlərinin təşkili və keçirilməsi üzrə təşkilatçılıq vərdişlərinə nail olmaq, onların ayrı-ayrı idman növləri üzrə idman ustalığının artırılmasına şərait yaratmaqdan ibarətdir.

Məktəbəqədər müəssisələrdə fiziki hərəkətlərin, oyunların keçirilməsində əsas məqsəd gələcək nəslin, sağlamlığının qorunmasıdır.

Son illərin təcrübəsi göstərir ki, bədən tərbiyəsi və idmana maraq məhz uşaq bağçalarından başlanır. Bədən tərbiyəsi proqramı uşaqlar üçün aşağıdakı yaş qruplarını planlaşdırır:

Aşağı qrupa: 3-4 yaşında olanlar;

Orta qrupa: 5-6 yaşında olanlar;

Məktəbə hazırlıq qrupuna isə 6 yaşlılar daxildir.

Uşaq bağçaları– körpələr evi və təhsil ocaqlarının işinə Respublika Təhsil Nazirliyinin, eləcə də Təhsil İdman Mərkəzinin tərbiyə işləri üzrə metodistləri nəzarət edirlər.

Tərbiyəçilər və metodistlər hazırladıqları proqram və tövsiyələri tədris müəssisələrində həyata keçirirlər. İşlərin məzmununa hər gün keçirilən səhər gimnastikası, gəzintilər və həftədə 2 saatlıq xüsusi dərslər proqramı daxil edilir. Gələcəyimiz olan körpələr fiziki cəhətdən möhkəm və sağlam olmalıdırlar. Digər tərəfdən idmana olan maraq, əsasən körpəlikdən aşılanmalıdır.

Respublikamızda uşaqların normal inkişafının təmin edilməsi sahəsində əhəmiyyətli iş aparmaq lazımdır. Uşaqlar üçün yelləncəklər, basketbol,

mütəhərrik oyun meydançaları və gimnastika zalları hazırlanmalı, hər şey sanitariya və gigiyena tələbləri səviyyəsində qurulmalıdır.

Burada hərəkətlərin düzgün icrasına xüsusi diqqət verilir. Bu isə uşaqlarda şən əhval -ruhiyyə yaradır. Məşğələlərin daha maraqlı keçməsi üçün müxtəlif idman təvazimatlarından-toplardan, iplərdən, bədii gimnastikada idman cubuqlarından geniş istifadə olunur. Onlar uşaqlarda cəldlik, çeviklik, qüvvə, mərdlik və s. kimi müsbət keyfiyyətləri tərbiyə edir.

İmkan daxilində hər il uşaqlar arasında rayonlararası spartakiada keçirmək məqsədə uyğundur. Bu, uşaqların idmana cəlb edilməsində böyük rol oynayır. Ən başlıcası budur ki, bağçada keçirilən hər bir tədbir uşaqlar üçün böyük idman bayramına çevrilir. Bu isə uşaqların sağlamlığının möhkəmləndirilməsinə və idmanın onların arasında təbliğinə geniş imkan yaradır.

Ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin fiziki inkişafına müsbət təsir göstərən formalardan biri də bədən tərbiyəsi və idman məşğələ prosesi-dir. Bədən tərbiyəsi müəllimləri və mütəxəssislər ümumtəhsil məktəblərində təhsil alan 6 yaşdan 17 yaşa qədər uşaqların sağlamlığını qorumaq üçün müxtəlif bədən tərbiyə tədbirlərinin həyata keçirilməsinə çalışmalıdırlar.

Bədən tərbiyəsi və idmanın hər bir şagirdin gündəlik həyatına daxil edilməsində məktəbin və bədən tərbiyəsi müəlliminin rolu böyükdür. Bu məsələ qəbul olunmuş təhsil qanununda öz əksini ətraflı tapmışdır. Şagirdlər üçün bədən tərbiyəsi və idman tədbirləri müxtəlif formada həyata keçirilir. Müəllim həm məşqçi, həm metodist, həm təşkilatçı, həm inşaatçı, həm də təsərrüfatçı olmalıdır. Müəllim dərsləri yüksək səviyyədə keçirməli, dərsləndənə məşğələləri təşkil etməli, ayrı-ayrı idman növləri üzrə yığma komandaları rayon, şəhər birinciliyi yarışlarına hazırlamalı, məktəbdaxili yarışlara geniş yer verməlidir. Müəllimlər tədris prosesində yeni və mükəmməl vasitələrdən istifadə etməyə çalışmalıdırlar. Böyük tənəffüslərdə oyun və idman əyləncələrini acıq havada keçirmək daha məqsədəuyğundur. Bu cür tədbirlər şagirdlərin səhhətinə və yaradıcılıqlarına müsbət təsir göstərir.

Sinifdənə bədən tərbiyəsi və idman tədbirləri bədən tərbiyə dərsləri ilə sıx əlaqədardır. Bu, tədris prosesinin tərkib hissələrindən biridir. Ümumiyyətlə, məktəbdə bədən tərbiyəsi kollektivi, şurası və ya idman klubu idarə heyətinin üzvlərinin idmanın inkişafında rolu böyükdür. Şagirdlərin fiziki inkişafında pedaqoji kollektivin və turizmin rolu əvəzsizdir. Şagirdlərin turizm yürüşünə çıxması kütləvi sağlamlıq tərbiyə işlərinin

məqsədyönlü aparılması, ətraf mühiti öyrənmək, siyasi maarif və estetik baxımdan faydalıdır.

Məlumdur ki, bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı və kütləviliyi üçün əsas şərtlərdən biri maddi-idman bazalarının olmasıdır. Bu bazalarda rəsmi yarışlar, yoldaşlıq görüşləri şagirdlərin idman ustalığının artırılmasına xidmət edir.

Bundan əlavə, yay istirahətinin səmərəli təşkili, müxtəlif tipli idman düşərgələrində bədən tərbiyəsi və idmana aid rəngarəng formalardan istifadə etmək imkanları da vardır. Təbiətin mənzərəli yerlərində uşaqları doğma diyarın təkrərdilməz gözəlliyi ilə tanış etmək, onlarda yaxşını, pisi qiymətləndirməklə müsbət əxlaqi və iradi keyfiyyətlər aşılanır.

Düşərgələrdə ən faydalı tədbirlərdən biri də spartakiadalarlardır. Hər bir şagird asudə vaxtını zövqünə və imkanına uyğun keçirmək istəyir. Bu bizim tərbiyə sistemimizin böyük nailiyyətidir. Burada aparıcı rol məktəbə, onun pedaqoji kollektivi və müəllimlərə məxsusdur.

Təcrübə göstərir ki, hansı məktəbdə bədən tərbiyəsi və idman işlərinə düzgün elmi-pedaqoji təhlil verilsə, orada daha yüksək keyfiyyət əldə olunur.

Pedaqoji şuralarda və metodbirləşmə yığıncaqlarında belə təhlilin aparılması təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə müsbət təsir göstərir. Məktəb ilk növbədə şagirdlərin sağlamlığının möhkəmləndirilməsinin qayğısına qalmalıdır.

Müəllimdə pedaqoji ustalıq yüksək deyilsə, o öz üzərində çalışmırsa, ondan səmərəli iş gözləmək mənasızdır. Məktəblərimizdə mövcud əmək münasibətlərindəki islahatın aparılması da çox vacib məsələlərdən biridir.

Müəllimlər burada həm metodist, həm təşkilatçı, həm də menecer olmalıdır. Dərslər sinifdənənar və məktəbdənənar məşğələlərdə yüksək səviyyədə və maraqlı keçməlidir. Məktəb şagirdləri rayon, şəhər birinciliyi yarışlarına hazırlamalıdır. Onların sağlam olması üçün həm şagirdlər, həm də valideynlər arasında geniş təbliğat işləri aparılmalıdır.

İmkan daxilində böyük tənəffüslərdə açıq havada mütəhərrik oyunlarımızdan ibarət tədbirlərin keçirilməsi şagirdlərə müsbət təsir etməklə, növbəti dərslərə də ruh yüksəkliyi ilə başlamalarına zəmin yaradır.

Respublikamızda hər il keçirilən «Ümid startı» çağırışa qədər gəncələr arasında «Şahin» və s. oyunları çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Burada birinci sinifdən tutmuş 10-cu sinfə kimi şagirdlər iştirak edirlər. Bunun üçün bütün ümumtəhsil məktəblərində maddi-texniki bazanın olması çox vacib şərtlərdən biridir.

Yay istirahət dövrü şagirdlərin həyatında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu vaxt müxtəlif tipli düşərgələr məktəblilərin sağlamlığının möhkəmləndirilməsində, onların hərəkəti bacarıqlarının artırılması, eləcə də dostlar tapması, ünsiyyət saxlamalarında böyük rol oynayır.

Düşərgələr əsasən şəhərin və ya rayonun mənzərəli yerlərində, dağlarda, meşələrdə, dəniz kənarlarında təşkil olunur. Bu da uşaqlara bir daha ölkəmizin füsunkar təbiəti ilə tanış olmaq imkanı yaradır, onlarda müsbət əxlaqi keyfiyyətlərin meydana gəlməsinə səbəb olur.

Düşərgələrdə ən maraqlı tədbirlərdən biri axşamlar gecə konsertlərinin təşkili, tonqalların yandırılması və gündüz keçirilən spartakiadalar olur.

Spartakiadaya hazırlıq prosesi, onun təşkili və keçirilməsi üçün qabaqcadan əsasnamə və proqram tərtib edilir, pedaqoqlar, dəstə rəhbərləri və bədən tərbiyəsi təşkilatçılarının köməyi ilə həyata keçirilir. Qalib komanda mükafatlandırılır.

Respublikamızda bədən tərbiyəsi dərslərinin proqramında şagirdlərin meyl, maraq və potensial imkanları nəzərə alınmamışdır. Başqa ölkələrdə ən azı 3,5,7 proqram təklif edilir. Bu proqramlar Avropa ölkələri, Rusiya və dünyanın digər ölkələri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Biz milli xüsusiyyətləri nəzərə alıb müasir tələblərə cavab verən proqram tərtib etməliyik.

Yaddan çıxarmamalıyıq ki, Şərqi ölkələri özünün fiziki mədəniyyətinə görə daha qədimdir. Bu gün respublikamızda bədən tərbiyəsi üzrə proqram materialları bu formalaşmış zəngin mədəniyyətdən bəhərlənməlidir. Onun üçün heç olmasa bu gün cəsarətli addım atılmalıdır.

Ümumtəhsil məktəblərinin proqramına milli idman növləri ilə yanaşı kütləvi surətdə üzməyi öyrətmək suda bədbəxt hadisələrin qarşısının alınması da daxil olmalıdır.

Bu günə kimi mütəxəssislərimiz elə zənn edirlər ki, yüksək dərəcəli idmançıların hazırlanması ümumtəhsil məktəblərinin vəzifəsinə daxil deyildir, bu işlə ancaq UGİM və çəmiyyətlər məşğul olmalıdır. Burada həqiqət vardır. Lakin bu gün həftədə iki saat həcmində keçirilən bədən tərbiyəsi dərsləri qüvvətli, gözəl qamətli və istedadlı idmançıları yetişdirmək üçün kifayət deyil. Ümummilli liderimiz H.Əliyev ümumtəhsil məktəblərində bədən tərbiyəsi dərslərinin saatlarının artırılmasını Milli Olimpiya Komitəsinin 10 illik yubileyindəki çıxışında tövsiyə etmişdi.

Dünya təcrübəsi, xüsusilə Almaniyada fiziki tərbiyə sistemi sübut edir ki, bədən tərbiyəsi dərslərinin idman-məşğələ üsuluna keçməsi daha çox faydalıdır. Məşğələ formalarının üstün cəhətlərindən biri də onunla izah edilir ki, şagird seçdiyi idman növü üzrə ixtisaslaşsın, idman ustalığının artırılmasına can atsın, yarış və görüşlərdə fəal iştirak edir.

Yaxşı olar ki, istedadlı idmançıları ayıraraq xüsusi internat məktəblərinə götürsünlər. Odur ki, istedadlı idmançıların seçilməsi onlara daim qayğı ilə yanaşılması hər bir sivil ölkənin marağındadır. İdmançıların uğur qazanaraq dünya səviyyəsində nüfuz qazanmalarının əsası məhz idman təmayüllü internat məktəblərdə qoyulur.

Müəllimlərin əməyini obyektiv qiymətləndirməklə çox şeyə nail ola bilərik. Yaxşı işləyənlər arasında fərq olmalıdır. Əks halda bu, ən böyük sosial ədalətsizlik olardı.

Bunun üçün əməyin son nəticəsi olaraq müvafiq xüsusi normativ göstəricilərinə əsasən I,II,III dərəcəli müəllim adı təsis edilməli və nazirlikdə dərəcəyə müvafiq xüsusi yüksək ixtisaslı mütəxəssislərdən ibarət ekspertlər və daimi məsləhət şurası yaradılmalı, müəllim əməyinə düzgün qiymət verilməlidir.

Ali və orta ixtisas təhsil ocaqlarında bədən tərbiyəsi və idman işləri ümumi tədris-tərbiyə işlərinin tərkib hissəsi olmaqla, tələbələrdə yüksək əxlaqi, iradi və fiziki keyfiyyətlər, əməyə düzgün münasibət, sağlamlığın möhkəmləndirilməsi və inkişafını təmin etmək məqsədi güdür.

Qeyri ixtisaslı ali məktəblərdə bədən tərbiyəsi və idmanın tədrisi aşağıdakı formada həyata keçirilir:

-Dərsdən kənar bədən tərbiyəsi, idman və turizm bölmələrində fərdi məşğul olmaq.

-İdman klubunun bölmələrində və bölmə tədbirlərində iştirak etmək;

-Həftədə iki dəfə, dörd saat olmaqla məcburi və fakültativ məşğələlərdə iştirak etmək.

Tələbələr cinsinə, sağlamlığına, fiziki inkişafına və idman dərəcələrinə görə ayrılır;

Xüsusi tibbi qruplarda tez-tez yoxlamalar aparılır və şagirdləri ümumi qruplara qaytarmaq üçün müəyyən işlər görülür.

Ali məktəblərdə aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilir:

-Tədris işləri, elmi -metodik işlər, idman işləri və s.

-Metodik komissiyaların sədrləri və ayrı-ayrı idman növünün inkişafına cavabdeh olan müəllimlər;

- Həkim nəzarəti və tibbi – pedaqoji müşahidə işləri bölməsi üzrə cavabdeh şəxslər;

Ali təhsil verən məktəblər:

Ali məktəblərdə çalışan bədən tərbiyəsi müəllimlərinə aspirantura və ya magistraturanı bitirdikdən sonra təhsil ocaqlarında işləməyə icazə verilir.

Ali məktəb hər bir tələbənin seçdiyi peşə və ixtisas üzrə biliklər verməklə yanaşı, həm də onların fiziki kamilliyini inkişaf etdirir. Tələbələr asudə vaxtlarını səmərəli keçirmək üçün ali məktəbin idman klublarında yaradılan bölmələrə yazılır və bir idmançı kimi bütün yarışlarda iştirak etmək hüququnu qazana bilər.

Deməli burada istedadlı idmançıları seçmək imkanı daha böyük olur.

Ali məktəblərdə işləyən müəllimlər, həkimlər, alimlər təbliğatçılar, kütləvi informasiya vasitələri, əhali və tələbələr arasında ictimai hadisələrin sosial və sağlamlıq mahiyyəti haqqında fikirlərini mütəxəssis kimi deməlidirlər.

4.3. Səhiyyə nazirliyi

Azərbaycan Respublikasının bədən tərbiyəsi və idman haqqında qanununun 14-cü və 15-ci maddələrində göstərilir:

«Sanatoriya–kurort müəssisələrinin, istirahət evlərinin və turist bazalarının rəhbərləri istirahət edənlərin sağlamlığının möhkəmləndirilməsi, xəstəliklərin profilaktikası və müalicəsi məqsədi ilə müalicə və istirahət prosesində bədən tərbiyəsi və idmanın müxtəlif vasitələrindən istifadə edilməsi üçün şərait yaradırlar. Sağlamlıq zonalarında və istirahət parklarında əhalinin, fərdi qaydada sağlamlıq bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olmaq üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən xüsusi sahələr ayrılmalıdır».

Maddə 19-da göstərilir ki, bədən tərbiyəsi və idman işləri ilə pedaqoji təhsili olan şəxslər məşğul ola bilərlər. Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi ölkədə bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olanlara tibbi nəzarəti təşkil edir.

Bədən tərbiyəsi və idmançılara tibb sahəsində xidmət göstərən müəssisələr bədən tərbiyəsi dispanserləri, xəstəxana və klinikalar həkim nəzarəti kabinetləri, səhiyyə və tibbi məntəqələr və digər bu kimi tibbi müəssisələr daxildir.

Müvafiq idman növü üzrə idman ustası normativini yerinə yetirmiş və xüsusi məşqçilik kursu keçmiş şəxslər də məşqçilik fəaliyyəti ilə məşğul ola bilərlər.

İnsan sağlamlığı çəmiyyətin, dövlətin və ailənin ən güclü kapitalı və sərvətidir. Səhiyyə nazirliyi tabeliyində olan tibbi təşkilatlar vasitəsilə bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olan şəxslərin sağlamlığına və idman qurğularının sanitar-gigiyena vəziyyətinə nəzarət edir. Bu tibb müəssisə-

ləri eyni zamanda perspektivli və yüksək səviyyəli idmançıların hazırlığına və yarışlarda iştirakına da tibbi cəhətdən nəzarət edir.

Səhiyyə Nazirliyi Gənclər İdman və Turizm Nazirliyi ilə birlikdə əhəlinin sağlamlığının qorunması və möhkəmləndirilməsi istiqamətində birgə proqram və sənəd hazırlayır, bədən tərbiyəsi və idmana günün tələbinə cavab verən tibbi ləvazimatların, aparatların, ümumiyyətlə, tibbi maddi bazanın Avropa standartlarına uyğun qurulmasına səy göstərilir.

4.4. Müdafiə nazirliyi.

Fiziki hazırlıq Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin şəxsi heyətinin hərbi təlim və tərbiyəsinin ən vacib və əsas elementlərindən biridir. Azərbaycan Respublikasının bədən tərbiyəsi və idman haqqında qanununun II maddəsində göstərilir ki, hərbi qulluqçuların və hüquq mühafizə orqanlarının şəxsi heyətinin fiziki hazırlığı onların hərbi borclarının və əsas xidməti vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə xidmət edir.

Komandirlər (rəislər), hərbi qulluqçular və hüquq mühafizə orqanlarının şəxsi heyəti üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi idman növləri, habelə özlərinin secdikləri idman növləri ilə imkan daxilində məşğul olmaları üçün lazimi şərait yaradırlar.

Yaş həddi nəzərə alınmaqla hərbi qulluqçular və hüquq mühafizə orqanlarının şəxsi heyətinə fiziki hazırlıq üzrə məcburi test üsulu tətbiq edilir.

Müdafiə Nazirliyi Respublika prezidentinin təsdiq etdiyi əsasnaməyə uyğun olaraq fəaliyyət göstərir. O, Azərbaycan Respublikasının silahlı qüvvələrinə və yerli hərbi idarəetmə orqanlarına rəhbərlik edən dövlət orqanıdır.

Müdafiə Nazirliyi əskəri borcunu ödəyən hər bir şəxsin hərbi fiziki hazırlığının inkişafına, həmçinin müdafiə vəzifələrinin yerinə yetirilməsi hazırlığına görə tam məsuliyyət daşıyır.

Hərbi-fiziki hazırlıq silahlı qüvvələrdə xidmət edən bütün şəxsi heyətin təlim və tərbiyəsinin tərkib hissəsi sayılır.

Orduda xidmət edən əskərlərin fiziki hazırlığı aşağıdakılardan ibarətdir: Tədris məşğələləri, xüsusi fiziki hərəkətlər, hərəkətlərin məhdudluğu şəraitində fiziki tapşırıqlar, fiziki məşğələlər və idman işləri.

Fiziki məşğələlər və idman işləri müdafiə nazirliyi sistemində şəxsi heyətin fiziki hazırlığının hərbi idman kompleksi normativlərinə uyğun olaraq müəyyən edilir. Fiziki tərbiyə, fiziki hazırlıq Müdafiə Nazirliyinin Mərkəzi Ordu İdman Klubu, yerlərdə isə hərbi hissələr tərəfindən həyata keçirilir.

Hərbi hissələr arasında ayrı-ayrı idman növləri üzrə hərbiçilərin birincilikləri, kompleks spartakiadalar və digər bu kimi tədbirlər Müdafiə Nazirliyinin müvafiq qərarına əsasən Mərkəzi Ordu İdman Klubu tərəfindən planlaşdırılır, təşkil edilir və keçirilir. MOİK eyni zamanda müxtəlif idman növləri üzrə bölmələr yaradır, hərbiçilərin yığma komandalarını komplektləşdirir, onların şəhər, respublika və beynəlxalq yarışlarda iştirakını təmin edir.

Səhər fiziki hazırlığı proqram əsasında tədris məşğələləri; xüsusi hərbləşdirilmiş məşğələlər və idman tədbirləri və s. formasında keçirilir.

Bundan əlavə hər bir əskərin ordu idman klubunda məşq etmək, fəaliyyət göstərmək, yarışlarda iştirak etmək və s. hüququ vardır. Bütün bu işlərə müdafiə nazirliyinin hərbi Mərkəzi Ordu Klubu rəhbərlik edir, əskər və zabitlər üçün hərbləşdirilmiş xüsusi proqram hazırlayır və normativlər qəbul edir.

Nazirliyin idman komitəsi öz işini həm də «hərbi idman klubları Vasi-təsilə həyata keçirir.

4.5. Daxili İşlər Nazirliyi.

Daxili işlər və milli təhlükəsizlik nazirliklərinin bədən tərbiyəsi və idman işlərinin təşkili və inkişafı "Bədən tərbiyəsi və idman haqqında" qanununun II maddəsi ilə tənzimlənir. Bu qurum bütün polis işçilərini, sərhəd qoşunlarının zabit və əskərlərini öz tərkibində birləşdirir, onların sağlamlığı ilə məşğul olur. Əsgərlərə dövlət proqramı çərçivəsində dərslər keçirilir, normativlər qəbul edilir. Bədən tərbiyəsi və idmanı inkişaf etdirmək üçün özünün nəzdində fəaliyyət göstərən idman cəmiyyətindən istifadə edir.

«DİN İdman Cəmiyyəti» öz tərkibinə bütün polis işçilərini o cümlədən onların 14 yaşına çatmış ailə üzvlərini də cəmiyyətin üzvlüyünə qəbul edir. Daxili işlər nazirliyi polis işçilərinin xüsusi fiziki hazırlığını yüksək formada saxlamaq üçün həftədə iki dəfə bütün rayon daxili işlər şöbələrində xüsusi məşğələlər keçirir. Bu nazirliyin əhatə etdiyi sahələr üzrə fiziki hərəkətlər, hərbləşdirilmiş spesifik fiziki hərəkətlər, tətbiqi fiziki hazırlıq və idman işləri bilavasitə daxili işlər nazirliyinin strukturuna daxil olan idman cəmiyyəti tərəfindən həyata keçirilir.

"DİN İdman Cəmiyyəti" daxili işlər və milli təhlükəsizlik nazirliklərinin şəxsi heyətləri, idarə və müəssisələri, hərbi hissələri arasında ayrı-ayrı idman növləri üzrə birinciliklər, kompleks tədbirlər, spartakiadalar planlaşdırılır və keçirilir.

4.6. Mədəniyyət Nazirliyi:

Kütləvi bədən tərbiyəsi-sağlamlıq, idman tədbirlərinin təşkili və təbliğində mədəni-maarif müəssisələrinin (o cümlədən saraylar, mədəniyyət evləri, istirahət parkları və s.) də rolu böyükdür. Mədəni-maarif idarə müəssisələri kütləvi sağlamlıq bədən tərbiyəsinin təbliği istiqamətində və eləcə də əhalinin istirahət yerlərində müxtəlif tədbirlər təşkil edir. Xüsusi istirahət və mədəniyyət parklarında pullu xidmət əsasında sağlamlıq qrupları üzrə bölmələr açılır və istirahət yerlərində müxtəlif kütləvi bədən tərbiyəsi və idman tədbirləri təşkil edilir, yarışlar keçirilir. Bu nazirlik mədəni-maarif müəssisələrində, mədəniyyət sarayları, klubları, mədəniyyət və istirahət parklarında kütləvi bədən tərbiyəsi, idman və sağlam həyat tərzinin təbliği yönündə işlər aparır. Nazirliyin təşkilatlarının həyata keçirdikləri iş formaları müxtəlif və rəngarəngdir. Buraya abonement (pullu) sağlamlıq qrupları, ayrı-ayrı idman növləri üzrə məşğələlər, uşaq idman qrupları daxildir.

Qeyd etmək lazımdır ki, son illər respublikamızın mədəniyyət və istirahət parklarında bədən tərbiyəsi və idmanı xalqın məişətinə geniş daxil etmək məqsədi ilə xeyli faydalı işlər görülmüşdür.

Xüsusilə Dənizkənarı bulvarda, Nizami adına mədəniyyət və istirahət parkında bədən tərbiyəsi və idman sahəsində görülən işlər diqqəti cəlb edir. Adları çəkilən parklarda stolüstü tennis, şahmat, dama, mini futbol, voleybol, basketbol və s. idman növləri ilə məşğul olmaq üçün əlverişli şərait yaradılmışdır. Parklar bədən tərbiyəsi və idmanın təbliği sahəsində də maraqlı tədbirlər keçirir. Burada tez-tez bədən tərbiyəsi və idmanın sağlamlıq, tərbiyəvi və sosial əhəmiyyətini əks etdirən mühazirələr oxunur. Kinolektoriyalardakı tamaşalar diqqəti cəlb edir. Parklarda müntəzəm olaraq sağlamlıq günləri, respublikanın məşhur idmançıları ilə əmək adamlarının görüşü, tematik gecələr, sərgilər və s. təşkil edilir.

Əlamətdar yubileylərə həsr olunmuş kütləvi idman bayramları bədən tərbiyəsi və idmanın təbliğində böyük rol oynayır.

Bir sıra rayonlarımızda parklar əhalinin sevimli istirahət yeri olmaqla bərabər bədən tərbiyəsi və idmanın yayılmasında böyük qüvvəyə çevrilmişdir. Parklar yaxınlıqlarındakı poliklinikalarla sıx əlaqə saxlayır, həkimlər və tibb bacıları tez-tez parklarda mühazirələrlə çıxış edir, məsləhətlər verirlər.

Kitabxanalar idman hadisələrinə həsr olunmuş vitrin və stendlər hazırlayır, kitab fonduna daim yeni idman kitabları əlavə edir, idman qəzet və jurnallarına abunə yazılışını təşkil edir, bədən tərbiyəsi üzrə yenilikləri

haqqında məlumat verir. Dənizkənarı parklarda və çimərliklərdə voleybol, futbol, tennis və s. oyunlar üçün lazımi şərait yaradılmışdır. Burada avarcəkmə qayıqlarının, istirahət etmək üçün çadırların, topların kirayəyə verilməsi məsələsi də həll olunmuşdur.

Mədəniyyət nazirliyinin müəssisələri kütləvi istirahət yerlərində bədən tərbiyəsi və idmanın geniş təbliğini təşkil edirlər. Kitabxanalarda bədən tərbiyəsi və idmana həsr olunmuş xüsusi vitrinlər yaradılır, kitab fondu mütəmadi olaraq bədən tərbiyəsi və idmandan bəhs edən yeni ədəbiyyatla təmin edilir, idman qəzet və jurnallarına abunə yazılışı aparılır, ictimaiyyətə idman ədəbiyyatındakı yeniliklər haqqında operativ məlumatlar verilir.

Son illər mədəniyyət müəssisələrinin bədən tərbiyəsi və idman təşkilatları ilə qarşılıqlı fəaliyyəti daha da gücləndirilmişdir. Mədəniyyət evlərinin imkanları daxilində idman tədbirlərindən, eləcə də idman qurğuları və stadionlarından mədəniyyət və kütləvi istirahət tədbirləri üçün istifadə olunması getdikcə ənənəvi hal alır. Bu məqsədlə ölkəmizin paytaxtı Bakı şəhərində, eləcə də digər şəhər və rayonlarda idman-mədəni kompleksləri, idman-konsert sarayları inşa edilir və xalqın istifadəsinə verilir. Bu iş üsulu hazırkı dövrdə kütləvi bədən tərbiyəsi və idman işlərinin təşkilində yeni təsirli formalardan biri kimi qəbul edilir.

4.7. Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi.

Azərbaycan Respublikasında mütəşəkkil formada bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olan vətəndaşların sağlamlığına ziyan dəyməsi hallarının mövcudluğu və onun aradan qaldırılması, onlara sosial və peşə reabilitasiyası üzrə xidmət göstərilməsi əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir.

Bu nazirlik, eyni zamanda sağlamlıqlarında qüsurlu uşaq və yeni-yetmələrə bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olmaq imkanı yaradır, onlar üçün idman bazaları acır, onları xüsusi idman avadanlığı və geyimlərlə təchiz edir. Bu kateqoriyadan olan idmançılar üçün Respublika Paraolimpiya Komitəsi ilə birlikdə yarışlar təşkil edir, onların beynəlxalq yarışlara, xüsusən də Paraolimpiya oyunlarına hazırlığını və iştirakını təmin edir.

Nazirlik bədən tərbiyəsi və idman sahəsində xidmətlərə və naliyyətlərə görə mütəxəssislərin və idmançıların sosial müdafiələrini təmin edir.

4.8. Dövlət televiziya və radio verilişləri şirkəti.

Müasir mərhələdə bədən tərbiyəsi və idmanın təbliğinin təmin edilməsi sahəsində kütləvi informasiya vasitələri arasında radio və televiziyanın rolu və xidməti əvəzəlməzdir. Televiziya bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsində ən əsas, effektiv vasitələrdən biridir. Televiziya və radio verilişlərinin köməyi ilə bədən tərbiyəsi və idman aləmində baş verən ən son xəbərləri əhaliyə operativ və əyani formada çatdırmaq mümkündür.

Dövlət televiziya və radio verilişləri şirkəti, eləcə də özəl televiziya və radio kanalları özlərinin gündəlik, həftəlik və aylıq proqramlarında bədən tərbiyəsi və idmanla bağlı verilişlərə çox vaxt ayırır. Xüsusi proqramların təşkili, idman yarışlarının canlı yayımı idman tədris-metodik verilişlərin, qabaqcıl idman təşkilatlarının təcrübəsinin əyani yayımı dövlət televiziya və radio verilişləri şirkətinin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir.

V FƏSİL

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BƏDƏN TƏRBIYƏSİ, VƏ İDMAN QANUNU

5.1. Bədən tərbiyəsi və idman haqqında qanun.

Bu qanun Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 23 dekabr 1997-ci il tarixində imzalanmışdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsində göstərilir: «Dövlət xalqın və hər bir vətəndaşın rifahının yüksəldilməsi, onun sosial müdafiəsi və ləyaqətli həyat səviyyəsinin qayğısına qalır»¹.

Bədən tərbiyəsi və idman haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə ölkədə bədən tərbiyəsi və idman işlərini həyata keçirən dövlət orqanları və ictimai təşkilatların tərkibini və funksiyalarını müəyyənləşdirən qanunvericilik əsasları yaradılmışdır. Qanunun əsas məqsəd və vəzifələri bədən tərbiyəsi və idman vasitəsilə insanın hərtərəfli inkişafını, sağlam həyat tərzini təmin etmək, xəstəliklərin, zərərli vərdişlərin qarşısını almaq, əhəlinin yüksək əmək qabiliyyəti səviyyəsinə, fəal uzunömürlülyünə, beynəlxalq aləmdə Azərbaycan idmanının nüfuzunun yüksəldilməsinə nail olmaq, gəncləri fiziki və mənəvi cəhətdən vətənin müdafiəsinə hazırlamaqdır.

Bu qanun Azərbaycan Respublikasının bədən tərbiyəsi və idman sahəsində dövlət siyasətini müəyyənləşdirir, bədən tərbiyəsi və idmanla hər kəsin məşğul olmaq hüququna təminat verir.

Bu qanun IV fəsildən və 30 maddədən ibarətdir. I fəsil ümumi müddələrlə, II fəsil bədən tərbiyəsi və idmana, III fəsil bədən tərbiyəsi və idmanın maddi təminatına, IV fəsil bədən tərbiyəsi və idman sahəsində təlimatlara həsr edilmişdir.

Maddə 1. Qanunun məqsəd və vəzifələri.

Bu qanunun məqsədi bədən tərbiyəsi və idman vasitəsilə insanın hərtərəfli inkişafını, sağlam həyat tərzini təmin etmək, beynəlxalq aləmdə Azərbaycan idmanının nüfuzunun yüksəldilməsinə nail olmaq, gəncləri fiziki və mənəvi cəhətdən vətənin müdafiəsinə hazırlamaqdır.

Bu qanunun vəzifələri vətəndaşların bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olmaq hüququnu təmin etmək, bədən tərbiyəsi və idman sisteminin fəaliyyəti və inkişafı üçün hüquqi şəxslərin bədən tərbiyəsi və idman sahəsindəki hüquqlarını təmin etmək, bədən tərbiyəsi və idman sistemi-

¹ Azərbaycan Respublikasının «Bədən tərbiyəsi və idman haqqında qanunu» (xüsusi təqdim edilmişdir) Ümumi iclasın qəzeti № 17-13 yanvar 1999-cu il

nin fəaliyyəti və inkişafı üçün hüquqi təminat yaratmaq, fiziki və huquqi şəxslərin bədən tərbiyəsi və idman sahəsindəki hüquqlarını, vəzifələrini müəyyən etmək və bu sahədə yaranan münasibətləri tənzimləməkdən ibarətdir. Müasir mərhələdə ölkədə sosial idarəetmə əsasən dövlət və ictimai orqanlar tərəfindən həyata keçirilir. Bununla da bədən tərbiyəsi və idman hərəkatının idarə edilməsinin iş prinsipi dövlət və ictimai idarəetmə prinsipləri üzrə aparılır.

İdarəetmənin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi dövlət orqanlarının və ictimai təşkilatların bir-biri ilə nə dərəcədə bağlılığından və birgə fəaliyyətinin səviyyəsindən asılıdır.

Maddə 4. Bədən tərbiyəsi və idman yönümlü ictimai birliklər.

İdman federasiyaları müvafiq idman növü üzrə klubların və komandalıların könüllü üzvlüyü əsasında yaradılan, həmin idman növünün respublikada inkişafını təmin edən, müvafiq beynəlxalq idman federasiyasının nizamnaməsinə, onun müəyyən etdiyi qaydalara və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq fəaliyyət göstərən ictimai birliklərdir.

İdman federasiyaları bədən tərbiyəsi və idman üzrə dövlət proqramına uyğun olaraq müvafiq idman növlərini inkişaf etdirir, respublika və beynəlxalq yarışların və tədbirlərin keçirilməsini təşkil edir, beynəlxalq federasiyalarda Azərbaycan Respublikasını təmsil edir, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı idmançıların və yığma komandalının beynəlxalq yarışlara, qitə və dünya çempionatlarına, Olimpiya Oyunlarına hazırlığını və iştirakını təmin edir, hər il üçün yığma komandalının və məşqçilərin heyətini müəyyənləşdirir və müvafiq idman növləri üzrə hakimlərin hazırlanması işləri ilə məşğul olurlar.

Maddə 5. İdman sahəsində beynəlxalq əlaqələr.

İdman təşkilatları beynəlxalq idman əlaqələrində müstəqildir. İdman təşkilatları və ayrı-ayrı idmançılar yarış qaydalarına və beynəlxalq idman təşkilatlarının nizamnamələrinə uyğun olaraq beynəlxalq idman yarışlarında iştirak edə bilərlər.

Beynəlxalq yarışlarda Azərbaycan Respublikasını rəsmi təmsil etmək hüququ müvafiq icra hakimiyyəti orqanına, onun müəyyən etdiyi qaydada idman növləri üzrə müvafiq federasiyalara və ya digər idman yönümlü ictimai birliklərə məxsusdur.

Maddə 6. Vətəndaşların bədən tərbiyəsi və idman sahəsində hüquqları.

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının bədən tərbiyəsi və idmanla, o cümlədən peşəkar idmanla məşğul olmaq, bədən tərbiyəsi və

idman yönümlü ictimai birliklərdə birləşmək, idman hərəkatının idarə olunmasında iştirak etmək, idman qurğuları və avadanlıqlarından istifadə etmək hüququ var.

Maddə 7. Bədən tərbiyəsi və idman sahəsində sahibkarlıq fəaliyyəti.

Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları peşəkar idman klubları və assosiasiyaları yaratmaq, bədən tərbiyəsi və idman təşkilatlarına, ayrı-ayrı şəxslərə pullu xidmət göstərmək, idman təyinatlı məhsulların istehsalı ilə məşğul olmaq, idman qurğuları və tikililərini, digər idman vasitələrini əldə etmək, icarəyə vermək, «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanununa uyğun olaraq digər fəaliyyətlə məşğul olmaq hüququna malikdir.

5.2. Bədən tərbiyəsi və idman.

Maddə 9. Bədən tərbiyəsi və idman anlayışı.

Bədən tərbiyəsi ümumi mədəniyyətin ayrılmaz hissəsi olub, insanın sağlamlığının möhkəmləndirilməsi və fiziki inkişafına yönəldilmiş sosial fəaliyyət sahələrindən biridir.

Bədən tərbiyəsi hər bir şəxsin marağı, istehsalın, təhsilin, gənclərin əməyə və Vətənin müdafiəsinə hazırlanması amilləri nəzərə alınmaqla bu qanunun müddəalarına uyğun olaraq formalaşdırılır və fiziki tərbiyənin təşkilinə yönəldilir.

İdman müxtəlif fiziki hərəkatlar kompleksi vasitəsilə sistemativ olaraq şəxsin fiziki hazırlığının təkmilləşdirilməsinə, harmonik və dinamik inkişafını, mübariz və mənəvi keyfiyyətlərinin formalaşmasına, yarışlarda nəticələr göstərilməsinə yönəldilmiş fiziki tərbiyənin tərkib hissəsidir.

Maddə 10. Tədris və məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrində bədən tərbiyəsi və idman.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların, məktəblilərin sağlamlığını qorumaq və möhkəmləndirmək, onlarda fiziki kamilliyə və sağlam həyat tərzinə olan tələbatı formalaşdırmaq bütün təhsil və məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrinin əsas vəzifələrindəndir.

Dərsdankənar bədən tərbiyəsi və idman işlərini məqsədyönlü həyata keçirmək, idman tədbirlərində fəal iştirak etmək məqsədi ilə tədris müəssisələrində idman klubları yaradılır.

Məktəbdənkənar sağlamlıq və idman təşkilatları bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının dövlət proqramına uyğun olaraq uşaqların və gənclə-

rin müntəzəm surətdə bədən tərbiyəsi və idman məşğələlərinə cəlb edilməsi, onların fiziki cəhətdən kamilləşməsi üçün şərait yaradırlar.

Maddə II. Hərbi qulluqçuların və hüquq mühafizə orqanlarının şəxsi heyətinin hazırlığı.

Hərbi qulluqçuların və hüquq mühafizə orqanlarının şəxsi heyətinin fiziki hazırlığı onların hərbi borclarının və əsas xidməti vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə xidmət edir. Fiziki hazırlığın normativləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunur.

Komandirlər (rəislər) hərbi qulluqçular və hüquq mühafizə orqanlarının şəxsi heyəti üçün nəzərdə tutulmuş idman növləri, habelə onların özlərinin seçdikləri idman növləri ilə imkan daxilində məşğul olmaları üçün lazımı şərait yaradırlar.

Yaş həddi nəzərə alınmaqla hərbi qulluqçular və hüquq mühafizə orqanlarının şəxsi heyəti üçün fiziki hazırlıq üzrə məcburi test üsulu tətbiq edilir.

Maddə 16. Yüksək dərəcəli idmançıların hazırlanması.

Yüksək dərəcəli idmançıların hazırlanması bədən tərbiyəsi və idman təşkilatları, fərdi qaydada məşqçilik fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər, habelə xüsusilə ixtisaslaşdırılmış qurumlar (klublar, idman təmayüllü internat məktəbləri, yüksək idman ustalığı məktəbləri və s.) tərəfindən həyata keçirilir.

Maliyyə vəsaiti və maddi texniki bazası müasir tələblərə cavab verən ixtisaslaşdırılmış qurumlarda yüksək dərəcəli idmançıların hazırlanması üzvü olduğu bədən tərbiyəsi və idman yönümlü ictimai birliklərlə bağlanan müqavilələr əsasında həyata keçirilir. Həmin təşkilatların üzvü olmayan idmançı bilavasitə ixtisaslaşdırılmış qurumlarla müqavilə bağlaya bilər.

Maddə 17. Azərbaycan Respublikasının yığma komandaları.

Azərbaycan Respublikasının yığma komandalarının üzvləri idman yönümlü müvafiq ictimai birliyin təkliflərinə əsasən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilir.

Yığma komandaların tərkibinə daxil edilmiş idmançıların bir bədən tərbiyəsi və idman yönümlü ictimai birlikdən digərinə, habelə xarici idman klublarına keçməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırılmaqla idmançı və həmin təşkilatlar arasında bağlanan müqavilə əsasında həyata keçirilir.

Yığma komandaların beynəlxalq idman tədbirlərinə hazırlığı və iştirakı zamanı həkim nəzarəti, habelə tibbi təminat dövlət büdcəsi hesabına müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən həyata keçirilir.

Yığma komandaların hazırlığı ilə bağlı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən ölkəyə gətirilən idman avadanlığı, texnikası və malları gömrük rüsumundan və əlavə dəyər vergisindən azaddır.

Maddə 18. Peşəkar idman.

Peşəkar idman yüksək idman hazırlığını tələb edən tamaşa xarakterli, qazanc məqsədli əmək fəaliyyətidir. Peşəkar idman fəaliyyəti müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən qəbul edilən normativ hüquqi aktlarla tənzimlənir.

Maddə 19. Bədən tərbiyəsi, idman və müalicə bədən tərbiyəsi sahəsində peşə fəaliyyəti.

Bədən tərbiyəsi və idman sahəsində pedaqoji fəaliyyətlə bədən tərbiyəsi və idman üzrə pedaqoji təhsil olan şəxslər məşğul ola bilərlər. Müalicə bədən tərbiyəsi üzrə fəaliyyətə yalnız müvafiq xüsusi təhsili olan şəxslər buraxılırlar.

5.3. Bədən tərbiyəsi və idmanın maddi təminatı.

Maddə 21. Bədən tərbiyəsi və idmanın maliyyə mənbələri.

Bədən tərbiyəsi və idman Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitdən, idman tədbirlərinin televiziya vasitəsilə translyasiyasından, tamaşa xarakterli bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərindən, idman lotereyasının keçirilməsindən daxil olan vəsaitdən, fiziki və hüquqi şəxslərin digər mənbələrindən maliyyələşdirilir.

Maddə 24. Bədən tərbiyəsi, sağlamlıq və idman obyektləri.

Yaşayış sahələrinin tikinti planlarında digər infrastruktur obyektləri ilə yanaşı bədən tərbiyəsi, sağlamlıq və idman obyektlərinin tikintisi də nəzərdə tutulmalıdır.

Bütün növ tədris və məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrinin tikintisi və ya yenidən qurulması planlarına bədən tərbiyəsi, sağlamlıq və idman obyektlərinin tikintisinin salınması məcburidir. Müvafiq ərazidə yenisini yaratmadan mövcud dövlət bədən tərbiyəsi, sağlamlıq və idman obyektlərinin ləğv edilməsi qadağandır.

5.4. Bədən tərbiyəsi və idman sahəsində təminatlar.

Maddə 25. Bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olan vətəndaşların sağlamlığının qorunması.

Bədən tərbiyəsi – sağlamlıq, idman müəssisələri qurğularının müdiriyyəti məşğələlərin və yarışların keçirilmə yerlərinin təhlükəsizlik qayda-

larına və sanitariya-gigiyena normalarına uyğun texniki təchizatını, bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olanlara tibbi-nəzarət və yardım göstərilməsini təmin etməlidir. Mütəşəkkil formada bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olarkən sağlamlığına ziyan dəymiş vətəndaşlara müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən müəyyən olunmuş qaydada tibbi, sosial və peşə reabilitasiyası üzrə xidmət göstərilir.

Maddə 26. İdmançının, məşqçinin və idman hakiminin sağlamlığına dəyən ziyana görə məsuliyyət.

Müstəqil formada bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olarkən idmançının, məşqçinin və hakimin sağlamlığına dəymiş ziyana görə məsuliyyət onların bədən tərbiyəsi, sağlamlıq və idman yönümlü təşkilatla bağladığı müqavilənin şərtlərinə və Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyinə uyğun olaraq müəyyən olunur.

Maddə 28. Yüksək dərəcəli idmançıların və idman işçilərinin əməyinin qiymətləndirilməsi.

Bədən tərbiyəsi və idman sahəsində göstərdikləri böyük xidmətlərə və əldə etdikləri yüksək nailiyyətlərə görə Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları müvafiq qaydada dövlət mükafatlarına və fəxri adlara təqdim olunurlar.

Olimpiya Oyunlarının mükafatçılarna, eləcə də iki dəfədən artıq Olimpiya növləri üzrə dünya və qitə çempionatlarının qaliblərinə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada güzəştli pensiya müəyyən edilir.

Maddə 30. Bu qanunun pozulmasına görə məsuliyyət.

Bu qanunun pozulmasına görə fiziki və hüquqi şəxslər Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyinə uyğun olaraq məsuliyyət daşıyır.

VI FƏSİL

BƏDƏN TƏRBIYƏSİ VƏ İDMAN HƏRƏKATININ İDARƏ EDİLMƏSİNDƏ İŞTİRAK EDƏN İCTİMAİ TƏŞKİLATLAR

6.1. İctimai təşkilatların fəaliyyətləri.

Vətəndaşların könüllü qaydada üzv olduqları, fəaliyyəti demokratik mərkəziyyət prinsipi əsasında qurulmuş birliklər ictimai təşkilatlar sayılır.

«Bədən tərbiyəsi və idman haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanununun 4-cü maddəsində («Bədən tərbiyəsi və idman yönümlü birliklər») deyilir:

-Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı üçün yaradılan və əsas məqsədi gəlir əldə etmək olmayan idman cəmiyyətləri, idman növləri üzrə federasiyalar və assosiasiyalar, fondlar, kitabxanalar (habelə vətəndaşların bədən tərbiyəsi və idmanı inkişaf etdirən digər birlikləri) bədən tərbiyəsi və idman yönümlü ictimai birliklər hesab olunur.

İctimai təşkilatlar əsasən aşağıdakı cəhətləri ilə xarakterizə olunur.

1. Onlar məqsədyönlü fəaliyyət göstərmək və üzvlərinin hüquqlarını həyata keçirmək üçün yaradılır. Bununla birlikdə ictimai təşkilatların bilavasitə məqsədi və vəzifələri cəmiyyətin bütövlükdə qarşısında duran məqsəd və vəzifələrlə bağlıdır.

2. Təşkilati vahidlik:

-könüllü üzvlük, bərabərlik.

-üzvlərin təşkilatın idarə olunmasında hüquqi iştirakı, təşkilatın maddi-texniki bazasının yaradılmasında maddi iştirakı (üzvlük haqlarının ödənilməsi), təşkilatın rəhbər orqanlarına secilmək və seçmək hüququ, təşkilatın fəaliyyəti üçün məsuliyyət daşımaq və ona nəzarət etmək, təşkilatın daxili iş qaydalarına və intizama riayət etmək.

Müasir mərhələdə cəmiyyətin idarə olunmasında ictimai təşkilatın rolu artmaqdadır. Yeni-yeni idman yönümlü təşkilatların, xidmət sahələri üzrə yeni adlı idman klublarının, idman sağlamlıq mərkəzlərinin, idman növləri üzrə klubların, uşaq-gənclər idman məktəblərinin və digər bu kimi qurumların yaradılması, ictimai idman birliklərinin, xüsusən idman növləri üzrə respublika federasiyalarının fəaliyyətinin genişləndirilməsi və səlahiyyətlərinin artırılması Azərbaycan Respublikasında bədən tərbiyəsi və idman hərəkətində ictimai təşkilatların rolunu nə dərəcədə yüksək olmasını bir daha təsdiqləyir.

Yeni tipli idman təşkilatlarının yaradılması yalnız insanların şəxsi maraqlarının təmin edilməsi üçün deyil, eləcə də sosial, iqtisadi quruluş

dəyişikliklərindən, xüsusən dövlətin müdafiə qabiliyyətinin artırılması tələblərindən irəli gələn qanunauyğun bir prosesdir.

Son vaxtlar ölkədə bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə olunmasında dövlət orqanları ilə ictimai təşkilatların qarşılıqlı fəaliyyətinin formaları genişləndirilir.

Dövlət idarəsinin bəzi funksiyalarını ictimai təşkilatlar yerinə yetirirlər. Bu da bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafında və idarə edilməsində dövlət orqanları ilə ictimai təşkilatların birgə əməkdaşlığına və qarşılıqlı fəaliyyətinə dəlalət edir.

Bədən tərbiyəsi və idman sahəsində ölkəmizdə artıq formalaşmış ictimai təşkilatlar sistemi fəaliyyət göstərir. Bədən tərbiyəsi və idmanın idarə olunması ümumi və xüsusi kompetensiyalı orqanları olan ictimai təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilir. İctimai idarəetmə sistemi coxsahəli geniş fəaliyyət sistemi olaraq, bədən tərbiyəsi və idmanın ayrı-ayrı sahələr üzrə inkişafını təmin edir.

Ölkəmizdə bədən tərbiyəsi və idman sahəsi üzrə fəaliyyət göstərən və bu sahəyə rəhbərlik edən ictimai təşkilatlar sistemi mövcudur. Onların arasında daha fəalları həmkarlar ittifaqları, könüllü idman cəmiyyətləri və klublarıdır.

Bədən tərbiyəsi və idmana rəhbərliyi həyata keçirən ictimai təşkilatlar sistemində aşağıdakılar aid edilir:

- a) Kütləvi təşkilatlar (həmkarlar ittifaqları, gənclər-təşkilatları)
- b) İdman təşkilatları (idman cəmiyyətləri, klubları və s.).
- c) Texniki-idman klubları (Könüllü Hərbi Vətənpərvərlik Texniki İdman Cəmiyyətləri)
- d) İdman birlikləri (Milli Olimpiya Komitəsi, idman növləri üzrə federasiyalar).

Ölkədə bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə olunmasında iştirak edən bütün ictimai idman təşkilatlarını üç əsas qrupa bölmək olar:

1. Könüllü idman cəmiyyətləri, klubları və digər təşkilatlar.
2. Bədən tərbiyəsi və idman fəallarının ictimai orqanları.
3. Bədən tərbiyəsi və idman cəmiyyətlərinin orqanları (birlikləri).

İdman sağlamlıq mərkəzləri, könüllü idman cəmiyyətləri, klubları və digər təşkilatlar.

Könüllü idman cəmiyyətləri bir qayda olaraq həmkarlar ittifaqları və təşkilatlar tərəfindən təsis edilir, sahə strukturu prinsipinə uyğun olaraq müvafiq təsərrüfat və istehsal sahələrini əhatə edir. Könüllü idman cəmiyyətinin fəaliyyəti demokratik mərkəziyyət və istehsal prinsipləri əsasında qurulur. Bu prinsip əsasında ölkəmizdə aşağıdakı idman təşkilatları fəaliyyət göstərir.

a) Könüllü idman cəmiyyətləri:

1. «Məhsul» kənd idman cəmiyyətinin xidmət sahəsi kənd təsərrüfatı işçiləri
2. «Spartak» idman cəmiyyətinin xidmət sahəsi rabitə, vergilər, səhiyyə, inşaat, bank, kommunal xidməti, dövlət idarələri işçiləri
3. «Zenit» idman cəmiyyətinin xidmət sahəsi avtomobil, aviasiya, energetika, metal, maşınqayırma, elektronika sahələri işçiləri.
4. «Gənclik» tələbə idman cəmiyyətinin xidmət sahəsi ali ixtisas təhsili müəssisələri (o cümlədən özəl müəssisələr)
5. «Qarabağ» idman cəmiyyətinin xidmət sahəsi qarabağ rayonlarının sakinləri
6. «Babək» idman-sağlamlıq mərkəzinin xidmət sahəsi Abşeron Regional Su Səhmdar Cəmiyyəti, su təsərrüfatı işçiləri.

b) idman klubları:

1. «Pəhləvan» İdman Klubu,
2. «Attila» İK
3. «Şahmat və dama» Respublika İK
4. «Alpinizm və Turizm» Respublika İK.
5. «Nizami» idman sağlamlıq klubu
6. «Yasamal» idman sağlamlıq klubu

Könüllü idman cəmiyyətləri müvafiq xidmət sahələrinin işçilərini özündə birləşdirən Həmkarlar İttifaqları Təşkilatlarının Respublika Komitələri tərəfindən, idman klubları isə Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası tərəfindən təsis edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında ən kütləvi ictimai təşkilat həmkarlar ittifaqlarıdır. Həmkarlar ittifaqları təşkilatlarının bədən tərbiyəsi və idman sahəsindəki fəaliyyəti Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası (AHİK) tərəfindən istiqamətləndirilir və idarə edilir. AHİK kütləvi bədən tərbiyəsi və idman-sağlamlıq işlərinin strukturunda fəaliyyət göstərən Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları İdman Təşkilatları Assosiasiyası (AHİTA) tərəfindən reallaşdırılır və həyata keçirilir.

AHİTA həmkarlar ittifaqları sistemində fəaliyyət göstərən könüllü idman cəmiyyətlərinin, idman klubları, uşaq-gənclər idman məktəblərinin, idman kompleksləri və qurğularının fəaliyyətinin mərkəzləşmiş qaydada koordinasiyasını təmin edir, tənzimləyir, ona nəzarət və rəhbərlik edir.

AHİTA-ya üzv olan ictimai idman təşkilatlarının adları (şəkil №-də) göstərilmişdir.

6.3. Bədən tərbiyəsi və idman fəallarının ictimai orqanları

Bədən tərbiyəsi və idman fəallarının ictimai orqanları dövlət orqanlarında işləyənlərin rəsmi, könüllü üzvlükləri əsasında, onların arzu və maraqları nəzərə alınmaqla yaradılır.

Bu orqanlara hazırda Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən bir sıra idman cəmiyyətləri, klubları və idman-sağlamlıq mərkəzlərini aid etmək olar. Bura həmçinin «DİN» İC (Daxili İşlər Nazirliyi) MOİK (Mərkəzi Ordu İdman Klubu-Müdafiə Nazirliyi), «Lokativ» İK (idman sağlamlıq mərkəzi-Azərbaycan Dəmir Yolu İdarəsi), «Neftçi» İSM (Dövlət Neft Şirkəti), «Xəzər» İK («Xəzər» Gəmiçilik İdarəsi), «Təhsil» idman mərkəzi (Təhsil Nazirliyi), «Babək» idman klubu (Abşeron Regional Su Səhmdar Cəmiyyəti), «Gömrükçü» İSM (Gömrük komitəsi) «Kimyaçı» idman cəmiyyəti (Dövlət Kimya Sənayesi Səhmdar Cəmiyyəti) və s. aiddir.

6.4. Bədən tərbiyəsi və idman ictimaiyyətinin orqanları (birlikləri).

Bu orqanlara beynəlxalq idman təşkilatlarında, o cümlədən Dünya və Avropa idman birliklərində Azərbaycan Respublikasını təmsil edən ictimai idman təşkilatları, o cümlədən Milli Olimpiya Komitəsi (MOK) və idman növləri üzrə respublika federasiyaları aid edilir.

Bu təşkilatlar da digər ictimai idman təşkilatları kimi müxtəlif təşkilatların, kollektivlərin və ayrı-ayrı vətəndaşların nümayəndəliyi ilə seçkilər və demokratik mərkəziyyət prinsipi əsasında yaradılır.

6.5. İctimai idman təşkilatlarının işinin təşkili, məqsəd və vəzifləri

«Bədən tərbiyəsi və idman haqqında» qanunun 4-cü maddəsinə əsasən bədən tərbiyəsi və idman yönümlü ictimai birliklər öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının ictimai birliklər və «Bədən tərbiyəsi və idman haqqındakı» qanunlarını, eləcə də digər normativ-hüquqi aktları rəhbər tuturlar.

İctimai idman təşkilatları ölkədə fəaliyyət göstərən digər qurumlar kimi özlərinin nizamnamələri əsasında yaradılır. Təşkilatın nizamnaməsi təsisçi təşkilat tərəfindən yaradılmış işçi qrup (yaxud komissiya) tərəfindən hazırlanır və təsis konfransında (digər adlı yığıncaqda) təsdiq edilir.

Təşkilata nizamnaməsi respublika Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən rəsmi qeydə alındıqdan sonra Azərbaycan Respublikası ərazisində fəaliyyət göstərməyə icazə verilir.

Nizamnamədə təşkilatın məqsəd və vəzifələri, fəaliyyət istiqamətləri, hüquq və səlahiyyətləri, məsuliyyəti, strukturu, yaradılma və buraxılma qaydaları, ali orqanları, maddi-texniki bazası, maliyyə mənbələri, əmlak hüquqları, beynəlxalq əlaqələri, hər bir üzvünün hüquq və öhdəlikləri müəyyən edilir.

İctimai idman təşkilatlarının ali orqanı nizamnamə ilə müəyyən edilmiş konfrans (idman cəmiyyətləri üçün), idarə heyəti (idman klubları üçün) və digər bu kimi formalı orqan sayılır.

İctimai idman təşkilatlarının əsas məqsəd və vəzifələri aşağıdakılardır:

- Ölkədə bədən tərbiyəsi və idmanı inkişaf etdirmək;
- Zəhmətkeşlərin və onların ailə üzvlərinin sağlamlığını qorumaq, möhkəmləndirmək, böyüməkdə olan gənc nəslin fiziki cəhətdən güclü olmasına xidmət etmək;
- Dövlətin sosial, iqtisadi inkişafında və müdafiə qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsində bilavasitə iştirak etmək;
- Perspektivli və yüksək səviyyəli idmançıların hazırlanmasını təmin etmək, onların idman ustalığını daim artırmaq;
- Ölkə idmanının şərəfini beynəlxalq aləmdə daim yüksəklərə qaldırmaq, beynəlxalq idman yarışlarında, xüsusən Olimpiya Oyunlarında, Dünya və Qitə yarışlarında yüksək nəticələr göstərmək;
- Ölkə idmanının beynəlxalq əlaqələrini yaratmaq, inkişaf etdirmək, beynəlxalq idman təşkilatları ilə əməkdaşlıq fəaliyyətini gücləndirmək;
- Kütləvi bədən tərbiyəsi, sağlamlıq-idman tədbirlərini və idman növləri üzrə yarışları təşkil edib keçirmək;
- Mövcud idman qurğularından səmərəli istifadə etmək, yenilərinin inşasına nail olmaq, onların saxlanılmasını və beynəlxalq standartlara uyğun olaraq inkişafını təmin etmək;
- Bədən tərbiyəsi və idmanın maddi-texniki bazasını inkişaf etdirmək və möhkəmləndirmək.

İctimai idman təşkilatları öz fəaliyyətində onları təsis edən təşkilatlar qarşısında həm bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı, həm də maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti üzrə hesabat verirlər.

«Bədən tərbiyəsi və idman» haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsinə (Bədən tərbiyəsi və idman sahəsində dövlət

siyasəti) və «Statistika» haqqında Qanunun 7-ci və 16-cı maddələrinə uyğun olaraq ictimai idman təşkilatları bədən tərbiyəsi və idmanın müvafiq təşkilatlar üzrə inkişafı işləri haqqında hər ilin yekunlarına görə Dövlət Statistika Komitəsinin təsdiq etdiyi statistik hesabat formaları üzrə ölkədə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına rəhbərlik və nəzarət edən icra hakimiyyəti orqanına (Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi) hesabat verirlər.

Bədən tərbiyəsi və idmanın məqsədi adamların sağlamlığını qoruyub möhkəmləndirmək, ömrün uzadılmasına xidmət etməkdir, bir sözlə, sağlam həyat tərzini keçirməklə hərtərəfli inkişaf etmiş şəxslər yetişdirməkdən ibarətdir.

Bədən tərbiyəsi və kütləvi idmanın inkişafı dövlətin vəzifəsi olsa da, ictimai təşkilatlar, ilk növbədə həmkarlar ittifaqları, kütləvi informasiya vasitələri və gənclər təşkilatları bu işdən kənar qalmamış və həmişə bu işdə fəal olmuşlar.

Bədən tərbiyəsi kollektivləri, idman klubları, sağlamlıq idman klubları Azərbaycan bədən tərbiyəsi hərəkatının bütün inkişaf mərhələlərində xalqa-zəhmətkeşlərə xidmət etmişdir. Bədən tərbiyəsi təşkilatları qarşısında duran mühüm vəzifə məhz adını çəkdiyimiz təşkilatların tədbirlərini həyata keçirir.

Bu gün idman təşkilatlarımız günü-gündən möhkəmlənir, burada işgüzar əhval-ruhiyyə yaradılır. Adamların sağlamlığının möhkəmləndirilməsi, asudə vaxtının səmərəli və mənalı təşkili, əmək kollektivlərinin mənzil-istismar idarələrinin, mədəniyyət və istirahət parklarının işini istiqamətləndirməkdə İSM və həmkarlar təşkilatlarının əməyi qiymətsizdir.

Bədən tərbiyəsi mahiyyəti etibarilə adamlarla aparılan işdir, adamlara bacarıqla yanaşmaq, onların bu sahədə maraq və ehtiyaclarının qayğısına qalmaq, həssaslıq və diqqətlik nümayiş etdirmək, onların şüuruna və qəlbinə təsir göstərməyi bacarmaq məsələləridir.

Bədən tərbiyəsi və idmanı əhəlinin gündəlik məişətinə daxil etməyin müxtəlif üsul və formaları mövcuddur. Bura uşaq və gənclərin sağlamlığını möhkəmləndirmək, yüksək fiziki inkişafa nail olmaq, idmanın bu və ya digər növləri üzrə idman ustalığını artırmaq, müxtəlif səviyyəli idman yarışlarının keçirilməsi daxildir.

Adətən əmək kollektivlərində, onların idman bölmələrində, komandalarda, qruplarda adamların müxtəlif idman növləri ilə məşğul olmaq həvəsi, marağı və tələbatı öyrənilir, məşğul olanların bacarığı aşkara çıxarılır, bu yaradıcılıq təşəbbüsünün inkişafı üçün imkan yaradılır. Bu kollektivlər tək-cə sağlamlıq və idman işlərində ilə deyil, eləcə də müəssisə

və idarənin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak edir, idmançıların ictimai həyatda fəal olmasına çalışırlar.

Ümumiyyətlə, kollektiv şurası öz işində demokratiyaya, təşəbbüskarlığa, təşkilatçılığa, təlimatçılığa, məşqçilərin hazırlığına və hakimlərin köməyinə arxalanır.

Kollektivin gücü və nüfuzu onun seçki yolu ilə seçilən fəallarının birliyindən və əlbir işindən çox asılıdır.

Kollektiv aşağıdakı tədbirləri həyata keçirir: Gəncləri idman məşğələlərinə, yarışlara, spartakiadalara, turist yürüşlərinə cəlb edir, ictimai kadr-ları hazırlayır, onların üzərində nəzarəti artırmaqla «VM» və «Turist» nişançıları, hazırlayır, idman meydançıları və qurğuları yaratmaq və s. kimi tədbirləri həyata keçirir.

Kollektiv rəhbərlik edən şəxsdən çox şey asılıdır. Zəhmətkeşlərin gündəlik məişətinə sağlamlıq tədbirlərini və idmanı daxil etmək, onların asudə vaxtlarını mənalı və səmərəli təşkil etmək onun üzərinə düşür.

Rəhbər tələbkar, prinsipial, savadlı, təvazökar, qayğıkeş və həssas olmalıdır. Bu yüksək etimadı o, yalnız öz gərgin işi və nümunəsi ilə doğrulda bilər.

Bədən tərbiyəsi kollektivlərinin və idman klublarının ali orqanı cəmiyyət üzvlərinin ümumi iclasıdır. Böyük kollektivlərdə ümumi iclas keçirmək çətin olduğuna görə konfrans çağırılır. İclaslar və konfranslar arasındakı dövrdə idman klubunun idarə heyəti rəhbərlik edir. Onların arasında 2 il müddətinə vəzifə bölgüsü aparılır.

Kollektivin və klubun işi şura, idarə heyəti tərəfindən planlaşdırılır.

Hər bir kollektivdə aşağıda göstərilən sənədlərin olması məqsədəuyğundur.

Ümumi illik plan.

1. Sağlamlığın və idmanın inkişafına dair perspektiv plan.
2. İdman yarışlarının illik təqvim planı.
3. Kollektiv şurasının iclas planı.

İdman bölmələri bürosu öz yığıncaqlarında məşqçilərlə birlikdə komandaların və ayrı-ayrı idmançıların bu və ya digər yarışlara hazırlığı haqqında məsələləri nəzərdən keçirir. Burada sərbəst fikir mübadiləsi və tənqiddə şərait yaradılmalı, başqalarının fikirləri nəzərə alınmalıdır. Belə işgüzar şərait kollektiv üzvlərini daha da maraqlandırır və yaradıcılıqla işləməyə ruhlandırır.

Cəmiyyətlər hər il Novruz bayramı ilə əlaqədar uşaqları cəlb etməklə müxtəlif yarışlar keçirir, eyni zamanda uşaqları tədbirlərə cəlb edir, əmək adamlarının spartakiadasının keçirilməsini təşkil edirlər.

İSM və idman cəmiyyətləri öz işlərini nizamnamə əsasında qururlar. Nizamnamədə cəmiyyətin məqsəd və vəzifələri, təşkilati qurumları, cəmiyyətə üzv olanların hüquq və vəzifələri, fəaliyyətin maddi təminatının əsasları və s. kimi normativlər qeyd olunur.

Konfransı cəmiyyətin ali orqanıdır. İki ildən bir keçirilən hesabat seçki konfranslarında görülən işlərə yekun vurulur, növbəti dövr üçün qarşıya qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsi planının müzakirəsi, təsdiqi, təftiş komissiyasının hesabatı və gizli səsvermə yolu ilə yeni tərkibin seçkisi keçirilir.

Məsələn, «Nefci» idman sağlamlıq mərkəzinin nizamnaməsində göstərilir:

1. Uşaqların, yeniyetmələrin və gənclərin hərtərəfli, sağlam, mənəviyyətə yüksək inkişaf etmələrinə, doğma vətənimizə məhəbbət ruhunda tərbiyə olunmasına nail olmaq.

2. Yüksək dərəcəli idmançılar hazırlamaq, beynəlxalq idman aləmində qələbələr qazanmaq.

3. Kütləvi bədən tərbiyəsini, sağlamlaşdırıcı idmanı geniş əhali kütləsinin gündəlik məişətinə daxil etmək və s.

6.6. İdman klublarının yaradılması və onların fəaliyyətinin xüsusiyyətləri.

İdman klubları idman hərəkətinin əsasıdır. Bədən tərbiyəsi təşkilatları qarşısında duran vəzifələr məhz bu kollektivlərdə həll edilir.

Klublar geniş zəhmətkeş kütləsinin, məktəblilərin, təhsil alan gənclərin müntəzəm olaraq sağlamlıq bədən tərbiyəsi və idman məşğələlərinə cəlb olunmasını, onların ahəngdar inkişafını təmin etmək vəzifələrini həyata keçirir.

Yüksək dərəcəli idmançılar hazırlamaq üçün klubun maliyyə fəaliyyəti kökündən dəyişməlidir. Burada klubun fəaliyyət strukturunun yenidən qurulması, kütləvi sağlamlıq, bədən tərbiyəsi və idmanın əhalinin gündəlik məişətinə geniş daxil edilməsinin sürətləndirilməsi bu prosesin yeni idarəetmə sistemi əsasında qurulmasını, maliyyə- kredit mexanizminin təkmilləşdirilməsini tələb edir.

Müəssisə, idarə, təhsil ocağı, kooperativ və yaşayış yerlərində yaradılan idman klubları adətən öz təşkilatlarının adını daşıyır. İctimaiyyət tərəfindən yaşayış yerlərində yaradılan kollektivlərə, habelə idman klublarına bəzən xüsusi adlar da verilir. Bu klublar həmin adlar altında Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyində qeydə alınır.

İdman klubları, əsasən 3 növ ola bilər:

1. Öz fəaliyyətini onu təsis edən təşkilatın hesabına həyata keçirən klublar.
2. Öz fəaliyyətini qismən təsərrüfat hesabı prinsipi əsasında quran klublar.
3. Öz fəaliyyətini tam təsərrüfat hesabı şəraitində quran klublar.

I. Təşkilati işlər.

Yeni üzvlərin qəbulu və şura iclasının vaxtli-vaxtında keçirilməsi üçün onların işgüzarlığına nail olmaq.

Klubun seçki hesabat yığıncağını yüksək səviyyədə keçirmək üçün hazırlıq işləri aparmaq.

Klublarda hazırlanmış illik iş planını təsdiq etmək üçün müzakirəsini keçirmək.

Daimi və müvəqqəti komissiyalar yaratmaq, tibbi nəzarəti, uçot və hesabatı təşkil etmək.

II. Təbliğat işləri.

İdman veteranları ilə görüşün təşkili, əyani, yazılı və şifahi təbliğat növlərindən geniş istifadə etmək.

İdmançılardan fəaliyyətini əks etdirən şərəf lövhəsi və idman guşəsi təşkil etmək.

Mədəniyyət və istirahət parklarında idmana aid kino filmlər, mühazirələr və çimərliklərdə nümunəvi idman çıxışları təşkil etmək.

İdmanqurğularında, stadionlarda, zallarda və küçələrdə əyani təbliğat aparmaq.

Respublika mətbuatında və yerli qəzetlərdə bədən tərbiyəsi və idmanı əks etdirən məsələləri işıqlandırmaq.

Bədən tərbiyəsi gününə həsr edilmiş rəngarəng tədbirlər planlaşdırmaq. İdmançılardan vətənpərvərlik ruhunda tərbiyələnməsinə kömək etmək.

III. Bədən tərbiyəsi kadrlarının hazırlanması.

İxtisaslı mütəxəssislərin yüksək hazırlığı üçün onların ADBTİA-da təhsilini davam etdirməsinə şərait yaratmaq, o cümlədən ictimai kadrlar hazırlamaq və s.

İşçilərin rəhbər vəzifələrə kecməsinə nail olmaq. Onların tərkibini keyfiyyətə yaxşılaşdırmaq.

Müntəzəm olaraq seminarlar, attestasiyalar təşkil etmək, onların bilik və bacarığını daim artırmaq.

IV. Kütləvi bədən tərbiyəsi və idman işləri.

Sağlamlıq qruplarını, turizm, balıqçılıq və ovçuluqla məşğul olanların sayını artırmaq üçün bölmələr yaratmaq.

Ümumi fiziki hazırlıqla məşğul olanların və turizm gəzintilərində iştirak edənlərin sayını artırmaq.

Kollektivlərdə sağlamlıq zonası, aerobika və s. qrupların yaradılması.

BMH kompleksi üzrə tədbirlər planını hazırlamaq. Təbliğati gücləndirmək, spartakiada və birinciliklər keçirmək və nəzarəti artırmaq. Qabaqcıl iş təcrübələrini yaymaq.

Yaşayış yerlərində kütləvi sağlamlıq bədən tərbiyəsi və idman tədbirləri təşkil etmək.

V. Tibbi təminat.

İdmançıları həkim müayinəsindən müntəzəm keçirmək.
Yarışlarda tibb işçilərinin iştirakını təmin etmək.

6.7. Federasiyalar haqqında ümumiləşdirilmiş məlumat

Sərbəst və yunan-roma güləş federasiyalarının beynəlxalq assosiasiyası (FİLA) (nümunə kimi verilir)

XIX əsrin sonları və XX əsrin əvvəllərində Avropada və digər qitələrdə peşəkar güləş ilə yanaşı, həvəskar güləş də geniş yayıldı. Bu hərəkət müxtəlif ölkələrin güləş mütəxəssisləri arasında sıx əlaqələr yaratmağa başladı və ona görə əlaqələrin idarə edilməsi üçün xüsusi təşkilatın yaradılmasına ehtiyac duyuldu.

Ümumdünya miqyasında geniş inkişaf etmiş yunan-roma güləşi I Olimpiya Oyunlarının proqramına daxil edilmişdir.

Güləşin Olimpiya Oyunlarının proqramına daxil edilməsinin səbəbi ondan ibarətdir ki, idmanın bu növü eramızdan əvvəl keçirilən qədim Olimpiya Oyunlarının əsas növlərindən sayılırdı.

Yunan-Roma güləşi 1896-cı ildən bəri Olimpiya Oyunlarının əsas növlərindən biri olmuşdur. Artıq 1904-cü ildə ABŞ-ın Sent-Luis şəhərində keçirilən III Olimpiya Oyunlarının proqramına sərbəst güləş də daxil

edilmişdi bundan məqsəd güləşmə entuziastlarının (qabaqcılların) fəaliyyətinə istiqamət verməklə onun işini tənziyyət etmək idi.

Bunun nəticəsində İsveç, İsveçrə, İtaliya və Fransa ölkələrinin təşəbbüsü ilə 1912-ci ildə dünyanın ən böyük federasiyalarından biri olan Beynəlxalq güləş həvəskarları federasiyalarının (FİLA) təməli qoyuldu. 2003-cü ildən Güləş Federasiyaları Beynəlxalq Assosiasiyası adlandırıldı. (FİLA)

Rəsmi olaraq güləşmə üzrə dərc edilən ədəbiyyatlarda 1912-ci il FİLA-nın yaranması ili sayılır. Lakin son illər bir sıra müəlliflər 1912-ci il həvəskarlar arasında keçirilən beynəlxalq komitənin yaradılması ili kimi göstərir. Onlar təsdiq edirlər ki, bu komitə 1921-ci ildə beynəlxalq həvəskarlar güləşmə federasiyasına (FİLA) çevrilmişdir.

FİLA-nın prezidenti təşkilatın bütün fəaliyyətinə rəhbərlik edir. Prezident başda olmaqla gizli səsvermə yolu ilə FİLA-nın bürosu seçilir. FİLA-nın prezidenti, 4 vise-prezidenti (prezident müavinləri) və baş katibi FİLA-nın bürosunda 4 il iş stajına malik olan büro üzvləri sırasından seçilə bilirlər.

Büronun üzvləri vətəndaşı olduğu ölkəni təmsil edə bilməzlər və eləcə də öz ölkələrinin nümayəndələrini əvəz edə bilməzlər. Büronun bütün üzvləri yeni müddətə seçilə bilirlər.

FİLA-nın işini idarə etmək üçün onun rəsmi dili fransız və ingilis dilləri sayılır. Lakin fransız dili əsasdır.

FİLA öz işini Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi və Beynəlxalq bədən tərbiyəsi və idman şurası ilə sıx əlaqədə qurur. FİLA-nın qüvvədə olan Nizamnaməsi 1959-cu ildə qəbul edilmişdir. Sonralar Nizamnaməyə dəyişiklik və əlavələr edilmişdir. Nizamnaməyə edilən əlavələr və dəyişikliklər FİLA-nın iki ildən bir keçirilən kongresində müzakirə və təsdiq olunur.

Federasiyanın məqsədi: müxtəlif ölkələrdə sərbəst və yunan-roma güləş, növlərinin inkişafına kömək etmək; Olimpiya Oyunlarında, Dünya və qitə çempionatlarında və eləcə də ölkələrarası beynəlxalq yarışlarda qaydalara və Nizamnaməyə riayət olunmasına nəzarət etmək; Beynəlxalq Olimpiya Komitəsində həvəskarlar güləşini təmsil etmək və güləşin mənafeyini qorumaqdan ibarətdir.

Əgər ölkələrin birində güləş idarə edən yeganə təşkilat yaranıbsa və bu təşkilat öz ölkəsində Milli güləşin federasiyası funksiyasını daşıyırsa və fəaliyyət göstərsə, bu federasiya FİLA-ya daxil olub onun üzvü ola bilər.

FİLA-nın üzvlüyünə daxil olmaq üçün müəyyən ölkənin verdiyi ərizə Milli federasiya katibi və ya Milli Olimpiya Komitəsinin katibi tərəfindən imzalanmalı bununla yanaşı FİLA-ya daxil olan hər bir ölkə FİLA-nın xəzinəsinə bir illik ilk üzvlük haqqı ödəməlidir.

FİLA –nın ali orqanı Konqresdir. Konqres iki ildə bir dəfə çağırılır.

Növbədənənar Konqresi o vaxt çağırmaq olar ki, birləşmiş federasiyaların ən azı 50 % - i öz razılığını yazılı şəkildə təqdim etsin.

Konqres geniş hüquqlara malikdir. Bu hüquqlar aşağıdakılardır: büro üzvlərini seçmək; FİLA-nın nizamnaməsini, qaydalarını və büronun qərarlarını təsdiq etmək; yeni üzvləri qəbul etmək; beynəlxalq hakimləri və onların siyahısını təsdiq etmək; Dünya və qitə çempionatlarını və müxtəlif beynəlxalq turnirlərin keçirilmə yerini müəyyənləşdirmək.

Müstəsna hallarda, nümayəndələrin 2/3 hissəsinin etirazı olmasa, konqres öz proqramlarında əvvəlcədən nəzərdə tutulmayan məsələlərə də baxa bilər.

Hər ölkədən konqresə 3 nümayəndə göndərilir, onlardan yalnız bir nümayəndə səs vermək və çıxış etmək hüququna malikdir. Konqresdə büro üzvlərinin üçdə biri iştirak etdiyi və bütün birləşmiş federasiyaların nümayəndələri təmsil olunduğu halda yetərsay qeydə alınır.

Büro üzvlərinin həm büro üzvləri kimi, həm də öz ölkələrinin nümayəndələri kimi səsvermə hüququ yoxdur. Eləcə də öz səsvermə hüququnun digər federasiyaların nümayəndələrinə verilməsinə icazə verilmir.

Əgər səslərin bərabərliyi olarsa, təkliflər qəbul edilir. FİLA-nın bürosu ildə bir dəfə çağırılır. Büro konqreslər arası dövrdə FİLA-ya rəhbərlik edir. Büronun seçilməsi gizli səsvermə yolu ilə keçirilir.

FİLA-nın bürosunun tərkibi: prezident, 4 vitse- prezident, baş katib və 10 üzvü olur və prezident seçki yolu ilə 4 illik müddətə seçilir. O, bütün cari işi aparır.

FİLA-nın tərkibində müəyyən məsələlərlə bağlı müxtəlif komissiyalar mövcuddur. Onlardan **texniki komissiya** beynəlxalq qaydaları tərtib edir, idman nəticələrini və iri miqyaslı yarışların təşkili üçün texniki şəraitin mövcudluğunu tətqiq edir. Hakimlərin siyahısını tərtib edir, hakimlər üçün seminar təşkil edir, idman güləşinə aid olan bütün texniki məsələləri müzakirə edir.

Maliyyə komissiyası FİLA-nın büdcəsini tərtib edir, mədaxil və məxaric xərclərinə nəzarət edir.

Bunlardan başqa tibbi, hakimlik, qanunvericilik, məşqçiləri, təqvim tərtib edən, elmi tədqiqat, texniki yardım, təbliğat, dopinq əleyhinə və s. komissiyalar fəaliyyət göstərir.

FİLA hər kvartalda Dünya, Avropa çempionatları, beynəlxalq turnirlər və digər məsələlər haqqında bülleten nəşr etdirir. FİLA-öz fəaliyyəti haqqında mətbuat vasitəsilə geniş məlumat verir. FİLA-nın üzvü olan Federasiyalar hər il üzvlük haqqı ödəməlidirlər.

İllik üzvlük haqqının məbləği 2500 ABŞ dollarına bərabərdir.

FİLA güləş üzrə müxtəlif yarışlar təşkil edib keçirir. Yarışları keçirmək üçün xüsusi təqvim tərtib edilir.

Yarışların təqvimi müəyyən prinsip əsasında tərtib edilir. Belə ki, yunan-roma və sərbəst güləş üzrə Dünya çempionatları Olimpiya ili müstəsna olmaqla hər il keçirilir. Avropa çempionatları isə hər il keçirilir.

Maraqlısı budur ki, gənclər üçün dünya və Avropa birincilikləri bu düstura əsasən keçirilir:

-bir il dünya birinciliyi, o biri il isə Avropa birinciliyi.

Bundan başqa FİLA-nın yarış təqviminə müxtəlif ölkələrin iştirakı ilə beynəlxalq turnirlər, ikitərəfli müxtəlif görüşlər daxil edilir.

FİLA-nın qaydalarına müvafiq olaraq keçirilən yarışlarda güləşçilər üçün 7 çəki dərəcəsi müəyyən edilib.

Ümumdünya miqyasında qocaman və yüksək nüfuzla malik olan idman federasiyasından biri FİLA-dır. FİLA həmişə ölkələr arasında sülh yolu ilə öz işini idarə edir. İdmançıların dininə və millətinə, siyasi fikirinə, irqinə görə ayrıseçkiliyə, onlara pis niyyətlə baxanlara və hüquq bərabərliyini pozanlara qarşı FİLA ciddi mübarizə aparır.

FİLA federasiyalara üç il müddətində beynəlxalq görüşlər təşkil etməyə icazə verir. Bu cür görüşlərdə iştirak etmiş federasiyalar FİLA-nın üzvü ola bilər.

1.Qitələr üzrə federasiyanın üzvlərinin tərkib sayı.

Afrika-31

Asiya-33

Avropa-44

Amerika-29

Avstraliya-9

FİLA-nın yerləşdiyi ünvan İsveçrənin Lozanna şəhəridir.

Azərbaycan güləş federasiyası 1993-cü ildən FİLA-nın üzvüdür.

Beynəlxalq Avropa Güləş Federasiyası (CELA) 1996 cı ildən yaranıb.

FİLA-nın üzvü olan hər bir ölkə ancaq bir səsə malikdir. FİLA-nın keçirdiyi rəsmi çempionatların mükafatlandırma mərasimləri dövlətlərin himnlərinin səsləndirilməsi və milli bayraqlarının qaldırılması ilə keçirilir.

Bir sözlə, FİLA-nın praktiki fəaliyyəti az deyildir. Nizamnamədə göstərilmiş şərtlərdən savayı FİLA-nın işi bir neçə istiqamətli xarakter

daşıyır: dünyanın bütün ölkələrində güləşin geniş yayılmasına dair fəal iş aparır; güləşçilərin idman ustalığının artırılmasına kömək edir. Bu məqsədlə yüksək təcrübəli mütəxəssisləri metodiki və təcrübə köməklik göstərmək üçün müxtəlif ölkələrə ezam edir.

FİLA qabaqcıl təcrübəni ümumiləşdirmək üçün müxtəlif ölkələrin təcrübəli güləşçilərinin birgə məşqini təşkil edib keçirir. Məşqçilər və hakimlər üçün müxtəlif seminar və konfranslar təşkil edir. Bu tədbirlərin məqsədi güləşin xarakterini müəyyənləşdirən, güləşi intensivləşdirən və taktiki istiqamətlərini zənginləşdirən yarış qaydalarını yeniləşdirmək və təkmilləşdirməkdir.

2. Azərbaycan sərbəst və yunan-roma güləş federasiyası

Azərbaycan güləş federasiyası öz işini Güləş Federasiyaları Beynəlxalq Assosiyasiyasının əsasnaməsi və Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi əsasında qurmuşdur.

Federasiya ictimai təşkilat olmaqla, ölkədə sərbəst və yunan-roma güləş növlərinin inkişaf etməsinə və təbliğinə xidmət edir.

2. 1. Güləş federasiyasının nizamnaməsi

Güləş federasiyasının öz nizamnaməsi var. Onun nizamnaməsində özünəməxsus müddəalar əks olunur.

Federasiyanın nizamnaməsi onun konfransında təsdiq olunur.

Azərbaycan güləş federasiyasının nizamnaməsi 12 maddədən ibarətdir. Aşağıda onun tipik nümunəsi göstərilir:

I. Ümumi müddəalar.

1. Azərbaycan Sərbəst və Yunan- Roma Güləş Federasiyası ölkənin müstəqil ictimai idman təşkilatıdır.

2. Azərbaycan Sərbəst və Yunan-Roma Güləş Federasiyası Azərbaycan Respublikasının ictimai təşkilat haqqında qanuna müvafiq olaraq yaradılır.

3. Bundan sonra « Federasiya» adlanan Azərbaycan Sərbəst və Yunan- Roma Güləş Federasiyası /AGF/ Respublikanın bütün ərazisində öz Nizamnaməsinə əsasən Sərbəst və Yunan- Roma güləşinin inkişaf etdirilməsi və koordinasiya edilməsi üzrə səlahiyyətə malikdir.

4. Federasiya öz fəaliyyətini bu Nizamnaməyə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunlarına, Respublika Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin, Beynəlxalq Federasiyaların (FİLA -nın), Azərbaycan

Milli Olimpiya Komitəsinin, idarəetmə orqanlarının nizamnamələrinə və digər tənzimləyici sənədlərə uyğun olaraq təşkil edir.

5. Azərbaycan Sərbəst və Yunan- Roma Güləş Federasiyası xarici ölkələrin Milli Federasiyaları ilə idman əlaqələrini inkişaf etdirir və möhkəmləndirir. Bundan əlavə Beynəlxalq Güləş Federasiyasında, habelə digər regional və başqa, idman təşkilatlarında təmsil etmək üçün müstəsna olaraq müstəqil hüquqa malikdir.

6. Federasiya hüquqi şəxsdir. Onun bankda hesabı /o cümlədən xarici valyuta/, sərbəst balansı və nəşr orqanı var.

7. Azərbaycan Respublikası Sərbəst və Yunan-Roma Güləş Federasiyası öz rəsmi embleminə, möhür, ştamp və Federasiya üzvlərinin döş nişanına malikdir.

II. Federasiyanın əsas məqsəd və vəzifələri.

Federasiyanın əsas vəzifələri aşağıdakılardır;

- Sərbəst və Yunan- Roma güləşini Azərbaycanda inkişaf etdirmək, əlaqələndirmək, koordinasiya və təbliğ etmək.

- Beynəlxalq Güləş Federasiyasında (FİLA) və Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsində təmsil olunmaq.

- Yüksək dərəcəli idmançıların hazırlanmasına köməklik və nəzarət etmək, onların Avropa və Dünya Çempionatlarında, birinciliklərində, Olimpiya Oyunlarında, digər Beynəlxalq yarışlarda çıxış etmələrini təmin etmək üçün lazımı şərait yaratmaq.

- Sərbəst və Yunan-Roma güləşi üzrə Respublikada Federasiyanın şəhər və rayonlarında ictimai bölmələrini yaradır.

- Federasiya məqsədləri ilə əlaqədar fəaliyyətləri rəğbətləndirir və himayə edir.

- İdmançıların, məşqçilərin, digər mütəxəssislərin və Federasiya üzvlərinin hüquq və mənafeələrini müdafiə edir.

- Respublikada Beynəlxalq turnirlər, festivallar və müxtəlif görüşlər təşkil edir və keçirir.

- Mütəxəssislərin professional səviyyələrini artırmaq məqsədi ilə tədbirlər keçirir və beynəlxalq konfranslarda iştirak edir.

- Ölkənin Milli yığma komandalarının idmançıları üçün tibbi-bərpaedici sağlamlıq düşərgələri, zonaları və mərkəzləri yaradır.

- Sərbəst və Yunan- Roma güləşi üzrə kommersiya yarışları və turnirləri təşkil edir və keçirir.

- Qanunvericilik tərəfindən qadağan olunmayan xarici iqtisadi fəaliyyət göstərir, müəyyən olunmuş qaydada müştərək müəssisələr, ticarət, kommersiya və digər təsərrüfat hesablı kiçik müəssisələr yaradır.

- Fəxri adların verilməsində lazım gəldikdə məhrum etmək üçün yuxarı təşkilatlara təqdimat verir.

III. Federasiya üzvlərinin vəzifələri.

- Nizamnamənin müddəalarına, onun rəhbər orqanlarının qərar və göstərişlərinə riayət etmək, onları yerinə yetirmək.

- Federasiyanın fəaliyyətində fəal iştirak etmək.

- Müəyyən olunmuş üzvlük haqqını vaxtında ödəmək.

- Federasiyanın fəxri üzvləri və sponsorlar üzvlük haqqı ödəməkdən azad olunurlar.

IV. Federasiyanın hüquqları.

1. Müxtəlif təşkilatlar, idarə GİC, UGİM, müxtəlif güləş bölmələri, klublar və ayrı-ayrı idmançılar AGF-nin kollektiv və ya tək halda üzvü ola bilər.

2. Sərbəst və Yunan-Roma güləşi üzrə Azərbaycan Respublikasını ölkə daxilində və xaricdə yalnız onun üzvü olan idmançı və ya təşkilat rəsmi olaraq təmsil etmək hüququna malikdir.

3. Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən hər bir klub, GİC, UGİM və s., təşkilatların güləş bölmələri öz işini AGF-nin fəaliyyəti əsasında qurur.

4. Respublika yığma komandasının üzvlərinin və ya klublararası idmançıların bir təşkilatdan başqa təşkilata keçmələri AGF-nin razılığı ilə həyata keçirilir.

5. Respublika yığma komandasının üzvü olan hər bir idmançı AGF-nin rəsmi icazəsi olmadan, öz klubu və ya idman cəmiyyəti tərkibində respublikadan kənar keçirilən tədbirlərdə və idman yarışlarında iştirak edə bilməz.

6. Hər hansı bir idmançı və məşqçi – mütəxəssis AGF –nin rəsmi razılığı olmadan kontrakt əsasında xarici dövlətin ərazisində Federasiya adından fəaliyyət göstərə bilməz.

7. AGF-Nin Nizamnaməsinin müddəalarını pozan hər hansı bir üzvü Federasiyanın üzvlüyündən xaric edilə bilər.

8. Beynəlxalq Güləş Federasiyasının /FİLA- nın/ Nizamnaməsinə əsasən Azərbaycan Sərbəst və Yunan-Roma Güləş Federasiyası FİLA-dan və digər xarici dövlətlərdən alınmış vəzifələrə əsasən

müstəqil olaraq birbaşa Xarici İşlər Nazirliyinə və səfirliklərə müraciət edib, öz nümayəndə heyətini xarici səfərlərə yola sala bilər.

V. Federasiyanın üzvləri.

1. Federasiyaya üzvlük könüllüdür: üzvlük kollektiv və fərdi ola bilər.

2. Regional/məhəlli/və ərazi təşkilatlar, idman klubları, uşaq-gənclər idman məktəbləri və digər təşkilatlar Federasiyaya kollektiv üzv ola bilərlər.

3. Federasiyanın Nizamnaməsini qəbul edən, Federasiyanın məqsədlərinin nail olunmasına yardım göstərən və üzvlük haqqı verən şəxslər Federasiyanın fərdi üzvü ola bilər.

4. Azərbaycan Sərbəst və Yunan-Roma güləşinin inkişafında böyük xidmətləri olan idmançılar, məşqçilər, ictimai xadimlər və idman veteranları Federasiyanın fəxri üzvü olmağa malikdirlər.

5. Federasiyaya kollektiv, fərdi və fəxri üzvlərin qəbul məsələsini onların ərizələri əsasında Federasiyanın İcraiyyə komitəsi həll edir.

6. Federasiya üzvlərini aşağıdakı hüquqları var:

- seçkili orqanlara seçmək və seçilmək;

- Federasiyanın fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması üzrə təklif vermək;

- onların müzakirəsində iştirak etmək;

- Federasiyanın maddi-texniki bazasında, orqanlarının və təşkilatlarının vəsait və xidmətlərindən müəyyən olunmuş qaydada istifadə etmək;

- Federasiyadan sərbəst çıxmaq.

VI. Federasiyanın struktur quruluşu.

1. Azərbaycan Respublikasının şəhər və rayonlarında olan Federasiyanın ictimai bölmələri və yerli idman təşkilatlarının, idman klublarının, uşaq idman məktəblərinin və digər idman cəmiyyətlərinin Sərbəst və Yunan-Roma güləş bölmələri Federasiyanın ilk təşkilatıdır.

2. Federasiyanın ali orqanı Konfransdır.

3. Konfrans 4 ildən bir çağırılır. Növbədən kənar konfrans isə Plenumun və Təftiş komissiyasının birgə qərarı ilə çağırılır.

4. Konfrans nümayəndələrinin say normasını plenum müəyyənləşdirir.

5. Konfransa dəvət olunmuş iştirakçılar, fəxri üzvlər, sponsorlar məşvərətçi səsə malikdirlər.

6. Seçilmiş nümayəndələrin üçdə iki hissəsi Konfransın işində iştirak etdikdə Konfrans səlahiyyətli sayılır.

7. Konfranın qərarı iştirak edənlərin üçdə iki hissəsinin açıq səsverməsi ilə qəbul edilir.
8. Konfrans:
  - Nizamnaməni təsdiqləyir, ona dəyişikliklər və əlavələr edir.
  - konfrans 4 il müddətinə Federasiyanın plenumunu və təftiş komissiyasını açıq səsvermə yolu ilə seçir.
  - Konfrans Plenumun və Təftiş komissiyasının hesabatını dinləyir və təsdiqləyir.
  - Federasiyanın fəaliyyəti ilə əlaqədar digər məsələləri həll edir.
9. Federasiyanın Plenumu:
  - Federasiyanın plenumu il ərzində azı bir dəfə öz iclasını keçirir.
  - Nizamnaməyə riayət edilməsini və Federasiyanın rəhbər orqanlarının tövsiyyə və məsləhətlərini birgə təmin edir.
  - Plenumun iclasında açıq səsvermə yolu ilə Federasiyanın Prezidenti və Prezidentin təqdimatı ilə onun müavinləri seçilir.
  - Federasiyanın maliyyə- təsərrüfat fəaliyyətini hesabatını dinləyir.
  - Plenumun iclasında üzvlərin 50 % +1 səs, iştirak etdikdə yetərsay sayılır.
  - Plenumarası dövrdə Federasiyanın cari işlərini aparmaq üçün Plenumun açıq səsvermə yolu ilə özü müəyyən etdiyi sayda Federasiyanın İcraiyyə Komitəsini seçir.
  - Seçkilər və qərar qəbulətmə qaydası Plenumda əksər səsvermə ilə müəyyənləşir, yəni 50%+1 səs.
10. Federasiyanın İcraiyyə komitəsi:
  - Federasiyanın Prezidenti İcraiyyə Komitəsinin sədri sayılır.
  - İcraiyyə Komitəsində açıq səsvermə yolu baş katib seçilir.
  - İcraiyyə Komitəsi ayda bir dəfədən az olmayaraq özünün iclasını keçirir.
  - İcraiyyə Komitəsinin iclası o vaxt səlahiyyətli sayılır ki, iclasda üzvlərin 50% +1 səs iştirak etmiş olsun.
  - Seçkilər və qərar qəbulətmə qaydası icraiyyə Komitəsində əksər səsvermə ilə müəyyənləşir, yəni 50 % +1 səs.
  - Təşkilati cari işləri yerinə yetirir.
  - Müxtəlif komissiyalar, xidmət sahələri, kooperativlər və kiçik müəssisələr, təsərrüfat, kommersiya, ticarət strukturlu təşkilatlar yaradır və onların fəaliyyətinə nəzarət edir.
  - Federasiyanın illik smetasının layihəsini təsdiqləyir.
  - Üzvlük haqqlarını müəyyən edir.
  - Yığma komandaların tərkibini və tədbirlər planını təsdiq edir.

-Federasiyanın Baş məşqçilərini, Baş məşqçilərin təqdimatı ilə komandaların böyük məşqçilərini və məşqçilərini təsdiq edir.

VII. Təftiş komissiyası

1. Qurultay tərəfindən 4 /dörd/ il müddətinə açıq səsvermə yolu ilə Təftiş komissiyası seçilir.
2. Təftiş komissiyası Nizamnaməyə riayət olunmasına, Federasiyanın maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə nəzarət edir.
3. Təftiş komissiyası öz fəaliyyəti haqqında Konfransda Federasiyanın plenumu ilə bir vaxtda hesabat verir.
4. Komissiyanın sədri və üzvləri eyni vaxtda Plenumun üzvü ola bilməzlər.

VIII. Maliyyə vəsaitləri.

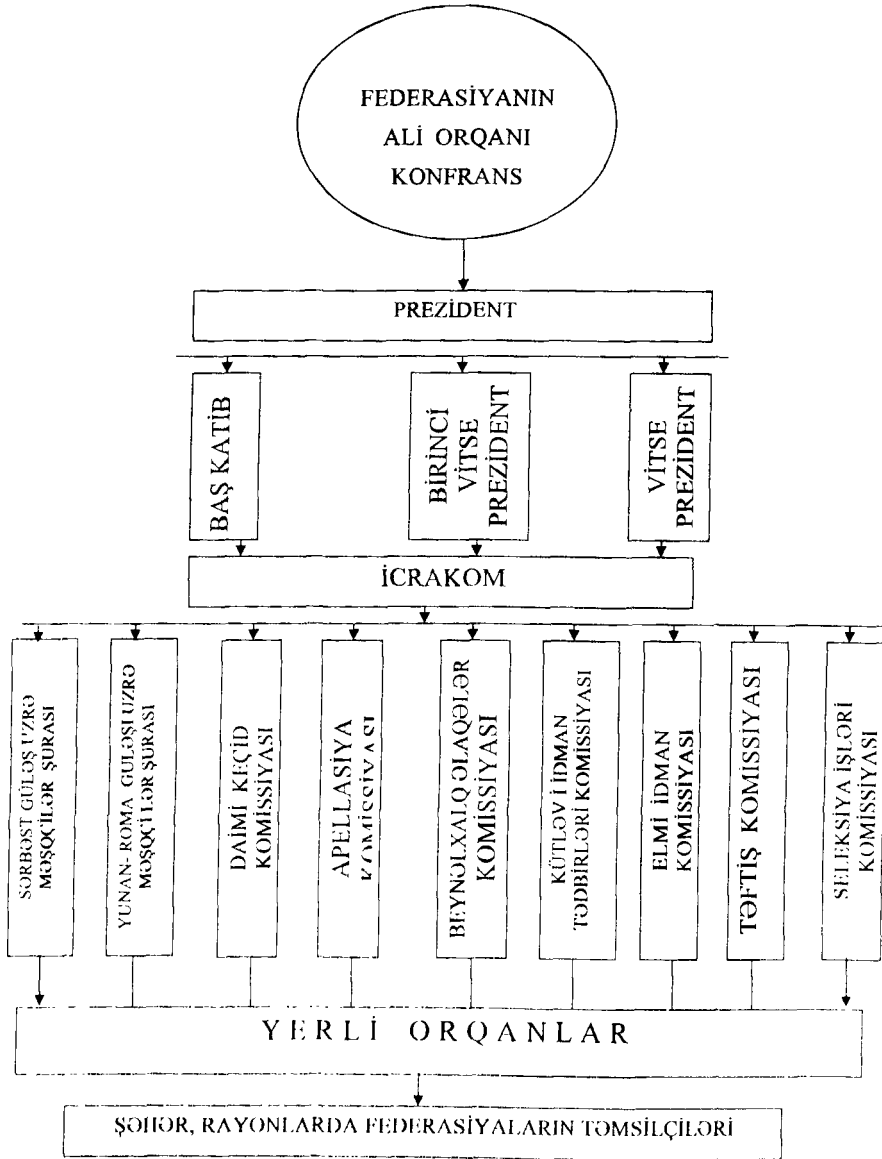
1. Federasiyanın mülkiyyəti aşağıda göstərilən sahələrdən yaradılır:

- üzvlük haqqından:
- lisenziya – hakimlik toplanmalarından:
- Azərbaycan Gənclər İdman və turizm Nazirliyinin, Respublika Milli Olimpiya Komitəsinin fondundan:
- dövlət və digər təşkilatların ianələrindən:
- idman təbdirlərinin keçirilməsindən, təsərrüfat və reklam fəaliyyətindən əldə edilən gəlirdən:
- hüquqi və fiziki şəxslərin verdikləri könüllü vəsaitlərdən:
- etiraz və cəza gəlirlərindən:
- digər gəlirlərdən.

2. Federasiyanın hesabında toplanmış pul vəsaiti aşağıdakılara sərf olunur:

- məcuburi köçürmələrə, ödəmələrə:
- ştatda olan və ştatdankənar işçilərin əmək haqqı fondunun yaradılmasına:
- idmançıların, məşqçilərin və işçilərin mükafatlandırılmasına:
- çağırış ilə yarışlarda iştirak etməsi üçün və digər ezamiyyə xərclərinə:
- federasiyanın maddi- texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə:
- professional idmançılarla, yüksək səviyyəli mütəxəssislərlə kontrakt bağlanmasına:
- milli komanda üzvləri üçün təlim-məşq toplanışlarının keçirilməsinə:
- müasir avadanlığın və imdan ləvazimatının alınmasına.

**AZƏRBAYCAN SƏRBƏST VƏ YUNAN- ROMA GÜLƏŞ
FEDERASIYASININ STRUKTUR QURULUŞU**

Cədvəl №9

VII FƏSİL

**BƏDƏN TƏRBIYƏSİ-SAĞLAMLIQ TƏDBİRLƏRİNİN VƏ
İDMAN YARIŞLARININ TƏŞKİLİ VƏ KEÇİRİLMƏSİ İLƏ
BAĞLI TƏLƏB OLUNAN ƏSAS SƏNƏDLƏR.**

7.1. İdman tədbirlərində tələb olunan sənədlər.

İdman yarışlarının təqvim planı tərtib edildikdən sonra keçiriləcək yarışların əsasnaməsi hazırlanır. Qeyd etmək lazımdır ki, kütləvi idman tədbirlərinin inkişafı üçün bu iki sənədin böyük əhəmiyyəti vardır. Əgər təqvim planı yarışların keçirilmə vaxtını müəyyən edirsə, yarışın əsasnaməsi bir növ onun pasportu və qanun kitabıdır.

Yarışı keçirən təşkilat mütləq yarış əsasnaməsini tərtib edib onu komandalara, idman cəmiyyətlərinə və idman məktəblərinə göndərməlidir.

Kütləvi bədən tərbiyəsi- sağlamlıq və idman tədbirlərinin illik təqvim planları cari il ərzində keçiriləcək tədbirlərin ən əsas sənədidir.

Tədbirlər və yarışlar planı təsdiq edildikdən sonra həmin tədbirlərin qanunu sayılan əsasnaməsi hazırlanır.

Tədbirin əsasnaməsinin tələblərinə uyğun olaraq onların təşkili və keçirilməsi üçün sərf olunacaq maliyyə vəsaitini müəyyənləşdirən xərclər smetası tərtib edilir.

Əsasnamə və xərclər smetası hazırlandıqdan sonra tədbiri keçirən təşkilat həmin tədbirin keçirilməsi haqqında müvafiq qərar qəbul edir. Bu qərarla tədbirin keçirilmə tarixi və yeri, əsasnaməsi, xərclər smetası, baş hakimi, hakimlər heyəti və tədbirlərin keçirilməsinə məsul şəxslər təsdiq edilir.

7.2. Yarışların əsasnaməsi

Əsasnamə bir qayda olaraq aşağıdakı bölmələrdən ibarət olur:

1. Məqsəd və vəzifələri:

Bu bölmədə tədbirin əsas məqsədi və qarşısında duran vəzifələr müəyyənləşdirilir.

Məqsəd və vəzifələr adətən aşağıdakılardan ibarət olur:

- İştirakçılarda kollektivçilik, vətənpərvərlik, dostluq, rəqibə hörmət hissələrinin tərbiyə edilməsi və aşılması;
- Sağlam həyat tərzinin aşılması, zərərli vərdislərdən uzaq olmaq;
- Bədən tərbiyəsi və idmanın geniş təbliğinə və inkişafına xidmət etmək;

- İdman növünün populyarlığına və inkişafına köməklik göstərmək;
- İdman dərəcələri normativlərinin yerinə yetirilməsinə nail olmaq;
- İdman rekordlarını yeniləşdirilmək;
- Daha güclü idmançıların, komandaların, təşkilatların və kollektivlərin aşkar edilməsi;
- Qarşıdakı yüksək səviyyəli yarışlara hazırlaşmaq;
- Yığma komandaları komplektləşdirmək;
- İdmançıların ustalıq səviyyəsinin artırmaq;
- Fəal istirahətin və sağlamlığı təmin etmək və s.

Tədbir və yarışların səviyyəsindən, əhatə dərəcəsindən və miqyasından asılı olaraq məqsəd və vəzifələr müəyyənləşdirilir. Eyni zamanda yadda saxlamaq lazımdır ki, bir tədbirlə müxtəlif səviyyəli məsələləri həll etmək olmaz. Belə ki, bir yarışda eyni zamanda həm kütləviyyə, həm də yüksək idman ustalığına aid vəzifələrin məqsəd kimi qoyulması və həlli qeyri-mümkündür.

2. Tədbirlərin keçirilməsinə rəhbərlik.

Bu bölmədə yarışın təşkili və keçirilməsinə rəhbərlik edəcək təşkilat göstərilir. Eyni zamanda, tədbirin keçirilməsinin bilavasitə həvalə olunduğu təşkilat və baş hakimlər kollegiyası müəyyənləşdirilir.

3. Yarışın keçirilmə tarixi və yeri.

Bu bölmədə tədbirin keçirildiyi tarix və yer (şəhər, rayon, idman qurğusunun, ünvanı) göstərilir.

Yarışın keçirilmə tarixində yarışa gəlmə günü ayrıca qeyd olunmalıdır.

Bu bölmədə eyni zamanda tədbirin təntənəli açılış və bağlanış mərasimlərinin keçiriləcəyi gün və vaxtın göstərilməsi də məqsədəuyğun sayılır.

5. Yarışın iştirakçıları

Yarış iştirakçılarının yaş qrupu və təsnifatı həmin yarışın səviyyəsini müəyyən edir.

Tədbirlər (yarışlar) adətən böyüklər, gənclər və yeniyetmələr arasında keçirilir. Yarışların planlaşdırılması zamanı iştirakçıların yaş həddi və hazırlıq səviyyəsi (idman dərəcələri) dəqiq göstərilməlidir. Təsnifata uyğun olaraq idmançılar, dərəcələrinə görə aşağı dərəcəli (III, II, I) və yüksək dərəcəli (idman ustalığına namizəd, idman ustası) qruplara bölünürlər. Yarışlar da məhz bu idman dərəcələrinə uyğun olaraq təşkil edilir.

5. Yarışın keçirilmə qaydaları və şərtləri.

Yarışlar adətən müvafiq idman növü üzrə beynəlxalq federasiyanın təsdiq etdiyi qaydalar əsasında keçirilir. İstisna hallarda tədbiri keçirən təşkilat yarış iştirakçılarının səviyyələrinə uyğun olaraq yarış sadələşdirilmiş qaydalar üzrə keçirir. Bu zaman sadələşdirilmiş qaydalar əsasnamədə açıq və tam şəkildə göstərilməlidir.

Bu bölmədə yarışın keçirilmə sistemi, qaliblərin müəyyən edilməsi şərtləri haqqında, eləcə də yarış qaydalarının pozulması ilə bağlı tətbiq ediləcək cəzalar barədə də konkret məlumatlar verilir.

6. Yarışın proqramı.

Keçirilən yarışın idman növündən asılı olaraq proqramı tərtib edilir. Məsələn atletika idman növündə proqrama 100 m. qaçış, hündürlüyə hoppanmaq, uzunluğa tullanmaq və s. daxil edilir.

Yarışa proqramın daxil edilməsi çox vacibdir. Əks halda onun ziyanını görə bilərik.

7. Yarışın qaliblərinin müəyyən edilməsi.

Yarışda ən çox xal toplayan komandalar və şəxslər qalib hesab edilir. Əgər xallar və nəticələr bərabər olarsa, onların arasında yenidən görüş keçirilir.

Keçirilən görüşlər və nəticələr yenidən təkrar olunarsa, komandaların arasında püşk atılmalıdır.

8. Yarışın qaliblərinin mükafatlandırılması.

Yarışların yekunlarına görə daha yaxşı nəticələr göstərmiş kollektivlər, komandalar və idmançılar prizlər (keçici prizlər), diplomlar, fəxri fərmanlar, medallar və qiymətli hədiyyələrlə təltif olunurlar.

Yarışların səviyyəsinə və yarış keçirən təşkilatın qərarına əsasən ayrı-ayrı idman növləri üzrə yarışlarda I və II, yaxud I,II və III, kompleks tədbirlərdə və spartakiadalarda isə ümumkomanda hesabında I-III yerləri tutan kollektivlərə, komandalara və idmançılara tutulmuş yerlərə görə müvafiq mükafatlar müəyyən edilir.

Kommersiya xarakterli yarışlarda mükafata layiq yerləri tutan komandalar və idmançılar üçün mükafat fondu (pul mükafatları) təsis edilir.

Mükafata layiq yerlərdən başqa yarışların əsasnaməsində ayrı-ayrı göstəricilər üzrə fərqlənmiş komandalar, idmançılar, məşqçilər və hakimlərin də təltif edilmələri nəzərdə tutulur.

Tədbirlərin əsasnaməsində mükafatlandırılan yerlər (yarışların keçirilmə sistemlərindən asılı olmayaraq), mükafatların adı, diplomların dərəcələri, medalların növü, mükafat fondunun ümumi həcmi, pul mükafatlarının məbləği konkret göstərilməlidir.

9. Yarışın maliyyələşdirilməsi və yarış iştirakçılarının qəbulu.

Bu bölmədə yarış keçirən təşkilat tərəfindən yarışın təşkili və keçirilməsi ilə bağlı tələb olunan xərclərin ödənilməsi prinsipləri haqqında məlumat verilir.

Yarış iştirakçılarının yarışa ezam edilmə, yemək və yataq xərclərinin hansı təşkilatın (ezam edən, yaxud yarış keçirən) hesabına ödəniləcəyinin əsasnamədə göstərilməsi vacib sayılan şərtlərdən biridir.

9. Sifarişlərin forması və verilmə tarixi.

Əsasnamədə yarışlarda iştirakı təsdiqləyən sifarişlərin təqdim olunma vaxtları, sifarişlərin formaları və sifarişlərə əlavə ediləcək (tələb olunan) sənədlər haqqında məlumat verilməlidir.

Yarışlarda iştirak etmək istəyən kollektivlər ilkin sifarişləri bir qayda olaraq yarışların başlanmasına 1 ay qalmış təqdim etməlidir. Qalan sənədlər (idman dərəcə kitabçaları, sağlamlıq haqqında arayış, ezamiyyət vəərəqələri, pasport və ya şəxsi vəərəqə və s.) isə yarışın başlanması ərəfəsində mandat komissiyasına təqdim olunur.

No	S.A.A.	Təvəllüdü	İdman növü	İdman dərəcəsi	Həkimin qeydi
1	Əliyev Ə.A.	1986	Futbol	I	sağlamdır

7.3. 2004-cü ildə Bakı şəhərində keçirilən idman tədbirlərinin təqvim planı

Bölmə 1. Kütləvi tədbirlər.

No	Tədbirlərin adı	Tədbirin keçirilmə vaxtı	Tədbirlərin keçirildiyi yer	İştirak edən təşkilat	Tədbirə məsul şəxs
1	2	3	4	5	6
1	2004-cü ildə məktəblərdə yay idman bazalarının şəhər baxış müsabiqələrinin keçirilməsi	İyun-avqust 2004	Bakı ş.	Məktəblər	RGİTİ
2	2004-cü ildə ən yaxşı kollektivin «Xalq» qəzetinin mükafatı uğrunda müsabiqə işinin keçirilməsi	Fevral- mart 2004	Bakı ş.	MİK rayonlarda və qəsəbələrdə	Bakı GİTİ
3	Abşeron rayonu məktəblilərinin ononovi spartakiadaları	İyun- iyul və avqust 2004	Bakı ş.		RGİTİ və Bakı GİT Baş idarəsi

Bölmə 2. Kompleks idman tədbirləri

Sıra №-si	Tədbirlərin adı	Tədbirin keçirilmə vaxtı	Tədbirlərin keçirildiyi yer	İştirak edən təşkilat	Tədbirə məsul təşkilat
I mərhələ	Bakı şəhəri üzrə spartakiadanın keçirilməsi	Sentyabr- Oktyabr 2004	Yerlərdə	Bədən tərbiyəsi kollektivləri və unumtəhsil məktəblərinin komandaları	B.F.Kol. İdman klubları
II mərhələ	Spartakiadanın programına daxil olan yarışlarda UİM və Bakı rayonlarının məktəblilərinin iştirakı	Noyabr- Dekabr 2003- yanvar 2004	UGİM və rayon məktəbləri	Bədən tərbiyəsi kollektivləri və tədris qrupları	RGİTİ və UGİM
III mərhələ	Bakı şəhəri üzrə spartakiada final yarışları	Fevral- aprel 2004	Bakı ş.	UGİM, İSM və idarələr	

Ümid startlarının VII şəhər uşaq idman oyunları

Bakı şəhərinin XI spartakiadası

No	Tədbirlərin adı	Tədbirin keçirilmə vaxtı	Tədbirlərin keçirildiyi yer	İştirak edən təşkilat	Tədbirdə məsul təşkilat
1	2	3	4	5	6
I mərhələ	Bədən tərbiyəsi kollektivlərində kütləvi yarışlar	Bütün il ərzində	Yerlərdə	Bədən tərbiyəsi kollektivləri və idman klubları	Bədən tərbiyəsi şurası
II mərhələ	Rayon bədən tərbiyəsi kollektivlərinin və klubların yarışları	Mart	Rayon	Kollektivin yığma komandası	RGİTİ
III mərhələ	Bakı şəhəri üzrə spartakiadanın finalı	May 2004	Bakı şəhərinin idman qurğuları	Rayonların yığma komandaları	BŞGİTİ

No	Tədbirlərin adı	Tədbirin keçirilmə vaxtı	Tədbirlərin keçirildiyi yer	İştirak edən təşkilat	Tədbirdə məsul təşkilat
1	2	3	4	5	6
I mərhələ	Sinifdaxili və məktəb daxili kütləvi yarışlar.	Oktyabr Dekabr 2004	Yerlərdə	Siniflər	MBTK
II mərhələ	Rayonlar üzrə final yarışları	Fevral aprel 2005	Rayonlarda	Məktəb komandaları	RGİTİ

Bakı şəhəri üzrə keçirilən fəhlə spartakiadası

No	Tədbirlərin adı	Tədbirin keçirilmə vaxtı	Tədbirlərin keçirildiyi yer	İştirak edən təşkilat	Tədbirdə məsul təşkilat
1	2	3	4	5	6
I mərhələ	Bədən tərbiyəsi kollektivlərinin kütləvi yarışları	Bütün il ərzində	Yerlərdə	Bədən tərbiyəsi kollektiv və klubları	Bədən tərbiyəsi kollektiv şurası
II mərhələ	Rayonların bədən tərbiyəsi kollektivlərinin və idman klublarının yarışları.	İyun - sentyabr 2004	Rayonlarda	Rayon bədən tərbiyəsi kollektivlərinin komandaları	RGİTİ
III mərhələ	Spartakiadanın finalı	Oktyabr- Dekabr 2004	Bakı şəhəri üzrə	finalçılar	Bakı GİT Baş İdarəsi

Bütün ailəliklə startlara «xalq» qəzetinin ümumrespublika zəçot yarışları

No	Tədbirlərin adı	Tədbirin keçirilmə vaxtı	Tədbirlərin keçirildiyi yer	İştirak edən təşkilat	Tədbirdə məsul təşkilat
1	2	3	4	5	6
I mərhələ	On yaxşı ailə, həyat (məhəllə), mikrorayon, idarə, küçə, istehsalat təşkilatları və müəssisələrinin və s. müsabiqəsi	Mart- Aprel 1995	Yerlərdə	Ailə komandaları	BGİTİ RGİTİ
II mərhələ	Ailələrin rayon yarışları yarıyıl yerində bədən tərbiyəsi və idman komandaları daxil edilməklə qəsəbə bələdiyyələri və mənzil istismar idarələrinin XVIII Bakı spartakiadasına daxil olan idman növləri	May	Rayonlarda	Yerli komandalar	BGİTİ RGİTİ
III mərhələ	Şəhər spartakiadası, idman növləri üzrə yarışların keçirilməsi	İyun- İyul 2004	Rayonlarda	Yerli komandalar	BGİTİ RGİTİ
		Avqust 2004	Bakı şəhərində	Yerli komandalar	RGİTİ

Kütləvi tədbirlər

Şəhərlərin final yarışları					
a	Şahmat: oğlanlar, qızlar	Mart 2004	Bakı ş.	Spartakiadaların rayon qalibi	BGİTBI
b	Dama: oğlanlar, qızlar	Aprel 2004	Bakı ş.		
v	Stolüstü tennis: oğlanlar, qızlar	May 2004	Bakı ş.		
q	Volleybol yeniyetmə qızlar	Yanvar 2004	Bakı ş.		
d	Futbol: oğlanlar	Fevral 2004	Bakı ş.		
j	Auçılıq: oğlanlar	Noyabr 2004	Bakı ş.		

1	2	3	4	5	6
1	Azərbaycan Respublikası silahlı qüvvələrinə çağırış və çağırışa qədər gənclərin spartakiadası	7-10 may 2004	Gəncə şəhəri	Şəhər, rayonlar	RGİTI
2	VMH kompleksi yarışlarının Azərbaycan birinciliyi	21-23 may 2004	Bakı ş.	İSM və çəmiyyətlər	RGİTI
3	VMH kompleksinin Azərbaycan birinciliyi «Xalq» qəzetinin mükafatı uğrunda yarışın finali	oktyabr 2004	Bakı ş.	Rayon və şəhərlərin komandaları	RGİTI
4	«Şahin» hərbi idman oyunları respublika birinciliyinin finali	iyun 2004	Bakı ş.	Şəhər və rayon	RGİKN
5	Məktəblilərin «Ümid startları» yarışının finali	iyun 2004	Gəncə ş.	Şəhər və rayon	
6	«Sevinç» kuboku uğrunda 1986, 87, 88, 89, 90-çı il təvəllüdü oğlanlar arasında futbol yarışları	iyun-avqust-sentyabr 2004	Bakı ş.	Klublar	RGİTN
7	I Mərhələ: rayon və şəhərlər II Mərhələ: final yarışları I Akrobatika	2005 May	Bakı ş. Bakı ş.	Şəhər və rayon komandaları İSM və UĞİM	Bakı ş. RGİTI Bakı ş. RGİTN
1	Bakı ş. üzrə yeniyetmələrin (oğlan və qızlar) birinciliyi				
2	Bakı şəhərinin çempionatı	Noyabr		UĞİM	
3	Azərbaycan çempionatı	Yanvar		UĞİM	

VMH kompleksi üzrə «Xalq» qəzetinin mükafatları uğrunda

Nö	Tədbirlərin adı	Tədbirin keçirilmə vaxtı	Tədbirlərin keçirildiyi yer	İştirak edən təşkilat	Tədbirdə məsul təşkilat
1	2	3	4	5	6
I mərhələ	Kollektivlərdə və idman klublarında yarışın təşkili	Aprel 2004	Rayonlarda şəhərlərdə	İdman klubları	Kollektivlər
II mərhələ	Rayon idman təşkilatlarının birinciliyi	İyun 2004	Bakı ş.	Rayon təşkilatları	RGİTI
III mərhələ	Bakı şəhəri üzrə final yarışları	Sentyabr 2004	Bakı ş.	Rayonların yığma komandaları	BGİTI

1	2	3	4	5	6
1	II. Badminton Kişi və qadınlar arasında Bakı şəhər çempionatı	Fevral 2004	Bakı ş.	UGİM	
2	Bakı şəhəri birinciliyi uğrunda 1985, 86, 87, 88, 89,90-cı il təvəllüdü oğlan və qızlar arasında	Fevral 2004	Bakı ş.	UGİM İSM-ləri komandaları	
3	Azərbaycan Respublikasının kuboku	Dekabr 2004	Bakı ş.	Klublar	Bakı ş.
4	Azərbaycan Respublikasının çempionatı	May-iyun 2004		İdman çəmiyyətləri	Bakı ş.

II Bölmə: Respublika Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin keçirdiyi yarışların təqvim planı

1	1.Akrobatika Yeniyyətə oğlan və qızlar arasında Bakı birinciliyi	10-12 aprel	Bakı ş.	İSM və idarələr	BGİTBI
2	Bakı şəhər çempionatı	20-22 noyabr	Bakı ş.	UGİ məktəbləri	BGİTBI
1	2.Badminton Yeniyyətə oğlan və qızlar arasında Bakı birinciliyi	10-12	Bakı ş.		
1	3.Basketbol X Bakı şəhər spartakiadası	1-5 fevral 2004	Bakı ş.	GİTI yığma komandaları	BGİTBI
1	4.Boks 1986-87-çi illərdə anadan olmuş, yeniyyətmələr arasında Bakı birinciliyi	4-8 yanvar	Bakı ş.	İSM və idarələr	BGİTBI

I Bölmə: Milli idman növləri

1	2	3	4	5	6
1	Nörd üzrə Azərbaycan çempionatı	Yanvar 2004	Yerlərdə	Kollektivlər	RGİTI
2	I-mərhələ: rayonlarda, II-mərhələ: zonalarda	Mart 12-17 aprel	Bakı ş.	BTK və İSM	RGİTI
3	III-mərhələ» şəhərlərdə	May 7-12	Bakı ş.	BTK və İSM	GİTBI
4	IV-mərhələ respublika finali	May	Bakı ş.		RGİTI
5	«Cövkan» milli idman yarışları üzrə respublika birinciliyi	19-25 oktyabr 2004	Bakı ş.		RGİTI
6	Milli gülüş üzrə respublika çempionatı	Fevral 2004	Bakı ş.	Rayonlarda	RGİTI

7.4. Yarışın keçirilmə sistemi:

Yarışı keçirmək üçün əsasən 4 sistemdən istifadə olunur. Bunlar dairəvi, uduzub çıxma (olimpiya sistemi), 2 dəfə uduzub çıxma, qarışıq (dairəvi uduzub çıxma) sistemlərdir. Yarış zamanı bunların birindən və ya ikisindən istifadə etmək olar.

Dairəvi sistem: Dairəvi sistem üzrə yarışlarda komandalar əsasən (zona yarışlarında) 1 və ya 2 dəfə (evdə və rəqib meydançasında) görüşürlər.

Yarış keçirilməsi üçün təqvim tutulur. Təqvim hazırlamaq üçün iştirak edən komandalar arasında püşk atılır. Komandaların nömrələri əsasında təqvim hazırlanır.

Yarışlarda təqvimdə adı I yazılmış komanda yerli komanda hesab edilir. İki dövrdən ibarət olan yarışlarda təqvimdə adı I yazılmış komanda I dövrdə yerli komanda, II dövrdən isə qonaq komanda hesab edilir.

Dairəvi sistem üzrə keçirilən yarış üçün təqvim aşağıdakı kimi tərtib edilir.

Yarışda neçə komanda iştirak edirsə, həmin komandaların sayından bir əskik vertikal xətt çəkmək lazımdır. Birinci vertikal xəttin altında I

yazılır, həmin vertikal xəttin üstündə isə yarışda neçə komanda iştirak edirsə onların sayı, komandaların sayı tək olduğu halda isə sıfır yazılır.

Ümumi komandaların sayı ikinci vertikalın altında, üçüncü vertikalın üstündə və axıracan spiralvari xətt davam etdirilir.

Birinci vertikal xəttin altında I yazıldıqdan sonra saat əqrəbi istiqamətində rəqəmlər sıra ilə yazılır. İkinci vertikalın üstündəki rəqəm isə birinci vertikalın sağ tərəfində olmaqla bütün rəqəmlər sıra ilə spiralvari axıra qədər yazılır.

Beləliklə, oyun təqvimini tutmaq olar.

Birinci vertikalın sağ tərəfi I tur.

İkinci və birinci vertikalın sağ tərəfi 2-ci tur.

Üçüncü və ikinci vertikalın sağ tərəfləri 3-cü tur.

Dördüncü və üçüncü vertikalın sağ tərəfləri 4-cü tur və sıra ilə növbəti turlar yazılır.

Vertikal xətlərin altında və üstündə yazılmış komandalar da həmin turlarda oynayırlar.

Komandaların sayı tək olan halda sıfır yazılmış vertikalarda həmin komanda istirahət edir. Əgər turda 8 komanda iştirak edirsə, 7 vertikal xətt çəkmək lazımdır.

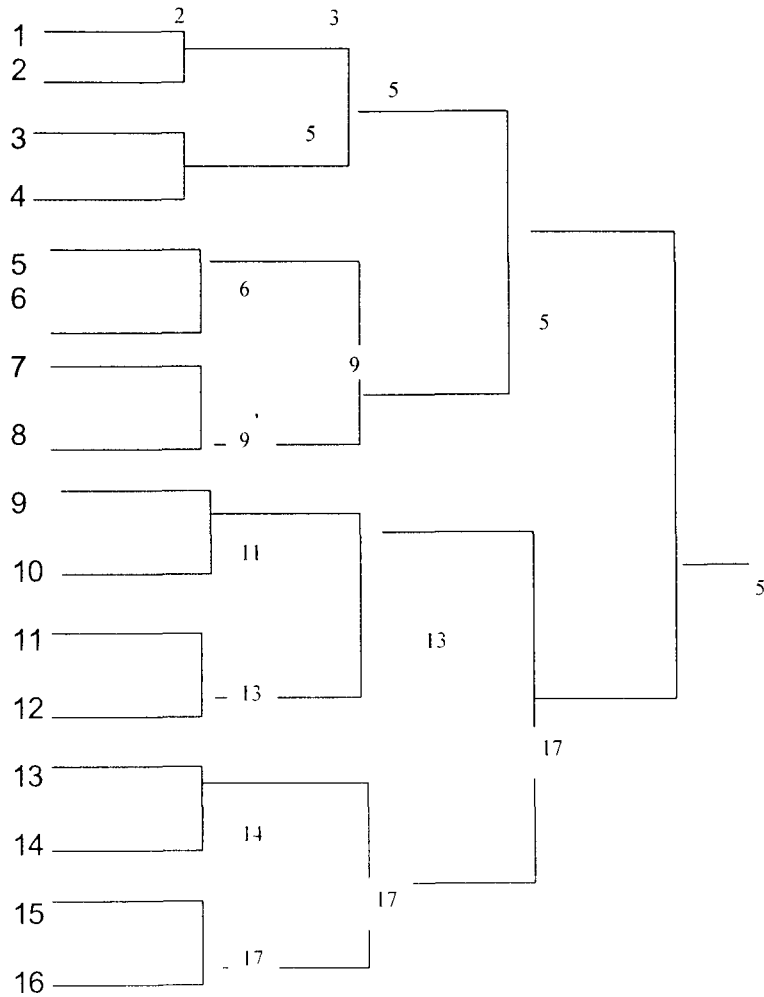
8	5	8	6	8	7	8
5 - 4	4 - 6	6 - 5	5 - 7	7 - 6	6 - 1	1 - 7
6 - 3	3 - 7	7 - 4	4 - 1	1 - 5	5 - 2	2 - 6
7 - 2	2 - 1	1 - 3	3 - 2	2 - 4	4 - 3	3 - 5
1	8	2	8	3	8	4

I tur	II tur	III tur	IV tur	V tur	VI tur	VII tur
1-8	5-8	2-8	6-8	3-8	7-8	4-8
2-7	6-4	3-1	7-5	4-2	1-6	5-3
3-6	7-3	4-7	1-4	5-1	2-5	6-2
4-5	1-2	5-6	2-3	6-7	3-4	7-1

Uduzub çıxma sistemi

Uduzub çıxma sistemi dairəvi sistemdən fərqli olaraq komanda məğlub olduğu halda mübarizəni dayandırır. Bu sistemin yaxşı cəhəti ondan ibarətdir ki, az müddət ərzində çox komandanın yarışını keçirmək mümkündür. Məsələn; dairəvi yarışlarda 32 komandanın yarışını keçirmək üçün 31 oyun günü lazım olduğu halda, uduzub çıxma sistemində 5 oyun günü lazım gəlir.

Uduzub çıxma sistemində ən əlverişli məqam komandaların sayının 2, 4, 8, 16, 32 və 64 olmasıdır, belə halda komandaların hamısı I turdan oyuna başlayır. Ona görə də iştirak edən komandaların sayını yuxarıda qeyd olunmuş rəqəmlərə uyğunlaşdırmalıyıq. Əgər komandaların sayı yuxarıda göstərilən rəqəmlərdən az və yaxud çox olarsa, bu formulun köməkliyi ilə birinci turda neçə komandanın iştirakını tapırıq. Əgər yarışda 17 komanda iştirak edirsə, deməli I turda iki komanda oyuna başlayır.

I tur	II tur	III tur	IV tur	FİNAL
1-2	2-3	3-5	5-9	5-17
	4-5	6-9	13-17	
	6-7	11-13		
	8-9	14-17		
	10-11			
	12-13			
	14-15			
	16-17			

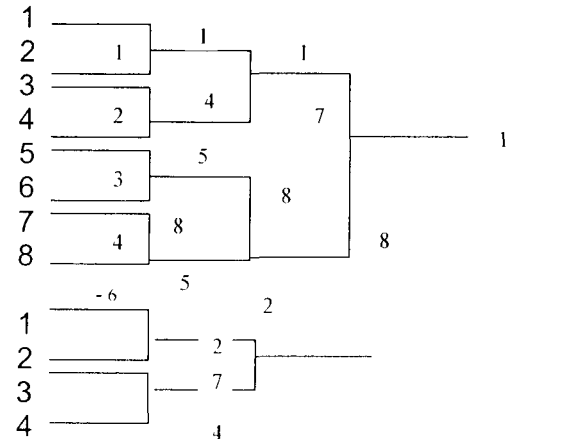
Qarışıq sistem

Yarışın keçirilməsi üçün vaxt az, komandaların sayı isə çox olduqda, yarış tez keçirib qurtarmaq üçün qarışıq sistemdən istifadə edilir.

Burada bəzən əvvəlcə dairəvi, sonra uduzub çıxma sistemindən istifadə edilir. Bəzi hallarda isə əvvəlcə uduzub çıxma, sonra isə dairəvi sistemdən istifadə edilir.

İki dəfə uduzub çıxma sistemi

Bu sistemdə uduzub çıxma sisteminə nisbətən təsadüflər az olur. Bu sistem daha maraqlı və effektivdir. Sistem aşağıdakı cədvəldə göstərilir.

Spartakiada 2 mərhələdə və hər mərhələ 2 tur üzrə keçirilir.

I mərhələ mayın 3-dən oktyabrın 1-nə kimi kütləvi sağlamlıq tədbirləri və idman yarışları üzrə müəssisə birinciliyini nəzərdə tutur. 1-ci turun yarışlarının iyunun 20-nə kimi; II turun yarışlarının isə sentyabrın 10-na kimi davam etdirilməsi məsləhət görülür.

II mərhələnin yarışlarının birinci turu iyunun 21-dən 30-na kimi və 2-ci turun yarışları isə sentyabrın 11-dən 20-nə kimi davam edə bilər. Yarışlar mərkəzi stadionda, idman meydançalarında keçirilir.

Yarışın proqramı:

Voleybol. Komandanın tərkibi 10 nəfərdir. Oyunlar dairəvi sistem üzrə bir dairədə, qalib gəlmək üçün 3 partiya oynanılmalıdır. Qələbəyə üç xal məğlubiyyətə isə «0» xal verilir. Ən çox xal toplayan komanda qalib hesab olunur.

Əgər iki komandanın topladığı xallar eyni olarsa, qələbə onların arasında keçirilən görüşün hesabına əsasən müəyyən edilir. **Üzgüçülük.** İstənilən qədər idmançı çıxartmaq olar.

KİŞİLƏR

100 m. sərbəst üsulla
100 m. arxası üstə

QADINLAR

100m. sərbəst üsulla
50 m. arxası üstə

Hər bir idmançı proqramın yalnız bir növü üzrə çıxış edə bilər.

IV. Qaliblərin müəyyən edilməsi.

Ayrı-ayrı idman növləri üzrə toplanmış xalların miqdarına əsasən qalib müəyyən edilir.

V. Qaliblərin mükafatlandırılması.

Spartakiadanın qalibləri və mükafatçıları müvafiq fəxri fərman və qiymətli hədiyyələrlə mükafatlandırılırlar. Spartakiadanın gedişatını əks etdirən böyük lövhə vurulur.

VI. «Uduzan çıxır» olimpiya sistemi üzrə keçirilən yarışın quruluşu

16 komandanın iştirakı ilə keçirilən yarış.

«Uduzan çıxır» sistemi üzrə keçirilən yarışlarda püşk atıldıqdan sonra komandalar sıra ilə düzülür. Əgər komandaların sayı cütdürsə, deməli birinci turda bütün komandalar iştirak edirlər.

Birinci dairədən sonra komandaların yarısı qalır, 2-ci dairədən sonra komandaların 4-dən biri çıxır və beləliklə dairə axıra kimi davam etdirilir.

Əgər komandaların sayı təkdirsə, belə halda birinci dairədə bütün komandalar yarışmırlar. Bu onun üçün edilir ki, növbəti komandaların sayı cüt olsun.

İki məğlubiyyətdən sonra çıxma sisteminin quruluşu.

Bu üsulun üstün cəhətlərindən biri onunla izah olunur ki, ilk görüşü uduzan komanda yarışların qalibi ola bilər.

Birinci dairədən sonra komandalar iki qrupa bölünür. Məğlubiyyəti olmayan komanda yarışların qalibi ola bilər.

Birinci dairədən sonra komandalar iki qrupa bölünür.

Əgər komandalar təkdirsə, belə halda əlavə «0» daxil edilir.

8 Komanda üçün nəzərdə tutulan dairəvi sistem üzrə keçirilən bölgünün quruluşu (tennis)

I gün	II gün	III gün	IV gün	V gün	VI gün	VII gün
1-8	1-7	1-6	1-5	1-4	1-3	1-2
2-7	8-6	7-5	6-4	5-3	4-2	3-8
3-6	2-5	8-4	7-3	6-2	5-8	4-7
4-5	3-4	2-3	8-2	7-8	6-7	5-6

7 komanda üçün quruluş

1 dövrə	2 dövrə	3 dövrə	4 dövrə	5 dövrə	6 dövrə	7 dövrə
1-0	1-7	1-6	1-5	1-4	1-3	1-2
2-7	0-6	7-5	6-4	5-3	4-2	0-3
3-6	2-5	0-4	7-3	6-2	5-0	7-4
4-5	3-4	2-3	0-2	7-0	6-7	6-5

2004-cü ildə şəhərlərdə və respublikada keçiriləcək yarışların ümumi təqvim planına əsasən.

2004-cü il üçün şəhər yarışlarının təqvim planı haqqında Bakı şəhər İcra Hakimiyyətinin və Gənclər, İdman və Turizm Baş İdarəsi Kollegiyasının qərarı.

Bakı şəhəri, 6 yanvar 2004-cü il

PROTOKOL № 1

Maddə №1

Azərbaycan Respublikası Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi tərəfindən 2004-cü il üçün təsdiq edilmiş respublika və şəhərlərarası yarışların təqvim planına uyğun olaraq Bakı şəhər İcra Hakimiyyətinin Gənclər, İdman və Turizm Baş idarəsinin Kollegiyası qərara alır:

1. 2004-cü il üçün şəhər yarışlarının təqvim planı təsdiq edilsin.
2. Bakı şəhər Gənclər, İdman və Turizm Baş idarəsinin nəzdində olan rayonlarda kütləvi idman tədbirlərinin təqvim planını 2004-cü il yanvarın 15-dək işləyib hazırlasınlar və təsdiq etsinlər.

Bakı ş. Gənclər, İdman və Turizm Baş İdarəsinin rəisi.

7.5. İdman klubunda yarışların təqvim planı.

Təqvim planı. İdman yarışları kortəbii deyil, vahid qanunauyğunluqlar əsasında tərtib edilmiş təqvim planı üzrə keçirilir.

Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin tərtib etdiyi idman yarışlarının təqvim planı layihəsi ümumrespublika federasiyaları, idman cəmiyyətləri və sağlamıq idman mərkəzlərinin rayon, şəhər Gənclər, İdman və Turizm idarələri tərəfindən müzakirə edilir.

Bir sıra mülahizələr və təkliflər öyrənildikdən sonra planda müvafiq düzəlişlər edilir və Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin Kollegiyası tərəfindən təsdiq olunur.

Böyük yarışlara hazırlıq adətən kiçik miqyaslı yarışlardan başlanır. Burada seçim olunur. Yığma komandanın tərkibi komplektləşdirilir. İdman

yarıqlarının təqvim planını tərtib edərkən ilk növbədə yuxarı təşkilatların (Dünya və Avropa çempionatları) keçirəcəyi yarışların təqvim nəzərə alınmalıdır.

İdmançıların yüksək nəticələr göstərməsi üçün imkanlar genişlənilir. Bu nəticələr idman yarışlarında nəticələrin bir növ ölçü meyarıdır. İdman yarışlarının təqvim planı əvvəlcədən müəyyən edilməli, ona hazırlıq aparmalı və yığma komanda komplektləşdirilməli, yuxarı təşkilatın keçirdiyi yarışlara ciddi hazırlıq getməli və bir daha imkanları saf-çürük etmək imkanı verilməlidir.

Bundan əlavə bu və ya digər idman növünün vəziyyəti, yerli şərait, yarışın miqdarı dəqiqləşdirilməlidir. İdmançıların yüksək nəticələr göstərməsi üçün imkanlar genişlənilir. Bu nəticələr idman yarışlarında özünü büruzə verir, daha doğrusu, yarışlar idman nəticələrinin bir növ ölçü meyarı olur.

İdman yarışlarının təqvim planı

1	2	3	4	5	6
No	Keçirilən tədbirlər və yarışlar	Keçirilmə vaxtı.	Keçirilmə yeri	İştirak edən təşkilat və komanda	Tədbirin keçirilməsinə cavabdeh şəxs və təşkilat
1	I.Bölmə. Kütləvi sağlamlıq bədən tərbiyəsi və idman tədbirləri. Respublika məktəbləri və istirahət düşərgələrində üzgüçülüyn öyrədilməsi işinə baxış.	İyun-İyul 2004	Bakı şəhəri üzgüçülük hovuzlarında	Məktəblər və düşərgələr	Bakı şəhəri GİT baş idarəsi
2	Respublikada bədən tərbiyəsi və idman işlərinin təbliğ olunması və yaxşı təşkilatla görülməsi baxış müsabiqəsi	Noyabr 2004	Bakı ş.	İdman təşkilatları	Respublika üzrə
3	İdman bazalarının yaxşı təşkilatla baxış müsabiqəsi.	Aprel 2004		İdman təşkilatları	RGİTİ
4	Beynəlxalq qadınlar gününə həsr edilmiş atıcılıq yarış.	8 mart	ADBTİA-nın atıcılıq tirində	İdman cəmiyyətləri	RGİTBI

II bölmə. İdman kompleks tədbirləri.					
1	Çağırışaqədr gənclər arasında keçirilən Bakı şəhəri üzrə yubiley Spartakiadası. I mərhələ:	Aprel-May 2004	Bakı ş.	Məktəblər	RGİTN
2	Klublarda kütləvi idman yarışları. II mərhələ:	İyun 2004	Bakı ş.		RGİTN
3	Rayon və şəhər idman klublarının yarışları. Futbol üzrə Voleybol üzrə Atletika üzrə Atıcılıq üzrə	İyul Aprel Sentyabr Fevral	Bakı ş.	Klublar	AFFA
III bölmə.					
1	İdman növləri üzrə				
2	yarıqların keçirilməsi				
3	Alpinizm.				
4	Ağırlıq qaldırma				
5	Badminton				
6	Basketbol				
7	Boks				
8	Sərbəst güləş				
9	Y/r güləşi				
10	cüdo				
11	Sambo				
12	Voleybol				
13	Velosiped idmanı				
14	Karate				
15	Bədi gimnastika				
16	İdman gimnastikası				
17	Avarçəkmə				
18	Atletika				
19	Atüstü idman oyunları				
20	Üzgücülük				
21	Həndbol				
22	Ox atma				
23	Güllə atıcılığı				
24	Tennis				
25	Stolüstü tennis				
26	Ağır atletika				
27	Futbol				
28	Şahmat				
29	Dama				
30	Qılınc oynatma				

VIII FƏSİL

BƏDƏN TƏRBİYƏSİ İŞLƏRİNİN PLANLAŞDIRILMASI

8.1. Planlaşdırmanın növləri.

Bütün sahələrdə olduğu kimi, bədən tərbiyəsi və idman sahəsində də onun düzgün idarə edilməsi üçün planlaşdırma cox vacib məsələlərdən biridir. Plan bədən tərbiyəsinin və idman işlərinin gələcək inkişafını qabaqcadan daha yaxşı nəzərə almağa, mövcud imkanlardan daha yaxşı istifadə etməyə kömək edir.

Planlaşdırma idarəetmənin funksiyası kimi.

Planlaşdırma idarəetmənin başlıca funksiyasıdır və bədən tərbiyəsi və idman işlərinin inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsini, inkişaf meyllərində müəyyən proporsiyaların gözlənilməsini tələb edir.

Planlaşdırma idarəetmənin başlıca, əsas funksiyası, onun özəyi olmaq etibarilə aşağıdakıları əhatə edir.

1. Bədən tərbiyəsi və idmanın gələcək inkişafını müəyyən etmək.
2. Bədən tərbiyəsi və idmanın qarşısında qoyulmuş sosial-iqtisadi məqsədlərə nail olmağın yolları və metodlarını müəyyənləşdirmək.
3. Planlaşdırma tələblərinin həyata keçirilməsinin nəticələrini əvvəlcədən görmək, beləliklə də hadisələrə sistem halında yanaşmaq.

Elmi uzaqqörənlik və proqnozlaşdırma Uzaqqörənlik gələcək haqqında mühakimədir. Proqnozlaşdırma keçmişlə gələcək arasında müəyyən əlaqənin, simmetriyanın olmasını tələb edir. Proqnozlaşdırmanın əsas vəzifələrindən biri marketing və digər tədqiqatların nəticələri əsasında ayrı-ayrı amillərin bazar təlabatına, əmtəələrə xidmətlərin təsirini nəzərə almaqla proqnozun hazırlanmasıdır.

Proqnozlaşdırma və idarəetmə. Bu iki funksiya arasında üzvi əlaqə vardır. İdarəetmənin başlıca məqsədi bədən tərbiyəsi və idman sahəsində baş verəcək dəyişiklikləri əvvəlcədən görməklə, real vəziyyəti, idman haqqında uzun müddətli qərarları düzgün qiymətləndirməkdən ibarətdir.

Proqnozlaşdırma da öz qarşısında əsasən bu vəzifəni qoyur. Bədən tərbiyəsi və idmanın proqnozlaşdırılması da onun inkişafının gələcəkdə mümkün ola biləcək vəziyyəti haqqında dərin elmi mühakimə vasitəsidir.

Təşkilətmə idarəetmənin funksiyası kimi. İdarəetmə funksiyalarından biri təşkilətmədir Təşkilətmə idarəetmə elmində mühüm yer tutur. O idarəetmə nəzəriyyəsi, idarəetmə texnikası və idarəetmə metodları ilə birlikdə idarəetmə elminin mövcud dörd ünsüründən, bölməsindən birini təşkil edir.

Planlaşdırma əslində mühüm bir fəaliyyət növü olmaqla idarəetmə prosesinin başlıca funksiyasıdır. Plan hər hansı bir məqsədli tədbirin həyata keçirilməsində işçilərin fəaliyyətini vahid bir istiqamətə yönəldən sistemdir.

Strateji planlaşdırma prosesi idarəetmənin əsasını təşkil edir. Bu anlayış eyni zamanda maliyyə vasitələrinin bölüşdürülməsi, arici mühitə uyğunlaşma, daxili nizam-intizam və gələcəyi qabaqcadan görə bilmək deməkdir.

Planlaşdırma zamanı aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır.

Bədən tərbiyəsinin gələcək inkişafının milli zəmində sistemini müəyyən etmək.

Qarşıya qoyulmuş planlaşdırmanı dəqiq müəyyən etmək.

Tədbirləri planlaşdırarkən nəticəni əvvəlcədən görmək. Ümumiyyətlə, planlaşdırma zamanı hər hansı bir işi idarə edərkən ona kompleks yanaşmaq lazımdır.

Planlaşdırma mürəkkəb bir proses olmaqla yanaşı həm də görülən işin fəaliyyətinin əsasıdır.

İndi istər Qərbdə, istərsə də Şərqdə çoxları etiraf edirlər ki, planlı iqtisadiyyat bəşəriyyətin böyük nailiyyətidir. Əsl planlaşdırma idarəetmənin əsası, iqtisadi metodudur.

O, inzibati-amirlik metodları ilə daban-dabana ziddir. Qeyd etdiyimiz kimi planlaşdırma idarəçilik funksiyalarının ən vacibidir.

Ümumiyyətlə, plan hər hansı proqramın yerinə-yetirilməsi, işin icrası, tədbirlərin keçirilməsi üçün qabaqcadan müəyyən olunmuş qaydadır, ardıcılıqdır.

Plan tapşırıqları qarşılıqlı əlaqə şəraitində vahid məqsədə nail olunmasına yönəldən, iş proqramının, yaxud ayrı-ayrı tədbirlərin həyata keçirilməsi qaydasının müddətini, ardıcılığını müəyyənləşdirən sistemdir.

Plan müəyyən bir sahənin öyrənilməsi və sosial, iqtisadi, coğrafi iqlim şəraitinin spesifik xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla qarşıdakı dövr üçün bədən tərbiyəsi və idman fəaliyyətini qabaqcadan görə bilmək, onu kağız üzərinə köçürmək və həyata keçirmək deməkdir.

Hər hansı bir təsərrüfatı və ya İSM-i və ümumiyyətlə, ölkəni plansız təsəvvür etmək mümkün deyil.

Planlaşdırma fəaliyyətin əsası olmaqla elmi demokratik xarakter daşımalıdır. Bu maddi maraqlandırma, rəqabət, yaradıcılıq və təşəbbüskarlıq üçün geniş meydan açır.

Planlaşdırmada təsərrüfat mexanizminin yaxşı qurulması nəticəsində idman təşkilatları optimal plan variantlarını qəbul etməkdə və onun həyata keçirməkdə maliyyə baxımından qənaətə üstünlük vermək imkanı əldə edir.

Bəzən heç bir planlaşdırma işləri aparmadan təsadüfən yüksək nəticə əldə edilir. Ancaq elmi planlaşdırma işləri aparılırsa, daha yüksək nəticələr əldə oluna bilər. Proqnozuz inkişafın istiqamətini müəyyən etmək olmaz. Plansız bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafını izləmək və tənzimləmək mümkün deyil. Ona görə plan bədən tərbiyəsi hərəkətinin inkişafının dayığıdır.

Planlaşdırma demokratik əsaslara tam üstünlük verməklə, demokratik mərkəziyyət prinsipinə əsaslanmalıdır. Bu planın mexanizmi fərdlərin və kollektivlərin maddi marağı əsas götürülməklə onların öz imkan və təşəbbüskarlığının inkişaf etdirilməsinə təsir göstərməli, əsasən tənzimlənmə yolunu icra etməlidir. Hər hansı idman təşkilatında bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf planlarının layihəsi təsdiq edilməzdən əvvəl zəhmətkeşlər tərəfindən geniş müzakirə olunmalı, müəssisənin imkanları öyrənilməli, adamların idmana maraq və münasibətləri müəyyən edilməlidir. Ayırılmış vəsaiti qənaətlə xərcləmək lazımdır.

Planın başlıca cəhəti onun real olmasıdır. Düşünülmiş bir planın tərtib edilməsi yalnız irəliyə doğru birinci addım atmaq deməkdir. Ümumiyyətlə, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi plan kağız üzərində qalmamalıdır. İSM öz imkanı daxilində bədən tərbiyəsi və idman işlərini planlaşdırmalıdır.

Plan tədbirləri ətraflı düşünülməlidir. Düzgün planlaşdırmanın vacib şərti bu və ya digər işi müəyyən vaxt ərzində kimin tərəfindən yerinə yetiriləcəyinin dürüst göstərilməsidir.

Bədən tərbiyəsi və idman işlərini planlaşdırarkən qarşıya qoyulmuş məqsədləri dəqiq ölçüb biçmək, bu prosesin gedişində meydana çıxacaq yeni vəzifələri təxmini müəyyənləşdirmək və onların plandakı tədbirlərlə vəhdətdə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Yaxşı düşünülmüş plan olmadan heç bir mütəşəkkil iş görmək olmaz. Plan mütəşəkkillik və işgüzarlığın əsasıdır. O, özbaşınalığın qarşısını almağa, axıcılığı aradan qaldırmağa, diqqəti başlıca məsələ ətrafında cəmləşdirməyə və nəhayət, işdə perspektivi görməyə imkan yaradır.

Deməli, hər bir fəaliyyətin səmərəliliyi onun əvvəlcədən necə düşünülməsi, planlaşdırılması səviyyəsindən xeyli dərəcədə asılıdır. Məlumdur ki, bədən tərbiyəsi və idman mürəkkəb və çoxsahəli bir pedaqoji prosesdir. Bu sahədə çalışan mütəxəssislər hər gün coxlu və rəngarəng bədən tərbiyəsi və idman tədbirləri həyata keçirirlər. Odur ki, bədən tərbiyəsi işçisinin qarşısında ilin hər bir dövrü üçün təşkilatçılıq işinin istiqamətini düzgün müəyyən etmək bacarığı qoyulur. Plan kollektivin tərbiyəsi və ideoloji işi ilə sıx bağlı olmalıdır. Bu tədbirlər ətraflı düşünülməlidir.

8.2. ELMİ PLANLAŞDIRMA BİZNESİN, BƏDƏN TƏRBİYƏSİ VƏ İDMANIN İNKİŞAFININ MÜHÜM ŞƏRTİDİR.

Biznes subyektlərindən ən əsası sahibkarlıq fəaliyyətidir. Bizə məlumdur ki, bazar yaradılmır, təşkil edilir. O, uzun illər ərzində tədricən formalaşır, təşəkkül tapır.

Uzun müddətli planlaşdırmaya öyrənmiş Yaponiya sahibkarları və siyasətçiləri indi hər şeydən çox mənfəət götürürlər.

O cümlədən Cənubi Koreya 1988-ci ildə keçirdiyi Olimpiya Oyunlarında dünyaya sübut etdi ki, onun iqtisadiyyatı plan əsasında qurulmuşdur. Belə ki, SEUL-88 Olimpiadasına dünyada görünməmiş fantastik xərclər çəkilmiş, təmənnəsiz kömək göstərilmişdi. Onların iqtisadiyyatı bu gün də yüksək dərəcədə inkişaf etməkdədir. Bu ölkənin Bakıda 10-15 növdən çox maşın növləri satılır. ABŞ-da, İngiltərədə və s. inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatı ölkələrində iri firmalar plansız işləmirlər.

Marketing professoru Filipp Kotlerin (ABŞ) yazır:

1. Əvvəla, planlaşdırma firma rəhbərlərini həmişə perspektiv üçün düşündürür.
2. Planlaşdırma firmanın həyata keçirəcəyi sөylərin daha dəqiq əlaqələndirilməsinə gətirib çıxaran fəaliyyət göstəricisidir.
3. Planlaşdırma özünün vəzifə və siyasi məqsədlərinin daha aydın müəyyənləşdirilməsini tələb edir.
4. Planlaşdırma firmanın qəfildən baş verə biləcək dəyişikliklər üçün həmişə hazır olmasını təmin edir.
5. Firmanın bütün vəzifəli şəxsləri siyasi-təsərrüfat vəzifələrinin qarşılıqlı əlaqələrini təmin edir və yerinə yetirilməsini açıq-aydın göstərir.

Real bazara çıxmaq çox mürəkkəb və uzun prosesdir. Bununla bağlı mərkəzləşdirilmiş planlaşdırmanın yerləşdirilməsi də yeni metodoloji əsaslar tələb edir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində planlaşdırma bazar qanunu tələblərini hökmən nəzərə almalıdır. Buna görə də hər bir sahibkar biznesmen istehsalı və satışı daha da genişləndirmək və təkmilləşdirmək, məhsulun keyfiyyətini dünya standartları səviyyəsinə çatdırmaq və s. kimi iqtisadi-sosial tədbirləri yaxşılaşdırmaq məqsədilə biznes planının tərtibinə çox diqqətlə yanaşmalıdır.

Planlaşdırmada məqsəd bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf sahəsində rüblük, aylıq, həftəlik və gündəlik tapşırıqların yerinə yetirilməsindən ibarətdir.

Operativ planlaşdırma bütün bölmələrin bir-biri ilə əlaqəli işləməsini təmin etmək məqsədini daşıyır. Bu idman işlərinin təşkili, gündəlik uçotu, nəticələrin operativ surətdə tənzim edilməsi deməkdir.

Hər il respublikada müxtəlif idman tədbirləri keçirilir. Burada operativ iş planını tərtib etmək zərurəti meydana çıxır. Bunların əksəriyyəti direktiv orqanların qərar və göstəriciləri ilə bağlı olur. İSM-in müəyyən əmr və sərəncamları, kollegiya qərarları konkret vəzifələr qarşıya qoyur və həmin vəzifələrin operativ həyata keçirilməsi məsələsi ortaya çıxır. Bütün operativ planlar, əsasən cari planlar ilin konkret bir dövrünü əhatə edir.

Operativ iş planında bütün məsələlər təfsilatı ilə perspektiv plan tədbirlərinin həyata keçirilməsinə xidmət edir, başqa sözlə desək, perspektiv planda nəzərdə tutulmuş bu və ya digər məsələlərin həyata keçirilməsini tənzimləyir. Bədən tərbiyəsi təcrübəsində hər il müxtəlif kütləvi bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərinə həsr edilmiş operativ iş planlarını tərtib etmək zərurəti meydana çıxır. Məsələn, il boyu hökumətimizin müəyyən qərarlar qəbul etməsi ilə əlaqədar olaraq yeni qərar müvafiq operativ tədbirlərin görülməsi zərurətini yaradır. Yaxud Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin müəyyən əmr və sərəncamları, kollegiya qərarları bədən tərbiyəsi və idman qarşısında bu və ya digər problemlərlə əlaqədar konkret vəzifələr qoyur. Həmin vəzifələrin operativ həyata keçirilməsi məsələsi ortaya çıxır.

Planlaşdırma prosesi uzunmüddətli (proqnoz), ortamüddətli (perspektiv) və qısamüddətli (cari) olur. Uzunmüddətli planlaşdırmada, planlaşdırmanın gedişatı prosesində ölkədə ümumi məqsədlər, strategiya və taktika müəyyənləşdirilir və ondan istifadə edilir.

Planların ümumi göstəriciləri KİC-in rəhbərləri tərəfindən bəyənilib təsdiq edildikdən sonra onun büdcəsi, yeni maliyyə planı tərtib edilir.

İSM-in planlaşdırma şöbəsi isə planların formasını işləyib hazırlayır və müvafiq şöbələrə çatdırır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, planlaşdırma müxtəlif forma və üsulda tərtib edilə bilər.

Ən səmərəli planlaşdırma:

Perspektiv plan. Hər bir İSM özünün gələcək fəaliyyətini əks etdirən iş planına malik olmalıdır. Deməli, 4-5 ilə plan tərtib etmək vacib şərtlərdən biridir. Perspektiv iş planı, müddətinə və əhatə dairəsinə görə müxtəlif olub strateji əhəmiyyət kəsb edir.

Son illər bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafında elə yeni istiqamətlər yaranmışdır ki, onları nəinki bir ildə, hətta bir neçə ildə belə həyata keçirmək mümkün deyildir. Məsələn, spartakiadaların, Olimpiya Oyunlarının,

məktəblilərin spartakiadasına hazırlıqla əlaqədar müxtəlif tədbirlər zamanı çoxillik plan zərurəti meydana çıxır.

Planın beş əsas bölməsi vardır: Birinci, ümumi göstəricilər. Bura VMH nişançılarının sayı, idman bölmələrinə gələnlərin sayı, kütləvi sağlamlıq və idmanla müntəzəm məşğul olanların sayı, ictimai təlimatçıların, idman üzrə həkimlərin sayı və s. daxildir.

Növbəti il üçün planlaşdırma işləri apararkən əhalinin inkişaf səviyyəsini nəzərə alıb göstəriciləri 1-2% artırmaq lazımdır.

Planın ikinci bölməsi: İdman qurğuları a) sadə idman qurğuları şəbəkəsinin inkişafı, b) idman sağlamlıq düşərgələri

Planın üçüncü bölməsi: İdman bölməsində məşğul olanların sayı və dərəcəli idmançıların hazırlanması.

Planın dördüncü bölməsi;

Ştat üzrə çalışan bədən tərbiyəsi kadrlarının sayının artımı.

Planın beşinci bölməsi: Məktəb şəbəkəsinin genişləndirilməsi. Bütün beş bölmənin plan göstəricilərini hazırlayarkən bölmələrarası qarşılıqlı asılılıq nəzərə alınmalıdır. Perspektiv plandan fərqli olaraq cari planlar taktiki əhəmiyyət daşıyır və perspektiv planların müəyyən dövrdə həyata keçirilməsinə xidmət edir.

Perspektiv planlaşdırma aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir.

PERSPEKTİV PLANLAŞDIRMA İŞLƏRİ

Cədvəl

İLLƏR	BTI – çin sayı	İdman bölmələrinə gələnlərin sayı	Kütləvi sağlamlıq. BT idmanla müntəzəm, məşğul olanların sayı VMH kompleksi ilə məşğul olanlar	Kütləvi idman dərəcələri			İdman ustalıqı		İctimai hakim
				III	II	I	IUN	IÜ	
2005	1100	350	700	70	54	20	8	1	150
2006									
2007									
2008									

8.3. İdman klubunun cari (illik) iş planının tərtibi.

İllik plan perspektiv plan əsasında tərtib edilir. Plana təşkilati işlər, tərbiyəvi işlər, bədən tərbiyəsi və idmanın təbliği, bədən tərbiyəsi kadrlarının hazırlanması, kütləvi bədən tərbiyəsi və idman işləri, yeniyetmələr və uşaqlar arasında bədən tərbiyəsi və idman tədbirləri, təsərrüfat işləri, tibbi nəzarət və s. daxildir.

İLLİK PLANLAŞDIRMA

№	Keçirilən tədbirlərin adı	İcra vaxtı	Cavab-deh şəxs və təşkilat
1	2	3	4
I. TƏŞKİLATI İŞLƏR			
1	İdman klubunu təşkilatca möhkəmləndirmək üçün yeni üzvlərin qəbulu.		
2	İdman klubu idarə heyətinin iclaslarının planını hazırlamaq		
3	Klubun hesabat seçki yığıncağına hazırlaşmaq və onu keçirmək.		
4	Klubun illik iş planını tərtib etmək və onun geniş müzakirəsini keçirmək.		
5	Daimi və müvəqqəti komissiyalar yaratmaq (tibbi nəzarət, uçot və hesabat) və s.		
6	Ayrı-ayrı məşqçilərin hesabatını dinləmək		
7	Bölmələrin yaradılması üzrə məsələləri müzakirə etmək.		
8	İdman fəalları və bədən tərbiyəsi təşkilatçılarının iştirakı ilə seminar-müşavirələrin keçirilməsi		
9	Dərəcəli idmançıların hazırlanması, hakimlər kollegiyasının işi haqqında hesabatları təsdiq etmək.		
II. İdeoloji tərbiyəvi işlər			
1	İdmançıların fəal həyat mövqeyinin formalaşması, bir vətəndaş kimi tərbiyə olunmaları sahəsində aparılan işləri davam etdirmək.		
2	Qəbul edilmiş qərarların həyata keçirilməsinə nəzarəti artırmaq, ayrı-ayrı təşkilat rəhbərlərinin bu sahədə qabaqcıl təcrübəsini geniş yaymaq.		
3	Uşaq idman məktəblərində, kiçik yaşlı idmançılar arasında tərbiyəvi işləri yaxşılaşdırmaq məqsədilə tədbirlər planı tərtib etmək və onu həyata keçirmək.		
4	İctimai təşkilatlarla birlikdə zəhmətkeşlərin fəal istirahətini təmin edən tədbirlər hazırlamaq.		
5	Qanun-qaydanı pozan idmançı və digər mütəxəssislərə qarşı barışmaz mübarizə aparmaq.		
6	İdmançıların öz vətəninə sədaqətli bir vətəndaş		

	kimi tərbiyə olunmaları üçün işi davam etdirmək.		
7	Dövlətin və Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin qəbul etdiyi qərarların həyata keçirilməsinə nəzarəti artırmaq, ayrı-ayrı təşkilat rəhbərlərinin bu sahədə qabaqcıl iş təcrübəsini geniş yaymaq.		
III. Bədən tərbiyəsi və idmanın təbliğ edilməsi və tərbiyəvi işlər.			
1	Bədən tərbiyəsi və idman üzrə mühazirələr təşkil etmək.		
2	İdman veteranları ilə görüşlər təşkil etmək.		
3	İdmançıların fəaliyyətini əks etdirən «Şərəf lövhəsi» təşkil etmək.		
4	Mədəniyyət evlərində və parklarda kinofilmləri nümayiş etdirmək.		
5	İdman qurğularına və bədii tərtibata diqqəti artırmaq, əyani təbliğatı təzələmək.		
6	Qəzet səhifələrində bədən tərbiyəsi və idman həyatını əks etdirən materiallar dərc etdirmək.		
7	İdman gecəsini, divar qəzeti və fotomontaj müsabiqəsini təşkil etmək.		
8	Olimpiya və dünya çempionlarının çıxışlarını televiziya və radio vasitəsilə təşkil etmək.		
IV. Təlim idman işləri			
1	Yeni idman bölmələrinin, komandaların yaradılması.		
2	Məşq cədvəllərinin tərtib edilməsi.		
3	İdman yarışlarının əsasnamələrinin tərtib edilməsi.		
4	Yarışların təqvim planının işlənilib hazırlanması.		
5	Hakimlər kollegiyası komissiyasının işinin təşkil edilməsi.		
6	Məşqçilər şurası heyətinin təşkili.		
7	Yığma komandaların hazırlığı və s.		
8	Cəmiyyətlərdə və respublika birinciliyində iştirak etmək üçün seçmə idman yarışları keçirmək.		
9	Uşaq idman məktəbinin təşkili.		
10	Kütləvi kross yarışının keçirilməsi.		
11	Digər komandalarla ilə matç görüşləri keçirmək.		
12	Çağırışa qədər yaşlı gənclərlə iş aparmaq.		

13	Rekord cədvəlini sahmana salmaq və uçotun vəziyyətini müzakirə etmək və s.		
	V.Bədən tərbiyəsi kadrlarının hazırlanması və yerləşdirilməsi.		
1	İctimai bədən tərbiyəsi kadrlarının hazırlanması üçün seminarın təşkili.		
2	Bədən tərbiyəsi mütəxəssislərinin yerləşdirilməsi və tərbiyə olunmasına qayğı göstərmək, onları rəhbər vəzifələrə irəli çəkmək.		
3	Bədən tərbiyəsi ixtisasçılarından orta və ali təhsilli olmayan mütəxəssislərin təhsil almasına qayğı göstərmək.		
4	Kadrlarda məsuliyyəti artırmaq üçün əmək intizamına əməl edilməsinə nəzarəti gücləndirmək.		
5	Savadlı işçiləri maddi və mənəvi cəhətdən həvəsləndirmək (mükafatlandırmaq).		
	VI.Kütləvi bədən tərbiyəsi və idman işləri		
1	Sağlamlıq tədbirlərinin planını tərtib etmək.		
2	Sağlamlıq qruplarında balıqçılıq və ovçuluqla, o cümlədən ümumi fiziki hazırlıqla məşğul olanların sayını artırmaq üçün tədbirlər planı hazırlamaq.		
3	Turizm məşqələlərini təşkil etmək.		
4	Sağlamlıq idman qurğularının fəaliyyətini genişləndirmək və abonement (pullu) qrupları açmaq.		
5	Əmək məhsuldarlığını artırmaq üçün istehsalat və səhər gimnastikasına baxış müsabiqəsi keçirmək.		
	VII.Maliyyə təsərrüfat işləri.		
1	Klubun mədaxilinə daxil olan bir illik vəsaitin smetasını tərtib etmək.		
2	Kütləvi sağlamlıq idman tədbirləri üçün dəvətnamələrin, proqramların hazırlanması və s.		
3	İdman bazaları qurğularının qış mövsümü üçün genişləndirilməsi və təchiz edilməsi.		
4	İdman qurğularının kirayəyə verilməsi və ya kirayəyə götürülməsi üçün müqavilələr.		
5	Tədris idman işlərini keçirmək üçün bazaların seçilməsi.		
6	Sadə idman qurğuları və meydançaların hazırlanması		

7	Yarış qaliblərinin mükafatlarla təltif edilməsi. İdmançıları mükafatlandırmaq üçün fəxri fərman, diplom, nişan və vımpellərin alınması.		
8	İdman avadanlıqlarının qorunub saxlanılması və ilin axırında inventarların qeydə alınma əməliyyatını aparmaq və s.		
9	Hakimlər kollegiyasının işi haqqında hesabatları təsdiq etmək.		
	VIII.Tərbiyəvi işlər.		
1	Bədən tərbiyəsi işçiləri və idmançılar arasında tərbiyəvi məsələlərin vəziyyətinə diqqət yetirmək və onları şura iclasında müzakirə etmək.		
2	Uşaq-idman məktəblərində kiçik yaşlı idmançılar arasında tərbiyəvi işlərin yaxşılaşdırılması məqsədilə tədbirlər planı tərtib etmək və onu həyata keçirmək.		
3	Ən yaxşı kollektiv adı uğrunda yarış keçirmək.		
4	İdman rejimini pozan, nizam intizamı riayət etməyən idmançılara qarşı barışmaz mübarizə aparmaq.		

9.4. Kütləvi bədən tərbiyəsi, sağlamlıq və idman tədbirlərinin planlaşdırılması və təşkili

Kütləvi bədən tərbiyəsi-idman tədbirlərinin planlaşdırılması aşağıdakı amillərin nəzərdə tutulmasını tələb edir:

- Yuxarı idman təşkilatları tərəfindən bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərinin illik təqvim planlarının öyrənilməsi;
- Tədbirlərin keçiriləcəyi müvafiq idman qurğularının mövcudluğu, tələb olunan idman avadanlığı və ləvazimatlarının olması;
- Tədbirlərdə iştirak edəcək kontingentin asudə vaxtının müəyyən edilməsi;
- Tədbirlərin keçirilməsinin təqvim ilində dövlət tərəfindən qeyd olunan bayram və istirahət günlərinə uyğunlaşdırılması;
- Tədbiri planlaşdıran təşkilatın maliyyə imkanları, maddi vəziyyəti. İlkin kollektivlərdə bədən tərbiyəsi və idman təşkilatlarında kütləvi bədən tərbiyəsi-idman tədbirləri hər təqvim ili üçün aşağıdakı ardıcılıqla planlaşdırılır:
- Kollektivin daxili yarışları;

- Bədən tərbiyəsi və idman təşkilatlarının tədbirlərində iştirak;
- Rayon, şəhər və regional yarışlarda iştirak;
- Beynəlxalq yarışlarda iştirak.

Kollektivin daxili yarışlarını planlaşdırarkən yarışların keçirilmə tarixləri müvafiq idman növü üzrə keçiriləcək rayon (şəhər) yarışlarının tarixləri ərəfəsində müəyyənləşdirilməlidir. Rayon, şəhər və regional tədbirlərin respublika yarışlarına hazırlıq mərhələsi kimi bu yarışlara ən azı 20-30 gün qalmış planlaşdırılması kollektivin idmançılarının hazırlığına xidmət edərək bunun üçün tam imkan və şərait yaratmış olur.

Rayon və şəhərlərin kütləvi bədən tərbiyəsi-idmanla əlaqədar tədbirlər planında müvafiq ərazidə fəaliyyət göstərən bədən tərbiyəsi kollektivləri, təhsil müəssisələri və idman təşkilatları arasında yarışların keçirilməsi də nəzərdə tutulur. İdman növlərinin inkişafına və iştirakçıların hazırlıq səviyyəsinə görə bu yarışlar bir neçə qrupa bölünür:

- Müxtəlif yaş dərəcəsindən olan kontingentlər üçün idman yarışları və bədən tərbiyəsi-sağlamlıq tədbirləri ;
- Yeniyetmələr, gənclər və böyüklər arasında kütləvi xarakterli idman yarışları (yarışda iştirak üçün idman dərəcəsinin olması tələb olunmur);
- Yeniyetmə, gənc və böyüklər arasında müxtəlif təsnifatlı idman yarışları (idman dərəcələrinin olması vacib şərtidir);
- Rayon və şəhərlərin kütləvi bədən tərbiyəsi-idman tədbirləri respublika yarışlarına hazırlıq mərhələsi xarakterini daşıyır. Buna görə də belə miqyaslı yarışlar respublika yarışları ərəfəsində, ondan ən azı bir ay əvvəl planlaşdırılır və keçirilir.

Rayon və şəhər yarışlarının yekunlarına görə respublika yarışlarında iştirak edəcək idmançılar, kollektivlər və komandalar müəyyən edilir. Respublika yarışlarının ərəfəsində bilavasitə həmin tədbirlərə hazırlıq həyata keçirilir.

Respublika üzrə keçirilən kütləvi bədən tərbiyəsi-sağlamlıq və idman tədbirlərinin planlaşdırılması bir qayda olaraq idman növləri üzrə federasiyaların planları əsasında Azərbaycan Respublikası Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi tərəfindən hazırlanır və təsdiq edilir.

Bu planlar əsasən beynəlxalq idman təşkilatlarının, federasiyaların tədbirlərinin təqvim planlarına uyğun olaraq tərtib edilir.

Respublika yarışlarında beynəlxalq yarışlarda ölkəni təmsil edəcək idmançılar müəyyən edilir, milli yığma komanda tam komplektləşdirilir. Hazırlıqla əlaqədar bütün məsələlərin həlli təmin edilir, idmançılar üçün sonuncu təlim-məşq toplanışı keçirilir.

9.5. Kütləvi bədən tərbiyəsi-sağlamlıq və idman tədbirlərinin təqvim planlarının hazırlanması

Kütləvi bədən tərbiyəsi-sağlamlıq və idman tədbirlərinin illik təqvim planı əsasən aşağıdakı bölmələrdən ibarət olur:

1. Bədən tərbiyəsi-sağlamlıq tədbirləri;
2. Kompleks tədbirlər;
3. İdman növləri üzrə yarışlar.

1-ci bölmə. Bədən tərbiyəsi-sağlamlıq tədbirlərinə bir qayda olaraq kütləvi sağlamlıq xarakteri daşıyan tədbirlər daxil edilir. Bura sağlamlıq spartakiadaları, turizm yürüşləri, kütləvi qaçışlar, uşaqlar arasında «Şən startlar», herbiləşdirilmiş idman oyunları («Çəsurlar», «Şahin» və s) «Əməyə və Vətənin müdafiəsinə hazırım» kompleksinin normativləri üzrə yarışlar, ailələr arasında «Atam, anam və mən», «İdman ailəsi», «Ailə turizmi» yarışları, ayrı-ayrı bayram günlərinə həsr olunmuş kross, üzgüçülük və s. kimi yarışlar daxildir.

2-ci bölmə. Kompleks tədbirlərə respublika spartakiadaları, zəhmətkeşlərin respublika spartakiadası, yeniyetmələrin respublika oyunları, milli idman oyunları üzrə spartakiadalar və s. bu kimi iri miqyaslı tədbirlər aiddir.

3-cü bölmə. İdman növləri üzrə yarışlara ayrı-ayrı idman növləri üzrə çempionatlar, birinciliklər, ölkə kuboku yarışları, beynəlxalq turnirlər, rəsmi beynəlxalq yarışlar, o cümlədən Olimpiya Oyunları dünya və qitə çempionatları Kubok yarışları yoldaşlıq görüşləri daxil edilir.

İdman tədbirlərinin illik təqvim planı aşağıdakı formada tərtib edilir:

**Kütləvi bədən tərbiyəsi-sağlamlıq və idman tədbirlərinin
2006-cı il üçün təqvim planı**

№	Tədbirlərin adı	Keçirildiyi vaxt	Keçirilən yer.	İştirak edən təşkilat	İştirakçılar				
					dmançılar	Məşqçi və nümayəndələr	Tibbi və texniki personal	cəmi	məsul təşkilat və şəxs
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

2-ci qrafada göstərilmiş bölmələr üzrə keçiriləcək bədən tərbiyəsi-sağlamlıq və idman tədbirlərinin adları (tədbirin əsasnaməsinə uyğun olaraq) aylar üzrə ardıcılıqla yazılır.

3-cü qrafada tədbirin keçirildiyi vaxt,

4-cü qrafada isə tədbirin keçirildiyi yer göstərilir.

5-ci qrafada tədbirlərdə iştirak edən təşkilatların adları qeyd edilir. Tədbir ərazi prinsipi üzrə keçirilərsə, bu qrafada şəhər və rayonlar, idarə prinsipi üzrə keçilərsə, idman təşkilatları, təhsil müəssisələri, Federasiya, Milli yığma komanda və s. göstərilir.

6- cı-9-cu qrafalarda iştirakçıların müvafiq qrafalar üzrə sayı qeyd olunur.

10-cü qrafada tədbirin təşkili və keçirilməsi üçün məsul təşkilatın (bədən tərbiyəsi kollektivlərində, idman təşkilatlarının planlarında isə məsul şəxsin) adı göstərilir.

Kütləvi bədən tərbiyəsi-sağlamlıq və idman tədbirlərinin illik təqvim planlarının tərtibi və təsdiqi aşağıdakı qaydada qəbul olunmuşdur:

a) Bədən tərbiyəsi kollektivlərinin planları kollektiv tərəfindən hazırlanır, xidmət sahəsi üzrə idman təşkilatı, ərazi üzrə müvafiq dövlət orqanı (şəhər, rayon gənclər, idman və turizm idarələri) ilə razılaşdırıldıqdan sonra kollektivin mənsub olduğu idarə, müəssisə, təhsil müəssisəsinin rəhbərliyi tərəfindən təsdiq edilir.

c) İdman növləri üzrə respublika federasiyalarının planı icra aparatı tərəfindən hazırlanır, müvafiq dövlət orqanı (Respublika Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi) ilə razılaşdırıldıqdan sonra federasiyanın ali orqanı (rəyasət heyəti) tərəfindən təsdiq edilir.

ç) Respublika Dövlət orqanının (Gənclər, İdman və Turizm nazirliyi) planı idman növləri üzrə federasiyaların planları əsasında nazirliyin idman baş idarəsi tərəfindən hazırlanır və nazirliyin kollegiyası tərəfindən təsdiq edilir.

Kütləvi bədən tərbiyəsi-sağlamlıq və idman tədbirlərinin illik təqvim planlarında nəzərdə tutulmuş yarışların müvəffəqiyyətli təşkili və keçirilməsi həmin tədbirlərin təşkilinin illik hazırlıq mərhələlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsindən asılıdır. Miqyasından asılı olmayaraq hər hansı bir tədbirin (yarışın) hazırlıq işləri əsasən üç mərhələdən ibarətdir:

I MƏRHƏLƏ

- Tədbirin keçirildiyi vaxt, yer və idman qurğusunun münasib şəkildə müəyyənləşdirilməsi;

-Yarışın əsasnaməsinin vaxtında hazırlanması və iştirakçı təşkilatlara (iştirakçılara) çatdırılması;

-Tədbirin keçirilməsi haqqında qərarın, xərçlər smetasının təsdiqi və tələb olunan məbləğdə maliyyə vəsaitinin ayrılması

-Tədbirin təşkilat komitəsinin yaradılması, komitənin tədbirlər planının hazırlanması və icrası üçün məsul təşkilatların (şəxslərin) müəyyən edilməsi

-Yarışın hakimlər kollegiyasının və baş hakiminin təsdiq edilməsi;

-Yarışın keçiriləcəyi idman qurğusunda hazırlıq işlərinin aparılması (tərtibatı, idman avadanlığı və ləvazimatı ilə təchizatı);

-Tədbirin keçirilməsinə sponsorluq edən təşkilatlarla və reklam sahibləri ilə müqavilələrin bağlanması.

II MƏRHƏLƏ

Bu mərhələ əsasən təşkilat komitəsinin, tədbiri keçirən təşkilatın, baş hakimlər kollegiyasının və idman qurğusunun rəhbərliyinin fəaliyyəti ilə bağlıdır.

- Yarışların keçirilməsi üçün tələb olunan texniki vəsaitlərə (o cümlədən nəqliyyat vasitələri, kompüterlər, elektrik lövhələri, televiziya, telefon və radio cihazları və s.) texniki baxışın keçirilməsi;

Hakimliklə əlaqədar tələb olunan sənədlərin (protokol, cədvəl, hesabat və s.) hazırlanması;

-Tədbir iştirakçılarının yataq və yemək yerlərinin müəyyənləşdirilməsi;

BƏDƏN TƏRBIYƏSİ KADRLARININ HAZIRLANMASI SİSTEMİ**9.1. Ali təhsilli kadrların hazırlanması yolları.**

-Tədbirin təntənəli açılış, bağlanış və mükafatlandırma mərasimlərinin ssenarilərinin təsdiq edilməsi. Bu mərasimlərin ssenari üzrə nəzərdə tutulmuş qaydada məşqlərinin təşkili və keçirilməsi;

-Tədbirin tibbi xidmət işlərinin təşkili, tibbi personalların təyin edilməsi;

-Tədbirin televiziya kanalları ilə yayımlanacaq vaxtının razılaşdırılması və təsdiq edilməsi.

III MƏRHƏLƏ

Bu mərhələ tədbirin (yarışın) bilavasitə keçirilməsi mərhələsidir.

-Tədbir iştirakçılarının qəbulu və yerləşdirilməsi;

-Yarışın mandat komissiyasının işinin təşkili. Yarış iştirakçılarının siarışlərinin qəbulu, sənədlərin yoxlanılması və yarışda iştiraka buraxılan idmançıların siyahısının təsdiqi;

-Yarışın keçirilmə sisteminin konkret müəyyənləşdirilməsi;

-Yarış iştirakçılarının (təşkilatların, nümayəndələrin, hakimlərin, tibbi və texniki personalların) birgə iclasının təşkili və keçirilməsi;

-Yarışların rəqlamentinin təsdiq edilməsi;

-Yarışların təntənəli açılış mərasiminin keçirilməsi, yarışların başa çatdırılması, yekunlaşdırılması, iştirakçılar arasında yerlərin, qalibin və mükafatçıların müəyyənləşdirilməsi;

-Yarış qaliblərinin mükafatlandırılması, təntənəli bağlanış mərasiminin keçirilməsi;

Yarışın təşkili və keçirilməsi haqqında baş hakimlər kollegiyasının texniki hesabatının, təşkilatın hesabat-arayışının və yekun qərarının hazırlanması;

Tədbirlərin və yarışların səviyyəsindən asılı olaraq hakimlər kollegiyası üzvlərinin səviyyəsi və sayı müəyyən edilir.

Vahid respublika idman təsnifatının tələblərinə uyğun olaraq yüksək təsnifatlı yarışlarda idman ustası, idman ustalıqına namizəd və I dərəcə normativlərinin yerinə yetirilməsi daha yüksək kateqoriyalı hakimlərin iştirakı zamanı öz təsdiqini tapmış olur.

Müasir şəraitdə qarşıya qoyulan vəzifələri müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmək üçün həlledici şərtlərdən biri kadrların hazırlanması, düzgün seçilməsi və tərbiyə edilməsidir. Kadr hazırlığı ümumdövlət işinin mühüm vəzifəsi hesab edilməklə, dövlətin sosial-iqtisadi sahədə siyasətində başlıca yer tutur. Kadrların seçilməsi müəyyən modellər, əlamətlər və prinsiplər əsasında icra olunur. Bu məsələ ən çətin və prinsipial əhəmiyyətə malik bir fəaliyyət sahəsidir.

Gələcəyin taleyi, şübhəsiz ki, bədən tərbiyəsi mütəxəssislərinin hazırlıq səviyyəsindən asılıdır. Bədən tərbiyəsi kadrlarının hazırlanmasına bu gün də böyük ehtiyac var. ADBTİA-da kadrların hazırlanması günün tələblərindən irəli gəlir. Respublikamızın beynəlxalq idman aləmində böyük nüfuz qazanması üçün bu gün yüksək ixtisaslı müəllim kadrların hazırlanmasına böyük ehtiyac duyulur.

Biz hamımız qabaqcadan ən gözəl, ən saf keyfiyyətlər üçün müəllimlərimizə, ömrümüzün bu xeyirxah bələdçilərinə minnətdar olmalıyıq. Əgər peşələrin hər biri dağdan dərilən, hər birinin öz rəngi, öz ətri öz gözəlliyi olan çiçəyə bənzəsə, deyərdik ki, müəllimlik çiçəkdən hörülmüş çələngə bənzəyir. Müəllim elə bələdçidir ki, hansı dağdan aşsan, hansı döngədən burulsan, sənə həyat, sənə yol yoldaşdır.

Lakin bilikli olmaq hələ kamil müəllim olmaq demək deyildir. Həqiqi kamil müəllim yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə və pedoqoji ustalıqda da sahib olmalıdır. Müəllimin ədalətli hərəkəti, düz və səmimi sözü, adamlara qayğılı münasibəti şagird və tələbə münasibətinə böyük təsir edir. Sözü ilə işi bir olan müəllim tələbələrin, ictimaiyyətin nəzərində daha qiymətli, nəcib bir insan kimi ucalır. Belə müəllimlər həmişə insanın daxilinə hakim olan vicdanının səsinə eşidir, onun göstərişi ilə hərəkət edirlər. Müəllim peşəsini başqa peşələrdən fərqləndirən başlıca xüsusiyyət onun fəaliyyət obyektinin çox dinamik və mürəkkəb olmasıdır. Bu dinamik və mürəkkəb obyekt insanlardır, öz xüsusiyyətləri ilə heç zaman bir-birini təkrar etməyən, özünəməxsus psixoloji aləmi olan fərdlərdir. Buna görə də müəllim heç vaxt standart yolla gedə bilməz.

Bədən tərbiyəsi və idmanın düzgün inkişafı üçün bu işin mexanizmi və dinamikası haqqında zəngin nəzəri və praktiki biliyə malik olan mütəxəssis, idarəedici menecer lazımdır.

Kadr dedikdə, idman təşkilatlarında müəyyən göstəricilərlə işləyənlər nəzərdə tutulur (Menecer burada istisna təşkil edir). Kadrla əlaqədar qərarları menecer qəbul edir. Kadr dedikdə potensialı olan bir şəxs-bədən tərbiyəsi mütəxəssisi nəzərdə tutulur. Burada əsasən bir neçə meyar ola bilər:

nəticə və hədd qoyulması. Ümumiyyətlə, kadrların işə qəbulunu və işdən uzaqlaşdırılmasını menecer dəqiq bilməlidir.

İdman təşkilatlarının taleyində kadrların qəbulu böyük rol oynayır. Ona görə də kadrların işə qəbulunda aşağıdakı keyfiyyətlərə böyük diqqət yetirilməlidir:

- yaradıcılıq qabiliyyəti;
- analiz etmə qabiliyyəti;
- qiymətləndirmə qabiliyyəti;
- əməkdaşlıq və komanda ilə işləmək qabiliyyəti;
- tez əlaqəyə girmək qabiliyyəti;
- öz işinin həqiqət olduğunu sübut etmək qabiliyyəti;
- işdə etibarlılıq qabiliyyəti;
- nəzarət etmə və təşkilatçılıq;

Kadr axınının qarşısını almaq üçün menecer başqa kadrların işə qəbul olunmasında çox diqqətli və tələbkar olmalıdır.

Kadr axını idman təşkilatlarına böyük ziyan verir. Onun üçün də kadrların qəbulunda əsas meyar onun şəxsi keyfiyyəti, tutduğu vəzifənin öhdəsindən gələ bilməsi və s. ola bilər.

1930-cü illərdən başlayaraq bu günə kimi ADBTİA-da minlərlə ixtisaslı məşqçi-müəllim ölkəmizdə və xaricdə fəaliyyət göstərir. Son illər Akademiyamızda İran, İrak, Gürcüstan, Rusiya, Dağıstan və başqa ölkələrin vətəndaşları təhsil alır. Hər il 30-40 nəfər ancaq Türkiyə Cümhuriyyətindən gəlir. Son illər 240 nəfərdən çox professor-müəllim heyəti tələbələrə müxtəlif məşğələ dərsləri aparır.

Müstəqillik əldə etdikdən sonra təhsildə bir sıra islahatlar aparılmışdır. İndi ali təhsil 2 pillədə (bakalavr və magistr) həyata keçirilir. Yeni islahatlara əsasən ixtisaslı bədən tərbiyəsi kadrları hazırlanır. Akademiyanın əyani və qiyabi fakültələrində ixtisasın artırılması, ictimai bədən tərbiyəsi kadrlarının da hazırlanması nəzərdə tutulur.

Hər bir ixtisas sahibi öz sənətini mükəmməl bilməli və nüfuzunu həmişə qorumalı, tədris etdiyi fənnin metodikasına yiyələnəlidir.

Şübhəsiz ki, bizim xoşbəxt gələcəyimiz olan uşaqların sağlam, hərtərəfli böyüməsi, tərbiyə olunması hamımızı düşündürür. Burada A.S. Makarenko çox gözəl demişdir: «Düzgün tərbiyə bizim xoşbəxt qocalığımızdır, pis tərbiyə bizim gələcək dərdimizdir, bizim gələcək göz yaşlarımızdır, bizim başqa adamlar qarşısında, bütün ölkə qarşısında təqsirimizdir». Müəllim həyatda baş verən hadisələrin, onların yaranma səbəblərinin ictimai, siyasi əhəmiyyətini dərk etməsi, nöqsanların aradan qaldırılmasında düzgün mövqe tutması, cəsarətli, obyektiv fikir söyləməsi və təşkilatçı olması ilə fərqlənir. Bütün bu keyfiyyətlər müəllim-məşqçi kadrların yeni üslubda hazırlanmasını tələb edir. Nə qədər problem və maneələr olsa belə,

gələcəkdə sağlam nəsl tərbiyə etmək, yüksək ixtisaslı mütəxəssis hazırlamaq naminə savadlı, səriştəli kadr hazırlamalıyıq.

İdarə rəhbəri şəxsi keyfiyyəti ilə yanaşı peşəkar olmalı, insan psixologiyasının mexanizmini bilməli, insana xas olan bütün yaxşı keyfiyyətləri özündə birləşdirməlidir.

Kadrları seçmək üçün ilk növbədə onları öyrənmək lazımdır. Təkcə bunun üçün anket məlumatları kifayət deyildir. İmkan daxilində vəzifəyə irəli çəkilən namizəd haqqında zəruri informasiyanın və məlumatların təhlili, həmin vəzifəyə konkret və daha uyğun gələn adamın təyin edilməsi məqsədəuyğun sayılmalıdır.

Kadrlar seçilərkən onun iş təcrübəsi, işgüzarlığı, şəxsi keyfiyyətləri, özünə və iş yoldaşlarına qarşı tələbkarlığı, idman təşkilatının mənafeyinə nə dərəcədə uyğun gəlməsi nəzərə alınmalıdır.

Rəhbərlik keyfiyyətlərindən biri də liderlikdir. Lider adamlara başçılıq etməyi bacaran, kollektivə və kütləyə təsir etmək qabiliyyətinə və istedadına malik olan şəxs kimi başa düşülür. Rəhbərdə idarəetmə qabiliyyəti standart olmur. Rəhbər işçi adamların arzu və tələbatına qayğı ilə yanaşaraq işi təşkil edir. Məhz bu vətəndaşlıq xüsusiyyəti işdə rəhbərin nüfuzunu artırır.

İdman cəmiyyətlərinin rəhbəri yüksək iqtisadi biliyə, elmin ən yeni nailiyyətlərinə bələd olmalıdır. Rəhbər geniş siyasi dünyagörüşünə malik olmalı, idman məsələlərini sosial məsələlərlə əlaqələndirməyi bacarmalıdır. Onda həm də təşkilatçılıq qabiliyyəti olmalıdır. O, adamlarla işləməyi, onları istiqamətləndirməyi bacarmalıdır.

Hər hansı bədən tərbiyəsi və idman mütəxəssisi attestasiyadan keçməlidir. Attestasiya yalnız yeni vəzifələrə irəli çəkilmək üçün deyil, işçilərin işlədiyi sahədə qalmasının məqsədəuyğunluğu üçün də vacibdir. Attestasiya müəyyən sayda balla ifadə olunur. Ən yüksək bal bütün keyfiyyət əlamətlərinə cavab verən bədən tərbiyəsi və idman işçiləri üçün müəyyənləşdirilir.

Rəhbər işçi müstəqil mühakimə yürütməyi, təsərrüfat məsələlərini yaradıcı şəkildə həll etməyi, mürəkkəb situasiyalardan baş çıxarmağı və dəqiq qərarlar qəbul etməyi bacarmalıdır. Təcrübə göstərir ki, nüfuz yalnız vəzifəyə, tabelikdə olanların ona inzibati təsirinə görə deyil, əksinə şüurlu inamdan, könüllü inamdan irəli gəlir. Deməli nüfuzun mənbəyi yalnız vəzifə deyil, həm də insani keyfiyyətlər və işgüzarlıqdır.

Bədən tərbiyəsi və idmanın sağlamlaşdırıcı xüsusiyyətləri idmanın şəxsiyyətin formalaşdırılmasında rolunu dərindən dərk edən, onun mahiyyətini təkcə özü deyil, bütün xalqa çatdırmağı bacaran adamlar tələb edir. Məhz geniş dünyagörüşü olan, problemin əsl mahiyyətini dərindən dərk edən, yaxşı təşkilatçı olan mütəxəssis həyata keçirə bilər.

Rəhbər hər bir xahişə məhəl qoymalıdır. Bu əslində mədənilik, incəlik əlamətidir. Bununla bərabər həyasızlara, zorakılıq göstərənlərə üzüyümşəqliq

edib xahişi yerinə yetirmək cəmiyyətin tənəzzülü, faciəsidir. Kadrların seçilməsi, irəli cəkilməsi, yerləşdirilməsi zamanı onun sınaqdan çıxmış təşkilatçılıq qabiliyyəti, şəxsi və rəhbərlik keyfiyyəti, ixtisasçı olması nəzərə alınmalıdır.

İnsanlar üçün vəzifə bəşəri ehtiyacdır, adamlar özləri öz aralarında ötkəm, ədalətli, bilikli bir şəxsi başçı seçirlər ki, hər zaman qayda-qanun yarada bilsin. Bizim zamanəmizdə vəzifə çox şeyi həll edir. Vəzifədən kənar edildikdən sonra insanın həyatında çox şey dəyişir. Vəzifənin mənasını şəxsi mənafeyində görənlər çoxdur. Hər bir vəzifəli şəxs vəzifəsinin mahiyyətini dərinləndirərək edərsə, tabeliyindəki işçilərə qarşı amansız olmaz.

Ümumiyyətlə, kadrlar yuxarıda dediyimiz müəyyən obyektiv əlamətlərə görə seçirlər. Onlar attestasiyadan da keçməlidirlər. Attestasiya tək cə aşağı təbəqə və işçilər üçün deyil, həmçinin vəzifəli şəxslər üçün də tətbiq edilməlidir.

Ali təhsilli bədən tərbiyəsi kadrları:

Ali təhsilli bədən tərbiyəsi mütəxəssisləri bir sıra ali təhsil ocaqlarında, o cümlədən Azərbaycan DBTİA-da, Gəncə, Bakı, Naxçıvan Pedaqoji Universitetləri, Lənkəran Dövlət Universitetinin hərbi hazırlıq və bədən tərbiyəsi fakültələrində hazırlanır. Hal-hazırda respublikamızın bir çox ali təhsil ocaqlarında bakalavrdan başqa magistr pilləsi üzrə də hazırlanır. Bakalavr pilləsində 4 il ərzində 4 istiqamətdə kadr-elmi tibbi-bioloji, ictimai elmlər və idman pedaqoji elmlər fənləri keçirilir.

Bakalavr pilləsini bitirənlər müxtəlif təşkilatlarda, idman cəmiyyətlərində, UGİM-də müəllim-məşqçi, ümumtəhsil məktəblərində bədən tərbiyəsi müəllimi və turizm ixtisasını həyata keçirən təlimatçı vəzifələrində çalışa bilərlər. Magistraturada təhsil müddəti 2 ildir.

Bu gün kadr hazırlığına münasibət köklü şəkildə dəyişməlidir. Müəllimlərin tələbələrə qarşı tələbləri yeni Avropa standartlarına uyğun şəkildə aparılmalıdır. Əks halda biz çox şeyi itirə bilərik.

Elmi pedaqoji kadrların hazırlanması:

Bu kadrlara ehtiyacı nəzərə alaraq, Azərbaycan DBTİA-da magistratura fəaliyyət göstərir. Elmi iş götürən tədqiqatçı-magistr 2, aspirant 3 il müddətinə müdafiə etməlidir. Müdafiədən 5 il keçdikdən sonra elmlər doktoru dərəcəsinə almaq üçün mövzu təsdiq etməyə icazə verilir.

Yüksək ixtisaslı elmi-pedaqoji kadrlar aspiranturalarda, elmi tədqiqat institutlarında hazırlanır. Azərbaycanda isə belə kadrlar Tusi adına Azərbaycan Pedaqoji Universitetində, BDU-da, Azərbaycan EA-da və Pedaqoji Tədqiqat İnstitutunda hazırlanır.

Bu günün tələblərinə uyğun olaraq təkmilləşdirmə institutlarında və idman akademiyasında məşqçi ixtisasçılar üçün fasiləsiz fəaliyyət göstərən

kurslar təşkil edilir. Bu kurslarda bütün bədən tərbiyəsi və idman təşkilatlarının rəhbər kadrlarına, təşkilatçılara, məşqçi heyətinə müasir dövrdə tələb olunan bilik, bacarıq və peşələrinə uyğun vərdişlər aşılanır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsində ciddi iqtisadi əsaslar və marketing anlayışının başa düşülməsi və öyrənilməsi tələb olunur. İdman meneceri kommersiya deyil, qazanc əldə etməyi bacaran ixtisasçı deməkdir. Bunun üçün idman meneceri ixtisası üzrə kadrların hazırlanması dövlət əhəmiyyətli tədbir kimi başa düşülməlidir. Qonşu Rusiyada artıq 13-cü ildir ki, idman meneceri ixtisasçıları hazırlayırlar.

ADBTİA-nın yüksək ad alması o deməkdir ki, tədrisə, təlim-tərbiyəyə yalnız istedadlı, yüksək ixtisaslı, elmi-praktik fəaliyyəti ilə seçilən, kadrlar cəlb edilmişdir.

Orta ixtisaslı təhsil ocağı:

Bədən tərbiyəsi litseyləri orta ixtisaslı mütəxəssislər hazırlayır. Buranı bitirənlər orta məktəbdə müəllim, başqa sahələrdə metodist, təlimatçı və cəngüdə ixtisaslarında çalışırlar. Təhsil müddəti 1 il 10 ay və 8 illik təhsil bazasından isə 2 il 10 aydır.

Bədən tərbiyəsi və hərbi hazırlıq fakültəsi:

Pedaqoji Universitetlərin nəzdində bədən tərbiyəsi və hərbi hazırlıq fakültələri fəaliyyət göstərir. Bu fakültələri bitirənlər ümumtəhsil məktəblərində və hərbi hissələrdə bədən tərbiyəsi müəllimi və hərbi hazırlıq rəhbəri vəzifəsində çalışırlar. Bu tədris ocağına daxil olmaq istəyənlər mütləq orduda xidmət etmiş olmalıdırlar.

Ali məşqçilik məktəbi:

Ali məşqçilik məktəbinə ali təhsilli və zəngin iş təcrübəsinə malik mütəxəssislər qəbul olunur.

Təhsil müddəti 2 ildir. Bu məktəblərdə idman ustalığının artırılması prosesinə rəhbərlik edə bilən məşqçilər hazırlanır. Hal-hazırda Moskvada ali məşqçilik məktəbi fəaliyyət göstərir.

İctimai bədən tərbiyəsi kadrları:

Müasir dövrdə ictimai fəallara arxalanmadan və onların əməyindən istifadə etmədən bu sahənin inkişafında yüksək nailiyyətlər qazanmaq qeyri-mümkündür.

İctimai kadrlar xüsusi seminarlarda hazırlanır.

Burada ictimai məşqçi, ictimai hakim, ictimai metodist təşkilatçılar və s. hazırlanır.

İctimai surətdə iş aparmağa səy göstərənlər uzurlarına böyük şərəfli və məsuliyyətli bir iş götürməli olurlar.

9.2 VMH kompleksi üzrə ictimai təlimatçıların hazırlanması üzrə nümunəvi seminar məşğələsinin planı

Seminar məşğələsi iki hissəyə bölünür: nəzəri və praktiki məşğələlər. Nəzəri məşğələlərə 18 saat, praktiki məşğələlərə 22 saat vaxt ayrılır. Seminar məşğələlərinin sonunda xüsusi komissiya dinləyicilərlə sorğu-sual aparır, nəticə qiymət cədvəlində qeyd olunur. Bu haqda akt tərtib olunur. Sənədlər dərəcə davamiyyət jurnalı ilə birlikdə rayon gənclər, idman və turizm idarələrinə təqdim edilir. RGİT idarələri akta əsasən seminar keçənlərə xüsusi təsdiq edilmiş ictimai təlimatçı kitabçası verir.

Keçirilən seminarların nümunəvi iş planı aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir.

Sıra №-si	Mövzuların adı	Saatların cəmi
1	2	3
Nəzəri məşğələlər		
1	Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixi.	2
2	VMH kompleksinin məqsəd və vəzifələri	2
3	Fiziki hərəkətlərin orqanizmə təsiri	2
4	VMH kompleksi üzrə məşğələlərin təşkili yolları	2
5	Mülki müdafiənin əsasları	2
6	Səhər gigiyenik gimnastikasının əhəmiyyəti	1
7	İdman avadanlığının və məşğələ yerinin hazırlanması	1
8	Ümumi və xüsusi fiziki hazırlıq dərslərinin keçirilmə metodikası	2
9	VMH kompleksi normalarına daxil olan idman növlərinin məşqi və onun təlim metodikasının əsasları	2
10	VMH kompleksi normalarına aid sənədlərin tərtibi	2
Cəmi		18
Praktiki məşğələlər		
1	2	3
11	Ümumtəhsil məktəblərində və idman klublarında təlimatçıların təşkilatı təcrübəsi	6
12	VMH kompleksinin ayrı-ayrı idman növləri üzrə məşğələlərinin keçirilməsi təcrübəsi	6
13	VMH kompleksi üzrə yarışların təşkili və keçirilməsi	6
14	VMH kompleksi üzrə qeydiyyat (uçot) və hesabat işlərinin tərtib edilməsi	4
Cəmi :		22 saat

Ümumi saatların cəmi:

40 saat.

X FƏSİL

BƏDƏN TƏRBIYƏSİ VƏ İDMANIN TƏBLİĞİ VƏ YOXLAMA İŞLƏRİNİN TƏŞKİLİ.

10.1 Bədən tərbiyəsi və idmanın təbliğinin aparılma metodu

Bədən tərbiyəsi və idman haqqında qanunda qeyd edilir ki, müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, bədən tərbiyəsi və idman yönülmə ictimai birliklər kütləvi informasiya vasitələrində bədən tərbiyəsi və idmanın təşviqini və təbliğini təmin edirlər.

İdmanda insan ləyaqətinin alçaldılması qadağan olunmuş stimullaşdırıcılardan istifadə olunmasının təbliği və tətbiqinə yol verilmir. İdman obyektlərində, habelə idman yarışlarının televiziya və radio ilə yayımı zamanı spirtli içkilərin və tütün məmulatlarının reklamı qadağandır.

Bədən tərbiyəsi və idman sahəsində çalışan mütəxəssislər həm fərdi, həm də kütləvi təbliğat işindən istifadə etməlidirlər. Bədən tərbiyəsi və idmanın təbliğinin forma və üsulları çox rəngarəngdir. Təbliğat işi insanlara, onların məslək və həyat tərzinə, maraq və zövqünə, mənəvi və fiziki keyfiyyətlərinin inkişafına təsir etməkdə geniş imkanlara malikdir. Təbliğat işində müəyyən cəhətlər vardır ki, bunları bilmək və gündəlik işdə onlara diqqət yetirmək təbliğat işini qüvvətləndirmək üçün vacib şərtlərdəndir. Məsələn, məktəbin idman zallarında, stadionlarda, idman meydançalarında, otaqlarda və dəhlizlərdə müxtəlif şüarlar, plakatlar, diaqramlar, normativ cədvəllər, idmançıların şəkilləri ilə bəzədilmiş stendlər qoyulmalıdır. Bütün bunlar uşaqlarda idmana məhəbbət aşılayır.

İnsanlar, o cümlədən gənclər sağlam böyüməlidirlər. Yəni, xalqın sağlamlığı onun gələcəyi deməkdir. İdman mütəxəssisləri, həkimlər, təbliğatçılar çalışmalıdırlar ki, əldə edilmiş sağlamlığı qorumaq və onun təbliğinə nail olmaqla idmanı daha da inkişaf etdirdirsinlər. Təbliğat insanlar arasında möhkəm, dayanıqlı ünsiyyət, şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə isə səmimi əhval-ruhiyyə yaradır. Təbliğat insanlarda sağlam həyat tərzini, bədən tərbiyəsi və idmanın bu və ya digər növlərinə marağın yaranmasına əsaslı təsir edir. Bunun üçün əhalini, xüsusilə uşaq və yeniyetmələri bədən tərbiyəsi və idman işlərinə cəlb etmək üçün iş aparmaq, xüsusi təbliğat xarakterli bilik vermək lazımdır. Yaxşı olardı ki, ilk növbədə nəzəri biliklərin təsnifatını hazırlayaq, bədən tərbiyəsi və idmanın imkanlarını açmağı və öyrətməyi bacaraq.

Təbliğatın metod və prinsipləri:

Hər bir bədən tərbiyəsi və idman təbliğatçısı öz fəaliyyətində ideyalılıq, elmilik, aşkarlıq, həyata bağlılıq, konkretlik, kütləvilik prinsipləri

rinə ciddi əməl etməlidir. Bu gündəlik fəaliyyətimizdə də özünü büruzə verməlidir. Bədən tərbiyəsi və idman öz təbiəti etibarilə rəngarəng və çoxsahəli ictimai hadisədir. Lakin hər bir idman növü özünəməxsus bacarıq tələb edir. Nə qədər ki, siz onlara vərdiş etməmişiniz, ilk zamanlar sizin üçün bir qədər maraqsız olacaq. Bədən tərbiyəsi və idmanın təbliği, səviyyəsinin yüksəldilməsi və onlarla aparılan təlimat və metodiki işləri daha yaxşı qurmaq lazımdır. Gənclərin VMH kompleksi normalarının ödəməsinə məhz məktəbdən başlamaq lazımdır.

Gənclər orduya çağırıldıqdan sonra kompleks normaları yerinə yetirə bilmədiyini üçün çox pis vəziyyətdə qalırlar. Biz, həqiqətən hamımız insani qayğılardan, humanizmdən obrazlı danışırıq və arzu edirik ki, hamı idmanla məşğul olsun, lakin arzu ilə imkan bir o qədər də uyğun gəlmir. İnsan öz qayğılarına, mənəvi ehtiyaclarına, sağlamlığın qorunub saxlanılmasına, asudə vaxtının mənalı təşkilinə o qədər də səy göstərmir. Təbliğat işləri düzgün aparılanda isə xalqa dərin təsir göstərir, onların inamını artırır. Hamı həqiqəti sevir, yalan işin mahiyyətinə təsir etsə də, çox kecmədən ifşa olunur.

Bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olmaq üçün tutarlı məsləhətlər vermək daha yaxşı olardı.

Təbliğatın kütləvi hal alması, əhalinin bütün təbəqələrinin bu işə cəlb edilməsi üçün onun fərdi qaydada aparılmasına nail olmaq lazımdır. Təbliğatın kütləviliyi və onun aydın olması təbliğatçının məharətindən çox asılıdır. Elmi nailiyyətlər, qabaqcıl iş təcrübələri, ideya-siyasi və tərbiyəvi işlər ümumiləşdirilərək yayılmalı, qazanılmış nailiyyətlər işıqlandırılmalı, nöqsanlar isə kəskin tənqid edilməlidir. Bütün bunlar üçün radio, televiziya, şifahi və əyani təbliğat formalarından tam istifadə olunmalıdır. Xüsusilə nəzəri konfransların, simpoziumların, respublika və beynəlxalq elmi-praktiki konfransların keçirilməsinin də rolu böyükdür. Çünki belə konfransların keçirilməsi aktual məsələləri aydınlaşdırır, fikir mübadiləsi aparılmasına imkan yaradır.

Təbliğatçı belə konfranslarda dinləyicilərin suallarına cavab verməyə borcludur. Suallar hətta mövzudan kənar olsa belə, o buna cavab verməyə hazır olmalıdır. Yalnız bundan sonra biz bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına nail ola bilərik. Zamanın tələbinə əsasən yeni təbliğat texnikasından da istifadə olunmalıdır. Zövqsüz verilişlərdən yox, günün tələblərinə cavab verən verilişlərdən istifadə olunmalıdır.

Təbliğatın forma və üsulları müxtəlifdir. Onları seçərkən dinləyicilərin tərkibini, bədən tərbiyəsi və idman haqqında nə dərəcədə məlumata malik olmalarını bilmək həm də, onların maraq səviyyələri nəzərə almaq

lazımdır. Burada əsasən üç təbliğat formasından-şifahi, mətbuat vasitəsilə olan və əyani təbliğatdan istifadə olunur.

Şifahi təbliğat:

Bədən tərbiyəsi və idman haqqında daha ətraflı söhbətlər aparmaq mümkündür. Bura mühazirələr, məruzələr və söhbətlər aiddir. Bunlar çoxcəhətli təbliğat vasitəsidir. Burada həm də konkret mövzularda söhbətlər aparılması nəzərdə tutulur. Söhbət fərdi və qrup qarşısında aparıla bilər. Belə söhbətlərdə görkəmli idmançıların həyatından, onların idman nailiyyətlərindən, həyatda tutduqları mövqedən bəhs oluna bilər.

Söhbətin üstünlüyü onunla izah olunur ki, iştirakçılar müzakirə ətrafında sərbəst fikir mübadiləsi aparmaq imkanına malikdir. Sual-cavabların keçirilməsi müsbət haldır. Bu cür təbliğat uşaqları savadlandırır, onları yeni və daha çox şeylər öyrənməyə sövq edir. Bu isə şübhəsiz, uşaqlarda idmana qarşı marağı artırır. Lakin mühazirəçi buna ciddi hazırlaşmalı, ətraflı, məlumata malik olmalıdır.

Bədən tərbiyəsi və idman gecələrində, idman bayramlarında, turist yürüşləri zamanı sağlamlıq düşərgələrində viktorinalar təşkil etmək olar. Viktorinalar 2 yolla keçirilir. Adətən suallar yazılı şəkildə qabaqcadan verilir. Burada bal sistemi tətbiq etmək olar. Bədən tərbiyəsi və idman gecəsi tarixi hadisələrə həsr olunmalı və bayramsayağı təşkil edilməlidir. Burada rayon, şəhər gənclər, idman və turizm idarələrinin nümayəndələri, müəllimlər, valideynlər iştirak etməlidir.

Məşhur idmançılarla, idman veteranları ilə keçirilən görüşlərin əhəmiyyəti olduqca böyükdür. Şagirdlər, uşaqlar çempionlara, hakimlərə oxşamaq istəyirlər. Görüşün keçirilməsinin böyük təbliğat və tərbiyəvi təsir qüvvəsi vardır.

Şifahi təbliğatın ən qüvvətli formalarından biri xalq universitetidir. Xalq universiteti öz növbəsində kütləvi tribunadır. Burada hər kəs sərbəst fikir söyləyə bilər. Belə universitetlər televiziya, sağlamlıq idman mərkəzlərində yaradılmalıdır. Burada adamların sağlamlıq problemi ilə məşğul olan hər bir mütəxəssis məsləhətlərini vermək imkanına malikdir. Belə universitetlər ali məktəblərdə, «Bilik» cəmiyyətlərində də yaradıla bilər. Bu işdə Milli Olimpiya Akademiyasının rolu əvəzsizdir.

Yazılı təbliğat:

Ədəbiyyat dərsliklərində yazıçıların həyat və fəaliyyətindən yazırlar. Lakin orta məktəb dərsliklərində Dünya və Olimpiya çempionlarımız haqqında geniş söhbət açılmır. Yaxşı olardı ki, I və II siniflərin dərsliklərində Dünya və Olimpiya çempionlarımızın şücaətindən yazılsın.

Yazılı təbliğatin imkanları uzun müddətli və tükənməzdir. O daha çox yadda qalır. Yazılı təbliğat kollektiv şüranın ümumi işinin ayrılmaz hissəsi olmalıdır.

Məktəbdə elanlar güşəsində oyunlar, yarışlar, tarixi qələbə çalan idmançılar haqqında məlumata geniş yer verilməlidir. Bundan əlavə, idman bayramı və gecələrin keçirilməsi, proqram, turist yürüşləri və s. haqqında elanlar, məlumatlar yazılmalıdır.

Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafında «İdman» divar qəzetinin rolu böyükdür. Vaxtılı vaxtında çıxan divar qəzeti 3 hissədən ibarət olur: baş məqalə, kollektivin həyatı və rolu, satira və yumor bölməsi. Yazılar və şəkillər zövqlə hazırlanmalıdır. Elə etmək lazımdır ki, divar qəzetləri vaxtında çıxsın, təşkilatın idman həyatını maraqlı epizodlarla zənginləşdirsin.

Respublikada dərc olunan «İdman» və «Olimpiya dünyası» qəzetlərini hər bir ailə almalıdır. Qəzet öz oxucularını maraqlı məqalələrlə cəlb etməlidir. ADBTİA 2001-ci ildən 200 nüsxə «İdman» qəzeti alır və onu təmənnasız olaraq tələbə və müəllimlərə paylayır. Hazırda akademiya «İdmançı» qəzeti nəşr etdirir. İdmanı inkişaf etdirmək üçün bunlar çox təqdirəlayiqdir.

Əyani təbliğat:

Bədən tərbiyəsi və idman sahəsində ən güclü təbliğat vasitələrindən biri idman yarışlarıdır. Odur ki, yarışı təşkil edərkən mədəni tədbirlərin keçirilməsinə də xüsusi diqqət vermək lazımdır.

İdman bayramı:

Bu böyük tədbirdir. Ona yaxşı və mükəmməl hazırlaşmaq lazımdır. O özünün adına layiq geniş proqrama malik olmalıdır.

Açılış və bağlanış mərasimləri daha təmtəraqlı təşkil olunmalıdır. Açılış və bağlanışda müxtəlif mütəhərrik milli oyunlar, bədii gimnastika ilə məşğul olan qızların nümunəvi çıxışları göstərməli, müsabiqələr təşkil edilməlidir. Bağlanışda mütləq yarış qaliblərinin mükafatlandırılması həyata keçirilməlidir. Görüşlərin keçirilməsi uşaq psixologiyasına çox güclü təsir göstərir. Adlı-sanlı idmançılar və veteranlarla görüşdən sonra uşaqlar bu idmançılara oxşamaq istəyirlər. Hətta onların maykasını, adını, nişanını daşımaq istəyirlər. Bax elə buna görə də idmançılarla, adlı sanlı hakim və məşqçilərlə görüş keçirmək böyük təsir qüvvəsinə malikdir.

Yarış keçirilməmişdən əvvəl elanlar asılmalı, dəvətnamələr göndərilməli və biletlər satılmalıdır. 15-20 tamaşaçı ilə keçirilən yarış heç

bir təbliğata faydası olmaz. Təbliğat olmayan yerdə idmanın inkişafından danışmaq yersizdir.

Bədən tərbiyəsi və idmanın təbliğ olunmasında tarix muzeyinin, idman və əl işləri muzeylərinin rolu əvəzsizdir. Burada keçmiş insanların vəhşi heyvanlarla mübarizəsi və onları ovlaması. Ümumiyyətlə idmanla məşğul olmaları, eyni zamanda bu gün qazandığımız nailiyyətlər əks olunur. Muzeylər, eləcə də tarixi keçmişimizi əyani surətdə əks etdirmək imkanına malikdir.

Əfsuslar olsun ki, hələ də bəzi rəhbər təşkilatlarda, ümumtəhsil məktəblərində və digər kolleclərdə bədən tərbiyəsi fənninə, idmana soyuq münasibət bəslənilir.

Uşaq bağçasından tutmuş orta məktəb, kollec və ali məktəblərə qədər şagird və tələbələrin bu sahənin inkişafı haqqındakı təsəvvürləri çox primitivdir. Onlar bu ictimai hadisənin mahiyyəti, tarixi barədə adi məlumata malik deyillər. Görünür ki, hələ biz ən qiymətli sərvət, kapital olan can sağlığının qədrini bilmirik. Bədən tərbiyəsi və idmanın böyüməkdə olan gənc nəslin həyatındakı rolunu düzgün qiymətləndirmirik.

Bu məsələ dövlət səviyyəsində həll edilməlidir. 1997-ci ildə İlham Əliyev MOK-un prezidenti seçildikdən sonra ölkəmizdə idman sürətlə inkişaf etməyə başlamışdır. Respublikamızın 11 şəhər və rayonunda müxtəlif ölçüdə Olimpiya idman kompleksləri tikilib istifadəyə verilmişdir. İndi idman qurğuları təsərrüfat hesabına keçsələr də, orada müxtəlif klublar və komandalar məşğul olurlar.

Onun üçün bu gün bütün bədən tərbiyəsi mütəxəssisləri informasiyanın hər növündən istifadə etməklə hər bir azərbaycanlı ailəsinə təsir etməyi özünə borc bilməlidir.

Yaxşı olardı ki, bədən tərbiyəsi müəllimləri hər rübün axırında uşaqların valideynləri ilə görüş keçirərək bədən tərbiyəsi və idmanın əhəmiyyəti, onun uşaqların sağlamlığı üçün nə qədər vacib olduğu barədə söhbətlər aparsınlar.

Qeyd edək ki, bədən tərbiyəsi və idmanın təkcə şagirdlərə deyil, valideynlərə də təbliğ edilməsi çox vacibdir. Çünki hələ də bəzi valideynlər, xüsusən yaxşı oxuyan uşaqların valideynləri uşaqlarının xəstə olmaları haqqında məktəbə yanlış həkim arayışı təqdim edirlər. Digərləri uşağa soyuq dəyər, yıxılıb əzilər və s. söyləyirlər.

Elmi tədqiqatlar sübut edir ki, sağlam adam hər şeyə qalib gəlir. O, elmdə, təhsildə, istehsalatda və s. yerlərdə həmişə qabaqcıl olur. Bunun üçün ara vermədən bədən tərbiyəsi və idmanın təbliği ilə təkcə

bədən tərbiyəsi müəllimləri deyil, həm də məktəb direktoru, tədris hissə müdiri, ictimai təşkilatların nümayəndələri və ümumiyyətlə, bütün pedaqoji şura üzvləri, fəallar məşğul olmalıdır.

Məktəbin idman klubunun təbliğat, təşviqat işləri üzrə üzvləri bu məsələni ətraflı və vaxtaşırı təhlil etməlidirlər. Bədən tərbiyəsi və idman dərslərinə gəlməyən, onu sevməyən, yarışları izləməyən şagirdlərlə fərdi söhbətlər aparmaqla onların diqqətini özlərinin müsbət və mənfi keyfiyyətlərinə, bədən tərbiyəsi və idmanın əsl mahiyyətini başa düşməyə yönəltməlidirlər. Bu zaman şagirdlərdə özünə inam hissi yaranır, qəlblərində idmana qarşı məhəbbət baş qaldırır. Belə şagirdlərdə tezliklə dönüş yaranır. Onu yaddan çıxarmamalıyıq ki, əldən getmiş sağlamlığı qaytarmaq yox, onu daim mühafizə etmək istədiyimizə nail ola bilərik. İdmanın insanlara bəxş etdiyi gözəllik, estetika, xoş əhval-ruhiyyə haqqında geniş təbliğat aparmaq lazımdır. Ümumiyyətlə, əhaliyə bədən tərbiyəsi sahəsində xüsusi təhsil və biliyin verilməsi lazımdır. İdman savadsızlığı aradan götürülməlidir.

Bədən tərbiyəsi və idmanın elmi əsaslar üzrə təbliğ edilməsi və tutarlı faktlarla əsaslandırılması lazımdır. Bədən tərbiyəsi və idman xalqa xidmət etdiyinə görə onun təbliğ edilməsi də kütləvi xarakter daşmalıdır.

Mühazirələrin, nəzəri konfransların böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti vardır. Çünki belə konfranslar bədən tərbiyəsi və idmanın bütün aktual məsələlərinə dair yaradıcı fikir mübadiləsi aparmağa, təbliğat işini ümumiləşdirməyə geniş imkan yaradır.

10.2. Bədən tərbiyəsi təşkilatlarında görülən işlərə nəzarət və yoxlamanın təşkili.

Nəzarət idarəetmənin mürəkkəb və tənqidi funksiyalarından biridir. Nəzarət təşkilatın fəaliyyətini qaydaya salır, obyekt haqqında məlumat toplayır. Nəzarət nəinki idarəetmə obyektini, həmçinin idarəetmə subyektini də əhatə etməlidir. Qərarların qəbul edilməsində və həyata keçirilməsində nəzarətin böyük rolu vardır. Bu günkü bədən tərbiyəsi və idmanın taleyində ciddi narahatlıq doğuran məsələlərdən bəlkə də birincisi nəzarət və yoxlama məsələləridir. Bu problem çox əhəmiyyətli və mürəkkəb bir sahədir. Nəzarətin əhatə dairəsi çox genişdir.

Nəzarətin başlıca məzmunu yoxlamaqdan, baş verə biləcək nöqsanların qarşısını almaqdan ibarətdir. Bu baxımdan nəzarət həm də

xəbərdarlıq xarakteri daşıyır. Nəzarətin başlıca məqsədi nöqsanların aradan qaldırılmasına kömək etməkdir, stress vəziyyəti, qorxu ovqatı yaratmaq deyildir. Menecer nəzarətin səmərəli olmasına, müsbət halın yaranmasına çalışmalıdır.

Bunun əsasında yoxlanılan obyektin fəaliyyətinin qaydaya salınması üçün təsirli tədbirlərin görülməsi lazımdır. Nəzarətin bir sıra formaları var:

- a) Dövlət nəzarəti (səlahiyyətli orqanlar)
- b) İctimai nəzarət (ictimai təşkilatlar)
- v) Xalq nəzarəti (müəssisə işçilərinin nəzarəti)

Nəzarətin həyata keçirilməsində iqtisadi xidmət qrupu ilə yanaşı, təşkilatın marketinq xidməti şöbəsi də mühüm rola malikdir. Aramızda elələri vardır ki, şişirdilmiş, yalançı rəqəmlərin müvəffəqiyyət faizinin ardınca qaçırırlar.

Yoxlama, nəzarət və statistika işi elə bir güzgüdür ki, bədən tərbiyəsi və idman mütəxəssisləri özlərini burada aydın görə bilirlər. Yoxlama təsirli olmalıdır, nöqsanları aradan qaldırmaq, ümumi işin effektivliyini yaxşılaşdırmaq və yüksəltmək, onlara faydalı məsləhətlər vermək, əməli kömək göstərmək lazımdır.

Nəzarət sözü, menecerlərin fikri ilə desək bu işçiləri müəyyən çərcivədə saxlamaq deməkdir. Ümumiyyətlə, nəzarət menecerin, təşkilatın qarşıya qoyduğu məqsədlərə nail olmağın təmin edilməsi prosesidir. Nəzarətsiz təşkilatda sağlam işçi qüvvəsinin yaradılması mümkün deyil.

Biz istəsək də- istəməsək də işlədiyimiz kollektivlərdə müxtəlif maneələrlə üzləşməli oluruq. Üç min il bundan əvvəl çinlilərin yazdığı «Dəyişən kitab»da «Ağıllı adam müvəffəqiyyətsizliklərinin səbəblərini aşkar edəndən sonra o bunu bir daha təkrar etmir»- fikrinə rast gəlirik.

Ümumiyyətlə, yoxlama və nəzarət geniş anlayışdır. Təşkilatda görülən işlər haqqında dərin məlumat toplamaq məqsədini güdməklə əldə edilən materialların təhlilinə geniş meydan vermək, işin səmərəliliyinə maneə olan səbəbləri aşkar etmək, mübahisəli məsələlərin və vəziyyətin yaxşılaşdırılması yolunda müstəsna üsulların tapılması deməkdir. Nəzarət işin düzgün istiqamətdə aparılacağına ümid yaradır.

Ümumiyyətlə yoxlama aşağıdakı altı formadan ibarətdir:

- 1) frontal yoxlama, 2) seçmə yoxlama, 3) cari yoxlama, 4) mövzu üzrə yoxlama, 5) tematik yoxlama . 6) vaxtaşırı yoxlama, 7) yekun yoxlama.

a) Frontal yoxlama: Hər 4-5 ildən bir belə yoxlamalar aparılır. Burada idman təşkilatının bütün sahələri başdan-başa yoxlanılır. Yoxlamaları bir neçə nəfərdən ibarət qrup aparır.

b) Seçmə yoxlama: təşkilatın fəaliyyətinin müəyyən bir və ya iki sahəsi üzrə aparılır. Bu formalı yoxlama əsasən şikayətlər, ərizələr, məktublar və sifarişlər əsasında həyata keçirilir.

c) Cari yoxlama bir il ərzində görülən və idarə olunan işlərin yoxlama formasıdır.

ç) Tematik yoxlama: ən yaxşı kollektiv, təşkilat, komanda və ya idmançının qazandığı müsbət nəticələr, nailiyyətlər, qabaqcıl təcrübə və s. haqqında tələb olunan məlumatları əldə etməkdir. Onların arasında mühüm əlaqəni aşkar etmək və onu digər təşkilatlarda təbliğ etmək məqsədilə həyata keçirilir.

d) Vaxtaşırı yoxlama: Bu yoxlama forması tematik yoxlamadan onunla fərqlənir ki, onu istənilən vaxt həyata keçirmək olur. İlin əvvəlində və sonunda aparılan yoxlamalar keyfiyyətə hərtərəfli araşdırılır.

İlin əvvəlində və sonunda hansı nailiyyətin əldə edilməsi haqqında düzgün məlumat toplamaq imkanına malik olunur ki, bu da kollektivin, məşqçinin, idmançının əməyinin düzgün qiymətləndirilməsi, sağlam mühitin yaradılmasında çox böyük əhəmiyyət daşıyır.

Son və yekun yoxlama: Burada iş başa çatdıqdan sonra nəticələr haqqında 4 nüsxədən ibarət akt və ya arayış tərtib edilir. Yoxlayan və yoxlama keçirilən təşkilatının rəhbəri aktı imzalamalıdır. Əgər yoxlama keçirilən təşkilat rəhbərliyi aktda qeyd olunanlarla razı deyilsə, belə hallarda öz narazılığını yazılı formada əlavə etməlidir. Sənədlər işin həm müsbət, həm də mənfi cəhətlərini obyektiv işıqlandırmaqla bərabər savadlı yazılmalı, ayrı-ayrı məsələlər üzrə təkliflər verilməli və tövsiyələr irəli sürülməlidir.

Yoxlama işləri o zaman güclü təsir göstərə bilər ki, o düzgün təşkil edilir, planlı aparılır və yoxlama üçün ayrılmış vaxtdan səmərəli istifadə olunur.

Nəzarətin başlıca mahiyyəti qəbul edilmiş qərarla icranın vəhdət təşkil etməsindən, nöqsan və səhvlərin qarşısının vaxtında alınmasından ibarət olur. Nəzarət müntəzəm və operativ şəkildə, eyni zamanda həm yuxarıdan, həm də aşağıdan aparılmalıdır.

Ümumiyyətlə, bütün bu məsələlərin əhəmiyyətli həllində başlıca şərt intizamdır. İdman təşkilatlarının rəhbərlərinin vicdanla işləməsi, öz işlərinə vətənpərvər və şüurlu münasibət bəsləməsi, sözlə işin möhkəm vəhdəti müvəffəqiyyətin əsaslı təminatıdır.

Yoxlayıcılara gəldikdə isə onlar öz peşəsinin əsl ustası olmaqla, lazım olan bir sıra xüsusiyyətlərə yiyələnmişdirlər. Siyasi cəhətdən bilikli olmaq, bədən tərbiyəsi və idman işlərini dərinləndirmək, düzgün idarəetmə bacarığına yiyələnmiş olmaq lazımdır.

Ümumiyyətlə, yoxlama keçirmək üçün əvvəlcədən tələb olunan bütün lazımi sənədlər hazırlanmalı, hazırlıq işləri aparılmalıdır. Yaxşı olar ki, əvvəlcədən yaddaş planı hazırlansın. Yoxlama briqadasının üzvləri arasında vəzifə bölgüsü aparılmamışdan 5-7 gün əvvəl yoxlama işi ilə tanış edilir. Yoxlayıcı öz peşəsinə yaxşı bilməli, bədən tərbiyəsi və idman haqqında hökumətin qərar və qətnamələrinin icrası yollarını dərinləndirməli və təbliğ etməyi bacarmalıdır. İmkan daxilində o, yoxlamaya ən təcrübəli ixtisasçıları çəlb etməlidir. Nəzarət işləri həm dövlət, həm də ictimai təşkilatlar tərəfindən aparılır.

Nəzarətmə bütün dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində qəbul edilmiş normal üsuldur. Rəhbər təşkilatlar idman təşkilatlarını ardıcıl olaraq nəzarət altında saxlamalıdır. Lazım gələndə müzakirə edilərək müvafiq qərar qəbul edilməlidir. Qərarda nəzərdə tutulmuş hər bir tədbirin icrası üçün konkret vaxt qoyulmalı və buna nəzarət edilməlidir. Nəzarətin başlıca məzmunu yoxlamaqdan, baş verə biləcək nöqsanların qarşısını almaqdan ibarətdir. Nəzarət həm də xəbərdarlıq xarakteri daşıyır. Yoxlamaya gedən komissiya aşağıdakıları bilməlidir:

1. Yoxlanılacaq təşkilat haqqında qabaqcıdan qiymət də olsa ilkin məlumat əldə etmək, bu məqsədlə bəzi sənədlərlə tanış olmaq,
2. Yoxlamaları təşkil etmək və onu həyata keçirmək;
3. Yoxlamaya yekun vurmaq, arayış, akt və qərar layihəsini hazırlamaq.

Təkcə icraçı yoxlamaqla, nöqsanları göstərməklə kifayətlənmək olmaz. Onların aradan qaldırılmasına praktiki köməklik göstərmək lazımdır. Nəzarətin ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri onun hər şeyi əhatə etməsi, hər şeydən xəbər tutması, hər şeydən əgah olması ilə bağlıdır.

Onun üçün təşkilatın tutduğu rəhbər mövqeyindən asılı olaraq tabeliyində olan qurumların və işçilərin fəaliyyətini daim nəzarətdə saxlamalı və yoxlamalıdır. Ümumiyyətlə bədən tərbiyəsi hərəkatında planlaşdırma, idarəetmə strukturları nəzarətdən kənar qala bilməz. Eyni zamanda yoxlama prosesində çalışmaq lazımdır ki, yoxlanılan təşkilatın işinə verilən qiymət obyektiv, çıxarılan nəticə isə əsaslı olsun. Söz yox ki, bütün növ yoxlamaların yeganə məqsədi ümumi işi yaxşılaşdırmaqdır.

Onun üçün aşkar olunmuş nöqsanların səbəblərini öyrənməyə və onları aradan qaldırmaq yollarını müəyyənləşdirməyə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Yoxlama komissiyasının üzvləri təşkilat rəhbərinin qarşısında aydın, konkret və yerinə yetirilməsi mümkün olan tələblər qoymalı, təkliflər irəli sürməlidirlər.

Tərtib edilən arayış yoxlama aparılmış təşkilatda saxlanmalı və daim ona müraciət edilməlidir. O təşkilatın yaxşı və pis cəhətlərini əks etdirən güzgü olmalıdır.

XI FƏSİL

KÜTLƏVİ SAĞLAMLIQ BƏDƏN TƏRBIYƏSİ VƏ İDMAN İŞLƏRİNİN TƏŞKİLİ.

11.1. Sağlamlıq işlərinin aparılma yolları

İnsan xarici mühitlə həmişə təmasda olur. İnsanların sağlamlığı təbiətlə bağlıdır. Hava, su, günəş, torpaq, ümumiyyətlə təbiət insana sağlamlıq bəxş edir. İndi insanın sağlamlığını və gümrahlığını qocalana-dək qoruyub saxlaya bilən müxtəlif forma və üsullar vardır. Söhbət müxtəlif idman qrupları, sağlamlıq bədən tərbiyəsi kombinatları (BTK), mədəni idman komplekslərinin (MİK) və s. fəaliyyətindən gedir.

Ölkəmizdə ümumxalq bədən tərbiyəsi hərəkətinin yaradılması cəmiyyətimizin obyektiv tələblərindən irəli gələn bir tədbirdir. Kütləvi bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin əsas vəzifəsi əhalinin bütün təbəqələrini bədən tərbiyəsi sağlamlıq məşğələlərinin yaş dərəcələrinə uyğun olan formalarda təmin etməkdir.

Kütləvi bədən tərbiyəsi və idman (KBTİ) eyni zamanda dövlət üçün böyük iqtisadi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, əməkçi insanların sağlam olmaları xəstəliklərin və zədələnmələrin azalmasına, işçi qabiliyyətinin uzun müddətli davamiyyətinə, əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinə və yaradıcılıq fəallığının daima inkişafına zəmin yaradır.

KBTSİ işlərinin böyüməkdə olan gənc nəslin hərtərəfli tərbiyəsində rolu və əhəmiyyəti əvəzsizdir. Bədən tərbiyəsi və idman məşğələləri uşaq və yeniyetmələrin harmonik tərbiyəsində, gənclərin fiziki cəhətdən güclü olmaları da əsas vasitədir.

KBTSİ işlərinin təşkilində təbliğatın rolu da əvəzsizdir. Əhalinin müxtəlif təbəqəli kontingentini bədən tərbiyəsi və idmanla müntəzəm məşğul olmağını vacibliyinə inandırmaq lazımdır.

Maddi texniki təminatla, yəni idman qurğularının, stadionların, idman saraylarının, salonların, zalların, üzgüçülük hovuzlarının, sadə idman meydançalarının və s. inşası və istismarı və əhalinin bura cəlb olunması ilə biz çox şey qazanmış oluruq.

Əsas məqsədimiz bütün yaş dərəcələrindən olan insanların, xüsusən gənclərin müntəzəm bədən tərbiyəsi və idman məşğələlərinə kütləvi şəkildə cəlb olunmasını təmin etməkdən ibarətdir. Bu idman qurğularından əldə olunan vəsait onun inkişafına müsbət təsir göstərə bilər.

11.2. Kütləvi bədən tərbiyəsi–sağlamlıq işlərinin sistemi

Məktəbəqədər uşaq bağçalarında və təhsil müəssisələrində fiziki tərbiyə, idman bölmələrində məşqlər, «vətənin müdafiəsinə hazırım» (VMH) qruplarında məşğulluq, ümumi fiziki hazırlıq (ÜFH) və sağlamlıq qaçışları ilə müstəqil məşğul olmaq, yaşayış, istirahət, təhsil və istehsal yerlərində keçirilən kütləvi bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərində iştirak etmək, müalicə sanatoriyalarında müxtəlif tədbirlər, turist yürüşləri, səmtlərin təyin edilməsi, dağlara yürüşlər, ayrı-ayrı oyunlar (o cümlədən milli idman oyunları) və aktiv istirahətin digər formaları-bütün bunlar hamısı bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafını təmin edən müəssisə və təşkilatların fəaliyyəti ilə birlikdə kütləvi bədən tərbiyəsi-sağlamlıq işlərinin sistemini təşkil edir.

Bu sistem aşağıdakı fəaliyyət prinsiplərini əhatə edir:

1. Təbliğət və təşviqatçılıq fəaliyyəti kütləvi bədən tərbiyəsi-sağlamlıq işlərinin təşkilindən, geniş təbliğət və təşviqatçılıq fəaliyyətindən başlanır. Bu fəaliyyət növünün əsas məqsədi əhalinin müxtəlif təbəqəli kontingentini bədən tərbiyəsi və idmanla müntəzəm məşğulluğun vacibliyinə inandırmaq, onların fiziki sağlamlılığını və kamilliyini daima yüksəltməkdən ibarətdir.

2. Təşkilati idarəetmə fəaliyyəti kütləvi bədən tərbiyəsi-sağlamlıq işlərinin sistemində bütün sistemi idarə edən aparatın yaradılmasını nəzərdə tutur. Bu aparat eyni zamanda kütləvi bədən tərbiyəsi-sağlamlıq işlərində iştirak edən müəssisə və təşkilatların fəaliyyət koordinasiyasını həyata keçirir, onların işinə nəzarət edir və qiymət verir.

3. Bədən tərbiyəsi kadrları ilə təmin etmə savadlı, bacarıqlı və təcrübəli kadrların seçilməsi, yerləşdirilməsi, fəaliyyətlərinin qiymətləndirilməsi, stimullaşdırılması və digər bu kimi məsələləri əhatə edir.

4. Siyasi-ideya rəhbərliyi kütləvi bədən tərbiyəsi-sağlamlıq işlərində, bədən tərbiyəsi kollektivlərində yüksək əhvali ruhiyyə iqliminin yaradılmasını, bədən tərbiyəçilərinin ideoloji cəhətdən tərbiyə edilməsini, vətənpərvərlik ruhunda keçirilən tədbirlərin daha da inkişaf etdirilməsinin fiziki tərbiyə sahəsində progressiv xalq təcrübəsinin yayılmasını təmin edir.

5. Maddi-texniki təminat idman qurğularının, o cümlədən stadion, idman sarayları, salonlar, zallar, üzgüçülük hovuzları, sadə idman meydançaları və s. inşasını və istismarını nəzərdə tutur. Bu sahədə əsas məsələlərdən biri də idmançıları müasir tipli avadanlıqlar idman qurğuları, idman ləvazimatları və xüsusi geyimlərlə təchiz etməkdir.

6. Tibbi təminat bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olanların tibbi müayinəsi, idman qurğularının sanitariya-tibbi normalara uyğunluğu, məşğələlərə tibbi xidmətin göstərilməsi məsələlərini nəzərdə tutur.

7. Elmi və metodiki proqram təminatı - kütləvi sağlamlıq bədən tərbiyəsi və idman işlərinin problemləri üzrə elmi tədqiqatların əsas məqsədi insanların fiziki imkanlarını düzgün müəyyən etmək, sağlamlıqlarının vəziyyətini dəqiq qiymətləndirmək üçün daha effektiv forma və üsulları, test, proqram və metodikalarını aşkar etməkdir.

Kütləvi bədən tərbiyəsi-sağlamlıq və idman işləri sisteminin yuxarıda qeyd edilmiş fəaliyyət prinsipləri, eyni zamanda bu sahənin idarə edilməsində dövlət orqanlarının və ictimai təşkilatların idarəetmə münasibətlərinin sistemi olaraq bütövlükdə idarəetmə funksiyalarının aşağıdakı ən vacib istiqamətlərini müəyyənləşdirir:

1. Bədən-tərbiyəsi və idmanın inkişafının planlaşdırılması və proqnozlaşdırılması;
2. İdarəetmə münasibətlərinin təşkili;
3. Görülmüş işlərin uçotu, hesabatı və nəzarəti;
4. Bədən tərbiyəsi kadrlarının hazırlanması və onların peşə səviyyələrinin artırılması;
5. Maddi-texniki bazanın inkişafı;
6. Təbliğət, təşviqat və məlumatlar;
7. Tərbiyəvi və ideoloji işlər;
8. Təlim-məşq proseslərinin metodiki-proqram təminatı;
9. Bədən tərbiyəsi-idman tədbirlərinin, təlim-məşq proseslərinin tibbi təminatı.

Ölkədə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmiş «Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının dövlət proqramı» əsasında həyata keçirilir.

İnsanların sağlam həyat tərzinin təmin olunması məqsədilə hər bir vətəndaşın bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul ola bilməsi üçün şəraitin yaradılması və idman vasitələrindən geniş istifadə olunması vacib şərtlərdən biridir. Şəhər və rayonlarda idmanın mövcud maddi-texniki bazasının qorunub saxlanılması və inkişafı, beynəlxalq standartlara uyğun yeni idman qurğularının inşa edilməsi fiziki qüsuru olanların bədən tərbiyəsi-sağlamlıq və idman bölmələrində sərbəst məşğul ola bilmələrinə imkan yaradır. Yüksək səviyyəli idmançıların yetişdirilməsi, bədən tərbiyəsi və idman kadrlarının hazırlanması, bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının elmi əsaslar üzrə aparılmasına diqqət yetirilməlidir. İdman işçilərinin, idmançıların sosial müdafiəsi, eləcə də bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı

ilə bağlı nəzərdə tutulmuş digər məsələlərin həyata keçirilməsi işləri «Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının dövlət proqramı»nın əsasını təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasında «Bədən tərbiyəsi və idman haqqında» Qanuna əsasən bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının planlaşdırılması, proqnozlaşdırılması və dövlət inkişaf proqramının yerinə yetirilməsinə rəhbərlik, koordinasiya və nəzarət edilməsi işləri bu sahədə mərkəzi icra hakimiyyəti kimi müəyyən edilmiş Respublika Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir.

11.3. Kütləvi bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərinin planlaşdırılması və təşkili

Kütləvi tədbirlər və yarışlar bədən tərbiyəsi və idman məşğələlərinə insanların daha kütləvi surətdə cəlb olunmasında, fərdi və kollektiv imkanların açıq şəkildə aşkar edilməsində, fərdin və ya kollektivin nailiyyətlər əldə edə bilməsində elmi cəhətdən əsaslandırılmış konkret vasitələrdən biridir.

Kütləvi bədən tərbiyəsi tədbirləri və idman yarışlarının əsas məqsədi bunlardır:

1. Təlim-məşq prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə nail olmaq;
2. Bədən tərbiyəsi və idmanda daha yüksək göstəricilərə nail olmaq;
3. Bütün yaş dərəcələrindən olan insanların, xüsusən gənclərin muntəzəm bədən tərbiyəsi və idman məşğələlərinə kütləvi şəkildə cəlb olunmasını təmin etmək.

Kütləvi bədən tərbiyəsi və idman tədbirləri bədən tərbiyəsi sisteminin ən vacib sayılan tərkib hissələrindən biridir.

Azərbaycan Respublikasının bədən tərbiyəsi və idman hərəkatında kütləvi bədən tərbiyəsi və idman tədbirləri aşağıdakı cəhətləri ilə xarakterizə olunur:

- Şəxsiyyətin tərbiyəsi;
- Etik qaydaların tərbiyəsi;
- Yüksək mədəni səviyyənin aşılması;
- Gənclərin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsi;
- Yarışlarda qeyri-sağlam atmosfer yaradan hallara (totalizator, süni ajiotaj, qumar xarakterli amillər və s) qarşı barışmazlıq;
- Qəddarlıq və kobudluğa qarşı amansız mübarizə;
- Bütün idman yarışlarının ardıcılığı prinsipi-kollektivlərdən, ilkin yarışlardan ölkə yarışlarına qədər idman yarışlarının vahid sistemi;

- Yarışlara iştirakçıların buraxılmasında və onların nəticələrinin qiymətləndirilməsində tam obyektivlik, heç bir diskriminasiya hallarına yol verməmək;

- İdman yarışlarının dövlət və ictimai təşkilatlar tərəfindən maddi təminatı;

- Kütləvi bədən tərbiyəsi tədbirlərinin və idman yarışlarının bütün sistemlərinin planlılıq prinsipi

- Ölkənin bütün regionlarında idmançıların və idman hakimlərinin təsnifatının və qiymətləndirilməsinin eyniliyi (vahid prinsip üzrə);

Məqsəddən, təşkil olunma xüsusiyyətindən, təyinatından və əhatə dairəsindən asılı olaraq bədən tərbiyəsi və idman tədbirləri aşağıdakı qaydada təsnifatlaşdırılır:

A) Kollektivlərdə, təşkilatlarda, şəhər və rayonlarda keçirilən tədbirlər:

1. İdman növləri üzrə rəsmi birincilik və kubok yarışları;
2. Bayram günlərinə həsr olunmuş yarışlar;
3. Adli-sanlı şəxslərin xatirəsinə həsr olunmuş, yaxud mükafatlar uğrunda açıq turnirlər;
4. Yoldaşlıq görüşləri;
5. Təsnifat yarışları (idman dərəcələri verilməsi üçün);
6. «Vətənin müdafiəsinə hazırım» normativ yarışları;
7. Hərbiləşdirilmiş idman oyunları;
8. Kütləvi bədən tərbiyəsi-sağlamlıq məqsədli tədbirlər, yarışlar, kompleks spartakiadalar;
9. Kommersiya məqsədli yarışlar.

B) Respublika üzrə keçirilən tədbirlər:

1. Ölkə çempionatları;
2. Ölkə birincilikləri;
3. Ölkə kubok yarışları;
4. Spartakiadalar;
5. Sağlamlıq-idman yarışları;
6. Rəsmi beynəlxalq yarışlar;
7. Beynəlxalq turnirlər;
8. Beynəlxalq yoldaşlıq görüşləri;
9. Təsnifat yarışları;
10. Hərbiləşdirilmiş idman oyunları.

Hazırda Azərbaycan Respublikasında hər il 62 idman növü üzrə çoxlu sayda yarışlar (o cümlədən olimpiya proqramı üzrə 28 növ, qeyri-olimpiya

ya proqramı üzrə 34 növ) keçirilir. Bu yarışları keçirən təşkilatlar bunlardır:

1. Respublika Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi;
2. Naxçıvan Muxtar Respublikası Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi;
3. Şəhər və rayon gəncər, idman və turizm idarələri;
4. İdman növləri üzrə respublika federasiyaları;
5. İdman cəmiyyətləri, klubları və digər idman yönlü təşkilatlar;
6. Uşaq-gənclər idman məktəbləri;
7. Təhsil müəssisələri, əmək kollektivləri, hərbi hissələr və s.

Azərbaycan Respublikasında əhatə dairəsinə və iştirakçılarının sayına görə ən böyük tədbirlər aşağıdakılardır:

-Yeniyyət mələrin respublika oyunları;

-Zəhmətkeşlərin respublika spartakiadası.

Yuxarıda adları çəkilən tədbirlər və yarışlar (kollektiv, şəhər, rayon, region təşkilatlar və s.) bütövlükdə Azərbaycan Respublikasında bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərinin vahid sistemini yaradır.

Yaşadığımız mühiti yeni təbiəti ekoloji cəhətdən təmiz saxlamaq lazımdır. Bunun üçün hamımız, eləcə də dövlət, əhalinin sağlamlığının qayğısına qalmalıyıq. Buna görə insanlar mənfi emosiyalardan, əsəb gərginliyindən özlərini qorumağı bacarmalıdırlar. İnsanlar çalışmalıdırlar ki, uzun ömür sürsünlər və sağlam olsunlar. Bunun üçün bəziləri müxtəlif dərman preparatlarından, pəhriz və cərrahiyyə əməliyyatlarından istifadə edir. Ancaq ən yaxşı sağlamlıq fiziki hərəkətdir. **İnsan qidalandığı kimi fiziki hərəkətlərlə də məşğul olmalıdır.** Biz bununla sağlam cəmiyyət yarada bilərək. Bir çox istehsalat və tədris müəssisələrində ictimai təsərrüfat təşkilatları ilə birlikdə əməkçilərin və onların uşaqlarının yay istirahətinin təşkili üzrə kompleks planlar tərtib edilir. Bura sağlamlıq tədbirləri, uşaqların sağlamlıq işinin təşkili, VMH kompleksi, nişançı normalarının qəbulu, turizm, ekskursiya işi, mədəni–kültəvi tədbirlər və s. aiddir.

Təşkil olunan müxtəlif məşğələlər hər bir adama istədiyi məşğələ növünü seçməyə imkan verir. Məsələn, bəziləri ürək-damar sistemini möhkəmləndirmək üçün qaçış həvəskarları klublarını, digərləri isə sağlamlıq üzgüçülüynü və ya velosiped sürməyi üstün tutur.

Mədəni idman kombinatları (MİK) əhalinin sağlamlığını qoruyub saxlayan və möhkəmləndirən təsərrüfat hesablı yeni formadır. Son illər əhalinin müxtəlif qruplarının asudə vaxtlarının səmərəli təşkili məqsədilə müxtəlif təşkilatlar yaradılmış və hal-hazırda fəaliyyət göstərməkdədir. Lakin yaradılmış MİK-lər hələ də əhalinin ehtiyacını tam ödəmir, onların fəaliyyətini daha dəqiq müəyyənləşdirmək lazımdır.

Bu da səhiyyə, xalq təhsili təşkilatları, mədəniyyət parkları, DSXX, Ovçular və Balıqçılar Cəmiyyəti və s. xidmət göstərir.

Bu kombinatlar saathesabı əmək haqqı ilə kənardan təcrübəli mütəxəssisləri də pullu xidmət sahəsində dəvət etmək imkanına malikdir. İnsan sağlamlığı, gümrahlıq, uzunömürlülük dövlət üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən strateji sahədir. Digər tərəfdən, insan ictimai varlıqdır və onun sağlamlığının, işgüzarlığının formalaşdırılması və təmin edilməsi təkcə onun özündən asılı deyil, bu həm də ictimaiyyətin, dövlətin borcudur. Bunun üçün dövlət bu gün əhalinin sağlam böyüməsinə, bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olmasına və onun geniş təbliğinə borcludur.

Cəmiyyətin tərəqqisi sağlam nəsil tərbiyə etməkdən başlayır. Mənəviyyətimizin tərkib hissəsi olan bədən tərbiyəsi və idmanın təşkili və idarə edilməsinə çox ciddi fikir verilməlidir. Odur ki, bu prosesdə nə tələsmək, nə də gecikmək olar.

Yaşlı nəsil göz açandan keçmiş sovet fiziki tərbiyə sistemi ilə məşğul olmuşdur. Müstəqil Azərbaycan bu sahədə özünün milli siyasətini və sistemini yaratmalıdır. Bunsuz bədən tərbiyəsi və idmanın kütləviyindən söhbət gedə bilməz. Onun üçün sağlam gənc nəsil tərbiyə etmək, gənclərimizi cəmiyyətimizə zidd olan əməllərdən uzaqlaşdırmaq, onların asudə vaxtını səmərəli və mənalı keçirmək üçün sağlamlaşdırıcı bədən tərbiyəsi tədbirlərini həyata keçirmək lazımdır. Doğrudur, son illər Azərbaycanda gənclər və yeniyyət mələrlə xeyli tədbirlər keçirilir. Bunun üçün yeni-yeni müasir idman qurğularının tikilib gənclərin ixtiyarına verilməsi və onların digər tələb və maraqlarının da nəzərə alınması vacibdir.

Mədəni idman komplekslərinə sadə, müasir idman bazaları, tennis kortları, üzgüçülük hovuzları, sauna, masaj, aerobika və digər Şərq idman növləri təsisləri daxildir ki, bu da əhalinin asudə vaxtının səmərəli keçirilməsi ilə əlaqədar yaradılır. Bundan əlavə KİC, İSM, İK və digər müəssisələr, o cümlədən MİK-lər yarada bilərlər.

MİK müxtəlif tərbiyəvi, mədəni və sağlamlıq bədən tərbiyəsi və idman təşkilatlarını öz ətrafında birləşdirir. Bu təşkilat tabe olduğu idarədən asılı olmayaraq maliyyə müstəqilliyinə malik olmalıdır. MİK-in fəaliyyət koordinasiya şurası bir növ ictimai idarəetmə özəyini təşkil edir və o tərkibinə əlaqədar təşkilatların nümayəndələrinin daxil edərək mədaxil və məxaric smetasını tərtib edir. Kirayə pulu, xidmətdən əldə edilən gəlir əsas maliyyə sayılır.

MİK-in başlıca vəzifəsi adamların asudə vaxtının daha mənalı və səmərəli keçməsinə təşkil etməkdir. MİK əhalinin maraq və istəklərini təmin edir, sağlamlığını möhkəmləndirir, onların asudə vaxtının daha mə-

nalı keçməsinə təmin edir ki, bu da gənclərdə ictimai fəallığı və əmək məhsuldarlığını artırır.

MİK-in fəaliyyətində bir çox milli idman növləri və oyunları da vüsət tapa bilər.

Ümumi fiziki hazırlıq (ÜFH) qrupları bütün idman növləri üçün çox vacibdir və onun tərkib hissəsi olmaqla xüsusi fiziki hazırlıq (XFH) üçün bünövrədir.

Ritmik gimnastika sağlamlıq gimnastikasının növlərindən biridir. Bura ümumi inkişafetdirici hərəkətlər, qaçış, tullanma, yuxarı və aşağı ətraf hərəkətləri, uzanaraq müxtəlif alətlər vasitəsilə hərəkətlər və rəqs hərəkətləri daxildir.

Kütləvi sağlamlıq bədən tərbiyəsi və idman məşğələləri üçün istirahət zonalarında şərait yaradılması işi müəssisə, dövlət və ictimai təşkilatların fəal iştirakı ilə şəhər (rayon) icra hakimiyyətinin rəhbərliyi altında aparılır.

Yaşayış yerlərində və şəhərətrafı istirahət zonalarında kütləvi sağlamlıq bədən tərbiyəsi və idman işinin yaxşı təşkili üçün şəhər-(rayon) icra hakimiyyəti, mənzil istismar idarələri, şəhər-(rayon) gənclər, idman və turizm idarələri İSM-dən ibarət qərargah yaradır. Qərargah baxış müsabiqəsinin şərtlərini işləyib hazırlayır.

Şəhərətrafı sağlamlıq idman düşərgələri uşaq və yeniyetmələrin asudə vaxtının səmərəli və mənalı təşkili üçün ən əlverişli formadır. Əfsuslar olsun ki, son illər bu sağlamlıq düşərgələrindən istifadə olunmur.

Bura idman növləri üzrə bölmə məşğələləri, idman yarışları və düşərgə spartakiadaları, düşərgə bayramları, nümunəvi çıxışlar, düşərgə oyunları, yürüşlər, ekskursiyalar, gəzintilər, ümumi fiziki hazırlıq qrupları, VMH kompleksi üzrə aparılan işlər aiddir.

Yaşayış yerlərində və şəhərətrafı istirahət zonalarında kütləvi sağlamlıq bədən tərbiyəsi və idman işinin stimullaşdırılmasının təsirli formalarından biri baxış müsabiqələrinin keçirilməsidir.

Bütün bunlar əlbəttə müsbət haldır. Lakin bu günə kimi adamlar sağlamlıq ocaqlarından az istifadə edirlər. Buna görə də biz milli üslub üzərində təşəkkül tapmış adət və ənənələrimizə geniş yer verməliyik. Məsələn: vaxtilə xalqımız arasında böyük şöhrət qazanmış «Bənövşə», «Dirə döymə», «Qopuq», «Zorxana» oyunlarını və s. bərpa etməliyik. Xalqın zəngin tarixi mədəniyyətində bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərini bərpa etmək çox vacib məsələlərdən biridir.

Aktiv yaşayış tərzini seçənlər evdə, eyvanda, meydançalarda səhər gimnastikası, aerobika ilə məşğul olurlar. Onlar başa düşürlər ki, bədən-

də yığılan yağlar, duzlar, biokimyəvi reaksiyalar orqanizmdə öz-özünə zəhərlənmə prosesi yarada bilər, bədənə immunitetinin zəifləməsinə səbəb olur ki, bu da öz növbəsində qocalma prosesini sürətləndirir.

Yüksək ixtisaslı idmançıların hazırlığı. Bu, olduqca mürəkkəb və bir-biri ilə zəncirvari bağlı elementlərin fəaliyyət növüdür.

Məşqçi məşğələləri dövrün tələbinə müvafiq qurmalı, idman ustalığını artırmaq üçün ən müasir üsulları tətbiq etməyi bacarmalıdır. Burada məşqçi öz səy və bacarığını öyrədir, idmançı isə öyrədilənlərə yarıdıcılıqla yanaşır. Burada ikitərəfli proses gedir, məşqçinin rəhbər rolu ilə idmançının öyrənmə fəaliyyətində nəticə əldə olunur. Hər bir məşqçi idmançılara fərdi yanaşmalı, onlara müstəqil düşünməyə, öz üzərində çalışmağa şərait yaratmalıdır. İdmançının daxili imkanlarını tam səfərbər etməyə və onun istedadını aşkar etməyə yollar axtarmalıdır.

Məşqçi fəndləri təkcə öyrətməklə kifayətlənməməlidir. O, həm də əks fəndlərin işlədilməsini və fənddən müdafiə olunmaq, görüşü öz xeyrinə başa vurmaq üçün özündə qüvvə saxlamalı, taktiki cəhətdən rəqibdən üstün olmağı və s. bacarmalıdır. Dünya təcrübəsi sübut etmişdir ki, müasir şəraitdə həvəskar idmançının beynəlxalq idman hərəkətində, o cümlədən Olimpiya Oyunlarında yüksək yer tutmağa ümid bəsləməsi SAdəlvəhlikdər. İndi peşəkar idman terminini bizi əvvəlki kimi qorxutmamalıdır. Əslində peşəkar idmançı və ya məşqçi öz peşəsində daha əzmkar, əməksevərdir və gündəlik rejimə dəqiq əmələtmə psixologiyasına yiyələnmişdir.

Peşəkar idman məşqçisi 10-12 nəfər ümidverici idmançı seçib işləməlidir. Bu məşqçinin seçmə sahəsində istedadını, fərasətini və reytingini göstərən ən qiymətli faktdır. İstedadlı idmançılar hələ kiçik yaşlarından öz yaşadlarından fərqlənirlər. Məşqçilər əsasən buna diqqət yönəltməlidirlər. Lakin bir çox UGİM-də ancaq idman ustalığının artırılması işinə əhəmiyyət verildiyi halda, ən başlıca vəzifə-vətəndaşın tərbiyə olunması unudulur. Nəticədə bəzən yaxşı və istedadlı idmançılar müxtəlif cinayətlərdə ittiham olunurlar.

Məşqçi yığma komandada marketinq əməyinə inanmalı, eləcə də istedadlı idmançıların seçilməsində, sağlam mühitin yaranmasında «az olsun, yaxşı olsun» üsulundan istifadə etməlidir.

Ümumiyyətlə, idmançılar arasında ayrışdırılıya yol vermək olmaz. Lakin onların əldə etdiyi şöhrət bir az da qiymətləndirilməlidir.

Bəzi istedadlı idmançı böyük yarışda heç kimin gözləmədiyi halda məğlub olur. O ruhdan düşür, idmandan uzaqlaşmaq istəyir. Burada onun yoldaşları və məşqçisi ona yardımçı olmalıdır. İdman məşğələləri-

nin qarşısında duran başlıca məqsəd daha yüksək idman nəticələri göstərməkdir. Bu da dövlətin, cəmiyyətin həyata keçirdiyi siyasətin tərkib hissələrindən biridir. İdmançılar müxtəlif olduğu üçün onların fərdi məşq prosesləri də müxtəlif olmalıdır.

Peşəkar və həvəskar idmançıların təhlükəsizliyini müdafiə edən heç bir təşkilat yoxdur.

Zənnimizcə, bütün Avropa və digər ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da idmançı və məşqçi əməyinə ən yüksək sosial, maddi və mənəvi qayğı göstərilməlidir. İdmançı hazırlığında mühüm amillərdən biri məşqçi əməyinin düzgün qiymətləndirilməsi üçün vahid və obyektiv ölçü sayılan meyar müəyyənləşdirilməlidir.

İdmançılar xüsusi müsabiqə yolu ilə yığma komandaya cəlb edilməlidir. UĞİM-ə istedadlı uşaqların seçilməsi psixofizioloji testlər əsasında aparılmalıdır.

Yaxşı olardı ki, yığma komanda üzvləri üçün yüksək, intensiv məşqlərin davamiyyətini təmin etmək məqsədilə əla şərait və sağlam psixoloji iqlim- psixodiagnostika, proqramlaşdırma və proqnozlaşdırma üzrə elmi laboratoriya yaradılsın.

İlk növbədə, yaradılan mərkəzə həm dövlət büdcəsindən vəsaitin ayrılmasına, həm də özünümaliyyələşdirmə hesabına fəaliyyət göstərməsinə şərait və imkan yaradılmalıdır.

Mərkəz xüsusi torpaq sahəsi icarəyə götürmək, təsərrüfatla məşğul olmaq, kooperativ yaratmaq, idman obyektlərini özəlləşdirmək, xarici ölkələrin idman təşkilatları ilə birgə müəssisələr yaratmaq, bərpaedici mərkəz, ambulatoriya, xüsusi mətbəx, yeməxana, mehmanxana və s. açmaq, onlardan pullu xidmət yolu ilə istifadə hüququna malik olmalıdır. Bu, idmanımızın inkişafına böyük köməklik göstərir.

İdmançılara insani münasibət göstərmək, onların sağlamlığı və ömrünün uzanmasına qayğı bütün sivil ölkələrdə ən vacib sosial vəzifələrdən biridir. Lakin bu gün idman insanlara təkcə sağlamlıq bəxş etməklə kifayətlənmir. İdmançı, mötəbər yarışlarda yüksək nəticələr göstərməklə bərabər, təmsil etdiyi ölkənin şərəfini qoruyur.

XII FƏSİL

BƏDƏN TƏRBIYƏSİ SAHƏSİNDƏ APARILAN QEYDİYYAT (UÇOT) VƏ HESABAT İŞLƏRİ

12.1. Hesabat işlərinin təşkili

Bədən tərbiyəsi və idman sahəsində idarəçiliyin dəqiq aparılmasında menecmentin rolu böyükdür.

Menecer öz fəaliyyətində mühasibat uçotunun və idarəçilik uçotlarının vəhdətini təmin etməlidir. İstehsal uçotunun aparılması daha mürəkkəb olduğuna görə xüsusi analitik təfəkkür və peşəkarlıq tələb olunur.

Müstəqillik əldə etdiyimiz gündən qeydiyyat işlərində bir sıra sənədlər əhəmiyyətini itirmişdir. Buna baxmayaraq bu gün də bədən tərbiyəsi hərəkəti sahəsində uçot və hesabat çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Uçot və hesabat bu sahənin inkişafının planlaşdırılması üçün əsas bazadır. Eyni zamanda da bu, planların yerinə yetirilməsini yoxlamaq və operativ rəhbərlik etmək üçün lazımi məlumat mənbəyidir, təşkilatın güzgüsüdür.

Burada gəlir və xərclər uçotunun qarşılıqlı aparılması və idarə edilməsi, mühasibat əməliyyatları ilə hesablaşma hesabatları arasında üzvi əlaqənin təmin edilməsi, beləliklə mühasibat uçotu bütün idarəetmə sistemlərini informasiya ilə təmin etməklə, özü də idarəetmə elmindən bəhrələnməklə rəqəmlərin passiv qeydiyyatçısı rolunu icra etməkdən fəal bir iqtisadi alətə çevrilir.

Əsas tələblərdə mühasibat uçotu, planlaşdırma, nəzarət, təşkil etmək və təhlil öz əksini tapmalıdır. Uçotun tam əhatəli olması üçün uçotla əməyin son nəticələri arasında əlaqənin olması vacibdir.

Təhlilin aparılma prinsipləri təhlil və sintezin vəhdətində yeni, əvvəlcə öyrənilən hadisə və proseslərin gedişinin öyrənilməsində təzahür tapır.

Əmək intizamı həm ailədən, məktəbdən, peşə meyindən, peşəyə olan həvəsdən, peşə mənafeyindən, həm də işçinin öz şəxsi keyfiyyətindən, əmək kollektivlərinin ona olan münasibətlərindən və tələblərindən çox asılıdır. Əmək intizamı birinci növbədə insan amili ilə, insanın gündəlik davranışı, əmək norması və əməyə münasibəti ilə bağlıdır.

Sənədləşdirmənin mahiyyəti və əhəmiyyəti. İdarə aparatının, bədən tərbiyəsi işçilərinin və qulluqçuların əməyinin elmi təşkilində, sənədlərin və kargüzarlığın düzgün aparılmasında sənədləşdirmənin böyük əhəmiyyəti vardır. Müasir dövrdə elmi təşkilin tərəqqisi, bədən tərbiyəsi və idman işlərinin xarakteri, idman təşkilatları və idarələr arasında müxtəlif formalı əlaqələrin genişlənməsi sənəd və sənədlər dövryyəsinin

həcmnin artmasına səbəb olur. İntevsiv məktublaşmaların, yazışmaların öhdəsindən gəlmək lazım gəlir. Bir çox bədən təşkilatlarının iş təcrübəsi göstərir ki, kargüzarlıq işlərinin, müəssisədaxili və müəssisələrarası yazışmaların idarə edilməsində ciddi nöqsanlar vardır.

İdman təşkilatlarında görülən işlərin məzmunu və nəticələri müəyyən sənədlərdə öz əksini tapmalıdır. Bəzi sənədlər var tarixi əhəmiyyət kəsb etsədə, digərləri keçici olur, bir həftəlik istifadə olunur.

Bədən tərbiyəsi və idman sahəsinin özünəməxsus sənədlər sistemi vardır. Bu xüsusiyyət statistik hesabat, plan, maliyyə, ilkin uçot sənədləri, maddi-texniki təchizat, qiymətqoyma, müxtəlif hesablaşma sənədlərində və s. özünü göstərir.

Ən vacib məsələlərdən biri də sənədlərin məzmun etibarilə yüksək keyfiyyətlə hazırlanmasıdır. Burada sənədlərin hazırlanmasının obyektiv səbəblərinin araşdırılması, daxil olan məktublara cavab vermə qaydalarına əməl olunması, idarə və müəssisələrarası yazışmaların əsaslandırılması, teleqram, teletayp, fototeleqram, zəruri hallarda telefon danışığından istifadə edilməsi, müxtəlif iclas və yığıncaqların protokollarının düzgün sənədləşdirilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Sənədlərin növləri. İdarə aparatında istifadə olunan sənədlər funksional təyinatına görə aşağıdakılardan ibarətdir:

a) təşkilati sənədlər (idman nazirliyi, idman klubları və idman sağlamlıq mərkəzləri və s. haqqında əsasnamə, qanun, müxtəlif səpkili təlimatlar); b) məlumat sənədləri (protokollar, aktlar, cədvəllər, toplu-icmal məlumatları); c) operativ sənədlər (müxtəlif xidməti məktublar, qeydlər və s.); ç) təlimat-sərəncam sənədləri (qərarlar, əmrlər, vəzifə təlimatları və s.).

Burada ən mühüm məsələlərdən biri sənədin düzgün yazılması, onların mətnlərinin (trafaretlərinin) yığcam və anlaşıqlı ifadə olmasıdır.

Sənədlər yalnız blanklar, cədvəllər, plan–uçot, operativ istehsal sənədləri formasında deyil, həm də mətn, qrafik (daha çox texniki sənədlər), diaqram, kart, kartoteka, səsyazısı, diapozitiv kinofilmlər və s. şəklində də ola bilər.

Bədən tərbiyəsi təşkilatlarının uçotunun qurulması. İdman cəmiyyətləri və təşkilatları uçotunu «Bədən tərbiyəsi və idman haqqında qanuna» uyğun olaraq öz inkişaf və təsərrüfat fəaliyyətinin yekunlarına əsasən qurmalıdır. Uçot vasitəsilə bədən tərbiyəsi təşkilatlarına informasiyanın yığılmasının, sonra ümumiləşdirilməsinin, idman təşkilatlarının iqtisadi fəaliyyətinə qiymət verilməsinin və bu materiallardan istifadənin menecer üçün böyük əhəmiyyət vardır.

Uçot faktiki olaraq sahibkar və menecer üçün informasiya bazası lub, özündə müəssisə haqqında tam məlumatı əks etdirir.

Operativ uçot çox tez, qısa müddətdə, misal üçün bir gündə yığılan informasiyadır (idmançıların hazırlıq səviyyəsi, onlara lazım olan vəsait və vitaminlər haqqında). Operativ uçot ayrı-ayrı əməliyyatları, hadisələri, tədbirləri qeydə alır və onları sağlamlıq idman cəmiyyətləri üzrə ümumiləşdirir.

Operativ hesabatlar yalnız xüsusi idman cəmiyyətlərinə və təşkilatlara göndərilir və məqsədli olur. Misal üçün, büdcə hesablaşmaları, sosial sığorta və s. Burada təcili hesabatlar 5 gün müddətində, normativ hesabatlar isə müəyyən edilmiş vaxtlarda tərtib olunur.

Statistik uçot bədən tərbiyəsi təşkilatlarının fəaliyyətini, sosial-iqtisadi halları öyrənir və onlara nəzarət edir. Məsələn, könüllü idman cəmiyyətlərində idman qurğularının vəziyyəti və sayı, işçilərə və idmançılara göstərilən xidmətlər, evlə təmin olunması, sağlamlıq komplekslərinin və s. uçotunu aparır.

Statistik uçot daim, arasıkəsilmədən aparılır və müəssisədə istehsal fondlarının vəziyyətini və hərəkətini müəyyən edir.

Statistik hesabat idmançıların yaxşı nəticə əldə edib, medal gətirməsi ilə əlaqədar. Əmək haqqı və xidmətlə əlaqədar aylıq, rüblük və illik hesabat da ola bilər.

Mühasibat uçotu daim, arasıkəsilmədən idman cəmiyyətlərinin sayı və fəaliyyətini əhatə edir. Mühasibat uçotu konkret sənədlərlə təsdiq edilir və qanuna uyğun olaraq aparılır. Mühasibat uçotu mühasibat hesabatlarından və balanslarından (əsas fondlar, idmana sərf ediləcək xərclər, gəlir, maliyyə yekunları) ibarətdir.

Mühasibat uçotunun əsas elementlərindən biri müəssisədə hazırlanan hesabatlardır.

Mühasibat hesabatları hesabat dövrü üçün idman təşkilatlarının fəaliyyətini əks etdirir və əsasən mühasibat uçotunun sənədləri əsasında hazırlanır.

12.2. Kontrakt işlərin aparılması

Kontraktın bir neçə tipi var:

- Kontrakt-əmək müqaviləsi;
- Kontrakt-ticarət-kommersiya müqavilələri;
- Kontrakt-idmançının digər komandaya keçməsi.

Ümumiyyətlə Avropa iqtisadi komissiyası tərəfindən kontraktın 30-dan çox variantı işlənib. Məsələn, alqı-satqının ümumi şərtləri, məşin və avadanlığın ixracı üçün olan şərtlər, xaricdə məşin və avadanlığın qurulması üçün şərtlər və s.

Kontrakt o vaxt baş tutur ki, idxal və ixrac edən tərəflər bütün şərtlərə uyğun olaraq razılığa gəlirlər. Əsas prinsip bir tərəfin təklif etdiyi şərtəri o biri tərəfin qəbul etməsidir. Kontrakda qiymət tərəflərin funksiyaları və üzərinə riski götürəcəyi və s. öz əksinə tapmalıdır. Bütün bunların hamısı kontraktın bağlanması azad və sərbəstdir.

Bütün beynəlxalq idman əlaqələrində bir sıra ümumi məsələlər var ki, onlar kontraktla mütləq öz əksini tapmalıdır. Məsələn, hansı qanunvericilik prinsipləri həmin müqavilədə istifadə oluna bilər. Belə kontraktlar BMT-nin alqı-satqı kontraktları konvensiyasına (1980-ci il Vyanada) uyğun olmalıdır.

Kontrakt tərtib edildikdə onun bütün şərtləri çox dəqiq və tam yerinə yetirilməlidir. Amma nəzərə almaq lazımdır ki, kontraktla bütün şərtləri və ya real həyatdakı vəziyyətin hamısını göstərmək çox çətinindir.

Kontrakt termini əsasən beynəlxalq müqavilələrdə, alqı-satqı müqavilələrində daha çox istifadə olunur.

Kontraktın nömrəsi tərəflərin razılığı ilə qeydiyyat nömrəsinə uyğunlaşdırılır, xüsusilə də kontrakt bağlanan yerlərdə müəyyən edilir.

Məsələn: Alqı-satqı kontraktı № 15/35.

Müqavilənin bağlanma yeri və tarixi: Əgər müqavilədə digər tarix göstərilməyibsə, müqavilə bağlanan gün müqavilənin işə başlanmasını müəyyən edir. Məsələn; Bakı ş. 1 noyabr 2003-cü il.

Müqavilə bağlayan tərəflərin adları. Müqavilə faktiki olaraq onu bağlayan tərəflərin (şəxslərin) tam adı, soyadı, vəzifəsi, ünvanı göstərilməklə bağlanmalıdır. Məsələn: «Neftçi» sağlamlıq idman klubunun prezidenti _____ və «Neftçi» klubunun təmsilçisi (ünvan _____). Sonra alıcı İtaliyanın «İnter» komandasının prezidenti _____ və «İnter» komandasının təmsilçisi _____ bu kontraktı bağladılar və s. Kontrakt əsasən 1-ci şəxslər tərəfindən imzalanır və möhürlənir.

Əgər idmançının tələblərinin hamısı nəzərdə tutulubsa, onun hamısı əlavələrdə göstərilir. Həmin əlavələr kontraktla, əlavə olunur.

İdmançının satılması üçün qiymət kontraktla əsas şərti olduğuna görə yaxşı olar ki, qiymət kontraktla öz əksini tapsın. Ola bilər ki, qısa müddətli kontraktla möhkəm qiymət qoyulur və kontraktın vaxtı qurtaranaqədər

qiymət dəyişmir. Amma elə kontrakt da var ki, o uzunmüddətli olur, belə olan halda qeyri stabil qiymət qoyulur.

Mübahisələrin tənzimlənməsi mürəkkəbməsələ olduğu üçün müqavilənin iqtisad məhkəməsi yolu ilə həll olunması nəzərə alınmalıdır. Əlbəttə, mübahisələr olanda onların həllinin tezləşməsi müqavilənin maddələrinin dəqiq yazılmasından asılıdır. Müqavilədə mübahisənin hansı ərazinin iqtisad məhkəməsində baxılması göstərilməlidir, çünki bu, məsələnin daşılmalı həllini təmin edir.

Müqavilənin pozulması. Əgər tərəflərdən hər hansı biri müqavilənin yerinə yetirilməsində digər tərəfdən maneələr hiss edərsə, onda yazılı məlumat göndərir və müqavilənin ləğvi ilə əlaqədar səbəbləri göstərir. Məlumatı alan tərəf 30 gün ərzində öz münasibətini və təkliflərini bildirir. Əgər hər iki tərəfə aydın olursa ki, müqavilənin şərtləri pozulur və onları yerinə yetirmək qeyri mümkündür, onda yazılı məlumatdan sonra 30 gün ərzində müqavilə pozulur.

Müqavilə pozulduqda hər iki tərəf öz öhtəliyinə uyğun hesablaşma aparır.

Bədən tərbiyəsi hərəkəti sahəsində məcburi sayılan aşağıdakı vahid dövlət statistik formaları müəyyən edilmişdir:

- a) Bədən tərbiyəçilərin şəxsi uçotu;
- b) VMH kompleksi normalarını ödəyənlərin uçotu;
- v) İctimai bədən tərbiyəsi kadrlarının uçotu;
- q) İdman qurğularının qeydiyyat vərəqəsi.

İdman yarışlarının keçirilməsinə dair məlumatların, sağlamlıq idman tədbirlərinin, təbliğat işlərinin və s. uçotu. Bu qeydiyyat rayon gənclər, idman və turizm idarəsi tərəfindən qəbul edilir və ona nəzarət qoyulur.

Qeydiyyatın ən başlıca mənbəyi idman klubunun hesabatıdır. Bu hesabatlar ilin əvvəlində müəyyən olunmuş formada tərtib edilir. Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin təlimatına görə hər bir idman klubunda aşağıdakı uçot və hesabat sənədləri olmalıdır:

- Bədən tərbiyəçilərinin və idmançıların şəxsi vərəqəsi və ya siyahısı, idman cəmiyyəti üzvlərinin siyahısı;
- İl boyu hazırlanmış VMH kompleksi nişançıların və ictimai bədən tərbiyəsi kadrlarının sayı;
- İdman məşğələləri işinin uçotuna dair jurnal;
- Klubda aparılan işin uçotuna dair jurnal;
- İdman bazalarının qeydiyyat vərəqəsi və ya pasportu;
- Rekordların qeydə alınması vərəqəsi;
- İdman dərəcələrinin yerinə yetirilməsi üzrə əmr və qərarlar qovluğu.

Hər hansı bir idman növü üzrə keçirilən yarışın sənədlərinin tərtibi zaman aşağıdakılar öz əksini tapmalıdır: Yarışın əsasnaməsi; Yarışın sifarişləri; Yarışın gedişinə dair protokol; Yarışın cədvəli və ya qrafiki; Yarışın proqramı; Yarışın ümumi hesabatı (Bəzi idman növləri üçün çəki protokolları); Maliyyə sənədləri.

Baş hakim yarış sona çatdıqdan sonra federasiya və mühasibata ətraflı yazılı hesabat verməlidir.

12.3. İDMAN TƏDBİRLƏRİNİN QEYDİYYATI (UÇOTU)

No	Tədbirlərin adları	İştirakçıların sayı	Komandanın tutduğu yer	Keçirilmə tarixi

a) TƏRBİYƏVİ İŞLƏRİN PLANI

No	Tədbirlərin adları	Keçirilmə tarixi	İştirak edənlərin sayı

b) MƏŞĞƏLƏLƏRİN YOXLANMASI HAQQINDA QEYD

No	Tarix	Yoxlama haqqında göstərişlər	Yoxlamanı aparan təşkilatın adı və imzası

ç) İDMAN DƏRƏCƏSİNİN VERİLMƏSİ

- Soyadı _____
- Adı _____ Atasının adı _____
- Anadan olduğu gün, ay, il _____
- İş yeri _____
- İdman təşkilatı _____
- Şəhər _____
- İdman növü _____
- İdman dərəcəsi _____
- Şəxsi imza _____

Doldurduğu tarix _____
İdman cəmiyyətinə qeydə düşdüyü tarix _____

Şəkil _____
tarix _____

pr № _____

M.Y. _____

Məsul şəxsin imzası: _____

c) İDMAN DƏRƏCƏSİNİN VERİLMƏSİ HAQQINDA ƏMR

Dərəcə 1(birinci) göstərilən nəticə 100m/s 11.04

Tarix 11.02.04 Əmr №3 pr. №6 N.Nərimanov r-n Gİ T
İdarəsi

təşkilatın adı _____

M.Y. _____

məsul şəxsin imzası _____

d) YARIŞDA İŞTİRAK ETMƏK HAQQINDA HƏKİMİN QEYDİ

1. _____
tarix etibarlıdır həkimin imzası _____

e) İDMAN DƏRƏCƏSİNİN TƏSDİQ OLUNMASI

- 100m 11.92 Əmr №3 02.02.04 "Pəhləvan" idman klubu
I yer prezidenti
- 100 m 11.94 Əmr №6 14.05.04 «Pəhləvan» idman klubu
II yer prezidenti

**BƏDƏN TƏRBIYƏSİNİN İDARƏ EDİLMƏSİNDƏ
SOSIAL-PEDAQOJİ VƏ PSIXOLOJİ ƏSASLAR**

13.1. İdmançıların əxlaq tərbiyəsində məşqçilərin rolu

İnsan cəmiyyətin başlıca məhsuldar qüvvəsidir. O bütün sahələri idarə etməyə qadirdir. İdmana gəldikdə isə, o çox mürəkkəb bir fəaliyyət növü olmaqla bütün tamaşaların içərsində demək olar ki, ən çox pərəstişkar cəlb edən, təmənnəsiz bolluqa qələbə sevinci, estetik zövq bəxş edən bir sahədir.

İnsanın xarakteri, barmaq izləri, tələbləri belə müxtəlif olur, hətta quruluşları biri digərinə bənzəmir. Deməli, onlara-yeni insanlara münasibət də başqa formada olmalıdır.

Bunun üçün hər bir məşqçi bu məsuliyyəti başa düşüb, kollektiv arasında mehribançılıq, səmimi əhval ruhiyyə, sağlam mühiti yaratmalı, mənəvi-psixoloji iqlimi saflaşdırmağa, işgüzarlıq, əzmkarlıq ab-havası yaratmağa çalışmalıdır.

Əks halda kollektiv böyük ziyan görə bilər. İdmançıların ideya-əxlaqi tərbiyəsi, sosial-psixoloji və mənəvi məsələlərinin həlli asan deyil. Bu mürəkkəb bir pedaqoji problemdir.

Məşqçi idmançılarda təkəcə fiziki keyfiyyətlər deyil, eləcə də mənəvi, əxlaqi pedaqoji keyfiyyətlər tərbiyə etməlidir. Bunun üçün məşqçidən yüksək pedaqoji ustalıq tələb olunur. Ailə, məktəb və digər yerlərdə tərbiyə alan idmançıların yeni düşdüyü komandada ansambl yaratmağı məşqçidən, menecerdən, ümumiyyətlə, idarəedici və rəhbərdən asılıdır. Burada obyektə subyekt özünü tam göstərməlidir.

İdmançının təkəcə fiziki gücünün inkişaf etdirilməsi qələbə üçün kifayət deyil. Çox zaman fiziki cəhətdən çox böyük üstünlüyyə malik olan idmançılar, psixoloji cəhətdən hazırlıqlı olmadıqları üçün rəqiblərinə uduzurlar.

Burada idmançı öz daxili mədəniyyətini göstərir. Hətta hakimlik düz olmasa belə idmançı dözümlü olmalı və gələcək qələbələrə hazırlaşmalıdır. Rəhbər işçilər, o cümlədən il boyu planlaşdırma işində iştirak edən baş məşqçi hər bir idmançının imkanını düzgün qiymətləndirməyi bacarmalıdır. İdmançının gələcək uğurları onların verəcəyi məsləhətlərdən birbaşa asılıdır.

prezidenti:

ə) YARIŞLARDA İŞTİRAK HAQQINDA MƏLUMAT

İllər	Yarışların sayı	Şəxsi nəticə
2002	6 yarış	10 qələbə I və İUN üzərində

YARIŞIN İŞTİRAKÇILARI

Tarix	Yarışın adı	Nəticə	Hakimin imzası
5-7	Y/r güləşi üzrə 2001-ci illər rayon birinciliyi	I yer 4 qələbə I dərəcəli üzərində	
1-2002 18-19 Y-2002	Y/R güləşi üzrə Sumqayıt şəhər Spartakiadası	I yer 2 qələbə İUN və 2 qələbə I dərəcə üzərində	
6-7 YI. 01- 2002 25-28 XI-01 2002	Y/R güləşi üzrə 1988-ci illər arasında Azərbaycan Birinciliyi H.Aslanovun xatirəsinə həsr olunmuş Y/R güləşi üzrə turnir	II yer 5 qələbə, İUN üzərində II yer 5 qələbə, I dərəcə üzərində.	

Məşqçi-menecer komandada neqativ mənəvi-əxlaqi psixoloji hadisələrin baş verməsinə yol verməməlidir. Bunun acı nəticəsi komandaya baha başa gəlir.

Məşqçi vaxtlı-vaxtında bu prosesləri düzgün idarə edərsə, idmançılarda müsbət əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşmasına zəmin yarada bilər. İdman ustalığının artırılmasında, təlim məşq prosesinin səmərəliyinin yüksəldilməsində təkə texniki və taktiki hazırlıq deyil eyni zamanda idmançıların qarşılıqlı münasibətləri, onların davranışına təsir edən amillər və həvəsləndirici üsullar, məlumatların fasiləsiz verilməsi də tələb olunur.

Məşqçilər UGİM-ə uşaqları qəbul edərkən diqqətli olmalıdırlar. Ancaq düzgün seçmə yolu ilə kollektiv yüksələ bilər. Maddi təminat, maddi həvəsləndirmə və mükafatlandırma, daha gərgin, daha səmərəli məşq etmək yarışda qalib gəlmək üçün vacib məsələlərdən biridir. Komandanın müntəzəm stabil oyun nümayiş etdirməsində məşqçinin rolu böyükdür. Lakin buna hazır resept vermək çətindir. Məşqçi-menecer təşkilatçı-idarəedici yüksək ideya əxlaqi və mənəvi siyasi keyfiyyətlərə malik olmaqla bərabər idmançılara ideyaca təsir göstərməyi bacarmalıdır. Məşqçinin kollektiv qarşısında hörməti olmalı, o yetirmələrinə arxa durmalı, qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün yaradıcılıq və əzmkarlıq göstərməlidir.

Məşqçi tənqid edilirsə, özünün mənfi cəhətlərindən düzgün nəticə çıxarmağı bacarmalıdır. Məşqçi-menecer lazımi informasiyaya malik olmalı, həyatla, kollektivlə ayaqlaşmağı bacarmalı, hər hansı bir məsələyə düzgün yanaşmağı, başladığı işi sona çatdırmağı bacarmalıdır. Məşqçi-menecerin şəxsi keyfiyyətlərindən biri təşkilatçılıq qabiliyyəti, idmançılara yanaşmaq, onları idman fəaliyyətinə cəlb etmək bacarığından ibarətdir. Məşqçi-menecer qarşıya qoyulan işin mahiyyətini, planı doğru-düzgün və vaxtında idmançılara çatdırmalıdır. O öz vaxtını və idmançıların istirahət rejimini düzgün planlaşdırmalıdır. Məşqçi özünə yüksək tələbkarlıq göstərməli çox təvazökar olmalıdır, lovğalanma-malı və bilməlidir ki, onun xidmətinə nə qədər çox ehtiyac olursa-olsun, o komandanın həyata keçirdiyi işin ancaq bir hissəsidir. O öz komandasına həmişə arxalanmalıdır. Məşqçi idmançılara təsir göstərməyi bacarmalı, onlara qorxu altında deyil, öz daxili əqidələrinə və inamlarına uyğun çalışmağı öyrətməlidir. Əgər məşqçi məsələnin mahiyyətini bir cür, idmançılar isə başqa cür dərk edib anlayırsa, nəticədə işin keyfiyyətinə böyük ziyan vurula bilər. Verilən tapşırıq, sərəncam, plan şüurlu surətdə, çox qısa və yığcam halda verilməlidir. İdmançıların şəx-

siyyətinə və ləyaqətinə qarşı kobud ifadə işlədilməsinə heç vaxt və heç zaman yol verməməlidir. O cümlədən idmançılarda da lovğalıq, təkəbbür hallarının yaranmasına yol verməməlidir. Məşqçi ilə idmançılar arasında normal qarşılıqlı münasibətlərin yaranması, onların bir-birilə səmimi və mehriban olmaları çox vacib şərtlərdən biridir.

Məşqçi idmançıların əhval ruhiyyəsini duymalı, komandada işgüzar şərait yaratmağı bacarmalıdır. Məşqçi böyük vədlər verməməlidir. İdmançı hazırlığı işində məşqçi nüfuzunun müstəsna əhəmiyyəti vardır. İdmançının böyük yarışlarda qələbə əldə etməsində məşqçisinin böyük əməyi vardır. Məşqçinin real faktik, gücü heç də onun səlahiyyətinə, tutduğu vəzifənin nüfuzuna deyil, həm də onun şəxsi nüfuzuna, mənəvi-psixoloji keyfiyyətlərinə əsaslanır. O tez-tez əxlaq mövzusunda dia-loqlar, disputlar, hətta anket sorğusu keçirməli və bu zaman «Yaxşı idmançı olmaq şərəfdirsə, vətəndaş olmaq daha müqəddəsdir», «Özünü vətənpərvər adlandırmaq asandır, əsl vətənpərvər olmaq çətin, onun üçün zəhmət çəkmək lazımdır» kimi mövzuları şüar etmək lazımdır. İdmançılarla söhbət əsasında aşağıdakı mövzulara da toxunmaq lazımdır: «Dostluq, yoldaşlıq və kollektivimiz haqqında», «Davranış mədəniyyəti haqqında», «İdmançıların borcu və şərəfi haqqında», «İnsanlarla qarşılıqlı münasibətdə səmimilik və həssaslıq haqqında».

Adətən komandaya yeni məşqçi gələndə onda hələ bir müddət çox çətin proses-komandanın həyatına uyğunlaşma prosesi gedir. Məşqçi, xüsusilə yeni məşqçiliyə başlayanlar özünün hər bir hərəkətinin, hər bir addımının nə ilə nəticələncəyinin qabaqcadan görməyi bacarmalıdır.

Bu idarəetmənin mühüm cəhətlərdən biridir. Menecerin zəruri keyfiyyətlərindən biri də idmançıları vahid məqsəd ətrafında birləşdirmək bacarığıdır. Bu idmançıları birləşdirən və ruhlandırان ele ümumi məqsəd və vəzifələr tapmaq bacarığıdır ki, o həmişə işdə müvəffəqiyyətə gətirib çıxarır.

Məşqçi idmançılarına başa salmalıdır ki, zəif rəqib yoxdur. Əgər sən ona qalib gəlmisənsə, deməli gələcəkdə ondan özünü gözlə, əks halda idmançı saymazlıqdan uduza bilər. Bu isə sonradan qələbə çalma ümidinin itirilməsinə, psixoloji cəhətdən məyusluğa, çox vaxt isə idmanndan uzaqlaşmağa səbəb ola bilər. Avropa, Dünya, Olimpiya Oyunlarında uğurla çıxış edən, Azərbaycanın himnini, səsləndirən, ölkənin bayrağını qaldıran, ölkəmizi bütün dünyaya tanıtdıran belə istedadlı idmançıları maddi və mənəvi cəhətdən həvəsləndirmək sosial məsuliyyətin nümunəsidir. Sevindirici haldır ki, son illər dövlətimiz, xü-

susilə MOK idmançılara təqaüd və yüksək yer tutduqlarına görə mükafatlar verir.

Cəza tədbirləri: Məşqçi cəza tədbirləri tətbiq edərkən idmançını alçatmamalı, şəxsiyyətinə və ləyaqətinə toxunmamalıdır.

Əgər idmançı özünə güvənərək məşqlərə davam etmirsə, özünü hamıdan yüksək tutursa, gələcəkdə ondan yaxşı nəticə gözləmək mümkün deyil.

Onun üçün məşqçi həddən artıq ədalətli, xeyirxah, mənəvi cəhətdən yüksək şəxsiyyət olmaqla sağlam mühitin yaranmasına borcludur.

Belə idmançılara cəza verərkən əvvəlcə sadədən başlayıb mürəkkəbə getmək lazımdır. Lakin tələsmək, əsəbi halda tədbirləri tətbiq etmək fayda verməz.

Hər bir məşqçi-menecer idmançılara təsir göstərməyi bacarmalıdır. Onları qorxu altında deyil, öz əqidələri və inamları üzrə çalışmağa öyrətməlidir.

13.2. İdarəetmədə sosioloji, pedaqoji və psixoloji amillərin rolu və əhəmiyyəti. Rəhbərlik psixologiyası.

Müasir inkişaf mərhələsində cəmiyyətin bütün sahələrində idarəetmənin sosioloji, pedaqoji və psixoloji metodlarına getdikcə daha çox əhəmiyyət verilir. İdarəçilik fəaliyyəti çox mürəkkəb ictimai hadisə və prosesdir. Bu hərtərəfli və hərcəhətli münasibətləri, prosesləri əhatə etdiyinə görə müxtəlif istiqamətdə və müxtəlif elmlər tərəfindən öyrənilir, izah olunur. Belə ki, iqtisadi, təşkilati, inzibati və s. məsələlərlə yanaşı fəaliyyətin pedaqogikası, psixologiyasını, emosional və mənəvi-estetik, etik tərəflərini bilmək son dərəcə vacibdir. Lakin idarəçilik fəaliyyəti sosioloji, pedaqoji və psixoloji cəhətdən hələ lazımı səviyyədə öyrənilməmişdir.

Psixi proseslər: təsəvvür, təfəkkür, diqqət, hissetmə, iradə və s. şəxsiyyətin psixi xassəsi, yəni onun temperamenti, xarakteri, qabiliyyəti, müxtəlif mənafeləri və tələbatı ilə üzvi şəkildə əlaqədardır. Lakin həmin psixi xassə bütün adamlarda, neçə deyərlər, standart təşkil etmir və eyni səviyyədə olmur.

Müəyyən mühit çərçivəsində bədən tərbiyəsi təşkilatları, xüsusilə rəhbər işçi həmin psixi xassəyə təsir göstərib, onu tənzim oluna bilən bir obyektə çevirə bilər.

Təcrübə göstərir ki, rəhbər işçinin nümunə gücü hər hansı bir bədən tərbiyəsi təşkilatında federasiyalarda, assosiasiyada zəif olması, sosioloji, pedaqoji və psixoloji vəziyyətin xeyli dərəcədə pozulması yaxud da heç olmaması üzündən baş verir.

13.3. İdmançıların idarə olunmasında menecerlərin rolu.

1. **Sanqvinik əlamətləri:** canlı, yaradıcı işi sevən, cəsarətli olan, məqsədyönlü fəaliyyəti olan, öz məqsədinə inadla, lakin səbrlə nail olan, müstəqil ahəngdar fəaliyyət göstərən, səhvə yol verməyən.
2. **Xolerik əlamətləri:** lüzumsuz tələsikliyə yol vermə, hər şeyi bir anda həll etməyə cəhd göstərmə, işdə eyni zamanda səy göstərən, işə can yandıran, lakin müqavimətə rast gəldikdə işdən soyuyan, ruhdan düşən, məsuliyyətli işlər icra etdikdə məsuliyyət hissini gərginləşməsi, işini qeyri-ahəngdar icra etməsi.
3. **Fleqmatik əlamətləri:** orta iş sürəti olan, gərgin iş rejiminə dözə bilən, işdə təmkinli olan, işə həvəsi olan, yeknəsəq işlərə dözümlü olan.
4. **Melanxolik əlamətləri:** fleqmatik xarakteri ilə oxşarlıq, daha çox aramla, yavaş işləməsi, sürətli, məsuliyyətli olmayan fəaliyyət sferasında işləməyi sevməsi, təklildə uğurla işləyə bilməsi, onun üçün əhval-ruhiyyənin daha önəmli olması, eyni zamanda əməkdaşların köməyinə ehtiyac hiss etməsi.

Bütün bu sistem səciyyəsi adamların davranışına bu və ya digər dərəcədə təsir göstərir.

Məşqçi bu cəhətləri bilməklə tabeliyində olan idmançılarla sağlam psixoloji əsaslar üzrə əlaqə saxlamağı, onlara psixoloji və pedaqoji təsir göstərməklə yanaşı, hər birində və özündə daha səmərəli işləmək üçün ən yaxşı psixoloji keyfiyyətləri inkişaf etdirə bilər.

Lakin rəhbər işçilər belə bir səhv fikir irəli sürürlər ki, idman klubunda və idman məktəblərində digər idman sahəsində çalışan adamların uzaq məsafədən idarə olunması, guya adamlarla bilavasitə yaxından əlaqə, ünsiyyət saxlamaq zərurətini, o cümlədən psixoloji amillərin əhəmiyyətini azaldır. Bu belə deyildir. Təcrübə göstərir ki, uğursuzluqların əksəriyyəti rəhbər işçilərin insanın psixoloji xüsusiyyətlərini və imkanlarını kifayət qədər bilməməsi üzündən irəli gəlir.

İnsanlar başqa canlılardan fərqli olaraq həyat həqiqətlərini və hadisələrini şüurlu dərk etmək, mühitə fəal təsir etmək, onu təkmilləşdirmək qabiliyyətinə malikdir. Doğrudanda insanlar, neçə deyərlər, yalnız

görmə, eşitmə və digər qabiliyyətlərinə görə deyil, həmçinin həm özü-nün və həm də idarə rəhbərinin xarakterinə uyğun çalışmağa səy gös-tərirlər. Deməli məşqçilərdən və onun tabeliyində olan idmançıların xarakterindən çox şey asılıdır. Adamlar müəyyən xarakterli, xeyirxah, güclü, zəif, həlledici, ünsiyyətçi, iradəli və iradəsiz, igid, yaxud qorxaq, fəal və ya passiv, səriştəli, intizamsız, müstəqilliyi sevən, təmkinli və digər xarakterlərə malik olurlar.

Məşqçi idmançını tənqid etməyi bacardığı kimi, tənqiddə də döz-məli, təmkinli olmalıdır. İdmançıları tənbeh etdiyi kimi, mənəvi cəhət-dən həvəsləndirməyi də bacarmalıdır. Əgər bu xüsusiyyət rəhbər iş-çidə, məşqçilərdə yoxdursa deməli, o nəinki sosioloji, pedaqoji və psixoloji amilləri bilmir, həm də idarəetmə haqqında prinsipləri kobud surətdə pozmuş olur.

İnsanı hiss etmək «psixognostika»: hərfi mənası ürəyi bilmək adlanır. Bu məşqçidən hər bir idmançının davranışını müəyyən edən psixoloji amillərin dərinədən öyrənilməsi və konkret idman cəmiyyətində onun hansı formada təzahür etməsini bilməyi tələb edir. Burada şüb-həsiz idmançıların xarakteri, peşəsi, mənafevi, cinsi mənsubiyyəti, iş şəraiti, mədəni səviyyəsi, tələbatı, zövqü, lazım gəldikdə, ailə vəziyyəti və s. etik, estetik, sosioloji, pedaqoji və psixoloji cəhətlər nəzərə alın-malıdır. Deməli, rəhbər işçi bu cəhətdən də diqqətli və müşahidəçi qabiliyyətinə malik bir adam olmalıdır. Elə idmançı vardır ki, məşqçinin onun ünvanına dediyi hər hansı tənbeh edici sözü çox dərin həyəcanla, hissedici emosional halında qəbul edir. Eləsi vardır ki, belə sözləri so-yuqqanlıqla qarşılayır və ona fərqsiz, əhəmiyyətsiz bir şey kimi yanaşır. Ona görə də məşqçi komandanın hər bir üzvünə fərdi halda yanaşmağı, hansı ilə rəsmi iclasda, hansı ilə ikilikdə danışmağı, ikilikdə tənbeh etməyi bacarmalıdır. Göründüyü kimi məşqçi idarəetmənin pedaqoji və psixoloji əsaslarını bilməklə, onunla hesablaşmaqla tabeli-yində olan idmançılarla mənəvi etik və estetik münasibətləri daha yaxşı qura bilər.

İdmançıların sosial, pedaqoji və tərbiyə fəallığının yüksəldilməsinin əsas metodlarından biri rəqabət və yarışın təşkilidir. Bu metod Vasi-təsilə İSM-in tərbiyə işinə və hər bir idman təşkilatının mənəvi mühtinə, baxışına, sahibkarlıq təşəbbüsünə və yaradıcılığına əsaslı təsir gös-tərmək olar. Yarış idman təşkilatının böyük tərbiyə məktəbidir, idmançı rəqabətdə özünün bütün keyfiyyətlərini göstərə bilər. Rəqabət idman təşkilatının iqtisadi-mənəvi quruculuq metodudur, idmançıları ictimai işlərə cəlb etmək formasıdır. Lakin bir sıra hallarda yarışların təşkili,

qiymətləndirilməsi, qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi və yayılması məsə-lələri lazımi səviyyədə qurulmur. Ona görə də yarışın təşkili prinsipləri, qəbul edilmiş öhdəliklər və planlar bəzi hallarda pozulur. Daha doğ-rusu, yerinə yetirilmir, yaxud qəbul edilmiş təqvim planları və tapşırıqlar yarış iştirakçılarının adi halına çevrilir. Nəticədə gərgin rəqabətin həya-ta keçirilməsi metodu unudulur.

Rəqabət idmançıları arasında yaradıcılığının inkişaf etdirilməsi vasi-təsinə çevrilməli və burada heç bir hay küyə və gürultuya yol veril-məlidir, əksinə işgüzarlığa konkretliyə və tələbkarlığa geniş meydan açılmalıdır.

İdmançıların stimullaşdırma metodunun da böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti vardır. Mənəvi stimulların şəxsiyyətin keyfiyyətinin meyarıdır. Hər kəs neçə işləyir, onun xidməti neçə qiymətləndirilir-bütün bunlar mənə-vi stimullaşdırma üçün əsas meyardır. Şəxsi mükafatlandırma ayrı-ayrı idmançıların və veteranların şəxsən yüksək göstəricilərə nail olmasına görə verilir. Bura fəxri fərman, təşəkkür, döş nişanları, şərəf lövhəsinə və fəxri kitaba adını salmaq, əmək qəhrəmanı adı vermək, «Əmək şö-rəti» ordeni və başqa dövlət medalları və ordenlərinin verilməsi, əmək-dar məşqçi, əməkdar müəllim, növbədən-kənar mənzil vermək, istirahət müddətinin uzadılması, istirahət putovkalarının verilməsi və s. aiddir.

Peşəkar idmanın mahiyyəti: İstedadlı idmançıları ölkə daxilində özlərinə layiqli yer tapa bilmədiklərindən, çox vaxt xarici komandalara meyl göstərirlər. Bu meylin baş qaldırmasının köklərini idmançıları-mızın şurunda maddi marağın mənəvi maraqdan qat-qat üstün olma-sında, bir sözlə maddi maraqla mənəvi maraqla arasında tarazlığın po-zulmasından axtarmaq lazımdır. Qərribə də olsa, deməli ki, vəziyyət elə gətirib ki, veteran idmançıları cəmiyyətdə, ölkədə hüquqlarını itirmişlər. Məsələ burasındadır ki, xarici ölkələrin peşəkar idman klub-ları ilə müxtəlif cür müqavilələr bağlanıb. Bu gün peşəkar idmanın inkişafı zamanın tələbidir. Sahibkarlar getdikcə yeni-yeni sahələr axtarır, kapital qoyur və mənfəət əldə edirlər. Odur ki, peşəkar idmanla yanaşı, həvəskar idman da getdikcə daha da kommersiyalaşmaya mə-ruz qalır.

İdman işbazları idmançıların özlərini də gəlir mənbəyinə çevirirlər. Artıq bu bütün idmançıların şuurunda tədricən mənfi iz buraxmağa meyl edir. Gənc idmançıları vətənin şərəfi naminə, olimpiya medalları qazanmaq uğrunda çalışmaq deyil, əksinə öz istedadlarını daha baha qiymətə satmaq haqqında düşünürlər. Biz peşəkar idmanın əleyhinə deyilik. Lakin bu peşə insan ləyaqətini alçatmamalıdır. O insan səhhə-

tinə, insan sağlamlığına xələl gətirməməlidir. Bir çox peşəkar boksçuların, güləşçilərin qaydasız oyunları, bu kimi idman növləri sağlamlıqdan və humanizmdən uzaqdır. Bunların məqsədi ancaq qazanc üzərində qurulmuşdur. Ən başlıcası ondan ibarətdir ki, gələcəkdə bu proses gənc idmançıların daxili aləminə mənfi təsir göstərmiş olacaq və heç bir valyuta bolluğu, peşəkar idmanın vurduğu bu əxlaqi zərbəni bərpa etməyə qadir olmayacaqdır.

XIV FƏSİL

BƏDƏN TƏRBİYƏSİ VƏ İDMANIN İDARƏ EDİLMƏSİNİN HÜQUQİ VƏ İQTİSADI ƏSASLARI

14.1. Bədən tərbiyəsi və idmanın idarə edilməsinin iqtisadi və sahibkarlıq fəaliyyəti

Bədən tərbiyəsi və idmanın iqtisadiyyatı elmin bir sahəsi və xalq təsərrüfatının müstəqil sahələrindən biri kimi qəbul edildiyindən, o müstəqil elmi biliklər arasında ayrıca bir sahə üzrə iqtisadi fənn kimi öz təsdiqini tapmışdır.

Xalq təsərrüfatı sahəsi anlayışı altında cəmiyyətdə məhsulun istehsalında və əməyin ictimai bölgüsündə oxşar funksiyaları yerinə yetirən təşkilatlar və müəssisələrin vəhdəti başa düşülür. Xalq təsərrüfatının bütün sahələri iki yerə ayrılır: istehsal sahələri və qeyri-istehsal sahələri.

İstehsal sahələrinə milli gəlir gətirən məhsulun istehsalının həyata keçirildiyi sənaye, kənd təsərrüfatı, inşaat və digər bu kimi sahələr aiddir.

Qeyri-istehsal sahələrinə xidmət və qeyri-maddi nemətlərin istehsalı sahələri, o cümlədən təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, incəsənət, müdafiə, bədən tərbiyəsi və sair bu kimi sahələr aiddir.

Bədən tərbiyəsi və idmanın əsas iqtisadi funksiyası xalq təsərrüfatının idman xidmətləri istehsalından ibarət olan ayrıca bir sahəsidir. Fəaliyyətinin nəticəsi məhsul istehsalı deyil, xidmət göstərilməsi olduğuna görə bədən tərbiyəsi və idman qeyri-istehsal sahəsinə aid edilir.

Bədən tərbiyəsi və idmanı xalq təsərrüfatının bir sahəsi kimi müəyyənləşdirərkən ən əsas və vacib şərtlərdən biri idman xidmətləri göstərən sahənin işçiləri ilə onun xidmətlərindən istifadə edərək bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olanları bir-birindən ayırmaqdır. Hər bir insan fiziki hərəkətlərlə məşğul ola bilər. Hər belə məşğələ müəyyən maddi nemətlərin, vaxtın, fiziki və əqli çalışmaları sərfini tələb edir. Bu xidmətləri məşğul olanlar yox, bu sahədə çalışan mütəxəssislər (bədən tərbiyəsi işçiləri) həyata keçirir. Onlar üçün idman xidmətləri göstərilməsi üzrə fəaliyyət istehsal, əmək fəaliyyəti sayılır. İdman xidmətləri göstərilməsi prosesində bədən tərbiyəsi və idmanın maddi-texniki bazasını təşkil edən xüsusi maddi vasitələrdən—idman qurğularından, avadanlıqlardan, ləvazimatlardan, texniki alətlərdən, nəqliyyat vasitələrindən, idman geyimlərindən və s. istifadə olunur. Bədən tərbiyəsi işçilərinin əməyi iqtisadi qanunların tələbinə uyğun olaraq müəyyən təşkilati formalarda həyata keçirilir. Bədən tərbiyəsi və idman təşkilatlarını idarə edən orqanlar, elm, təhsil müəssisələri

meydana gəlir. Beləliklə, xalq təsərrüfatının hər hansı bir sahəsinə xarakterizə edən atributlar yaranır.

Bədən tərbiyəsi və idman xidmətlərinin istehsalı prosesində xidmət edənlər (bədən tərbiyəsi işçiləri) və xidmət alanlar, eləcə də bədən tərbiyəsi təşkilatları və xalq təsərrüfatının digər sahələri üzrə fəaliyyət göstərən müəssisələr arasında spesifik münasibətlər formalaşır. Bütün bunlar hamısı birlikdə bədən tərbiyəsi və idmanın iqtisadiyyatını təşkil edir.

Iqtisadiyyat ilk dəfə qədim yunan filosoflarının işlətdiyi "oykonomiya" terminin qarşılığı kimi yaranmışdır. Bunun da mənası "ev təsərrüfatı" deməkdir. Hazırda bir çox dünya xalqlarının dilində işlənən "ekonomik", "ekonomika" terminləri də buradan götürülmüşdür. Bizim işlədiyimiz "iqtisadiyyat" termininin lüğəti mənası isə "təsərrüfatçılıq" olan ərəb mənşəli sözdür.

Bədən tərbiyəsi və idmanın iqtisadiyyatının qarşısında duran əsas vəzifələr aşağıdakılardır:

- Bu sahədə yaranmış iqtisadi qanun və münasibətlərin öyrənilməsi;
- Bədən tərbiyəsi və idman təşkilatlarının fəaliyyətinin, təsərrüfat mexanizminin daima təkmilləşdirilməsi;
- Bu sahəyə ayrılmış bütün resurslardan (o cümlədən pul, maddi və əmək resursları) rəşional istifadə olunmasının təmin edilməsi;
- Bu sahənin işinin günün tələbləri səviyyəsində qurulmasını təmin edən, iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış idarəedici qərarların qəbul edilməsi.

14. 2. Bədən tərbiyəsi təşkilatlarının maliyyələşdirilməsi sistemi

Maliyyə vəsaitlərinin toplanması və istifadə olunması bədən tərbiyəsi təşkilatlarının maliyyə fəaliyyətini yaradır.

Bədən tərbiyəsi təşkilatlarının maliyyəsi, yəni puldan istifadə etməklə bağlı iqtisadi münasibətləri cəmiyyətin ayrı-ayrı sahələrinin ümumi maliyyə sisteminin bir hissəsini təşkil edir. Buna görə də ümumi maliyyənin durumunda meydana çıxan bütün qanunauyğunluqlar bədən tərbiyəsi təşkilatlarının da maliyyə fəaliyyətində müşahidə edilir. Belə ki, bədən tərbiyəsi və idmana xərclənən maliyyə vəsaitlərinin həcmi, bölgüsü və istifadəsi, milli gəlirin, əhalinin gəlirinin həcmindən və təyinatından, cəmiyyətin istehsal gücündən, eləcə də bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf vəziyyətindən bilavasitə asılıdır.

Bədən tərbiyəsi və idmanın maliyyələşdirilməsi mənbələri.

"Bədən tərbiyəsi və idman haqqında" Azərbaycan Respublikası qanununun 21-ci maddəsində bədən tərbiyəsi və idmanın əsasən dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitdən, idman tədbirlərinin, televiziya vasitəsilə translyasiyasından, tamaşa xarakterli bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərindən, idman lotoreyalarının keçirilməsindən daxil olan vəsaitdən, fiziki və hüquqi şəxslərin ianələrindən və digər mənbələrdən maliyyələşdirilməsi qeyd edilir.

Ümumiyyətlə, bədən tərbiyəsi və idman ölkəmizdə bir çox mənbələrdən maliyyələşdirilir. Onların əsasları aşağıdakılardır:

1. Dövlət büdcəsindən ayrılmış maliyyə vəsaiti;
2. Büdcədən maliyyələşdirilən nazirliklər, idarələr;
3. Təhsil, idman müdafiə, daxili işlər, milli təhlükəsizlik və s. sahəyə ayrılmış maliyyə vəsaitləri;
4. Həmkarlar ittifaqları və digər ictimai təşkilatların ayırdıqları vəsaitlər.
5. Təsərrüfat hesabında olan idarə və müəssisələrin sosial-mədəni tədbirlərdən və yaşayış obyektlərinin inşası fondundan ayrılmış vəsaitlər;
6. Ayrı-ayrı şirkətlər, istehsal müəssisələri, fermer təsərrüfatları və digər bu kimi təşkilatların ayırmalarından daxil olan vəsaitlər;
7. Bədən tərbiyəsi təşkilatlarının özlərinin əldə etdikəri vəsaitlər, o cümlədən:

-idman qurğuları və avadanlıqlarının icarəyə və kirayəyə verilməsi;
-idman tədbirlərindən;
-televiziya translyasiyaları və reklamlardan;
-əhaliyə pullu xidmət işlərindən;
-idman lotoreyasının keçirilməsindən;
-hüquqi və fiziki şəxslərin üzvlük haqqlarından, hamilik yardımlarından;
-sponsorluq edən təşkilatlardan;
-yüksək səviyyəli idmançıların və məşqçilərin başqa təşkilatlara, o cümlədən xarici ölkələrin klublarına transfer edilməsindən və s.

14.3. Bədən tərbiyəsi təşkilatlarının maliyyələşdirilməsinin əsas istiqamətləri

Bədən tərbiyəsi və idman hərəkəti bütövlüklə yuxarıda qeyd edildiyi kimi, əsasən dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlər hesabına maliyyələşdirilir.

Dövlət büdcəsindən ayrılan maliyyə vəsaiti xüsusi istiqamətləndirilmiş ünvan-ölkədə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı ilə bilavasitə məşğul olan dövlət hakimiyyəti orqanına-Respublika Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinə göndərilir. Nazirliyin cari il üçün təsdiq edilmiş büdcəsinə uyğun olaraq dövlət vəsaiti bədən tərbiyəsi və idmanın əhali arasında inkişafına, kütləvi bədən tərbiyəsi-sağlamlıq, idman və turizm tədbirlərinin keçirilməsinə, milli yığma komandaların hazırlığına və beynəlxalq yarışlarda iştiraklarına, idman avadanlıqları, ləvazimatları, geyimləri və texniki vasitələrin alınmasına, idman qurğularının inkişafına və təmir işlərinə, daha yüksək nəticələr göstərmiş idmançıların, məşqçilərin və mütəxəssislərin mükafatlandırılmasına, idman məktəblərinin, idman yönlü təhsil müəssisələrinin saxlanılmasına, kadrların hazırlanmasına və s. bu kimi məsələlərin həll edilməsinə sərf olunur.

Respublika Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi sistemində fəaliyyət göstərən bütün müəssisələr və idarələr, o cümlədən yerli şəhər və rayon gənclər, idman və turizm idarələri bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı üçün nazirlik tərəfindən onlara ayrılmış vəsaitlə maliyyələşdirilir.

Gənclər, İdman və Turizm nazirliyi öz strukturunda fəaliyyət göstərən təşkilat və müəssisələrlə birlikdə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı üçün əlavə maliyyə mənbələri yaradır və vəsait əldə edirlər. Bunlar əsasən idman qurğularının təsərrüfat hesablı təşkilatlara çevrilməsindən, idman lotoreyasının keçirilməsindən, idman sənayesi və istehsalatının yaradılmasından, təhsil müəssisələrində ödənişli təhsil qruplarının təşkilindən və bu kimi mənbələrdən ibarətdir.

Bədən tərbiyəsi və idman həmçinin dövlət büdcəsinin təhsil, müdafiə, daxili işlər, milli təhlükəsizlik və digər maddələr üzrə ayrılmış vəsaitləri hesabına müvafiq nazirlik və idarələrin büdcələri üzrə maliyyələşdirilir.

Bu maliyyə vəsaitlərindən rəşional istifadə edərək bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının dövlət proqramına uyğun olaraq təhsil müəssisələrinin şagird və tələbələrinin, hərbi hissələrin, hüquq mühafizə orqanlarının şəxsi heyətlərinin fiziki hazırlığı, idmanla məşğulluğu, bu sahədə idman qurğularının tikintisi, inkişaf işləri, kütləvi bədən tərbiyəsi-sağlamlıq, turizm tədbirlərinin və idman yarışlarının təşkili və keçirilməsi, perspektivli idmançıların hazırlanması, onların respublika və beynəlxalq yarışlarda iştirakları və bu kimi məsələlərin təmin edilməsi həyata keçirilir. Həmkarlar İttifaqı təşkilatlarının respublikada bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına ayırdıqları maliyyə vəsaitləri hesabına Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları İdman Təşkilatları Assosiasiyası və xidmət sahələri üzrə fəaliyyət göstərən idman cəmiyyətləri və klubları maliyyələşdirilir. Bu maliyyə-

ləşmənin həcmi son dərəcə məhdud olduğundan həmkarlar ittifaqlarının idman təşkilatları fəaliyyətlərinin təşkili üçün daha geniş formada əlavə maliyyə mənbələrinin yaradılması və cəlb edilməsi işləri ilə məşğul olurlar. Həmkarlar ittifaqları idman təşkilatlarının maliyyə vəsaitləri təsdiq olunmuş büdcələrə əsasən bədən tərbiyəsi və idmanın kütləvi inkişafına, xidmət sahələri üzrə əmək kollektiflərində bədən tərbiyəsi və idman işlərinin təşkilinə, zəhmətkeşlər və onların ailə üzvlərinin sağlamlıqlarının möhkəmləndirilməsinə, fiziki inkişafına, idman qurğularının saxlanılmasına, perspektivli idmançıların hazırlanmasına, kütləvi bədən tərbiyəsi, sağlamlıq, turizm və idman tədbirlərinin təşkili və keçirilməsinə və s. bu kimi sahələrə yönəldilir.

Bədən tərbiyəsi və idmanın maliyyələşdirilməsində digər mənbələrdən ayrılmış maliyyə vəsaitləri müvafiq idman təşkilatlarının illik büdcəsinə (yaxud xərclər smetasına) uyğun olaraq bütövlükdə bədən tərbiyəsi və idmanın ayrı-ayrı sahələrinə yönəldilir.

14. 4. Bədən tərbiyəsi təşkilatlarının büdcələri və smetaları

Bədən tərbiyəsi təşkilatlarının illik gəlir və xərclərinin siyahısı büdcə və ya smeta formasında müvafiq təşkilatın maliyyə planını müəyyənləşdirir. Maliyyə büdcəsi və xərclər smetası həmin təşkilatın illik iş planı və idman tədbirlərinin təqvim planı əsasında hazırlanır və təsdiq edilir.

Smeta təşkilatın əsas maliyyə sənədi olaraq büdcəyə daxil olmuş vəsaitin təsdiq olunmuş həcmdə maddələr üzrə təyinatını, rüblük və aylıq bölgüsünü müəyyən edir.

Ayrı-ayrı bədən tərbiyəsi, sağlamlıq və turizm tədbirlərinin, idman yarışlarının, təlim-məşq toplanışlarının, tədbirlərdə və yarışlarda iştirakların, seminarların, kursların və toplantıların keçirilməsi üçün ayrıca xərclər smetası tutulur.

Büdcənin formalaşdırılması, xərclər smetasından istifadə edilməsi, ümumiyyətlə maliyyə əməliyyatlarının aparılması intizamı respublikada fəaliyyət göstərən bütün təşkilatlar üçün eyni olsa da, dövlət, həmkarlar ittifaqları və digər ictimai təşkilatların maliyyə fəaliyyətlərində spesifik fərqlər müşahidə olunur.

Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi xərclərin iqtisadi təsnifatına uyğun olaraq dövlət müəssisələri üçün vahid maddələr siyahısı, yaxud xərclərin təsnifat sistemi təsdiq olunmuşdur. Bu təsnifatda cəmisı doqquz maddə vardır. Bədən tərbiyəsi təşkilatları üçün daha əhəmiyyətli sayılan maddələr aşağıdakılardır.

Maddə 1. Əməyin ödənişi, malların alınması və xidmətlərin haqqının ödənilməsi.

Bu maddə 3 bölmədən və 15 bənddən ibarətdir. O cümlədən:

Maddə 1.1. Əməyin ödənişli fondu

Maddə 1.2. Əmək haqqına üstəlik

Maddə 1.3. Malların alınması və xidmətlərin haqqının ödənilməsi

Bunana əlavə:

1. Təhsil müəssisələrində bədən tərbiyəsi tədbirlərinin və kütləvi müdafiə işlərinin aparılması.

1. Şagirdlərə Fəxri fərmanların, medalların, eləcə də idman yarışları iştirakçılarında mükafatların verilməsi;

2. Respublika hökumətinin müəyyən etdiyi həcmdə işçilərin sosial-məişət xidmətinin yaxşılaşdırılması;

4. Xarici ölkələrlə mədəni əlaqələr və xarici qonaqların qəbulu üzrə tədbirlər;

5. İcazə verilmiş sayda bayramlarla bağlı ümumi rayon və ümumşəhər tədbirlərinin keçirilməsi;

6. Beynəlxalq və ümumrespublika gənclər, idman tədbirlərinin təlim-məşq yarışlarının və toplanışlarının keçirilməsi xərcləri, dövlət olunmuş hakimlərin haqqları.

Həmkarlar İttifaqları və digər ictimai təşkilatların büdcə təsnifatı dövlət təşkilatlarından fərqli olaraq daha çox sahələr üzrə xərclərin aparılmasını planlaşdırır. Bu sahələr üzrə maddələrin müəyyənləşdirilməsində ictimai təşkilatlar müstəqildirlər. Həmkarlar İttifaqları idman təşkilatlarının büdcələrində bir qayda olaraq kütləvi bədən tərbiyəsi və sağlamlıq, təlim-idman işləri ayrıca olaraq bir neçə maddələrdə nəzərdə tutulur.

Kütləvi bədən tərbiyəsi sağlamlıq tədbirlərinin, idman yarışlarının, təlim-məşq toplanışlarının, turizm yürüşlərinin və s. tədbirlərin təşkili və keçirilməsi üçün tələb olunan əsas sənədlərdən biri xərclər smetasıdır.

Smeta tərtib edilərkən bütün sahələr üzrə xərclər bir qayda olaraq təsdiq olunmuş normalar əsasında hesablanır. Smeta təşkilatın müvafiq bölmələri və maliyyə şöbəsinin iştirakı ilə hazırlanır və rəhbər tərəfindən təsdiq edilir. Tədbirin keçirilməsi zamanı smeta üzrə faktik xərclərin uçotu aparılır. Tədbirin yekunlarına əsasən maliyyə hesabatı hazırlanır və müəyyən edilmiş müddət ərzində təşkilatın maliyyə şöbəsinə təqdim olunur.

Aşağıda bir tədbirin keçirilməsi üzrə tərtib edilmiş xərclər smetasının nümunəsi verilmişdir:

«Bədən tərbiyəsi və idman haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 7-ci maddəsində qeyd olunur. «Azərbaycan Respublikasının

vətəndaşları peşəkar idman klubları və assosiasiyaları yaratmaq, bədən tərbiyəsi və idman təşkilatlarına, ayrı-ayrı şəxslərə pullu xidmətlər göstərmək, idman qurğuları və tikililərini, digər idman vasitələrini əldə etmək, icarəyə vermək, «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununa uyğun olaraq digər fəaliyyətlə məşğul olmaq hüquqlarına malikdirlər».

Son illər bazar iqtisadiyyatının qanunları və tələblərinə uyğun olaraq beynəlxalq idman aləmində daha rentabelli sayılan kommersiya sahəsi özünün yeni inkişaf yolunu tapmışdır. Ölkəmiz yeni sosial-iqtisadi quruluşa keçəndən sonra bədən tərbiyəsi və idmanda sahibkarlıq, kommersiya, biznes, menecment və marketinq kimi fəaliyyətlərin yaranması zərurətini meydana çıxarmışdır.

Artıq neçə illərdir ki, biznes, kommersiya, sahibkarlıq, marketinq, menecment və s. gündəlik leksikonumuza daxil olmuşdur. Bəşəri cəmiyyətlərin hamısının tarixi bizneslə bağlı olub. Kommersiya almanca ticarət deməkdir. Biznes nədir? Biznesə müxtəlif mövqedən yanaşılır, ona müxtəlif mənalar verilir: Məsələn Texas və İllinoys Universitetlərinin biznes alimləri S.Rozenblat, R.Bonniqton və B.Nidlsom özlərinin «Biznes konsepsiyası» dərslərində göstərilir ki, biznes işlərin idarə edilməsi sistemidir. Biznes işdir, məşğuliyyətdir, əməkdir. Biznes sosial-iqtisadi sistemində ana xətdir. Biznes ingilis sözü olub, mənası iş deməkdir. İşgüzar, iş adamı, bizneslə məşğul olan adam biznesmen adlanır. Biznesin aparıcı sahəsi bazardır. Bazar eyni zamanda biznes sferasıdır.

Sahibkar «sahib» sözündən olub ərəb dilində yiyə, bir şey yaradıb meydana çıxaran, təsis edən, «kar» sözü isə fars dilində iş qazanc fayda, peşə deməkdir. Sahibkar qanunu pozmadan özü üçün əmlak əldə edir, müqavilələr əsasında müstəqil surətdə özünün işgüzar fəaliyyət proqramını hazırlayır. Öz işini, menecerlik və təşkilatçılıq işini yaxşı bilən nüfuzlu sahibkarlar olmadan bazar iqtisadiyyatı qeyri-mümkündür. Sahibkar mürəkkəb və çoxcəhətli biznes elminə yiyələnməlidir.

Biznesmenlər rəqabət strategiyasından istifadə etməyi bacarmalıdırlar. Biznes rəqabəti ədalətli olduqda o bazar münasibətlərinin sağlamlaşdırılmasında əvəzsiz əhəmiyyətə malikdir.

Mal-pul münasibətləri meydana gəldiyi andan bu günədək insan cəmiyyəti daim bizneslə və onun atributları ilə əlaqədar olmuşdur. Biznes daim fəaliyyətdə olan amildir. Allahın elçisi və rəsulu Məhəmməd Peyğəmbərimizin hələ 14 əsr bundan əvvəl soylədiyı kəlamda böyük hikmət var. «Ruzı on qısımdır, doqquzu ticarətdir, biri də heyvan saxlamaqdır»

Menecment idarəetmə deməkdir, idarəetmənin daha ali, daha geniş təzahürüdür. İdarəetmə elminin əsasını Teylor qoymuşdur. Qərbdə menecerial konsepsiyası XIX əsrin 90-cı, XX əsrin 10-cu illərini əhatə edir. Menecment ifadəsi də öz başlanğıcını buradan götürür.

Menecment əsl mənada idarəetmədir, yeni dövrün tələblərinə uyğun geniş təzahürdür. Menecment də idarəetmə kimi mənfəət əldə etmək məqsədilə proqnozlaşdırma (cari, perspektiv və strateji planlaşdırma), bədən tərbiyəsi və idman işlərinin təşkili və xidmətin idarə olunması sistemidir.

İdarəetmənin əsasını, onun məhvərini planlaşdırma təşkil edir. Marketing də menecmentin (idarəetmənin) təşkilinin xüsusi formasıdır. Planlaşdırma idarəetmədə başlıca şərt olduğu kimi, marketingdə menecment də əsas istiqamətverici şərtədir, çünki marketingin fəaliyyətində idarəetmə əlamətləri vardır.

Marketing biznesin fəlsəfəsidir. Marketing ingiliscə bazar sözündən əmələ gəlib. «Marketing mübadilə vasitəsilə ehtiyacların və tələbatın ödənilməsinə yönəldilən insan fəaliyyəti növüdür». Bu sözləri ABŞ-ın Şimal-Qərb Universitetinin marketing professoru Filip Kotler demişdir. Marketing, kommersiya və bütövlükdə təsərrüfat məsələlərini həll etmək üçün bazar sferasında baş verən proseslərin əsaslı surətdə mükəmməl uçuşunu, tədqiqinin və planlaşdırılmasını nəzərdə tutan idarəetmə sistemidir. Marketingin məqsədi istehsalın ictimai istehlaka, tələbata, bazarın tələblərinə uyğunlaşdırmaqla bazarın öyrənilməsi, satışın intensivləşdirilməsi, malların rəqabətə davamlılığı artırılmasını təmin etməkdən ibarətdir. Marketingin əsas funksiyası qiymətqoyma məsələləri, reklamın öyrənilməsi, satışın sövqləndirilməsi, malların nəql olunması və satışı, ticarət – kommersiya heyətinin idarə edilməsi, xidmətin təşkili üzrə fəaliyyətin planlaşdırılması deməkdir.

14.5. AZƏRBAYCAN HƏMKARLAR İTTİFAQI İDMAN TƏŞKİLATLARI ASSOSİASİYASININ İCRAİYYƏ KOMİTƏSİNİN QƏRARI

Pr. № 06
b.v.

16 avqust 2005-ci il

AHİTA-nın yaranmasının 10 illik yubileyinə həsr olunmuş respublika komitələri arasında 1 spartakiadanın proqramına daxil olan voleybol yarışlarının keçirilməsi haqqında

Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasının 20 iyun 2005-ci il tarixli (pr.№.b111) qərarına və Spartakiadanın Əsasnaməsinə uyğun olaraq

AHİTA-nın İCRAİYYƏ KOMİTƏSİ QƏRARA ALIR:

1. 15-18 sentyabr 2003-cü il tarixdə Bakı şəhərində Spartakiadanın proqramına daxil olan komandaları arasında Voleybol yarışları keçirilsin.
2. Yarışların baş hakimi Respublika dərəcəli hakim C.Səmədov (Bakı şəhəri) təsdiq edilsin.
3. Yarışların xərclər smetası 30102000 (Otuz milyon yüz iki min) manat məbləğində təsdiq edilsin (Əlavə №1).
4. Yarışların təşkili və keçirilməsi AHİTA-nın təşkilati işlər və idman şöbəsinə (müdir M.Məmmədov) həvalə edilsin.
5. Yarışların yekunları haqqında texniki və maliyyə hesabatlarının hazırlanması, 5 gün ərzində təsdiqə təqdim edilməsi AHİTA-nın müvafiq şöbə müdirləri M.Məmmədov və G.Cabbarovaya tapşırılsın.

İCRAİYYƏ KOMİTƏSİNİN SƏDRİ,
AHİTA-nın PREZİDENTİ.

«TƏSDİQ EDİLMİŞDİR»
AHİTA-nın İCRAİYYƏ KOMİTƏSİNİN
QƏRARI. PRN№06,
16 avqust 2005-ci il

Prezident _____

AHİTA-nın YARANMASININ 10 İLLİK YUBİLEYİNƏ HƏSR OLUNMUŞ
HƏMKARLAR İTTİFAQLARI RESPUBLİKA KOMİTƏLƏRİ ARASINDA I
SPARTAKİADANIN PROGRAMINA DAXİL OLAN VOLEYBOL
YARIŞLARININ XƏRCLƏRİ

SMETASI

Keçirildiyi tarix 15-18 sentyabr 2005-ci il

I.Yer-Bakı şəhəri

İştirakçıların sayı -8 komanda (88 nəfər)
Hakimlərin sayı -16 nəfər
Texniki xidmət -8 nəfər

II.İştirakçıların yemək və yataq xərcləri

a) Yemək xərcləri

1. 92 nəfər –4 gün x 10000 m=3680000
2. 92 nəfər-5 gün x 25000 m=11500000

CƏMİ: 15180000

III. Hakimlərin və texniki xidmət işçilərinin əmək haqqları

1. Baş hakimlər heyəti- 2 nəfər
(baş hakim, baş katib) x 6 gün x 12000 m=144000
Hakimlər-14 nəfər x 4 gün x 8000=448000 m.
Həkim 1nəfər x 4gün x 10000=40000 m
Fəhlə 2 nəfər x 5 gün x 8000=80000 m .
5. Komendant 1 nəfər x 5 gün x 8000=40000 m.

CƏMİ: 882 000 manat

IV. Mükafat və digər təsərrüfat xərcləri

a) Mükafat xərcləri

I yer üçün 11 qiymətli hədiyyə x 100000 m= 1100000 m.
Xatirə prizləri -3 ədəd x 100000=300000 m.
Fəxri fərman və diplomlar 40 ədəd x 3000 m =120000

b) Digər xərclər

Reklam vasitələrinin (afişa, dəvətnamə, qovluqlar və.s)

hazırlanması	1000000 manat
1. Protokolların, cədvəllərin hazırlanması	300000 manat
2.Oyun toplarının alınması 3 ədəd x 50000	150000 manat
3. İdman zalının icarəsi 4 gün x 8 saat x 10000	3200000
4. Yarışların təntənəli açılış mərasiminin keçirilməsi	3000000 manat
5. Nəqliyyat vasitəsinin icarəsi	5000000 manat

CƏMİ:

14.170. 000

manat

Smeta xərcləri a,b və v bölmələri üzrə bütövlükdə 30102000
(Otuz milyon yüz iki min manat) məbləğindədir.

AHİTA-nın
Təşkilati işlər və idman şöbəsinin müdiri
Maliyyə-təsərrüfat şöbəsinin müdiri

M.Məmmədov
G.Cabbarov

XV FƏSİL

UŞAQ GƏNCLƏR İDMAN MƏKTƏBLƏRİNİN FƏALİYYƏTİNİN İDARƏ OLUNMASI

15.1. İdman məktəblərin idarə edilməsi

İdman məktəbləri qarşılıqlarına qoyulmuş məqsəd və vəzifələrdən asılı olaraq üç qrupa bölünür:

I QRUP - Uşaq- gənclər idman məktəbləri (UGİM)

II QRUP - İxtisaslaşdırılmış Olimpiya ehtiyatları Uşaq-Gənclər İdman Məktəbləri (İOEUGİM)

III QRUP- Ali idman ustalıqı məktəbləri (AİUM)

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmiş (Qərar №161, 12 oktyabr 2001-ci il) Uşaq-Gənclər İdman məktəblərinin Əsasnaməsinə uyğun olaraq idman məktəbləri aşağıdakı sahələrdə yaradılır:

- Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyində;
- Təhsil Nazirliyində;
- Daxili İşlər Nazirliyində;
- Müdafiə Nazirliyində;
- Digər nazirliklər, komitələr və baş idarələr strukturunda fəaliyyət göstərən idman klublarının nəzdində;
- İdman cəmiyyətləri və idman klublarında
- Həmkarlar İttifaqlarının idman təşkilatlarında.

Respublika miqyaslı idman təşkilatlarında respublika səviyyəli idman məktəbləri yaradılır. İdman növünün xüsusiyyətindən, şəhər və rayon təşkilatlarının imkanlarından asılı olaraq yerlərdə (xüsusən kənd yerlərində) respublika idman məktəblərinin filiallarının təşkilinə icazə verilir. İdman məktəblərinin yaradılması üçün tələb olunan əsas şərtlər:

- xüsusi və ya icarə ediləcək idman bazalarının və inzibati binanın mövcudluğu;
- idman növləri üzrə mütəxəssislərin (məşqçi-müəllimlərin), eləcə də digər kadrların olması;
- stabil maliyyə təminatı.

Uşaq-gənclər idman məktəblərində fəaliyyət göstərəcək idman növləri üzrə bölmələrin müəyyənləşdirilməsi zamanı yuxarıdakı şərtlərlə birlikdə həmən idman növünün ənənəviliiyi, uşaq və yeniyetmələrin marağı da əsas götürülür. İdman məktəbini yaradan təşkilat məktəbin qrupundan asılı olaraq onun illik maliyyə budcəsini, ştat cədvəlini, idman növləri üzrə bölmələrin, eləcə də bölmələrdəki tədris qruplarının (o cümlədən ibtidai

hazırlıq, təlim-idman və təkmilləşdirmə) və qruplarda məşğul olacaq kontingentin (o cümlədən qızların) sayını konkret müəyyən etməlidir.

İdarə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq idman məktəblərinin yaradılması Respublika Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarına uyğun olaraq Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi ilə razılaşdırılır.

İdman məktəbləri dördillik Olimpiya dövrü müddətinə təşkil edilir. Növbəti Olimpiya Oyunları başa çatdıqdan sonra qrupundan, dərəcəsiyindən və idarə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün idman məktəbləri yeni Olimpiya dövrü üçün yenidən qeydiyyatdan keçir və təsdiq edilir.

İdman məktəblərinin əsas məqsəd və vəzifələri aşağıdakılardır:

- Uşaq, yeniyetmə və gənclərin ahəngdar inkişafına, bədən tərbiyəsi və idman vasitəsilə onların sağlamlığının və fiziki hazırlığının möhkəmləndirilməsinə xidmət etmək;
- Yerlərdəki ərazidə ümumtəhsil məktəblərinin şagirdlərlə apardıqları fiziki tərbiyə və idman işlərində yaxından iştirak etmək və istiqamətləndirici rol oynamaq;
- Perspektivli və yüksək səviyyəli idmançıların hazırlanmasını təmin etmək;
- Ayrı-ayrı idman növlərinin ölkədə geniş təbliğinə və inkişafına nail olmaq.

15.2. UŞAQ -GƏNCLƏR İDMAN MƏKTƏBLƏRİ

Uşaqlar və yeniyetmələr arasında, bədən tərbiyəsi-sağlamlıq işlərini həyata keçirir, onlara ilk tibbi yardım və gigiyena sahəsində ibtidai biliklər verir. Bədən tərbiyəsinin təlimi ilə bilik səviyyəsinin və əmək fəaliyyətinin məhsuldarlığının aparılmasını əlaqələndirir, uşaq və yeniyetmələrdə faydalı əməyə həvəs və vərdiş tərbiyə edir, onların fiziki imkanlarını və ayrı-ayrı idman növlərinə maraqlarını öyrənir. Bu xüsusiyyətlərə malik olan uşaqları idman növləri ilə daimi məşğulluğa cəlb edir, daha perspektivli idmançıların xüsusi tədris qruplarında idman ustalıqlarının artırılmasını təmin edir. Məktəbdə məşğul olanlardan ictimai bədən tərbiyəsi təlimatçıların və idman hakimlərinin hazırlanmasını, eləcə də kütləvi bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı tədbirlərinin təşkili üzrə sisteməlik iş aparan metodoloji mərkəz funksiyasını həyata keçirir.

15.3. Yüksək idman ustalıqı məktəbləri

İdman növləri üzrə idman ustalarını, beynəlxalq dərəcəli idman ustalarını, ölkənin yığma komandalarının heyətlərinə namizədləri hazırlayır,

onların idman ustalığının daim artırılmasını və təsnifatının yüksəldilməsini təmin edir.

UGİM-də idmançıların hazırlığı ilkin mərhələlərdən başlayaraq (UGİM və İOEUGİM) ardıcillıq prinsipi üzrə həyata keçirilməsinə nəzarət edir.

Olimpiya dövrü başa çatdıqdan sonra göstəricilərindən asılı olaraq UGİM-in kateqoriyası, İOEUGİM-in statusu dəyişilə bilər. Göstəriciləri son dərəcə aşağı olan İOEUGİM-lər adi UGİM rejiminə keçirilir, yaxud bağlanılır.

15.4. İdman məktəblərinin fəaliyyəti

İdman məktəbləri tabeliyində olduqları təşkilatlar tərəfindən ona həvalə edilmiş idman növlərini, maddi-texniki bazanı, maliyyə vəsaitini nəzərə alaraq fəaliyyət proqramı hazırlayır və kollektivin pedaqoji şurasında təsdiq etdirir.

UGİM və İOEUGİM qrupları ümumtəhsil məktəbləri, texniki peşə məktəbləri, orta ixtisas və ali təhsil müəssisələrinin şagird və tələbələrindən, gənclər və hərbi qulluqçulardan komplektləşdirilir.

UGİM və İOEUGİM-ə qəbul olunanların yaş həddi və burada təlim-məşq prosesi Azərbaycan Respublikası Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin hazırlıq normativlərinə əsasən müəyyən olunur və həyata keçirilir.

Təlim-məşq qrupları ibtidai hazırlıq keçmiş, ümumi fiziki və xüsusi idman hazırlığı üzrə qəbul normativlərinin tələblərini yerinə yetirmiş yeni-yetmələrdən komplektləşdirilir.

İdman təkmilləşdirmə qrupları təlim-məşq qruplarında hazırlıq mərhələsi keçmiş, xüsusi fiziki və idman hazırlığı üzrə qəbul normativlərini yerinə yetirmiş idmançılardan komplektləşdirilir.

Yüksək idman ustalığı qrupları bundan əvvəlki hazırlıq mərhələlərini keçmiş və respublika milli yığma komandasına namizəd tələblərinə uyğun gələn idmançılardan komplektləşdirilir.

İdmançılar növbəti ilin tədris qrupuna xüsusi fiziki hazırlıq üzrə test normativ göstəricilərinə görə məşqçilər şurasının qərarı ilə keçirilir. Bir qayda olaraq həmin tələbləri yerinə yetirməyən idmançılar növbəti tədris ilinə buraxılmırlar.

Bəzi hallarda məşqçilər şurasının qərarı ilə təkrar tədrisə icazə verilə bilər, lakin tədris həmin hazırlıq mərhələsində bir dəfədən çox olmamalıdır.

Müəyyən olunmuş yaşı çatmayan, lakin əvvəlki tədris ilinin normativ tələblərini yerinə yetirmiş ayrı-ayrı şagirdlər həkimin razılığı və pedaqoji şuranın qərarı ilə vaxtından əvvəl növbəti tədris ilinə keçirilə bilər.

İdman məktəblərində idman üzrə məşqçi-müəllimlərin illik dərslər yükü qanunvericiliyə uyğun olaraq hər il sentyabr ayının 1-də məktəbin rəhbərliyi tərəfindən təsdiq edilir.

İdman məktəblərinə qəbul hər il sentyabr-oktyabr aylarında həyata keçirilir. Bu zaman qəbul olunanın ərizəsi, sağlamlıq haqqında tibbi arayış (ibtidai hazırlıq qruplarına yerli poliklinikadan, tədris-məşq qruplarına Respublika İdman Tibb Mərkəzindən) təqdim edilməlidir.

Bütün hazırlıq mərhələlərini keçmiş və buraxılış normativlərini ödəmiş şagirdlər idman məktəbini bitirmiş hesab olunurlar.

UGİM və İOEUGİM-in məzunlarına idmançı vəsiqəsi verilir. Şagirdlərin qəbulu və buraxılışı idman məktəbi direktorunun əmri ilə rəsmiləşdirilir.

İOEUGİM-in yetirmələri idman ustalığını artırmaq üçün müqavilə əsasında idman təmayüllü internat məktəbə, Yüksək İdman Ustalıqı məktəbinə, idman-oyun növləri üzrə ustalardan ibarət komandalara göndərilə bilər. Bu halda idmançılar UGİM qruplarının say tərkibinə daxil olmur, lakin həmin məktəbin komandasında yarışlarda çıxış edə bilərlər. Qrupu doldurmaq üçün əvvəlki tədris ilindən olan idmançılar ora qəbul edilə bilərlər. Bu halda təlim-məşq rejimi və qrupun say tərkibi olimpiya dövrünün axırına kimi saxlanılır, rəhbər işçilərin və mütəxəssislərin əmək haqqının ödənilməsi həmin məktəblərin nomenklaturasında qalır.

UGİM və İOEUGİM-in kateqoriyaları, ştat vahidləri və sayı.

Kateqoriya	Grupdan yuxarı	Ştat vahidləri	Sayı
I kateqoriya	40 qrupdan yuxarı	Direktor	1 nəfər
		Dərs hissə müdiri	1 nəfər
		Baş təlimatçı	1 nəfər
		Təlimatçı	3 nəfər
		Mühasib	1 nəfər
		Həkim	2 nəfər
		Tibb bacısı	2 nəfər
Makinaçı	1 nəfər		
II kateqoriya	30 qrupdan 40 qrupa qədər	Direktor	1 nəfər
		Dərs hissə müdiri	1 nəfər
		Baş təlimatçı	1 nəfər
		Təlimatçı	1 nəfər
		Mühasib	1 nəfər
		Həkim	1 nəfər
		Tibb bacısı	1 nəfər
III kateqoriya	14 qrupdan 30 qrupa kimi	Direktor	1 nəfər
		Təlimatçı	1 nəfər

Fəaliyyət xüsusiyyətini nəzərə alaraq, təlim-məşq prosesinin səmərəliliyini təmin etmək məqsədilə UĞİM, İOEUGİM-in ixtisaslaşdırılmış avtonəqliyyat növləri: avtobuslar, qayıq, silah, at daşıyan maşınlar, velosipedləri daşıyan, idman yerləri idmançıları uzaq məsafəyə müşayiət etmək üçün xüsusi avtonəqliyyat, üzgüçülük vasitələri olan motorlu qayıqlar, katerlər və başqa nəqliyyat vasitələri olmalıdır.

Nəzərdə 40 və daha artıq qrup olan UĞİM, İOEUGİM-lərə bu əsasnamədə göstərilmiş ştatlardan əlavə olaraq təlimatçı, həkim və tibb bacıcısı ştatı verilə bilər. UĞİM və İOEUGİM-in özünün binası, idman qurğuları, stadionu, idman zalları, xüsusi idman texnikası: avtonəqliyyat; idman qayıqları; katerləri; at daşıyan avtomobilləri; velosipedləri; gimnastika ləvazimatı; atıcılıq üçün silah və başqa texnikası və.s. qurğu, texniki ləvazimat olduğu üçün onlara texniki xidmət göstərilməsi və təmir işlərinin aparılması məqsədilə respublikada qəbul edilmiş normalara uyğun olaraq bu məktəblərə müvafiq ştat vahidləri ayrılır.

15.5. İxtisaslaşdırılmış olimpiya ehtiyatları uşaq-gənclər idman məktəbi (İOEUGİM)

İxtisaslaşdırılmış Olimpiya Ehtiyatları Uşaq-Gənclər İdman Məktəbi gənc idmançıların hazırlanmasında yüksək iş səviyyəsinə nail olmuş müvafiq UĞİM-in əsasında yaradılır. UĞİM-in İOEUGİM-ə keçməsi üçün idman növü üzrə hər şöbədə iki idman təkmilləşmə qrupunun olması vacibdir. Belə olduqda idman növü üzrə şöbə ixtisaslaşdırılmış sayılır və məktəbin rəhbər işçilərinin və idman növü üzrə məşqçilərin vəzifə məaşına 15% əlavə edilir.

İxtisaslaşdırılmış Olimpiya Ehtiyatları Uşaq-Gənclər İdman Məktəbinin əsas vəzifəsi respublikanın milli yığma komandalarına və oyun idman növləri üzrə ustalardan ibarət komandalarına yüksək dərəcəli idmançılar hazırlamaqdır. İOEUGİM-in tərkibini təlim-məşq qrupları, Azərbaycan Respublikasının Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş yüksək idman ustalığı qrupları təşkil edir.

Ayrı-ayrı hallarda həmin idman növü üzrə UĞİM olmayan yerdə İOEUGİM-ə ibtidai hazırlıq qrupları saxlamağa icazə verilə bilər. Olimpiya dövrü qurtarıqdan sonra əvvəlki illərin nəticələrinə görə İOEUGİM şəbəkəsi müəyyən olunmuş qaydada yenidən təsdiq edilir.

Milli yığma komandalara namizədlər və ehtiyat idmançıların hazırlanması işində göstəricilər aşağı düşdükdə tabeliyində olduğu təşkilatın qərarı və Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin razılığı ilə İOEUGİM

UĞİM üçün nəzərdə tutulmuş əmək haqqı rejiminə keçirilir. Ölkənin yığma komandalarına ehtiyat idmançılar hazırlanması işi yaxşılaşdıqda, həmin məktəb yenidən ümumi əsaslarla İOEUGİM-in nomenklaturasına qayıda bilər. Qeyd edilən statusun verilməsi haqqında qərar Azərbaycan Respublikasının Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi ilə razılaşdırıldıqdan sonra məktəbin pedaqoji şurası tərəfindən qəbul edilir.

15.6. Uğim, ioeugim-də tədris qruplarının komplektləşdirilməsi və təlim-məşq işinin rejimi

Tədris qruplarının komplektləşdirilməsinin əsasını idman ustalığının formalaşması, yaş qanunauyğunluğunu nəzərə almaqla çoxillik hazırlığın elmi cəhətdən əsaslandırılmış sistemi təşkil edir. Həftəlik təlim-məşq yükünün artırılması və şagirdlərin növbəti tədris qrupuna keçirilməsi məşq etmə stajından, ümumi və xüsusi hazırlıq üzrə yoxlama normativlərinin yerinə yetirilməsi səviyyəsindən asılıdır.

Müəyyən olunmuş həftəlik təlim-məşq yükü maksimum yüküdür. İdman növünün xüsusi təyinatından və hazırlıq mərhələlərindən (keçid, hazırlıq, yarış) asılı olaraq üçüncü tədris ilinin təlim-məşq qruplarından başlayaraq həftəlik təlim-məşq yükü həmin qrup üçün müəyyən olunmuş ümumi plan həddində (2 saatdan çox olmamaqla) artırıla, yaxud azaldıla bilər.

İdman növünün xüsusiyyəti və məktəbin imkanları nəzərə alınaraq qruplardakı şagirdlərin minimum say tərkibi artırıla bilər.

52 həftəlik təlim-məşq proqramının 46 həftəsi əsas stasionar bazada, 6 həftəsi sağlamlıq-idman düşərgələrində məşq və fəal istirahət üçün nəzərdə tutulur.

Təlim-məşq prosesinin əsas formaları qrup halında keçirilir. İdman təkmilləşməsi və idman ustalığı qruplarının məşq prosesi (fərdi planlar da daxil olmaqla) təlim-məşq, nəzəri məşğələlər, tibbi bərpa, yarışlarda və təlim-məşq toplanışlarında iştirak etməklə həyata keçirilir.

Hər məşğələ üçün maliyyə xərci ayrılarkən tədris saati müasir beş-növçülük üzrə 2,5 dəfə, idman gimnastikası, bədii gimnastika, fiqurlu konkisürmə, suyatullanma, akrobatika, sinxron üzgüçülük, su xizəyi üzrə 2 dəfə, atletika, onnövcülük, beşnövcülük və at idmanı üzrə 1,5 dəfə artırılmaqla məşqçilərin əmək haqqı tədris proqramına daxil olan növlər üzrə ödənilməlidir.

İdman gimnastikası, bədii gimnastika, konkisürmə bölmələrində təlim-məşq saatlarının 70 faizi musiqi ilə keçirilir. Akrobatika, batutda tullanma

bölmələrində musiqi müşayiətçisinin maaşı tədris planı üzrə və xoreoqrafiyaya ayrılmış ümumi saatların sayı hesabına verilir. İdman məktəbləri şagirdlərinin il boyu tədris məşğələlərinin, qış və yay tətili dövründə isə fəal istirahətinin təmin edilməsi üçün sağlamlıq idman düşərgələri təşkil edirlər. Uşaq-Gənclər İdman məktəbləri üçün sağlamlıq idman düşərgələri müəyyən olunmuş qaydada sağlamlıq idman düşərgələri haqqında Əsasnaməyə müvafiq olaraq yaradılır və özünün fəaliyyətini həmin Əsasnaməyə uyğun həyata keçirir.

Rəsmi yarışlarda iştirak etməyə buraxılmış komandaları və idmançıları hazırlamaq üçün UGİM və İOEUGİM-ləri təlim-məşq işinə ayrılmış vəsaitdən kənara çıxmadan respublika yarışları ərəfəsində 15 günə qədər, beynəlxalq yarışlar ərəfəsində isə 20 günə qədər təlim-məşq toplanışı keçirə bilirlər.

15.7. İdman məktəblərinin idarə olunması

UGİM və İOEUGİM-ə bədən tərbiyəsi təhsilli, uşaq və yeniyetmələrlə 5 il iş təcrübəsi olan mütəxəssislərdən təyin olunmuş direktor başçılıq edir. O məktəbin fəaliyyətinin bütün istiqamətləri üzrə işin təşkilinə məsuliyyət daşıyır.

Direktor pedaqoji şura ilə birgə məktəbin inkişafı üzrə əsas istiqaməti müəyyənləşdirir, onun mənafeyini dövlət və ictimai orqanlarda təmsil edir. Təsərrüfat fəaliyyəti ilə bağlı idman məktəbinin bütün məsələlərini həll edir. İdman məktəbinə ayrılan vəsaitin rəşional xərclənməsini təmin edir, tarifləşmə üzrə tədris proqramlarının yerinə yetirilməsinə və təlim-məşq prosesinin səmərəliliyinə nəzarəti təşkil edir. Maddi tədris bazasının uçotunu, saxlanması, toplanılmasını, habelə, sanitar-gigiyena qaydalarına riayət olunmasını, əməyin mühafizəsini, təhlükəsizlik texnikası və yanğına qarşı müdafiəni təmin edir. Kadrların seçilməsini və yerləşdirilməsini həyata keçirir, əmək qanunvericiliyinə və daxili intizama əsasən işçilərin vəzifə borclarını yerinə yetirmələrinə nəzarət edir.

Direktor ölkədə bədən tərbiyəsi və idmanın istiqamətini və perspektivliyini müəyyən edən normativ sənədləri, pedaqogikanın, psixologiyanın, uşaqların fiziologiyası və gigiyenasının əsaslarını bilməlidir.

İdman məktəbinin direktoruna, tədris-hissə müdirinə, təlimatçı-metodistə işlədikləri məktəbdə ayda orta hesabla bir stavkadan çox olmaya-raq dərş yükü aparmağa icazə verilir.

Məktəbin məşqçi-müəllim heyəti bir qayda olaraq bədən tərbiyəsi təhsilli mütəxəssislərdən komplektləşdirilir. İbtidai hazırlıq qruplarına dərş

keçmək üçün məşqçi-müəllim heyəti kifayət etmədikdə, bu işə saathesabı əmək haqqı verməklə bədən tərbiyəsi müəllimlərini, təlimatçıları və digər fiziki tərbiyə müəssisələrinin, həmçinin, Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının müvafiq idman növləri üzrə xüsusi məşqçilik kursu keçmiş tələblərini və idman ustalarını cəlb etmək olar.

İdman üzrə məşqçi-müəllimlər dərş vaxtı uşaqların təhlükəsizliyinə və sağlamlığına cavabdehdir, onlar qrupların komplektləşdirilməsinə, şagirdlərlə tərbiyə və təlim-məşq işlərinin aparılmasına, dərş proqramlarının yerinə yetirilməsinə məsuliyyət daşıyırlar. Onlar məşğul olanların vaxtında tibbi müayinədən keçməsinə və onlara dispanser qayğısı göstərilməsinə nəzarət edir, fərdi qabiliyyətləri nəzərə alınmaqla idman tərkmilləşməsi və yüksək idman ustalığı qruplarının hər bir idmançısı üçün təlim-məşq planı hazırlayır, intizama baxır və davamiyyətə nəzarət edir, ümumi və xüsusi fiziki, texniki və idman hazırlığının müntəzəm uçotunu aparırlar.

İdman üzrə məşqçi-müəllimlər müntəzəm olaraq öz ixtisaslarını artırır, təlim-məşq, müasir metodika məsələləri üzrə konfranslarda iştirak edir, tərbiyə və təlim-məşq işlərinin təşkilində və keçirilməsində ümum-təhsil məktəblərinə və başqa təhsil müəssisələrinə metodiki kömək göstərir, nümunəvi çıxışlar və məşğələlər keçirir, təlim-məşq prosesinin tərkmilləşməsi üzrə təkliflər işləyib hazırlayırlar.

İdman növləri üzrə bölmələrdə direktorun əmri ilə dördillik məşqçi-müəllim təcrübəsinə malik, tam dərş yükü ilə işləyən 3 məşqçi-müəllimdən biri baş məşqçi-müəllim təyin edilə bilər. Bu zaman iki nəfər yarım-ştatlı məşqçi bir ştatlı məşqçi sayılır. Bu məşqçi-müəllim bütövlükdə bölməyə rəhbərlik edir, həm də ibtidai hazırlıq, təlim məşq, idman tərkmilləşməsi, yüksək idman ustalığı qruplarına, habelə oğlan və qız bölmələrinə rəhbərlik edir. Bölmə üzrə baş məşqçi-müəllim qrupların düzgün komplektləşdirilməsinə və dərşəli idmançılar üçün perspektiv planların hazırlanmasına, idman yarışlarının keçirilmə qaydalarına riayət olunmasına məsuliyyət daşıyır. İdman bölmələrinin baş məşqçilərinin əmək haqqı onlar üçün təsdiq olunmuş aylıq vəzifə maaşının 15 faizi həcmində artırılır.

UGİM-də əvəzetmə ümumi qaydalara əsasən müdiriyyətin əmri ilə həyata keçirilir.

İdman məktəblərinin məşqçi-müəllimlər heyətinin işi aşağıdakı şərtlərlə qiymətləndirilir:

- əsasnamə tələblərinin yerinə yetirilməsi də daxil olmaqla şagirdlərin UGİM proqramını mənimsəmə səviyyəsinə, müsabiqə ilə təlim-məşq qruplarına daxil olan şagirdlərin sayına, kütləvi idman işlərinin təşkilin-

də və keçirilməsində ümumtəhsil məktəblərinə kömək göstərilməsinə görə;

- təlim-məşq qruplarının tərkibinin sabitliyinə, ümumi və xüsusi fiziki hazırlıq üzrə normativ göstəricilərin yerinə yetirilməsinə, yarışlarda qazanılmış nəticələrə, məzunlardan ictimai təlimatçılar və idman hakimləri hazırlanmasına görə;
- idman təkmilləşməsi qruplarında məşğul olanların proqram tələblərinin yerinə yetirilməsinə, o cümlədən respublika yarışlarında göstərdiyi nəticəyə görə;
- yüksək idman hazırlığı qruplarında ölkənin yığma komandalarına (əsas və ehtiyat heyətlər) hazırlanmış namizədlərin sayına, onların beynəlxalq yarışlarda çıxışına görə.

15.7. PEDAQOJİ ŞURA

UGİM və İOEUGİM-də pedaqoji şura yaradılır və onun tərkibinə direktor (şuranın sədri), tədris-hissə müdiri, baş təlimatçı-metodist, təlimatçı-metodist, idman növləri üzrə baş məşqçi-müəllimlər, həkim, valideynlər komitəsinin sədri, təhsil idarələrinin, həmkarlar və digər ictimai təşkilatların nümayəndələri daxil ola bilərlər.

Pedaqoji şuranın iclasları hər rübdə azı bir dəfə keçirilir. Şura iclaslarında təlim-tərbiyə, metodiki və kütləvi idman işləri, həkim nəzarəti üzrə məsələlər müzakirə edilir.

İdman məktəblərində idman növləri üzrə məşqçilər şurası yaradılır. Şurada baş məşqçi-müəllimlərin rəhbərliyi altında ayda bir dəfədən az olmayaraq təlim-məşq və tərbiyə işləri, idmançıların hazırlanmasının fərdi planlaşdırılması, onların yarışlarda iştirakı məsələlərinə baxılır, məşqçi-müəllimlərin məşq prosesinin təkmilləşməsi üzrə təlimat və məruzələri dinlənilir, açıq məşq dərsləri keçirilir, müzakirə olunur və təcrübə mübadiləsi aparılır.

a) İdmançıların hüquq və vəzifələri

İdmançıların hüquqları:

UGİM, İOEUGİM məşğul olanlar təlim-məşq dərsləri zamanı və yarışlarda çıxış edərkən məktəbə mənsub inventardan, avadanlıqdan, idman formasından və ayaqqabıdan və məktəbə tabe olan təşkilata mənsub idman qurğularından istifadə etmək hüququna malikdir.

İdman nailiyyətlərinə, nümunəvi davranışına və ictimai həyatda fəal iştirakına görə UGİM, İOEUGİM-in şagirdlərinin adı məktəbin «Şərəf kitabına» yazılır, təşəkkür elan olunmaqla həvəsləndirilir, Fəxri Fərmanla təltif edirlər.

Daxili nizam-intizam qaydalarını pozduğuna görə şagirdlərə pedaqoji şuranın qərarı ilə inzibati cəza (idman məktəbindən xaric edilməyə qədər) tədbirləri tətbiq edilə bilər.

b) Həkim nəzarəti

İbtidai hazırlıq qruplarında həkim nəzarəti ərazi poliklinikası tərəfindən həyata keçirilir.

Təlim-məşq, idman təkmilləşməsi və yüksək idman ustalıq qruplarında məşğul olan şəxslərə həkim nəzarəti Respublika İdman Tibb Mərkəzi tərəfindən həyata keçirilir.

İdman məktəbinin həkimi təlim-məşq prosesinin və idman məktəbi yarışlarının tibbi xidmətini təmin edir, məşq yükünün həcminə və intensivliyinə nəzarət edir, idmançıların fərdi hazırlıq planlarının tərtibində və təsdiqində iştirak edir.

Hər bir məşğul olan şagird üçün müəyyən olunmuş qaydada həkim nəzarəti vərəqəsi doldurulur və həmin vərəqələr məktəbin tibb kabinetində, ərazi poliklinikasının və ya Respublika İdman Tibb Mərkəzinin həkim nəzarəti kabinetində saxlanılır.

15.9. İdman məktəbinin sənədləri

- məktəbin direktoru tərəfindən təsdiq olunmuş illik iş planı;
- idman növləri üzrə tədris proqramı, idman tədbirlərinin illik təqvim planı (təşkilat və təsərrüfat işləri, tibb xidmətinin təminatı);
- valideynlərlə, ümumtəhsil məktəbləri ilə iş, habelə, məktəbdaxili nəzarətin təşkili, bölmələrin aylıq iş planı;
- tədris ili üçün təsdiq olunmuş idmançı şagirdlərin siyahısı;
- idman məktəbi işçilərinin vəzifəyə təyin və azad edilməsi, həmçinin şagirdlərin qəbulu, yerləşdirilməsi və buraxılışı üzrə əmrlər;
- idmançı şagirdlərin şəxsi vərəqələri;
- idman növü üzrə məşqçi-müəllimlərin şəxsi vərəqəsi;
- idman məktəbinin direktoru tərəfindən təsdiq olunmuş dərslər cədvəli və məşqçi-müəllimlərin tarifişmə siyahısı;

- məşqçi-müəllimlərin idman növləri üzrə qeydiyyat jurnalı;
- idman təkmilləşməsi və yüksək idman ustalığı tədris qruplarında təlim məşğələlərinin illik planı;
- yarış protokolları, qəbul, yoxlama və buraxılış normativlərinin protokolları, onların ümumi və xüsusi fiziki və texniki hazırlıq üzrə yerinə yetirilməsinin təhlili və keçirilən sınaq tədbirlərinin qrafiki.

a) İdman məktəbinin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti

İdman məktəbinin maliyyə vəsaiti aşağıdakılardan ibarətdir:

- büdcə vəsaiti və ya tabeliyində olduğu təşkilatın vəsaiti;
- əhaliyə pullu xidmətdən və ödənişli qruplardan əldə olunan gəlirlər;
- idarə, təşkilat, müəssisə, kooperativlərin, ayrı-ayrı şəxslərin və s. könnüllü ianələri.

Bu vəsait məktəbin əsas fəaliyyəti, idman tədbirlərinin keçirilməsi və sosial inkişafı ilə bağlı məsələlərin həllinə yönəldilir.

b) Beynəlxalq əlaqələr

UGİM və İOEUGİM xarici dövlətlərin idman təşkilatları ilə qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada əlaqələr yaratmaq, məşqçilərin ixtisasını artırmaq üçün təcrübə mübadiləsi, yoldaşlıq matçları və görüşlər keçirmək və s. kimi hüquqlara (ölkənin idman növləri üzrə yığma komandalarının məşq rejimini və yarış təqvimini nəzərə almaq şərtilə) malikdir.

ç) Hesabat və uçot

İdarə öz işinin nəticələrini, kooperativ və mühasibat uçotunu, statistika hesabatını aparır.

İdman məktəbi hər ilin yekunları üzrə Azərbaycan Respublikası Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinə və tabeliyində olduğu təşkilata «İdman-3» formalı hesabat təqdim edir.

XVI FƏSİL

İŞGÜZAR OYUNLARIN VƏ MÜŞAVİRƏLƏRİN TƏŞKİLİ VƏ APARILMASI METODİKASI

16.1. İŞGÜZAR OYUNLARIN TƏŞKİLİ

İşgüzar oyunların və müşavirlərin keçirilməsi üçün aşağıdakı mövzulardan istifadə etmək olar:

-Əsasnaməni hazırlamaq, çəki protokolunu hazırlamaq, cədvəl hazırlamaq, sistemlər üzrə görüşləri təyin etmək, sifarişləri hazırlamaq, yarışın ümumi hesabatını hazırlamaq, idman normativlərini yerinə yetirənlərə dərəcə kitabçası hazırlamaq, dəvətnamələri hazırlamaq, yoxlama işlərini aparmaq, arayış yazmaq, idman qurğularının vəziyyətini öyrənib ondan səmərəli istifadə yollarını müzakirə etmək, yarışın smetasını hazırlamaq, yarışın açılış və bağlanması ilə əlaqədar təşkilati işlər görmək.

Müstəqillik əldə etdiyimiz zamandan başqa sahələrdə olduğu kimi bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərinin idarə edilməsi də xeyli rəngarəng olmuş və mürəkkəbləşmişdir. Bununla bağlı mütəxəss hazırlığında, tədrisin təkmilləşdirilməsində müxtəlif forma və üsullar meydana gəlmişdir ki, bu da bədən tərbiyəsi ixtisasçılarından böyük təcrübə, bilik və bacarıq tələb edir.

Təcrübə göstərir ki, tədris prosesində müxtəlif fəaliyyət situasiyalarının oyun çərçivəsində modelləşdirilməsi və bundan təcrübədə istifadə edilməsi problemin həllində müsbət rol oynayır. Bu model «İşgüzar oyunlar» adı ilə çoxlarına tanışdır.

Bu oyunların hər birinin məğzi kütləvi sağlamlıq idman fəaliyyətində müxtəlif istiqamətlərin idarə edilməsi prosesini modelləşdirməkdən ibarətdir. Daha doğrusu oyunların məqsədi tələbələrə nəzəri bilikləri möhkəmləndirmək, onun gələcək xidmət borcunun yerinə yetirilməsi üçün kifayət qədər təcrübə vərdişlər aşılamaq və nəticə etibarilə qarşıda duran vəzifəni müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmək üçün ümumi fəaliyyət səviyyəsini yaxşılaşdırmaqdır. Elə oyunların məzmunu da buradan yaranmışdır.

16.2. İşgüzar müşavirələr və dialoqlar

İşgüzar danışıqlar insanlar arasında qarşılıqlı əlaqə vasitəsidir. Danışıqlar aparmaq menecerdən, yüksək səviyyəli rəhbər işçidən həqiqi mədəniyyət, geniş diapazonlu təfəkkür, normal davranış bacarığı tələb edir.

Müşavirələrin aparılmasında, qərarların qəbul edilməsində və s. olduğu kimi işgüzar danışıqlarda da müəyyən ardıcılıq, qaydalar tələb olunur. Burada:

1. Danışıqlara hazırlıq - danışıqların mənasını bilmək, məzmununu əvvəlcə dərk etmək, danışıqlar proqramını hazırlamaq;

2. Danışıqların aparılması - etik qaydalara əməl etmək, qarşı tərəfin fikirlərinə hörmət etmək, danışıqlarda kompromis variantlardan istifadə etmək, danışıqlarda dəqiq dəlillərə əsaslanmaq;

3. Danışıqların yekunu- danışıqlar prosesində meydana çıxan pozitiv və neqativ cəhətləri araşdırılma, tərəf müqabilin yekun söhbətə cəlb etmək, yekun protokolu tərtib etmək,

4. Danışıqların yekunlarının təhlil edilməsi-əvvəlcə danışıqların yekununa ümumi halda qiymət vermək, danışıqların nəticələrinə əsasən müvafiq qərar qəbul etmək, lazım gəldikdə işgüzar danışıqları hesabat qaydasında müzakirə etmək və s.

İşgüzar oyunlar: İdarəetmə qərarlarının yüksək səviyyədə hazırlanmasında və təsərrüfat rəhbərlərinin ixtisasının artırılmasında işgüzar oyun sisteminin tətbiqinin böyük əhəmiyyəti vardır. İşgüzar oyun yalnız qərarların hazırlanması metodu deyildir. O həm də bədən tərbiyəsi rəhbərləri və mütəxəssislərinin ixtisaslarının artırılması formasıdır. İşgüzar oyunun obyekt müxtəlif və çoxcəhətli idman təşkilatları və onların problemlərindən ibarətdir. İşgüzar oyun konkret problemin, situasiyaların hər-tərəfli təhlilinə əsaslanır. İşgüzar oyun nəticə etibarilə bədən tərbiyəsi və idmanın nəzəri, metodoloji həllini tələb edir. Çünki əldə edilən materiallar idarəetmə, bədən tərbiyəsi və idman nəzəriyyəsinin müddəaları əsasında ümumiləşdirilir və müvafiq nəticələr əldə edilir. Hər bir işgüzar oyunun bir deyil, bir neçə həlli variantları vardır. Burada yenə də iqtisadi-riyazi təhlilin bütün metodlarından istifadə etmək olar. Çünki işgüzar oyunun özünün xüsusi təhlil metodu yoxdur. İşgüzar oyunda başlıca məqsəd konkret vəziyyətin, onun səbəblərinin aydınlaşdırılması və müvafiq vəzifələrin irəli sürülməsidir.

İşgüzar müşavirələr: Müşavirələr istər informasiya mübadiləsi, idarəetmə fəaliyyətinin tərkib hissəsi, istərsə də fikir mübadiləsi, ünsiyyət forması kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə müşavirələrə ciddi hazırlaşmaq lazımdır. Bəzən GİTİ rəhbərləri belə müşavirələrə çox səthi, qeyri ciddi yanaşırlar.

Müşavirələrin təşkili onun hazırlanması, problemin müəyyən edilməsi, keçirilmə vaxtı, müddəti və yeri, reqlament, protokol və müvafiq qərarın qəbul edilməsi və s. ilə bağlıdır.

Menecer müşavirəyə bədən tərbiyəsi və idman təşkilatının həyatı üçün ən vacib olan məsələni çıxarmalı və müzakirə etməlidir. Müşavirə zamanı elə etmək lazımdır ki, söhbət lazım olan istiqamətə yönəlsin, qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq mümkün olsun. Danışıqlarda lüzumsuz psixoloji gərginliyə yol verilməsin, mövqə dəlillərlə əsaslandırılmış olsun.

Dialog sivil qaydada, yüksək elmi diskussiya səviyyəsində, demokratik məzmununda aparılmasıdır, hər bir adamın fikrinə hörmətlə yanaşılmalıdır. Ona görə idman klubunun rəhbər işçisindən böyük qabiliyyət və mədəniyyət tələb edilir.

Dialogda ən önəmli məsələ qarşıdakı tərəfi inandırmaqdır. Danışıqlar eqoist, əks mövqələr istiqamətində aparıldıqda dialogdan konstruktiv nəticələr əldə etmək qeyri-mümkündür.

Bütün bunlar istər-istəməz işçinin iş üslubuna, temperamentinə də təsir göstərir.

16.3. Oyunların keçirilməsi metodikası

İşgüzar oyunların təşkili və keçirilməsinə başlamazdan əvvəl ciddi hazırlıq işləri aparılmalıdır. Rəhbər müəllimlə birlikdə konkret istehsalat sahəsinin modelini tərtib edir, sonra isə oyunda iştirak edəcək adamlar, onu icra edəcək sahə və vəzifə müəyyənləşdirilir, qəbul olunacaq qərarlar müstəqil tərtib olunur, onların köməkçi vasitələri müəyyənləşdirilir, rəhbərliyin vahid sistemi, nəzarət və metodik göstərişləri qaydaya salınır.

Oynalara yekun vurulduqdan sonra ən başlıca vəzifə onların işgüzar şəraitdə təhlil edilməsidir. Qarşıdakı məqsəddən, onun xüsusiyyətindən asılı olaraq oyunlar müxtəlif tipli modellər üzrə aparılır.

Oyunların əsas hissəsi daha çox marağa səbəb olur, çünki bu hissədə konkret şəraitin təhlili və ona münasib qərarın qəbul edilməsi nəzərdə tutulur. Oyunların müsbət cəhətlərindən biri də oyunçulardan onlara həvalə edilmiş vəzifələrin icrasına maraq, diqqət, hazırlıq, təşkilatçılıq, emosional baxımdan sərbəstlik və s. kimi çox böyük nəzəri biliklərin bəslənməsi və tələb edilməsidir.

Oyunlar eyni zamanda tələbələrdə ən çətin şəraitlərdən düzgün nəticə çıxarmaq bacarığı tərbiyə edir. Təcrübə göstərir ki, yaxşı təşkil olunmuş oyunlar çox böyük hazırlıq işləri tələb edir. Belə ki, əgər tələbələrin heç olmasa biri oyunlara hazırlıqsız gələrsə, bu oyunların təşkili və səmərəliliyini xeyli aşağı salar. Odur ki, oyunda iştirak edən tələbələrin hamısı

bir nəfər kimi özlərində məsuliyyət hissini artırmalı, oyunlara tam hazırlıqlı gəlməlidirlər.

Oyunların gedişatına nəzarət və rəhbərliyi müəllim və təlimatçı öz üzərinə götürür. O, rəhbərlik üçün qabaqcadan qərar qəbul edir, yaranmış müxtəlif şəraiti bir növ tənzimləyir, mübahisəli məsələlərin düzgün həll edilməsinə istiqamət verir, oyun rejiminə nəzarət edir və onun pozulmasının qarşısını alır, tələbələrin çıxışları isə toplanılmış xallar əsasında müəyyənləşdirilir.

Oyun prosesi bir neçə hissədən ibarətdir: hazırlıq, ilkin planlaşdırma, operativ idarəetmə, alınan nəticənin uçot və təhlili.

Modelləşdirmədə isə təşkilatçı qarşısında «Nəyi bilməli?», «Nəyi bacarmalı?» prinsiplərinin həlli irəli sürülür.

Son zamanlar idarəetmədə modelləşdirmə, yəni idarə ediləcək obyektin vəziyyəti haqqında istənilən vaxt müfəssəl məlumatla malik olmaq tələb edilir. Həmin məlumat isə obyektin modelləşdirilməsi vasitəsilə əldə edilə bilər. Buradan aydın olur ki, hər bir idarə ediləcək obyekt haqqında tam məlumat toplamaq və onu əyani surətdə təsvir etmək üçün onun sadə modeli qurulmalıdır.

Bəzən model dedikdə, öyrənilməsi lazım gələn sistem və ya prosesin vəziyyətini göstərən müxtəlif üsullarla yaradılmış quruluş başa düşülür. Həmin suallar həm zehni, həm də əməli ola bilər. Bəzən isə model bilavasitə öyrənilməsi çətin olan hər hansı bir hadisəni təsvir etmək üçün işlədilir. Daha ümumi mənada tədqiq edilən obyektə əvəz etməyə və onun haqqında yeni biliyin əldə edilməsinə imkan verən obyekt model adlandırıla bilər. İşgüzar oyunlar zamanı tələbələr «Bədən tərbiyəsi hərəkətinin elmi təşkili və idarə edilməsi» bacarığına malik olmalı, bədən tərbiyəsi təşkilatları qarşısında qoyulmuş vəzifələri dərinədən dərk etməli, onun gələcək inkişafı haqqında aydın təsəvvürə malik olmalıdırlar. Onlar həm də bədən tərbiyəsi və idmanın təşkilinin prinsiplərinə yiyələnməli, idman klubunun işini ictimai təşkilatların işi ilə əlaqələndirməyi bacarmalıdırlar.

Bu modelin məzmunu böyük idman klublarında deyil, eyni zamanda əmək kollektivlərində aparılacaq kütləvi sağlamlıq, bədən tərbiyəsi və idman tədbirləri ilə sıx bağlıdır. Görüləcək rəngarəng tədbirlərin, planlaşdırılması, iştirakçıların fəallığının artırılması, tədbirlər qarşısında irəli sürülən tələblər onların təşkili və keçirilməsi metodları, pedaqoji nəzarətin yerinə yetirilməsi modelləşdirmənin başlıca vəzifələrindən biridir.

Oyunların təşkilinə hazırlıq. Müəllim oyunu keçirmək üçün onun maketini tərtib edir, iştirakçıların sayını müəyyənləşdirir, onların arasında vəzifə bölgüsü aparır, tapşırıq və məsləhətlərini verir. Oyunlarda iştirak

edən hər bir tələbə ona həvalə edilmiş vəzifənin konkret yerinə yetirilməsi üçün özünə icmal tərtib edir və bunu bir neçə gün qabaq müəllimə göstərir, bəzi məsləhətlər alır və tələblər irəli sürür.

Oyunun gedişatı. Oyun qabaqcadan tərtib edilmiş senari əsasında başlanır. Hər bir tələbə vəzifəsindən asılı olaraq oyuna nə vaxt daxil olacağını dəqiq bilməlidir. Müəllim oyunun gedişatına nəzarəti yazılı şəkildə aparır. Müəllim oyun zamanı qayda-qanuna nəzarət edir və oyunu istiqamətləndirir.

Təcrübi material

Mövzu: «Hər hansı bir rayon gənclər, idman və turizm idarəsinin işi ilə tanış olmaq məqsədilə ezamiyyətə hazırlanma metodikası, fəaliyyətin məzmunu və yekun nəticələrinin qiymətləndirilməsi»

Oyunun keçirilmə yeri: Geniş auditoriya, gənclər, idman və turizm nazirliyinin kabinetini və onunla yanaşı kollegiya üzvlərinin iştirakı ilə yoxlanılan kollektivin ərazisi təsvir edilir.

Oyunun təsviri və məqsədi: Tələbələrə nəzəri və təcrübi bilik və bacarıqla silahlandırmaq üçün hər şeydən əvvəl onları ezamiyyət obyektinə seçiləcək əmək kollektivindəki sənədlərlə tanış etməklə kollektivin vəziyyəti haqqında yoxlayıcıda tam təsəvvür yaratmalı. Bundan əlavə yoxlayıcı da həmin kollektivdə bundan əvvəlki yoxlama zamanı aşkar edilmiş nöqsanları və onların aradan qaldırılması ilə bağlı görülən işlərin materiallarını nəzərdən keçirməli, onların təklif və iradlarının yerinə yetirilməsi haqqında məlumat almaq imkanına malik olmalıdır.

Aydındır ki, bir oyunda bu prosesin bütün incəliklərini əhatə etmək qeyri-mümkündür, lakin oyunlar məsələnin əsas məğzini araşdırmağa imkan yaradır.

Oyunda Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin nümayəndəsinin əmək kollektivinə ezam olunması prosesi təsvir olunur. O, müəssisənin rəhbəri, şura üzvləri və idman klubunun idarə heyəti ilə görüşür. Bundan sonra o, əsas məsələnin həllinə-fəallara konkret köməklik göstərməklə əlaqədar məsələnin həllinə başlayır. Nazirliyin nümayəndəsi müvafiq məsləhətlər verir. Hər bir oyunun özünə müvafiq ssenarisi tərtib olunur və iğra edilir.

Yoxlama qurtardıqdan sonra həmin təşkilatda akt tərtib olunur və yoxlamanın nəticələri aşkarlıq şəraitində kollektiv işçilərinin nəzərinə çatdırılır. Son nəticə isə Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin kollegiyasında müzakirə edilir.

Bir daha qeyd etmək istəyirik ki, işgüzar oyunların effektivliyi məhz oyunçuların qarşısına qoyulmuş məqsədə nə dərəcədə nail olması ilə ölçülür. Oyunlar isə ayrı-ayrı vəzifələri tələbələr tərəfindən təkrar etməyə, əvvəlki rolların icrasında buraxılmış nöqsanları təkrar etməməyə imkan verir.

Kollegiyada nazir məsləhət verir ki, hər bir təşkilatda nümunəvi kütəvi sağlamlıq bədən tərbiyəsi və idman işlərinin əhatəli təşkili ilk növbədə bədən tərbiyəsi kollektivinin təşkilat cəhətdən möhkəmləndirilməsindən asılıdır. Bu isə kollektivlə gənclərin qarşılıqlı əlaqəsini tələb edir. Buna görə yoxlayıcı yoxlama yerində olarkən diqqətini əsasən bu məsələlərin təşkilinə yönəltməlidir. Fəhlə və qulluqçuların asudə vaxtının təşkili, onların idmana olan marağı öyrənilməli və həmin marağın təmin edilməsi məsələləri ilə tanış olmalı, onları maraqlandıran suallara ətraflı cavab verməyi bacarmalıdır. Yoxlayıcı eyni zamanda müəssisənin rəhbərləri və nümayəndələri ilə ətraflı söhbət etməli, onların qayğıları ilə tanış olmalı, təkliflərini verməlidir.

Nəhayət, yoxlama işi başa çatdıqdan sonra onun yekunları haqqında fəallar yığıncağında məlumat verilməli, adamların söylədiyi iradlar və xahişlər diqqətlə dinlənilməlidir. Nazir ortaya çıxan suallara cavab verir.

Müəllim təşkilatçı. Aydın ki, biz məsələni tam əhatə etmirik, bunu müstəqil olaraq tələbələr özləri oyundan əvvəl hazırlayırlar. Burada məsləhət vermək olmaz, bu, vəzifəni icra edən bacarığından asılıdır. Əlbəttə, ezamiyyətin başlanğıcı, müddəti və onun icra planı dəqiq müəyyən edilməlidir. Hər şeydən əvvəl tapşırılan vəzifəni hər kəs kifayət qədər ətraflı mənimsəməlidir. Sadaladığımız amillər ezamiyyətin son nəticəsinə bilavasitə təsir göstərməlidir. Gənclər, idman və Turizm Nazirliyinin nümayəndəsi kollektivə yoxlama yerinə gəlir. O, kollektivin və həmkarlar təşkilatının rəhbərləri ilə görüşür, gəlişinin məqsədini bildirir, sonra isə vəziyyətlə tanış olur. Bildiyimiz kimi bədən tərbiyəsi idman klubu daim gənclərlə sıx əlaqədə olmalıdır. Adamların asudə vaxtlarını hansı tədbirlərə sərf edəcəyini, nə ilə məşğul olmaq arzusunda olduqlarını dəqiqləşdirmək üçün ictimai rəyin öyrənilməsi də çox vacibdir. Yoxlayıcı fəhlə və qulluqçular arasında rəy sorğusu aparır, onların arzu və təkliflərini öyrənir. Yoxlayıcı sənədlərlə tanış olur, tədbirlərin planlaşdırılması və icrası ilə maraqlanır və nəhayət bu işin gələcəkdə daha nümunəvi təşkili üçün konkret təkliflər hazırlayır, onları işçilərlə razılaşdırır.

Nəhayət, yoxlama işi sona çatır, yoxlayıcı tanışlığın yekunu haqqında akt və rəy arayış tərtib edir, vəziyyət haqqında fəallar qarşısında yekun sözü ilə çıxış edir.

Beləliklə, ezamiyyətə yekun vurulur. Daha doğrusu, yoxlama nəticəsində təkə nöqsanların aşkar edilməsi deyil, eləcə də onların aradan qaldırılması yolları da müəyyənləşdirilir.

Bir daha qeyd edirik ki, işgüzar oyunların effektivliyi məhz oyunçunun qarşısına qoyulmuş məqsədə nə dərəcədə nail olması ilə ölçülür. Əlbəttə, qarşıya düzgün məqsəd qoymaq və ona təcrübədə nail olmaq bacarığı adamda birdən-birə yaranmır.

Yoxlayıcıların fəallar qarşısında çıxışları:

Yoldaşlar, bəşəriyyətin müasir inkişaf mərhələsində asudə vaxt problemi günün ən vacib problemlərindən biridir. Bu məsələnin ciddiliyi hec də təsadüfi deyildir. Buna səbəb həyatda son vaxtlar baş verən dəyişikliklər, həddindən artıq emosionallıq və yeni-yeni məşğuliyyət növlərinin meydana gəlməsidir. Bu amillər idarə olunmadığından kortəbiiyyə, ciddi maneələr və narahatlıqlara səbəb olmuşdur. Odur ki, bizim başlıca vəzifəmiz bu məsələ ilə yaxından maraqlanmaq və onu istiqamətləndirməkdən ibarətdir. Asudə vaxtın səmərəli təşkilinin mühüm amillərdən biri də rəngarəng kütləvi sağlamlıq bədən tərbiyəsi və idman tədbirləridir. Biz sizin təşkilatda olarkən, onun bədən tərbiyəsi və idman işləri istiqamətində gördüyü işləri nəzərdən keçirərkən belə bir nəticəyə gəldik ki, burada fiziki tərbiyənin əhəmiyyətini çox yaxşı dərk edirlər, ona doğma münasibət bəsləyirlər və ondan hər gün müxtəlif forma və üsullar vasitəsi ilə istifadə etmək arzusu ilə yaşayırlar. Əlbəttə, bu bizi sevindirməyə bilməz.

Bununla belə yoxlama göstərdi ki, bu məsələlər hələlik özünün canlı ifadəsini tapmamışdır, əhali rəngarəng sağlamlıq tədbirlərinə lazımcına cəlb olunmamışdır, qayğı, tələbkərlilik istənilən səviyyədə deyildir. Bir vacib məsələ hamıya aydın olmalıdır. Əmrlə insanları, bu mühüm işə cəlb etmək olmaz. Burada peşə ustalığı, qayğı, təşkilatçılıq qabiliyyəti, geniş izahat işlərinin aparılması vacibdir.

Mövzu: «İdman klublarında hesabat seçki yığıncaqlarına hazırlıq və onların keçirilməsi»

Oyunun məqsədi və təsviri:

Məlumdur ki, hesabat seçki kampaniyası hər bir bədən tərbiyəsi və idman klubunun həyatında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, demokratik prinsip bu prosesdə özünün tam əksini tapır. Bu prosesdə bədən tərbiyəsi sahəsinə cavabdeh şəxs öz təşkilatı qarşısında gördüyü işlər haqqında hesabat verir və klub idarə heyəti bu işə cəlb edilmiş adamların fəaliyyətini dinləyir və ona obyektiv qiymət verir. İşin yaxşılaşdırılması üçün əməli təkliflər verilir, şuranın tərkibinə yeni üzvlər seçilir.

Hesabat-seçki yığıncaqlarını idman klubunun nizamnaməsində göstərilmiş müddətdə qaydalara uyğun olaraq keçirmək üçün bədən tərbiyəçiləri və idmançıların öz fikirlərini söyləməsinə şərait yaratmalıyıq. Bütün bunlar yığıncağa hazırlıq işi aparan və onu keçirən bədən tərbiyəsi fəallarında xüsusi məsuliyyət hissi yaradır. Yaxşı olar ki, idman klubunun darə heyəti və ya şurasının iclasında hesabat seçki kampaniyası haqqında xüsusi plan işləyib hazırlayarkən hər bir təşkilatın spesifik xüsusiyyəti nəzərə alınsın.

Biz isə əldə olan təcrübəyə əsaslanaraq plana daxil olacaq tədbirləri sadalayaq.

1. İdman klubu idarə heyətinin tərkibinin illik cədvəlini işləyib hazırlamaq. Habelə təşkilatın bədən tərbiyəsi qruplarında, briqadalarında, sexlərində keçiriləcək hesabat seçki yığıncaqlarının cədvəlini işləyib hazırlamaq.

2. İdman klubunun idarə heyəti şurasının iclasında ilk təşkilatın bütün bölmələrində hesabat-seçki iclaslarının hazırlığına və keçirilməsinə məsul olan şəxsləri seçib ayrılmalı və təsdiq etməlidir.

3. Hesabat seçki kampaniyası dövrünü mətbuatda və divar qəzetində, radioda və digər kütləvi informasiya vasitələrində işıqlandırmaq.

4. İdman klubunun bölmələrində seçkili orqanlara məsləhət görülən bütün üzvlərlə görüşüb tanış olmaq.

5. Keçən hesabat dövründə yoldaşlarının etimadını doğrultmuş, özünü yaxşı cəhətdən göstərmiş, nümunəvi və işgüzar fəallığı ilə secilmiş rəhbər işçini mükafatlandırmaq lazımdır. Yaxşı olar ki, idman klubu kollektivinin şurasında planın təsdiq etməzdən əvvəl bütün əlaqədar təşkilatlarla məsləhətləşib onların razılığı əldə edilsin. Belə bir tədbirlər planı daha əsaslı və konkret yerinə yetirilməsi isə təşkilati cəhətdən daha təminatlı olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, qarşıdakı dövrdəki uğurlar təşkilata kimin rəhbərlik etməsindən çox asılıdır. İdman klubu idarə heyətinin tərkibinə daha layiqli idmançılar seçilməlidir. Rəy sorğusu, fikir mübadiləsi ağıllı, təmkinli, taktiki cəhətdən düşünülmüş halda aparılmalıdır. Qanunla belə, yalnız bədən tərbiyəçiləri və idmançıların təmsil olunduğu idman klubunun idarə heyətinin yığıncağı kimin rəhbər ola biləcəyini, bu vəzifəyə kimin layiq olacağını müəyyənləşdirə bilər. Göründüyü kimi, bu tədbir oyunda iştirak edənlərdən həm bilik, həm müəyyən vərdişlər, həm də təşkilatçılıq təcrübəsi tələb edir. Təcrübə göstərir ki, planda zəhmətkeşlərin sağlamlığının vəziyyəti, kollektivin idman nailiyyətləri, istehsalat tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi, əməyə münasibəti də diqqət mərkəzində olmalıdır.

Planda həmçinin gənclərlə ideya-siyasi, mənəvi, tərbiyəvi işləri, onların təhsili, istirahəti və məişəti də öz əksini tapmalıdır. Çox vaxt planın həcmi böyük, amma nəyin görüldüyü isə məlum olmur. Öz əyani vasitələrindən geniş istifadə edən idarə heyətinin təcrübəsi bəyənilməlidir. Belə şuralar tematik stendlər, cədvəllər vasitəsilə bədən tərbiyəçilərinin və idmançıların ümumi sayının artmasını, əldə olunan fərman, mükafat və kubokları göstərir.

Bütün bunlarla yanaşı bədən tərbiyəsi fəallarında, kollektiv üzvlərində maraq, fəallıq, nöqsanlara qarşı barışmazlıq, görülən işlərə qarşı tənqidi münasibət hiss olunmalıdır. Bu çıxışlar dəyərli, işgüzar, prinsipial və konstruktiv olmalı, kollektivin işinin səmərəliliyini və keyfiyyətini artırmağa yönəlmiş faydalı təkliflərlə zəngin olmalıdır, işgüzar, konkret çıxışlar təzə seçilən idarə heyətinə təsir göstərməli, hazırlanmış proqram layihəsi kollektiv zəkaya, kollektiv üzvlərinin təcrübə və iradəsinə istinad etməklə əsl hərəkətverici proqrama çevrilməlidir.

Bütün bunlarla yanaşı bədən tərbiyəsi fəallarında, kollektiv üzvlərində maraq, fəallıq, nöqsanlara qarşı barışmazlıq, görülən işlərə qarşı tənqidi münasibət hiss olunmalıdır. Bu çıxışlar dəyərli, işgüzar, prinsipial və konstruktiv olmalı, kollektivin işinin səmərəliliyini və keyfiyyətini artırmağa yönəlmiş faydalı təkliflərlə zəngin olmalıdır, işgüzar, konkret çıxışlar təzə seçilən idarə heyətinə təsir göstərməli, hazırlanmış proqram layihəsi kollektiv zəkaya, kollektiv üzvlərinin təcrübə və iradəsinə istinad etməklə əsl hərəkətverici proqrama çevrilməlidir.

XVII FƏSİL

BEYNƏLXALQ İDMAN HƏRƏKATININ TƏŞKİLİ VƏ İDARƏ OLUNMASI

17.1. Beynəlxalq idman hərəkatının məqsədi və vəzifələri

Beynəlxalq İdman Hərəkatı (BİH) dünya ölkələri idmançılarının milli idman təşkilatları ilə beynəlxalq idman birliklərinin birliyi deməkdir. Bu birlik idmanın beynəlxalq səviyyədə inkişafına, müasir təşkilati prinsiplərin hazırlanması və təkmilləşdirilməsinə, beynəlxalq yarışların təşkili və keçirilməsinə, daha güclü idmançıların (Olimpiya, dünya və qitə çempionlarının) aşkar edilməsinə, rekordların qeydə alınmasına və nəhayət idmanın reqlamentləşdirilməsinə xidmət edir.

Beynəlxalq İdman Hərəkatının (BİH) məqsədi **insanların sosial proqresə nail olmasına və dünyada sülhün möhkəmləndirilməsindəki tələbatlarına uyğun olaraq müəyyən edilir.**

BİH-nin vəzifələri isə beynəlxalq idman birliklərinin fəaliyyət spesifikasiyasına uyğun olan vasitələrlə məqsədə nail olmağını təmin edilməsindən ibarətdir.

Bu vəzifələrə əsasən aşağıdakılar aid edilir:

- 1) İdmançıların yerləşdirilməsi;
- 2) İdmanın inkişafının təmin olunması;
- 3) Daha güclü idmançıların aşkar edilməsi, rekordların qeydə alınması üçün ayrı-ayrı idman növləri üzrə yarışlar sisteminin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi;
- 4) İdmanın reqlamentləşdirilməsi; idmançıların beynəlxalq yarışlarda (Olimpiya Oyunları, dünya və qitə yarışları) yüksək nəticələr göstərmələri, mükafat alan yerlər uğrunda ədalətli mübarizə apara bilmələri üçün eyni və bərabər səviyyəli imkanların yaradılmasını təmin edən yarış qaydalarının və əsasnamələrin hazırlanması.

Beynəlxalq idman birliklərinin fəaliyyəti onların spesifikasiyasına, ənənələrinə uyğun olaraq nizamnamələri, yarış qaydalarının əsasnamələri və digər sənədlərdə əksini tapmış ideya-təşkilati prinsiplər əsasında həyata keçirilir. Bu prinsiplərin formalaşdırılmasında əsas beynəlxalq idman hərəkatının məqsədi və beynəlxalq idman birliklərinin vəzifələridir.

Bu prinsiplərə aşağıdakılar aiddir:

İdman birliklərinin sosial tərəqqinin nail olunmasında və sülhün möhkəmləndirilməsində beynəlxalq idman hərəkatının mahiyyətinin əsas faktorlarından biri kimi gücləndirilməsi üzrə qarşılıqlı fəaliyyəti;

- Siyasi baxışlarından, dini etiqadından, cinsindən və dərisinin rəngindən asılı olmayaraq insanların idmanla məşğul olmaq hüquqlarının bərabərliyi;
- Milli idman təşkilatlarında və beynəlxalq idman birliklərində siyasi, dini və irqi motivlərə görə ayrı-seçkilik salmaq və idmançıların hüquqlarının tapdalanması hallarına qətiyyətlə yol verməmək;
- Beynəlxalq idman birliklərinin milli idman təşkilatlarının daxili işlərinə qarışmaması,
- Beynəlxalq idman birliklərində üzv olan bütün milli idman təşkilatlarının hüquq və vəzifə bərabərliyi.
- Olimpiya, dünya və qitə yarışlarında mübarizədə bütün idmançıları üçün eyni və bərabər səviyyəli imkanların yaradılması, yarış qaydalarının daim təkmilləşdirilməsi və beynəlmilləşdirilməsi;
- Beynəlxalq yarışların qaliblərini mükafatlandırma mərasimlərində bütün ölkələrin dövlət və milli atributlarına hörmətlə yanaşılması və ciddi münasibət göstərilməsi;
- Həvəskar və peşəkar idmanın ayrı-ayrılıqda inkişaf etdirilməsi.

17.2. Beynəlxalq idman birliklərinin funksiyaları

Beynəlxalq idman birliklərinin və onların əsasını təşkil edən hissələrin (idman birlikləri) funksiyaları məqsəd və vəzifələrin həyata keçirilməsinə nail olmaq üzrə idarəetmə fəaliyyətidir.

Beynəlxalq idman hərəkatı üçün beynəlxalq idman birliklərinin funksiyaları kompleksində dünya xalqlarının beynəlxalq ünsiyyətinin təmin olunmasında idmanın çoxsahəli sosial rolu bir daha özünü əsas faktorlardan biri kimi nümayiş etdirir.

Beynəlxalq idman birliklərinin fəaliyyətində idarəetmə əməyinin nümayəndələri olan ayrı-ayrı kollektivlər və şəxslər arasında müəyyən münasibətlər yaranır. Bu beynəlxalq idman hərəkatında idarəetmə münasibətlərini yaradır və formalaşdırır.

Bu münasibətlər arasında daha əhəmiyyətliləri aşağıdakılardır:

- Hakimiyyətlik;
- Tabelilik;
- Kooperasiya;
- Əlaqələndirmə (koordinasiya).

Hakimiyyətlik münasibətinə yarışların qaydalarının, əsasnaməsinin və digər sənədlərin hazırlanması, təsdiqi, yarışlar keçirilən yerlərin seçilməsi və təyin edilməsi və s. bu kimi tədbirlər aiddir.

Tabelilik münasibəti Milli idman əşkilatlarının beynəlxalq idman birliklərinə münasibətdə onların qəbul etdikləri qərarların, tapşırıq və tövsiyələrin öz fəaliyyətlərində qəbul edilməsi və ölkələrində həyata keçirilməsinin təmin olunmasıdır. Tabelilik münasibəti eyni zamanda beynəlxalq idman birliklərinin bir-birinə olan münasibətində də tətbiq olunur.

Belə ki, beynəlxalq idman federasiyaları Beynəlxalq Olimpiya Komitəsinin (BOK) qərar və göstərişlərinin (həvəskar idman) həyata keçirilməsini təmin etməli və öz fəaliyyətini BOK-un tələblərinə uyğun qurmalıdır.

Kooperasiya münasibəti: beynəlxalq idman birlikləri arasında qarşılıqlı fəaliyyətin qurulmasını nəzərdə tutur. Ayrı-ayrı idman növləri üzrə beynəlxalq idman federasiyalarının baş assosiasiyasının yaradılması bu münasibət funksiyasının nə dərəcədə böyük əhəmiyyət kəsb etdiyinə parlaq təcrübə bir sübutdur.

Əlaqələndirmə (koordinasiya)münasibəti-qeyri-hökumət təşkilatları olan beynəlxalq idman birliklərinin, beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatların və beynəlxalq idman hərəkatının üzvü olan ölkələrin hökumətləri ilə qarşılıqlı fəaliyyət funksiyasından ibarətdir.

Funksiyalar təsnifatının əsasında beynəlxalq idman birliklərinin vəzifələri durur.

1-ci qrup funksiyalara idmançıların birləşdirilməsi tapşırığından irəli gələn vəzifələr daxildir:

a) məqsəd və vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi

Bu çox məsul vəzifə olaraq, beynəlxalq idman birliklərinin fəaliyyətini bütövlüklə özündən asılı edir. Məqsəd və vəzifələr birliklərin təsis zamanı formalaşdırılır və nizamnamədə qeydə alınır. Bu funksiyalar vaxt keçdikcə dəyişilə bilər.

b) Normativ əsasların hazırlanması funksiyası məsuliyyətinə görə birinci qrup funksiyalar arasında ikincidir. Bura birliyin heyətinə milli idman təşkilatlarının qəbulu və nümayəndəlik şərtlərini idarə etməkdə müxtəlif səviyyələrin məsuliyyət qaydası və növlərinin qurulması daxildir.

c) təşkilati-idarəetmə əsaslarının hazırlanması;

Bu funksiya beynəlxalq idman birliklərinin ideoloji-təşkilati prinsiplər sisteminin formalaşdırılması, rəhbərlik üzrə funksiyalar kompleksinin birliyinin və onların texniki komitələrinin fəaliyyətinin planlaşdırılması, birliyin milli idman təşkilatları ilə münasibətdə rəsmi dilinin müəyyənləşdirilməsi və s. bu kimi sahələri əhatə edir.

İdmanın inkişafı ilə bağlı 2-ci qrup funksiyalar meydana çıxır:

a) Rəsmi beynəlxalq yarışların (Olimpiya Oyunları, dünya və qitə çempionatları) təşkili və keçirilməsi;

b) Yüksək idman nailiyyətlərinin (rekordların, nəticələrin və.s) qeydə alınması;

c) beynəlxalq idman birliyi üçün yeni olan ölkələrdə, coğrafi rayonlarda, idman növünün yayılmasının üsul və formalarının hazırlanması və həyata keçirilməsi;

ç) Bütün ölkələrin idmançılarının olimpiya, dünya və qitə yarışlarında eyni və bərabər səviyyədə mübarizə apara bilmələrini təmin edən yarış qaydalarının təkmilləşdirilməsi;

d) İdman növlərinin elmi metodiki əsaslarının yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlərin keçirilməsi.

Beynəlxalq idman birliklərinin fəaliyyətində idarəetmə əməyinin əsas növlərindən biri idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsidir. Bu qərarlar adətən ikili xarakter daşıyır.

Belə ki, qəbul edilmiş qərar birliyin struktur orqanları üçün məcburi, üzv təşkilatlar üçün isə könüllü olaraq şərti xarakterliyi ilə fərqlənir.

Birliyə üzv olan milli idman təşkilatları həmişə qərarlarla razılığa da birlər, eləcə də onlardan imtina edə bilərlər. Məsələn olaraq, Beynəlxalq Olimpiya Komitəsinin üzvü olan bir sıra dövlətlərin müxtəlif səbəblərə istinad edərək ayrı-ayrı şəhərlərdə keçirilən Olimpiya Oyunlarında iştirakdan imtina etmələrini göstərmək olar (XXII Olimpiya Oyunlarında Moskva şəhərində ABŞ və onun müttəfiqləri, XXIII Olimpiya Oyunlarında Los-Ancelesdə SSRİ və sosialist ölkələri iştirak etməmişdilər).

Beynəlxalq idman birliklərinin qəbul etdikləri qərarlar üzv milli idman təşkilatları tərəfindən könüllü surətdə yerinə yetirilir. Belə ki, bu qərarların icrası üzv təşkilatların dövlətlərinin milli maraqlarına uyğun gəlməli, onların milli mənafeələrinə və müstəqilliklərinə heç bir zərər gətirməməlidir.

Beynəlxalq idman birliklərinin qərarlarının hazırlayan və qəbul edən subyektlər üç konkret qrupa bölünür:

I qrup–plenar orqanlar;

II qrup–inzibati və icraçı orqanlar;

III qrup–texniki orqanlar.

Plenar orqanlar (konqreslər, assambleyalar və konfranslar) öz səlahiyyət səviyyələrinə görə idarəetmə sisteminin ən yüksək pilləsində durur. Onlar idman növünün inkişafı üçün ən məsuliyyətli və tələpəli qərarlar qəbul edirlər:

- Yarış qaydalarının təsdiqi, dəyişdirilməsi;

- Rəsmi yarışların keçirilmə vaxtının və yerinin müəyyən edilməsi;
- İcraçı orqanların (milli idman təşkilatlarının nümayəndələrinin plenar görüşləri arasında müddətdə fəaliyyət göstərən) seçilməsi və təsdiqi;
- Maliyyə fəaliyyəti haqqındakı hesabatların təsdiqi.

Inzibati orqanlar

Beynəlxalq idman birliklərinin inzibati və icraçı orqanları plenar orqanlardan sonra idarəetmə qərarlarının qəbulu və icrasında böyük hüquqa və səlahiyyətə malikdir. Plenar görüşlər arasında dövr bir çox beynəlxalq idman birliklərində 2-4 ilə qədərdir. Bu inzibati orqanların uzun müddətli idarəetmə fəaliyyəti üçün geniş meydan açır, yüksək məsuliyyət və böyük səlahiyyətlər imkan yaradır.

Texniki orqanlar beynəlxalq idman birliklərinin strukturunda fəaliyyət göstərən komitələr və komissiyalardır. Bir çox hallarda bu orqanların tərkibi birliyin kongresində seçilir. Buna görə də onların qəbul etdikləri bir sıra qərarlar yarışların təşkili və keçirilməsi, hakimlər heyətlərinin təyin edilməsi, yarış qaydalarında dəyişikliklər və s. plenar orqanlar tərəfindən təsdiq edilir.

Beynəlxalq idman birliklərində idarəetmə qərarları təsir obyektlərinə görə iki yerə bölünür:

- Xarici sfera - birliyə üzv olan milli idman təşkilatlarına aid qərarlar.
- Daxili sfera- birliyin strukturunda yaradılmış idarəetmə orqanlarına aid qərarlar.

Birliyin idarəetmə qərarları şərti olaraq daha iki növə-daimi və müvəqqəti qərarlara bölünür.

Daimi qərarlar bir qayda olaraq şərti xarakter daşıyır. Belə ki, bu növ qərarlar idman növünün inkişafı, birliyə daxil olan üzv dövlətlərin sayının artması, idmanın texniki və taktiki cəhətdən təkmilləşməsi, maddi-texniki təchizatın dəyişməsi və s. bu kimi amillərlə bağlı fəaliyyət dövrü üçün müəyyən məhdudiyət və sərhədlərə malikdir. Məsələn, hələ 1924-cü ildə Beynəlxalq Ağır Atletika Federasiyası tərəfindən qəbul olunmuş aşağıdakı qayda, yeni idmançıların hər hansı bir çəki dərəcəsində eyni nəticə göstərdikləri zaman, üstünlüyün daha az çəkisi olan idmançıya verilməsi və onun qalib elan olunması bu gün də qüvvədədir.

Müvəqqəti qərarlar sırasına müxtəlif formalı konkret tədbirlərin təşkili və keçirilməsi haqqında qəbul edilmiş qərarları aid etmək olar. Bu qərarlarla fəaliyyətin nəticələri ya hesabatlarda, ya da protokollarda (kongres iclasları, inzibati orqanların müşavirələri və s.) qeydə alınır.

17.3. Beynəlxalq İdman Hərəkatının strukturu.

Beynəlxalq idman hərəkatının strukturu çox mürəkkəbdir. Belə ki, bu struktur Olimpiya hərəkatına daxil edilmiş birliklərdən və öz idman növlərini olimpiya yarışları proqramına daxil etdirmək istəyən birliklərdən ibarətdir.

Bu birliklər aşağıdakı qaydada təsnifat oluna bilər:

a) Ümumdünya miqyaslı (bütün dünya dövlətlərinin idmançılarını birləşdirən) beynəlxalq idman birlikləri:

- Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi (BOK);
- Milli Olimpiya Komitələrinin Baş Assambleyası (QA NOK);
- Beynəlxalq İdman Federasiyalarının baş assosiyasiyası (QAİFS);
- Universitet İdmanının Beynəlxalq Federasiyası (FİSU).;
- Dəmiryoğuların Beynəlxalq İdman İttifaqı (USİK);
- Kar və Lalların Beynəlxalq İdman Komitəsi (KİSS);

Məhdud funksiyalara malik olan beynəlxalq idman birliklərinə aşağıdakı təşkilatlar aid edilir:

- Ayrı-ayrı idman növləri üzrə beynəlxalq federasiyalar;
- İdman Təbabətinin Beynəlxalq Federasiyası (FİMS);
- Beynəlxalq Psixologiya Assosiyasiyası (İSSP) və s.

b) Regional miqyaslı beynəlxalq idman birlikləri kompleks xarakterli birliklərə aiddir:

- Avropa Milli Olimpiya Komitələrinin Daimi Məsləhət Konfransı;
- Panamerika İdman Təşkilatı (PASS);
- Asiya Oyunları Federasiyası (AQF) və s.

Məhdud funksiyalara malik birliklər sırasına aşağıdakı təşkilatlar aiddir:

- Yüngül Atletika Assosiyasiyası (YAĞ)
- Avropa Üzgücülük Liqası (LAN).
- Avropa Atıcılıq İdman Konfederasiyası (ASK)
- Hərbi İdmanın Beynəlxalq Şurası (SİZM)
- Afrika Ali İdman Şurası (KSSA) və s.

Beynəlxalq idman hərəkatı müasir dövrdə XIX əsrin sonları XX əsrin əvvəllərində təşkilatı qaydada formalaşmağa başlamışdır. Belə ki, ilk dəfə 1881-ci ildə ilk beynəlxalq idman birliyi olan Avropa Gimnastika İttifaqı yaradılmışdır. Bundan bir il sonra isə, 1882-ci ildə Konki Sürənlərin Beynəlxalq İttifaqı və Beynəlxalq Avarçəkmə Federasiyası fəaliyyətə başlamışdır.

23 iyun 1894-cü ildə isə Parisdə- Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi (BOK) təsis edilmişdir.

Beynəlxalq idman hərəkatında öz fəaliyyəti və səlahiyyətinə görə ən böyük əhəmiyyət kəsb edən həvəskar idmanın ümümdünya idarəetmə orqanı– Beynəlxalq Olimpiya Komitəsidir (BOK).

17.4. Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi (BOK).

BOK öz fəaliyyətində Olimpiya xartiyasını rəhbər tutur.

Olimpiya Xartiyası BOK tərəfindən qəbul olunmuş rəsmi qaydaları, təlimatları, anlayışları və prinsipləri əhatə edən vahid kodeksdir. Xartiya Olimpiya hərəkatının təşkilini və həyata keçirilməsi istiqamətlərini, idarə edilməsi sistemləri və prinsiplərini, beynəlxalq və milli idman federasiyaları ilə qarşılıqlı əməkdaşlığın yaradılmasını, Olimpiya Oyunlarının keçirilməsi qaydalarını, oyunların təntənəli açılış və bağlanış mərasimlərinin təlimatlarını müəyyənləşdirən bir sənəddir.

BOK-un ali orqanı üzvlərinin ümumi yığıncağı olan sessiyadır. Sessiya ildə ən azı bir dəfə çağırılır. Olimpiya Oyunları keçirilən ildə sessiya iki dəfə çağırılır. Beynəlxalq Olimpiya Hərəkatına aidiyyəti olan bütün məsələlər sessiyada müzakirə olunur. Olimpiya Xartiyası istisna olmaqla sessiyada müzakirə edilən digər məsələlər üzrə qərarlar sadəcə olaraq səs çoxluğu ilə qəbul edilir. Olimpiya Xartiyasına aid məsələlər (dəyişikliklər, əlavələr və.s) üzrə qərarlar isə sessiya üzvlərinin 3-dən 2 hissəsinin səsi ilə qəbul olunur.

Sessiyanın gündəliyində duran məsələlər üzrə təkliflər BOK-un üzvləri, Milli Olimpiya Komitələrinin nümayəndələri və beynəlxalq idman birlikləri tərəfindən sessiyanın başlanmasına 5 ay qalmış rəsmi qaydada irəli sürülməlidir.

BOK Olimpiya Oyunları keçiriləcək şəhəri seçmək və təsdiq etmək hüququna malikdir.

BOK ona üzv olan Milli Olimpiya Komitələrinin vətəndə yaşayan, ingilis, yaxud fransız dilini bilən, Olimpiya hərəkatına faydalı olan bacarıqlı şəxsləri komitənin üzvlüyünə seçir.

BOK-un üzvləri təmsil etdikləri ölkələrdə BOK-un nümayəndəsi kimi tanınır. Onlar BOK-da öz ölkələrinin nümayəndəsi kimi çıxış edirlər.

Sessiyalar arasında Olimpiya hərəkatına rəhbərliyi BOK-un İcraiyyə Komitəsi həyata keçirir. Onun tərkibinə 9 nəfər daxildir: prezident, üç vitse-prezident və beş üzv.

Olimpiya hərəkatı məsələləri və BOK-un fəaliyyəti üzrə təkliflərin hazırlanması məqsədi ilə BOK-un strukturunda xüsusi komissiyalar yaradılır. Bu komissiyalar daimi və müvəqqəti ola bilər. Onların heyətləri qarışıq yəni BOK-un üzvlərindən, MOK və beynəlxalq idman birliklərinin nümayəndələrindən komplektləşdirilə bilər.

Bu komissiyaların sırasında;

- Olimpiya Oyunlarına idmançıların buraxılması üzrə komissiya;
- Mədəni komissiya (Olimpiya hərəkatının və Oyunların mədəni tərəflərini əhatə edir);
- Maliyyə Komissiyası və s. göstərmək mümkündür.

Beynəlxalq idman hərəkatının idarə edilməsində 1965-ci ildə yaradılmış Milli Olimpiya Komitələrinin Baş Assambleyası böyük rola və xidmətə malikdir. Assambleyanın iclası ildə bir dəfə keçirilir. İclaslar arasındakı dövrdə Assambleyanın fəaliyyətinə Şura rəhbərlik edir. Şura – prezidentdən, baş katibdən və üzvlərdən ibarət olmaqla 4 illik müddətə seçilir. Assambleyanın nəzdində ayrı-ayrı məsələlər və sahələr üzrə (nizamnamə, milli olimpiya komitələrinin beynəlxalq olimpiya hərəkatında rollarının gücləndirilməsi, beynəlxalq dərəcəli idmançıların problemlərinin öyrənilməsi üzrə və s.) işçi qrupları yaradılır və fəaliyyət göstərir.

Beynəlxalq idman hərəkatında daha bir qurum – Beynəlxalq İdman Federasiyalarının Baş Assosiyasiyası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu qurumun əsas məqsədi idman federasiyalarının fəaliyyətini digər beynəlxalq idman birlikləri, xüsusən BOK-la münasibətdə əlaqələndirməkdən ibarətdir. Assosiyasiyanın ali orqanı hər il çağırılan Baş Assambleyadır. İcraçı orqan prezident, baş katib və 6 üzvdən ibarət olan Şuradır. Şura 2 illik müddətə seçilir. Şuranın iclasları arasındakı dövrdə isə prezident şurası fəaliyyət göstərir. Prezident şurasına prezident, baş katib və xəzinədar daxildir.

17.5. Olimpiya xartiyası

Beynəlxalq Olimpiya Komitəsinin Olimpiya hərəkatı məsələləri üzrə nizamnamə və sənədlər toplusu (məqsədi, prinsipləri, əsasnaməsi, Olimpiya Oyunlarının təşkili və keçirilməsi qaydaları və s.) Pyer de Kuberten tərəfindən təklif olunmuş, Olimpiya Xartiyasının əsasları 1894-cü ilin iyununda Parisdə keçirilmiş Beynəlxalq İdman Konqresi tərəfindən təsdiq edilmiş və müasir Olimpiya oyunlarının təşkili və Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi yaradılması haqqında qərar qəbul olunmuşdur. Sonralar Olim-

piya xartiyasına bir sıra əlavələr edilmiş, izahlar və təlimatlar tərtib olunmuş, lakin onun haqqında Kubertenin işləyib hazırladığı əsasnamədə bu günə qədər əsaslı dəyişiklik edilməmişdir. Olimpiya xartiyası 5 bölmədən ibarətdir.

Birinci bölmə. Olimpiya hərəkatının əsas prinsiplərinə həsr olunmuşdur. Bu prinsiplərdən həvəskarlar idmanının əsası sayılan fiziki və mənəvi keyfiyyətlərin inkişafına təsir göstərməyə, gəncləri idman vasitəsilə qarşılıqlı anlaşma və dostluq ruhunda tərbiyə etməyə, xalqlar arasında sülh yaratmağa kömək edir. Bütün dünyada xalqların xeyrixah İradəsini stimullaşdıran Olimpiya prinsiplərini yaymaq, gəncləri böyük idman bayramlarında Olimpiya oyunlarında birləşdirməkdir. Olimpiya oyunları bütün ölkələrin həvəskar idmançılarını–vicdanlı və bərabər hüquqlu insanları yarışlarda birləşdirir. Olimpiya oyunlarında bu və ya digər ölkənin və ya ərazinin idmançılarının iştirak etmək hüququnu Beynəlxalq Olimpiya Komitələri tanınmış Milli Olimpiya Komitələri müəyyənləşdirir. Ölkələrə və ya ayrı-ayrı şəxslərə qarşı irqi və dini ayrı-seçkiliyə və ya siyasi motivlərə yol verilmir. BOK Olimpiya oyunlarını keçirmək şərəfinə ölkəni və ya ərazini deyil, böyük şəhəri layiq görür. Olimpiya oyunlarını keçirmək məsuliyyətini seçilmiş şəhərin ölkəsinin Milli Olimpiya Komitəsi daşıyır. Qış Olimpiya Oyunları ayrıca, yay Olimpiya Oyunlarından 2 il sonra keçirilmişdir. Oyunlardan gələn gəlir yalnız Olimpiya hərəkatının və həvəskarlar idmanının inkişafına sərf olunur.

Bu bölmədə Olimpiya bayrağı və Olimpiya rəmzlərinin təsviri və nizamnaməsi verilmişdir. Bunlar BOK-un müstəsna dərəcədə şəxsi mali hesab olunur. Burada Olimpiya məşəli və Olimpiya emblemi barədə əsasnamə də verilmişdir.

İkinci bölmədə Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi, onun hüquqi statusu, məqsədi, hüquqları, təşkili və quruluş prinsipləri, bu komitəyə üzv olma şərtləri icraiyyə komitəsi iclasları və sessiyaları təsvir olunmuş, habelə BOK-un vəsaiti göstərilmişdir.

Üçüncü bölmədə Milli Olimpiya Komitələri (MOK) haqqında məlumat vardır. Milli Olimpiya Komitələrinin yaradılmasını xarakterizə edən qaydalar, habelə MOK-un və üzvlərinin hüquq və vəzifələri haqqında məlumat verilir.

Dördüncü bölmə Olimpiya Oyunları adlanır. Bura idmançıların Olimpiya Oyunlarına buraxılması kodeksi (həvəskar idmançı statusunun müəyyən edilməsi, tibbi nəzarət haqqında, dopinqin qadağan edilməsi haqqında və i. a.), idmançıların Milli Olimpiya Komitəsi tərəfindən iştirakı şərtləri haqqında, BOK tərəfindən beynəlxalq idman federasiyalarının tanın-

ması siyahısı və məzmunu haqqında əsasnamə, Olimpiya Oyunları proqramının müəyyən edilməsi və ona yenidən baxılması, bu proqrama idman növlərinin və ayrı-ayrı idman fəndlərinin daxil edilməsi, milli mədəni proqram haqqında, Olimpiya Oyunlarında komandaların (idmançıların) iştirakı haqqında sifarişlərin və digər sənədlərin tərtibi haqqında, habelə hakimlər və xidməti şəxslərin tərkibi haqqında, onların Olimpiya kəndində və ondan kənarında yerləşdirilməsi haqqında, Olimpiya stadionunda və digər idman qurğularında rəsmi şəxslərin, jurnalistlərin və i. a. yerləşdirilməsi qaydaları daxildir. Bu bölməyə həmçinin Olimpiya mükafatları haqqında əsasnamə, habelə Olimpiya oyunlarını kütləvi informasiya vasitələri ilə işıqlandırmaq qaydaları da daxildir.

Beşinci bölmə «Olimpiya Oyunlarının protokolu» adlanır. Burada milli Olimpiya Komitəsinin Olimpiya oyunlarını hazırlamaq və keçirmək haqqında səlahiyyətini Olimpiya Oyunlarının təşkilat komitəsinə vermək haqqında əsasnamə (burada sonuncunun statusunun, hüquqlarının və vəzifələrinin müəyyən edilməsi haqqında əsasnamə də var), Olimpiyada qaydaları, Olimpiya Oyunlarının keçirilməsi müddətləri və davam etməsi qaydaları (Olimpiya şəhəri haqqında, Olimpiya Oyunlarına hazırlıq və onu keçirmək haqqında) oyunların, təntənəli acılışı və bağlı elan olunması, mükafatçıların təltif edilməsi öz əksini tapır. Siyasi, dini və ya irqi xarakterli təbliğat tədbirlərinin, habelə kommersiya reklamlarının keçirilməsi haqqında qadağalar və s. göstərilir.

Rəsmi izahat. Burada bəzi əsas proqramlar dəqiqləşdirilir. Bunlar BOK və MOK-un hüquqlarına aiddir və Olimpiya bayrağının, rəmzinin, embleminin, təsvirinə toxunulur, idmançıların hüquqları, idman növlərinin tanınması meyarları, Olimpiya oyunlarının kütləvi təbliğinə aid müxtəlif məsələlər (mətbuat, televiziya, radio nümayəndələrinin yerləşdirilməsi, Olimpiya Oyunlarını translyasiya etmək, Olimpiyadaya aid texniki filmlər çəkmək və i. a.) haqqında məlumatdan ibarətdir.

BOK-un Olimpiya Xartiyasına əlavə təlimat da təsdiq olunmuşdur ki, bu da məcburi xarakter daşıyır. Onun ayrı-ayrı paraqraflarında Olimpiya oyunlarından siyasi və kommersiya baxımından istifadə edilməsi, habelə Olimpiya hərəkatına peşəkarlığın soxulması qadağan olunur. Bu sənədlərdə BOK-un sessiyaları haqqında vəziyyət ətraflı qeyd edilir (bura oyunların keçirilməsinə namizəd olan şəhərlər haqqında anket də daxildir). Öz namizədliyini Olimpiya Oyunları təşkilatlarından irəli sürmüş şəhərlər üçün şərtlər və tələblər də qoyulur. Onun ayrı-ayrı fəsilləri BOK-un xüsusi komissiyasına və onların təşkili qaydasına həsr olunmuşdur.

Olimpiya xartiyasında BOK-un himayəsi altında olan regional oyunların keçirilməsi qaydaları (1952-ci ildə 47-ci sessiyada qəbul olunmuşdur), Olimpiya kuboku haqqında əsasnamə, Olimpiya medalının nizamnaməsi, habelə BOK-un nəşrləri haqqında məlumat da vardır.

Olimpiya rəmzi Olimpiya hərəkəti sisteminin atributlarına daxildir.

1. Olimpiya hərəkəti üçün ümumi sayılan bütöv Olimpiya rəmzi, Olimpiya devizi (birlikdə Olimpiya emblemini təşkil edir) və BOK-un şəxsi mülkiyyəti sayılan Olimpiya bayrağıdır. Bu bayraqdan reklam və ticarət məqsədləri üçün istifadə edilə bilməz. MOK-un rəsmi emblemləri oyunların, sessiyaların, konqreslərin emblemləri, Olimpiya şəhərinin rəmzi bu oyunların təşkilatçısının üslublaşdırılmış rəmzləri ilə uyğunlaşdırılır. Oyunların, sessiyaların, konqreslərin emblemləri BOK tərəfindən təsdiq olunur və onun icazəsi ilə MOK-da, təşkilat komitələrində reklam və ticarət məqsədləri üçün istifadə olunur. BOK-da təsdiq olunmuş Olimpiya oyunlarının rəsmi emblemindən savayı, təşkilat komitəsinin icazəsi ilə MOK-un emblemi yalnız öz ölkəsinin ərazisində reklam məqsədləri üçün istifadə edilə bilər.

İdmançıları beynəlmiləl ruhda tərbiyə etmək və bütün qitələrin xalqları arasında dostluğu möhkəmləndirmək məqsədilə P.Kubertenin təşəbbüsü ilə BOK Olimpiadada iştirak edənlərin adını, emblemini və mükafatlarını təsdiq etmişdir.

Oyunların açılış mərasimində Olimpiadanın keçirildiyi ölkənin görkəmli idmançılarından biri əlində milli bayraq tutmuş bayraqdarın müşayiəti ilə tribunaya qalxır və qədim dövrlərin olimpiyaçıları kimi and içir: «Mən bütün idmançıları adından vəd edirəm ki, biz bu Olimpiya oyunlarında onların keçirilmə qaydalarına hörmət göstərərək riayət etməklə, əsl idman ruhunda, idmanın şöhrəti və komandamızın şərəfi naminə iştirak edəcəyik!»

Olimpiya dirçəlişinin 20 illiyinin bayram edilməsi münasibətilə 1914-cü ildə Parisdə üzərində bir-birinə keçirilmiş beş halqa təsvir olunmuş ağ bayraq ilk dəfə qaldırıldı.

Olimpiya embleminin simvolikası çox sadədir. Bir-birinə keçirilmiş yuxarıda üç və aşağıda iki halqa Olimpiya hərəkətində birləşən beş qitənin rəmzidir. Mavi halqa Avropa, sarı–Asiya, yaşıl–Avstraliya, qırmızı–Amerika, qara halqa isə Afrika qitəsinə işarədir. Hər bir ölkənin milli bayrağında bu rənglərdən heç olmasa biri olmalıdır.

Olimpiya yarışlarında I-III yerləri tutan idmançılar qızıl, gümüş, bürünc medallarla, IV-VI yerlərə çıxan atletlər isə diplomlarla mükafatlandırılır. Olimpiya mükafatlarına Olimpiya kuboku və Olimpiya ordenləri (qızıl, gümüş və bürünc nişanlar) də aiddir.

17.6. Azərbaycan respublikasında olimpiya hərəkətinin idarə olunması

Milli Olimpiya Komitəsi (MOK).

Azərbaycan Respublikası müstəqillik yoluna qədəm qoyduğu ilk günlərdən başlayaraq müstəqil dövlət atributlarının yaradılmasına ciddi diqqət göstərir.

18 mart 1992-ci ildə idmançıların, mütəxəssislərin, bədən tərbiyəsi, idman işçilərinin, fəallarının, elm, mədəniyyət və incəsənət sahələrinin nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilən Ümumrespublika yığıncağında Azərbaycan Respublikasının Milli Olimpiya Komitəsi təsis olundu.

3 noyabr 1992-ci ildə Beynəlxalq Olimpiya Komitəsinin Akopulko (Meksika) şəhərində keçirilən Baş Assambleyasında Azərbaycan Respublikasının Milli Olimpiya Komitəsi BOK-un üzvlüyünə qəbul edildi.

Azərbaycan Respublikasının Milli Olimpiya Komitəsi Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi tərəfindən tanınmış, bədən tərbiyə və idman yönümlü, könüllü, müstəqil, özü-özünü idarə edən qeyri-hökumət təşkilatıdır. MOK öz nizamnaməsi ilə müəyyən edilmiş səlahiyyətlərini Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində tətbiq etmək hüququna malikdir.

MOK-un məqsədi, vəzifəsi, rolu və hüquqları haqqında Olimpiya Xartiyasının V fəslində ayrıca deyilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Milli Olimpiya Komitəsinin nümayəndələri Müstəqil Dövlətlər Birliyinin birləşmiş komandasının tərkibində 1992-ci ildə İspaniyanın Barselona şəhərində keçirilən XXV Yay Olimpiya Oyunlarında çıxış etmişlər. Bu oyunlarda Azərbaycan 5 idmançı ilə təmsil olunmuşdu (cüdo 1, stend atıcılığı-1, stolüstü tennis 1, gimnastika 1, qılıncoynatma 1). İdmançılarımız iki qızıl (Nazim Hüseynov-cüdo, Valeri Belinki-gimnastika) və bir bürünc (V.Belinki-gimnastika şəxsi) medal qazanaraq yüksək nailiyyət əldə edə bilmişdilər.

Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsi ilk dəfə olaraq 1996-cı ildən ABŞ-in Atlanta şəhərində keçirilən XXVI Yay Olimpiya oyunlarında müstəqil komanda ilə çıxış etmişdir. Tərkibində 23 idmançı olan Olimpiya komandamız oyunlarda idmanın 11 növündə (sərbəst güləş 6, yunan-roma güləşi 2, ağır atletika 2, boks 2, çüdo 2, stend atıcılığı 1, gülləş atıcılığı 1, yüngül atletika 4, üzgüçülük 1, qılıncoynatma-1, suyatullanma 1) medallar uğrunda mübarizəyə qoşuldu. Sərbəst güləşçi Namiq Abdullayevin qazandığı gümüş medal Azərbaycan Olimpiya komandasına 197 komandannda arasında 67-ci yeri tutmağa imkan verdi.

Ölkəmizin Olimpiya hərəkətində yeni yüksəliş dövrü 1997-ci ildən başlanır. 31 iyul 1997-ci ildə MOK-un növbəti hesabat seçki konfransında MOK-un yeni tərkibdə icraiyyə komitəsi və rəhbərliyi seçildi. Azərbaycan idmançılarının beynəlxalq yarışlara hazırlığı və istiqamətlərinin tələb olunan səviyyədə təmin edilməsi bilavasitə MOK-un nəzarətinə götürüldü. MOK öz fəaliyyətini dövlət orqanları (xüsusən Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi), idman növləri üzrə respublika federasiyaları və idman təşkilatları ilə sıx əlaqədə quraraq ölkədə Olimpiya hərəkətinin təşkili və idarə olunmasında xüsusi xidmət göstərir. Qısa bir müddət ərzində MOK-un bilavasitə təşəbbüsü və iştirakı ilə ayrı-ayrı idman növləri üzrə milli federasiyalar demək olar ki, yenidən təşkil edildi. İdman növlərinin inkişafına yüksək səviyyəli idmançıların hazırlanmasına daha təcrübəli və bacarıqlı rəhbərlər, təşkilatçılar və mütəxəssislər cəlb olundu.

Olimpizmin ideyalarının kütləvi surətdə təbliğinin daha konkret tədbirlərlə təşkili bədən tərbiyəsi və idmanın insanların məişətinə daxil edilməsinə zəmin yaratdı.

İdman qurğuları şəbəkəsinin genişləndirilməsi artıq ümumxalq işinə çevrilmişdir. MOK-un prezidenti cənab İ.Əliyevin şəxsi təşəbbüsü və səyi nəticəsində ilk dəfə olaraq respublikamızın regionlarında beynəlxalq standartlara cavab verən müasir tipli Olimpiya kompleksləri tikilməyə başlandı. Hazırda bu tipli komplekslər Bakı, Maştağa, Naxçıvan, Gəncə, Şəki, Bərdə, Lənkəran və Qubada uğurla fəaliyyət göstərir. Eyni zamanda idman növləri üzrə milli federasiyalar müvafiq idman növləri üzrə ixtisaslaşdırılmış mərkəzlərin inşasına başladılar. Stend atıcılığı, voleybol, həndbol otüstü xokkey, taekvando, avarcəkmə və s. idman növləri. O bazalar artıq yüksək səviyyəli idmançıların hazırlanmasına xidmət göstərir. Bu təcrübə digər idman federasiyaları tərəfindən də müvəffəqiyyətlə davam etdirilir.

Mütəxəssislərin, məşqçilərin və idmançıların əməyinin qiymətləndirilməsi, onların müvafiq nəticələrinə görə dövlət səviyyəsində mükafatlandırılması, məişət məsələlərinin həlli 1997-ci ildən başlayaraq idmançılara və idman işçilərinə göstərilən gündəlik qayğı və diqqətin təzahürüdür.

1997-ci ildən idmançılarımızın bütün beynəlxalq yarışlarda göstərdikləri yüksək səviyyəli nəticələr ölkəmizə Olimpiya hərəkətinin yeni səviyyədə təşkilinin qanunauyğun nəticəsi kimi qəbul edilir. Belə ki, idmançılarımız 1997-2000-ci illər ərzində yalnız rəsmi dünya və qitə yarışlarında 630 medal, o cümlədən 237 qızıl, 173 gümüş və 220 bürünc medal əldə etmişdir. Bu haqda geniş məlumat _____ sayılı cədvəldə verilmişdir.

Respublikamızın idmançılarının ən böyük uğuru XXVII Yay Sidney Olimpiya oyunlarında olmuşdur. 31 idmançı ilə idmanın on növündə (sərbəst güləş 6, yunan-roma güləşi 3, cüdo 4, boks 5, ağır atletika 3, üzgüçülük 2, suya tullanma 1) təmsil olunmuş Azərbaycan 2 qızıl (Zemfira Meftəhəddinova- stend atıcılığı, Namiq Abdullayev-sərbəst güləş) və bir bürünc medal (Vüqar Ələkbərov- boks) qazanaraq 199 iştirakçı dövlət arasında 28-ci yeri tuta bilmişdi.

Ölkədə kütləvi bədən tərbiyəsi və sağlamlıq işlərinə, bu sahənin planlı və effektiv idarə edilməsinə ciddi münasibət göstərilir.

17.7. Azərbaycan Olimpiya Akademiyasının nizamnaməsi

Olimpiya Akademiyası BOK-un xartiyasına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Milli Olimpiya Komitəsi İcraiyyə Komitəsinin 26 avqust 1997-çci il tarixli qərarı ilə yaradılmışdır.

Azərbaycan Olimpiya Akademiyası (OA) könüllü ictimai təşkilat olub Azərbaycan Respublikası MOK-un himayəsi altında fəaliyyət göstərir.

1. Olimpiya akademiyasının məqsəd və vəzifələri

- Olimpiya Oyunlarının, olimpiya hərəkəti, olimpiya ideallarının humanist dəyərlərinin öyrənilməsi, yayılması və daha da inkişaf etdirilməsi;
- Xalqlar arasında dostluğa, sülhün bərqərar olunmasına riayət etmək, şəxsiyyətin mənəvi, fiziki və əxlaqi keyfiyyətlərinin inkişafına təkan vermək;
- OA dünyada olimpiya hərəkətini dəstəkləyir, olimpiya hərəkətinin təmizliyinin tərəfdarıdır və hər cür siyasi və dini diskriminasiyanın əleyhinədir;
- Azərbaycan Respublikasının əhalisi arasında olimpiya hərəkətində olimpizm məsələlərinin, humanist ideyaların və olimpiya oyunlarının izahı və təbliği;
- Beynəlxalq idman hərəkətinin problemlərinə aid elmi-tədqiqat işlərinin əlaqələndirilməsi və onlara tarixi, sosial, ideoloji aspektlərin daxil edilməsi;
- Olimpiya mövzulu dissertasiya, elmi məqalə və digər nəşrlərin resenziya olunması və ekspertizası;
- BOK-un simpozium və elmi konqreslərində Azərbaycan nümayəndələrinin iştirakına köməklik göstərmək;

- Beynəlxalq OA-nın tədbirlərində iştirak etmək, başqa milli OA və tədris müəssisələri ilə əlaqə saxlamaq;
- OA sessiyaları arasında olimpiya mövzusunə uyğun konfrans və seminarların təşkili və keçirilməsi;
- Olimpiya günləri çərçivəsində MOK-un keçirdiyi kütləvi idman tədbirlərinin təşkili və aparılmasında yaxından iştirak etmək;
- Avropa, Dünya və Olimpiya çempionları, olimpiya hərəkatı veteranları ilə sıx əlaqə saxlamaq və onları təbliğ etmək;
- Gəncləri olimpiya hərəkatının idealları olan görkəmli idmançı və məşqçilərin həyatından nümunələr əsasında tərbiyə etmək, olimpiya balları və görüşləri keçirmək;
- Elmi informasiya və işlərin mübadiləsi, olimpiya hərəkatı və yüksək idman nailiyyətləri sahəsində sifarişlərin yerinə yetirilməsi.

2. Olimpiya akademiyasının təşkilati quruluşu

2.1. OA-nın ali orqanı olan Rəyasət Heyəti ildə ən azı 1 dəfə sessiya çağırır. Sessiyada OA-nın əsas istiqamətləri müzakirə olunur, Akademiyanın işinin perspektiv məsələləri müəyyənləşdirilir, lazım gəldikdə nizamnaməyə dəyişikliklər və əlavələr edilir.

2.2. Sessiya açıq səsvermə yolu ilə 4 il müddətində OA-nın prezidentini seçir.

Sessiyalar arası OA Azərbaycan MOK-u ilə razılaşdırılmış proqram əsasında fəaliyyət göstərir. Rəyasət Heyəti ehtiyac olduqda, ildə 2 dəfədən az olmayaraq iclas keçirir.

OA Rəyasət Heyətinin tərkibi prezident, 2 vitse-prezident, 1 elmi katib və 9 üzvdən ibarətdir.

2.3. OA-nın növbəti sessiyasının çağırılması haqqında qərarı Rəyasət Heyəti qəbul edir.

2.4. Müxtəlif bölmələr üzrə daimi komissiyalar yaradılır. Bu komissiyalarının iş planına OA-nın Rəyasət Heyətində baxılır.

2.5. Elmi katibin vəzifəsi ştat üzrədir. Rəyasət Heyətinin nəzdində katiblik yaradılır.

3. Olimpiya akademiyasının üzvləri, onların hüquq və vəzifələri

3.1. OA-ya üzv Azərbaycan Respublikası vətəndaşları –elmi işçilər, idman federasiyalarının üzvləri, bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafında və təbliğində xidməti olan şəxslər və idmançılar ola bilər.

3.2. OA üzvləri ilk dəfə təsis konfransında səsvermə hüququna-mandata malik olan iştirakçıların açıq səsvermə yolu ilə təyin edirlər. 50%-dən çox səs yığan namizəd seçilmiş sayılır. OA-nın təsis konfransında seçilmiş üzvləri həmin konfransda Rəyasət Heyətini və prezidenti seçirlər. Prezident seçkisi konfrans iştirakçılarının qərarı ilə açıq və ya gizli ola bilər.

3.3. OA üzvlərinə üzvlük kitabçası təqdim edilir. OA üzvləri üzvlük haqqı verir. Üzvlük haqqının məbləğini Rəyasət Heyəti müəyyən edir.

3.4. OA üzvlərinin aşağıdakı hüquqları var:

- Akademiyanın rəhbər orqanlarını seçmək və ya ora seçilmək;
- OA-nın işinin müzakirəsində iştirak etmək.

3.5. OA üzvlərinin vəzifələri:

3.6. –MOK-un və OA-nın tövsiyə və qərarlarını yerinə yetirməklə yanaşı Akademiyanın işində fəal iştirak etmək və onun ictimai tapşırıqlarını yerinə yetirmək;

-Şəxsi nümunəsi ilə Akademiyanın nüfuzunun möhkəmlənməsinə xidmət etmək, onun fəaliyyətini təkmilləşdirmək, olimpiya hərəkatının məqsədini və olimpizm prinsipi və ideallarını aydınlaşdırıb təbliğ etmək.

4. Olimpiya akademiyasının maliyyələşdirilməsi və onun ünvanı

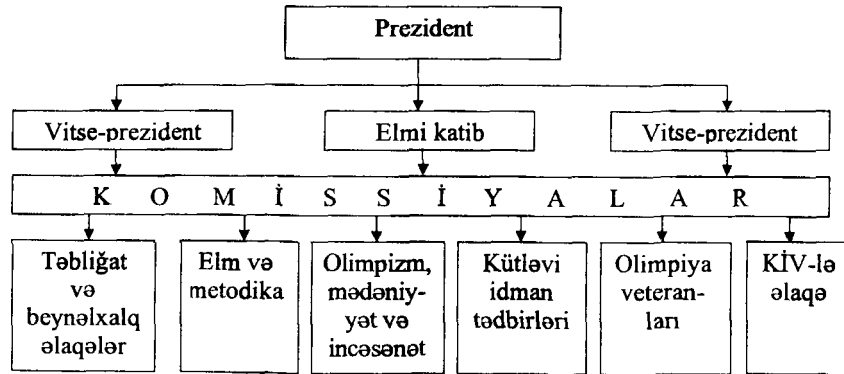
OA MOK-un üzvlük haqqı, idarə, təşkilat və ayrı-ayrı şəxslərin sponsorluq köməyi hesabına maliyyələşir.

OA-nın ünvanı: 370072, Bakı şəhəri, F.Xoyski prospekti, 98, Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası. Azərbaycan Olimpiya Akademiyası möhürü, blankı olan hüquqi şəxsdir və onun Azərbaycan Respublikasının banklarında cari hesabı ola bilər.

5. Olimpiya akademiyasının fəaliyyətinin dayandırılması

5.1. OA-nın fəaliyyətinin dayandırılması Akademiyanın sessiyasının qərarı və ya Azərbaycan Respublikası MOK-un İcraiyyə Komitəsinin qərarı ilə ola bilər.

6. AZƏRBAYCAN OLİMPİYA AKADEMİYASININ STRUKTURU

Cədvəl №10

Агеева В.У. Экономика физической культуры и спорта. М. 1987
 Агеева В.У, Коневец Т.М. Организация физической культуры и спорта. М.1986
 Березин Ю, Аксенльрод С. Планирование физкультурно-массовых мероприятий. М.1972
 Ələsgərov F. İstehlak malları, bazar (idarəetmə formaları və metodları). Bakı. 1993.
 Əliyev A.Ə. Kollektivlərdə bədən tərbiyəsi və idman işlərinin təşkili. B.1973.
 Əliyev A.Ə. Əmək kollektivlərdə bədən tərbiyəsi və idman işlərinin idarə olunması. B.1984.
 Əliyev A.Ə., R.Quliyev. Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi və beynəlxalq federasiyaların fəaliyyəti. B.1989.
 Əliyev A.Ə., Qurbanov X.K., Qurbanov A.K. Sağlamlıq və gümrahlığın normativ əsasları. B.1988.
 Əliyev A.Ə., Qurbanov A.K. Azərbaycan idmançılarının SSRİ xalqlarının VIII və IX Spartakiadalarında iştirakı. I, II hissə. B.1989.
 A. Əliyev., D.Quliyev. Bədən tərbiyəsi və idman tarixi. Dərslik. Bak, 2005.
 A.Əliyev., V. Əliyev., Ə.Qasımov. Bədən tərbiyəsi və idmanın idarə edilməsi və iqtisadiyyatı. Dərslik. Bakı, 2005.
 2001-2004-cü illər üçün Azərbaycan Respublikasının vahid idman təsnifatı. B.2001.
 Кашепов В.П. Организация дело производства, приема граждан и работы с письмами и жалобами. (Юридическая литература). М.1989.
 Qurbanov P.Ə. Bazar iqtisadiyyatı terminləri lüğəti. B.1993.
 МОК и международные спортивные объединения. М.1979.
 Menecerin sorğu kitabçası. B.1991.
 Перельман Я, Беркасов М. Финансовая деятельность и ьрудовое законодательство в спортивных организациях. М.1974.
 Rzayev K.T, Kazatskaya L.V. Bədən tərbiyəsi mütəxəssislərinin təşkilatçılıq bacarığına yiyələnməsində işgüzar oyunların rolu. B.1989.
 Романов А.О. Международное спортивное движение. М.1973.
 Сборник нормативно-правовых документов по использованию физкультурно-оздоровительных и спортивных сооружений и развитию платных услуг. Минск.1987.
 Шиншигин М.В. Пропаганда физической культуры и спорта. М.1975
 Уваров В.И. Трудовые права работников физкультуры и спорта. М.1974.
 Управление физической культурой и спортом. М.1987.
 Вилкин Я.Р. Каневец Т.М. Организация работы по массовой физической культуре и спорту. М.1985.
 Feyzullabəyli İ.Ə. Biznes: bazar, ticarət, marketing, plan nədir? B. 2000.
 Quliyev R. «Menecmentin idarəetməsinin əsasları». B.2000.
 Золотов М.И. Кузин В.В. Кутенов М.Е. «Менеджмент и экономика физической культуры и спорта». М.2001.
 Переверзин А.И. «Менеджмент спортивной организации». М.2002.

M Ü N D Ə R İ C A T

Ön söz.....	3
I Fəsil. Bədən tərbiyəsi və idmanın idarə edilməsinin nəzəri əsasları.	5
I.1. Bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsinə giriş.....	5
I.2. Bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsi fənninin başqa elmlərlə əlaqəsi.....	11
I.3. Bədən tərbiyəsi və idmana dövlət qayğısı.....	11
cə.d.1. Azərbaycan Respublikasında bədən tərbiyəsi və idmanın dövlət idarəetməsində iştirak edən subyektlərinin quruluşu.....	14
II. Fəsil. Bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsi sistemi	15
II. 1. Bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsinin prinsipləri və metodları.....	15
II.2. İdarəetmə anlayışı və onun əhəmiyyəti.....	18
II.3. İdarə etmə elminin predmeti.....	20
II.4. Cəmiyyətdə idarə etmə münasibəti.....	20
II.5. Menecmetin ümumi və xüsusi metodları.....	21
II.6. Menecmentin ümumi vəzifələri.....	21
II.7. İdman menecerliyinə tələbat.....	22
II.8. İdarə etmənin qanunları və prinsipləri.....	22
II.9. İdarə etmənin prosesi və idarə etmə mexanizmi.....	23
II.10. İdarə etmə qərarlarının mahiyyəti.....	23
II.11. İdarə etmə qərarlarının yerinə yetirilməsinin təşkili və ona nəzarət.....	24
II.12. İdarə etmə əməyinin elmi təşkili səviyyəsinin yüksəldilməsi yolları.....	25
II.13. İdarə etmənin iqtisadi metodları.....	26
II.14. İdarə etmə metodu, anlayışı.....	26
II.15. İdman təşkilatlarında təşkilati işlərin təhlili.....	27
II.16. Bədən tərbiyəsi və idmanın idarə edilməsində mövcud prinsip və metodlar.....	28
II.17. Milli bədən tərbiyə sistemi.....	28
II.18. Bədən tərbiyəsi sahəsində demokratik rəhbərlik prinsipi.....	31
cə.d.2. Azərbaycan Respublikası bədən tərbiyəsi və idmanın idarə etmə quruluşu.....	35
cə.d.3. Azərbaycan Respublikasında bədən tərbiyəsi və idman idarə etmə quruluşu.....	36
III Fəsil . Bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilmənin təşkilat quruluşu.....	37
III.1. Azərbaycan Respublikasının Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin hüquq və vəzifələri.....	37
cə.d.4. Azərbaycan Respublikasının Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin quruluşu.....	45

cə.d.5. Azərbaycan Respublikasının Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin quruluşu.....	46
cə.d.6. İdmanın baş idarəsi.....	47
cə.d.7. Turizmin baş idarəsi.....	48
cə.d.8. Elm və təhsil şöbəsi.....	49
cə.d.9. Beynəlxalq əlaqələr şöbəsi.....	50
IV Fəsil. Bədən tərbiyəsi və idmana rəhbərlik edən dövlət təşkilatları	51
IV. 1. Bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsində iştirak edən nazirlik və idarələr.....	51
IV. 2. Təhsil nazirliyi sistemində bədən tərbiyəsi və idman işlərinin idarə edilməsi.....	51
IV.3. Səhiyyə Nazirliyi.....	57
IV.4. Müdafiə Nazirliyi.....	58
IV.5. Daxili İşlər Nazirliyi.....	59
IV.6. Mədəniyyət Nazirliyi.....	60
IV.7. Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi nazirliyi.....	61
V Fəsil. Azərbaycan Respublikasının bədən tərbiyəsi və idman qanunu.....	63
V.1. Azərbaycan Respublikasının bədən tərbiyəsi və idman haqqında qanunu.....	63
V.2. Bədən tərbiyəsi və idman.....	65
V.3. Bədən tərbiyəsi və idmanın maddi təminatı.....	67
V.4. Bədən tərbiyəsi və idman sayəsində təminatlar.....	67
VI Fəsil. Bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin idarə edilməsində iştirak edən ictimai təşkilatlar.....	69
VI.1. İctimai təşkilatların fəaliyyətləri.....	69
VI.2. İdman sağlamlıq mərkəzləri, könüllü idman cəmiyyətləri, klubları və digər təşkilatlar.....	70
VI.3. Bədən tərbiyəsi və idman fəalllarının ictimai orqanları (birlikləri).....	72
VI.4. Bədən tərbiyəsi və idman ictimaiyyətinin orqanları (birlikləri).....	72
VI.5. İctimai idman təşkilatlarının işinin təşkili, məqsəd və vəzifələri.....	72
VI.6. İdman klublarının yaradılması və onların fəaliyyətlərinin xüsusiyyətləri.....	76
VI.7. Sərbəst və Yunan –Roma növləri güləş federasiyalarının Asosiasiyaları.....	78
cədvəl 8. Azərbaycan Sərbəst və Yunan- Roma güləş federasiyasının struktur quruluşu.....	88
VII Fəsil. Bədən tərbiyəsi sağlamlıq tədbirlərinin və idman yarışlarının təşkili və keçirilməsi ilə bağlı tələb olunan əsas sənədlər.....	89
VII.1. İdman tədbirlərində tələb olunan sənədlər.....	89
VII.2. Yarışların əsasnaməsi.....	89
VII.3. 2004- cü ildə Bakı şəhərində keçirilən idman tədbirlərinin təqvi-	

mi planı.....	93
VII.4. Yarış keçirmə sistemi.....	99
VII.5. İdman klublarında kütləvi sağlamlıq bədən tərbiyəsi və idman yarışlarının təqvim planı.....	106
VIII Fəsil Bədən tərbiyəsi işlərinin planlaşdırılması.....	109
VIII.1. Planlaşdırmanın növləri.....	109
VIII.2. Elmi planlaşdırma, biznesin, bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının mühüm şərtidir.....	112
VIII.3. İdman klublarının cari (illik) iş planının tərkibi.....	115
VIII.4. Kütləvi bədən tərbiyəsi, sağlamlıq və idman tədbirlərinin planlaşdırılması və təşkili.....	119
VIII.5. Kütləvi bədən tərbiyəsi, sağlamlıq və idman tədbirlərinin təqvim planının hazırlanması.....	121
IX Fəsil Bədən tərbiyəsi kadrlarının hazırlanması sistemi.....	125
IX.1. Ali təhsilli kadrların hazırlanması yolları.....	125
IX.2. VMH kompleksi üzrə təlimatçıların hazırlanması üzrə nümunəvi seminar məşğələlərinin planı.....	130
X Fəsil. Bədən tərbiyəsi və idmanın təbliği və yoxlama işlərinin təşkili.....	131
X.1. Bədən tərbiyəsi və idmanın təbliğinin aparılma metodu.....	131
X.2. Bədən tərbiyəsi təşkilatlarında görülməli işlərə nəzarət yoxlamanın təşkili.....	136
XI Fəsil. Kütləvi sağlamlıq bədən tərbiyəsi və idman işlərinin təşkili.....	141
XI.1. Sağlamlıq işlərinin aparılma yolları.....	141
XI.2. Kütləvi bədən tərbiyəsi- sağlamlıq işlərinin sistemi.....	142
XI.3. Kütləvi bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərinin planlaşdırılması.....	144
XII. Fəsil. Bədən tərbiyəsi sahəsində aparılan qeydiyyat (uçot və hesabat işləri).....	151
XII.1. Hesabat işlərinin təşkili.....	151
XII.2. Kontrakt işlərinin aparılması.....	153
XII.3. İdman tədbirlərinin qeydiyyat (uçotu).....	156
XIII Fəsil. Bədən tərbiyəsinin idarə edilməsində sosial, pedaqoji və psixoloji əsaslar.....	159
XIII.1. İdmançıların əxlaq tərbiyəsində məşqçilərin rolu.....	159
XIII.2. İdmançıların sosial , pedaqoji və psixoloji amillərin rolu və əhəmiyyəti. Rəhbərlik psixologiyası.....	162
XIII.3. İdmançıların idarə olunmasında menecerlərin rolu.....	163
XIV Fəsil. Bədən tərbiyəsi və idmanın idarə edilməsində hüquqi və iqtisadi əsasları.....	167
XIV.1. Bədən tərbiyəsi və idmanın idarə edilməsində iqtisadi və sahibkarlıq fəaliyyəti.....	167
XIV.2. Bədən tərbiyəsi təşkilatlarının maliyələşdirmə sistemi.....	168

XIV.3. Bədən tərbiyəsi təşkilatlarının maliyələşdirilməsinin əsas istiqamətləri.....	169
XIV.4. Bədən tərbiyəsi təşkilatlarının büdcə və smetaları.....	171
XIV.5. Azərbaycan həmkarlar ittifaqı idman təşkilatları assosiasiyalarının icraiyyə komitəsinin qərarı.....	175
XV Fəsil. Uşaq, gənclər idman məktəblərinin fəaliyyətlərinin idarə olunması.....	178
XV.1. İdman məktəblərinin idarə edilməsi.....	178
XV.2. Uşaq, gənclər idman məktəbləri.....	179
XV.3. Yüksək idman ustalığı məktəbləri.....	179
XV.4. İdman məktəblərinin fəaliyyəti.....	180
XV.5. İxtisaslaşdırılmış Olimpiya ehtiyatları Uşaq gənclər idman məktəbləri (İOEUGİM).....	182
XV.6. UGİM, İOEUGİM- də tələs qruplarının komplektləşdirilməsi və təlim məşq işinin rejimi.....	183
XV.7. İdman məktəblərinin idarə olunması.....	184
XV.8. Pedaqoji şura.....	186
XV.9. İdman məktəblərinin sənədləri.....	187
XVI Fəsil. İsgüzar oyunların və müşavirələrin təşkili və aparılması metodikası.....	189
XVI.1. İsgüzar oyunların təşkili.....	189
XVI.2. İsgüzar müşavirələr və dialoglar.....	189
XVI.3. Oyunların keçirilmə metodikası.....	191
XVII Fəsil. Beynəlxalq idman hərəkatının təşkili və idarə olunması... ..	198
XVII.1. Beynəlxalq idman hərəkatının məqsədi və vəzifələri.....	198
XVII.2. Beynəlxalq idman birliklərinin funksiyaları.....	199
XVII.3. Beynəlxalq idman hərəkatının strukturu.....	203
XVII.4. Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi (BOK).....	204
XVII.5. Olimpiya xartiyası.....	205
XVII.6. Azərbaycan Respublikasında Olimpiya hərəkatının idarə olunması.....	209
XVII.7. Azərbaycanda Olimpiya Akademiyasının nizamnaməsi.....	211
Ədəbiyyat.....	215
Mündəricat.....	216

ƏLİYEV AKİF ƏBDÜL OĞLU
P.e.n., dos. Respublikanın əməkdar müəllimi

ƏSGƏROV ASİF YUNİS OĞLU
Respublikanın əməkdar məşqçisi

QURBANOV AĞAYUSİF KAZIM OĞLU
Respublikanın əməkdar məşqçisi, dosent

**BƏDƏN TƏRBİYƏSİ VƏ İDMAN HƏRƏKATININ
İDARƏ EDİLMƏSİ**

(Dərslük)

Redaktor: Fərdin Tacir oğlu İsayadə
Korrektor: Aytən Abdullayeva
Kompüter yığımı: Gülnaz İsrəfilova

Yığılmağa verilmişdir: 03.XI.2005.
Capa imzalanmışdır: 07.I.2006. Formatı 60x84 1/16.
Fiziki cap vərəqi: 13,75. ç.v. Ofset capı.
Sifariş:2/2006. Tiraj: 700.

Ünvan: Bakı-116, 7-ci mikrorayon 179,
Azərbaycan Beynəlxalq Universitetinin
«Beynəlxalq Universitet» poliqrafiya və nəşriyyat mərkəzi.